

A

„SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT“

ÉVKÖNYVE.

A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTETTE

DR. DEMKÓ KÁLMÁN,

TITKÁR.

NEGYEDIK ÉVFOLYAM.

Szepes-Váralja, 1888.

Nyomatott Szita Géza „Püspöki könyvnyomdá“-jában.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

A

„SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT“

ÉVKÖNYVE.

A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTETTE

DR. DEMKÓ KÁLMÁN,

TITKÁR.

NEGYEDIK ÉVFOLYAM.

Szepes-Váralja, 1888.

Nyomatott Szita Géza „Püspöki könyvnyomdá“-jában.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

I. Értekezések :

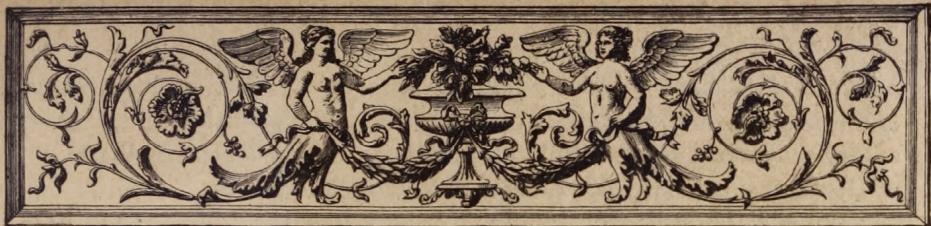
	Lap
1. Szepesvármegye a mohácsi vész előtt: Hradszky József szepesváraljai r. k. lelkésztől	1
2. A szepesi prépostság vázlatos története az alapítástól a vallási forradalomig: Dr. Pirhalla Márton szepeshelyi papneveldei tanártól	98
3. A XVI. szepesi város az elzálogosítás ideje alatt: Weber Samu bélai ev. lelkésztől	156.
4. A szepesvármegyei középkori egyházi műemlékek jellemzéséhez: Dr. Vajdovszky János cz. kanonok, szepes-olaszói r. k. plebánostól	178.
5. Krajovai és topolyai báró Kray Pál tábornagy: Kray Miksa nyug. udvari tanácsostól	200

II. Társulati ügyek :

1. Jelentés a társulat 1887. évi működéséről	213
2. Jelentés a társulat gyűjteményeinek állásáról	220
3. Jelentés a pénztár 1887. évi állásáról	223

101

Szepesvármegye a mohácsi vész előtt.

1. Politikai viszonyok.

Magas-Tátra égbe nyúló ormai alatt elterülő azon hegyvidék, mely festői szépsége által inkább köti magához annak szülöttjét, inkább vonzza magához az idegenek nagy számát, mint gazdagsága által; a konfoglalás ideje óta képezi részét szép hazánknak, régi idők óta viseli a „Scepus, Szepes, Zips“ nevet. Honnan eredt neve? A múlt századoknak, de még századunknak is többé-kevésbé, de mindig szerencsétlenül etymologisáló krónikásai és történetírói megnépesítik e vidéket gepidákkal, góthokkal, quadokkal, rómaiakkal, sőt még görögökkel is, ki egytől, ki mástól származtatva le az egésznek és egyes községeknek nevét. Nekünk egyelőre be kell érniünk azon kellemes tudattal, hogy a *Szepesség*, kedves hazánknak ezen bájos darabja, a mi szűkebbkörű hazánk, egészen a mienk.

Sok viszontagságon ment keresztül ezen vidék, míg a cultura azon magas fokára jutott, melyen ma állva díszére szolgál hazánknak. Ezen viszontagságok legnehezebben felderíthető századjait akarjuk itten megismertetni a szíves olvasóval.

Vármegyénk régi történetének tiszta világitásba helyezését igen megnehezíti a sok csapás, mely a forrásul szolgálható levéltárakat egészben vagy részben az enyészetnek juttatta. IV. Béla idejében a tatárok, 1284-ben a IV. László királylyal itt járt bolgár és kún harczosok, 1447-ben Giskra féktelen hadai dúlták fel a szepesi hiteles hely országos- és magán-levéltárát, 1639 szept. 11-én Zlaycsanszky Mihály és Claudius Bertalan szepesi kanonokok oklevelekkel telt 5

nagyobb és 2 kisebb ládát adtak át megőrzés végett Podolin város hatóságának; mikor aztán 1775-ben a káptalan visszakívánta azokat, a Mária Terézia által kiküldött bizottság már azt sem tudhatta ki, mi történt az okmányokkal, hova lettek azok? Ma csak a róluk felvett egykori jegyzék szól felőlük. Késmárk levéltárát 1433-ban, Iglóét 1435-ben Szepesváraljáét 1448-ban semmisítették meg a városokat dúló husziták. A szepesi vár iratait Derencsényi várkapitány I. Ferdinánd parancsára 1528-ban Pozsonyba szállíttatta. A hajdani Thurzó-féle javakra vonatkozó iratokat 1638 márczius 25-én kelt reversálisa szerint Csáky Istvánnak a kir. kamara levéltárába kellett beszo­lgáltatnia. Megvannak-e ezen iratok? nem tudni. Lőcse levéltárát 1550-ben az egész várost enyészettel fenyegetett tűzvész hamvasztotta el. Elhamvadt, elveszett sok családnak régi levéltára is. A rég letűnt századok történetében csak a fennmaradt csekély okmány-anyag és számos műemlékünk tájékoztat.

Őskor. A magyarok bejövetelét megelőző időt Szepesvármegye őskorának nevezhetjük. Minő népek tanyáztak a Magas-Tátra felhőko­szorúza ormai alatt hömpölygő Hernád-, Poprád- és Dunajec-folyók völgyeiben, viharos volt-e ezen völgyek lakóinak élete vagy csendes elvonúltságban éltek az őserdők által borított vidéken, nem tudjuk. Ősrégészeti szempontból még oly kevéssé van kutatva a megye há­lásnak ígérkező talaja, hogy az eddigi csekély kő, bronz és egyéb őskori leletekből csak annyit állapíthatunk meg határozottan, hogy megyénk területe igen régi idők óta szolgált tanyájául különféle népcsoportoknak. Késmárknak, Húnfalunak stb. római eredetét, a húnok és rómaiak közt a Poprád-völgyében vívott élet-halál harc­zot sem történelem, sem hagyomány nem igazolják. Sok száz év lefolyása után találták föl azon mondákat, egyes, szülőföldjük hirnevéért sem­mivel sem bizonyítható ábrándokra hajló szoba-tudósok.

A honfoglalás. A magyarok beköltözésekor honfoglaló Árpádunk­nak figyelme kiterjedt a Szepességre is és ekkor lép vidékünk a törté­nelmi korba. Béla király névtelen jegyzője írja: „Borsot, Böngyér fiát, erős haddal kiküldték a lengyelek földje felé, hogy az ország határ­széleit tekintse meg és gátakkal erősítse meg egész a *Tátra-hegyéig* (mons Tatur) és alkalmas helyen építsen várat az ország őrizete végett“, majd: „meghódoltaták a föld minden lakosait a Kőröstől a Zagyva vizéig és a *Szepes* erdőig (silva Zepus).“¹ Ezekén kívül még

¹ Cap. 18. és 32.

egy szepességi nevet említ, a „*Honrat, Hornad*“-folyót, melyet vidékünk szláv ajkú lakosai két betű felcserélésével ma „*Hornad*“-nak neveznek és mely a XVI-ik századot megelőző térképeken „*Hevath*“ néven fordul elő, a régi szepesi németek pedig „*Kunnerk*“-nek írták.¹ A „*Hó-vos, Hovos, Hovoos*“ név már nem csak kizárólag Szepes, de az egész Kárpát-vidék hegyeire alkalmazható. A honfoglalás említett krónika-írója mitsem szól arról, talált-e itten s ha igen, milyen népeket Bors vezér.

Silva Zepus. A „*Silva Zepus*“ elnevezés már magában is őserdőkkel borított területet tételeztet fel. Mennyire találó volt a név, sokkal később korból való oklevelek mutatják, melyekből látjuk, hogy a Szepességet a XIII., sőt még a XIV. században is nagy kiterjedésű őserdők borították, bő alkalmat adva királyainknak arra, hogy adományozásaik által ezen területet meghódítsák a culturának. 1256-ban Arnold (Görgey), Jordánnak fia a Simine (ma Simeny) hegytől a Tátraig terjedő erdőséget kapta. IV-ik Béla 1264-ben Botyz comesnek a Chetene alias Howerfelde nevű nagy kiterjedésű erdőt adta, melynek területén fekszik a mai Batizfalu. Ugyanezen királyunknak egy 1269-iki adomány-leveléből látjuk, hogy vármegyénknek Liptóval határos területén egy, mintegy 10 □ mfdnyi, őserdőkkel borított erdővidék terült el a Poprád-forrásától a Hernádéig, innen a Vág mentében ennek a Hibovka-patakkal egyesüléséig, majd ezen patak mentében fel a gerinczig. És ezen nagy területen a XIII-ik század első felében még egyetlen község sem volt. A vidékek, melyeken ma Jekelfalu, Szepes-Remete állanak 1284-ben, Nagy-Lomniczé 1287-ben, Ruzsbaché 1288-ban, Korotnoké 1297-ben, a Holló-Lomnicztól Palocsáig terjedő vidék 1293-ban, a Nedecz- és Bialka-patakok vidéke a Dunajec forráskörnyékéig, Folyvark, Granaszto, Kerempach-Lubló, Litmanova, Szulin, Jakubján helyei a XIV-ik század első negyedében és Majerka, Hodermark, Leibicz, Ruszkinócz, Lőcse területei hajdan szintén őserdőkkel borított rengetegekkel voltak fedve.² Hogyan nézhetett ki a vidék négyszáz évvel előbb!

Szepesség Szent-István ideje előtt be volt népesítve. Az erdős-hegyes vidéken csak elszórtan élhetett halász, vadász és pász-

¹ D. Fröelich: *Bibliothecae sive Cynosurae peregrinantium etc. Ulmae* 1643. 293. l. — ² Wagner: *Analecta terrae Scepi.* (ezentúl mindig W-vel jelöljük) I. 134. Bárdosy: *Suppl. Anal.* (= B.) I. 98. — Janota: *Zapiski Krakó* 1864. 12. — W. I. 112. — B. I. 331., 340. — Fejér: *Cod. Dipl.* V. 2., 425. — W. I. 305., 443., 113. Fejér: III. 2., 289. — VIII. 4., 352.

tor-nép, mely a Dunajec- és Poprád-völgyein át juthatott be Lengyelországból és a honfoglalás idejében már kétségkívül csak szláv ajkú lehetett, minő ma is megyénk Galicziával érintkező részének lakossága. A lengyel történeti források arra vallanak, hogy a Szepesség már jóval Szent-István ideje előtt be volt népesítve, sőt a Szepességen volt püspökségről is tesznek említést. Egy népmonda szerint, mely magát a felső Szepességen a legrégibb idők óta fenn tartotta, szent Adalbert prágai püspök, midőn Vajk (Szent-István) megkeresztelése végett Esztergomba utazott, a Szepességen átmenve, Kriegh helységben egy előkelő *magyart* megkeresztelt volna. A krakói érsekségnek 1046-iki alapító-levele többi közt mondja: „Cui sub iurisdictione omnes omnium episcopatum parochias, qui in toto regno sunt Sclavonico, ut archiepiscopali more universis praesideat.“¹ Ezen kifejezés alatt első sorban azon püspökségek értendők, melyeknek területei a mai Magyarország éjszaki vidékeire estek. Beszéli továbbá, hogy Asztrik, ki Rómából a szent koronát hozta Magyarország első királya számára, *Sobottinban* szenteltetett fel kalocsai érsekké.² Némely írók azon véleményben vannak, hogy az 1046-ban alapított krakói érsekségnek a *szepesti püspökség* is joghatósága alá rendeltetett.³ Feltéve, hogy „Sobottin“ ama kérdéses szepesti püspök székhelye volt, úgy ez alatt a mai Szepes-Szombatot, melyet a szláv ajkú lakók ma is „Sobota“-nak neveznek, kell értenünk. Ide jött volna Asztrik magát érsekké szenteltetni; mert korában egész Pannónia és Dácia területén — Nyitra-, Pozsony- és Szepesvármegyék kivételével — nem volt Rómával hitközségben élő püspök, a főlenteléshez pedig több püspök jelenléte kívántatik. A szepesti egyházmegye schematismusa szerint 1072-ben Bélán, a volt XVI. szepesti város egyikében, 1073-ban Fridmanon, Szepesvármegyének Galiczia felé eső határán plébánia alapított. Ezen töredékes, és, mondjuk ki, kevésbé megbízható adatokból nehéz biztos következtetéseket vonnunk. Hazai forrásaink mitsém tudnak a hajdani szepesti püspökségről.⁴

¹ Mon. Pol. Hist. I. XXIV. 358. — ² Vita Sancti Adalberi. Bielovsky Mon. Pol. Hist. I. 154. — ³ Sasinek: Desiny poc. ter. Uhorska. Skalica 1868. 32., 33.

⁴ Ambár a legkiválóbb magyar történetírók mint: Balics Lajos, Botka Tivadar, Knauz Nándor, Lányi Károly, Pauler Gyula s mások kétségbe vonják, hogy Szepesség, azaz azon vidék, mely Szepességet magában foglalja, szent István idejében a prágai, illetőleg az olmützi egyházmegyéhez — hová az egész krakói vidék, mely tudvalevőleg Szepességnek éjszaki határán terül el — tartozott volna, s ezen nézetünk ellen Imre király 1198-iki okmányára, melyben eml. király előbbi, szent István idejebeli adományozásokról tesz említést, mi a „decima tributorum

Hazánk határai. Ezen kérdéseknél mindenek előtt hazánk határainak a honfoglalás első ideje után volt állapotával kellene tisztába jönnünk. Alig szenvedhet kétséget az, hogy a honfoglaló magyarok, mint lovas nép, nem nyomultak be mélyen a hegyvidékekbe. Hazánk éjszakra nem kapta mindjárt mai határait s csak hosszú ingadozás után lettek határokká, mint legtermészetesebbek, a Kárpátok fő gerincei. Hazánk felső vidékén még a XI-ik században is több határigazítás történt. A névtelen jegyző szerint a honfoglalók minden népet meghódítottak a *Sajó* vizéig és *Sóvárig* (ma Sárosban.)¹ Számos adat bizonyítja, hogy Lengyelország határai a XI-ik században mélyen benyúltak mai hazánk területére s azok a Szepességet politikai tekintetben Lengyelországhoz tartozónak tüntetik fel.² IV. Henrik még 1086-ban is, a prágai püspökségnek határlevelében, beszél: de „regione Moravia usque ad fluvium, cui nomen est Wag“, ami arra mutat, hogy nyugat felől még kétes volt a határ Magyarország és Csehország közt³ vagy, hogy hazánknak egyes részei egyházi tekintetben még a prágai püspökséghez tartoztak. A Szepességtől keletre és nyugatra ezek szerint idegen hatalmak területei nyomultak be. Szepesről is az 1253-ban elhalt Boguchval poseni püspök nyomán beszélnek a lengyel

(vám- s nem termény-tized) in terra Scypisiensi“re vonatkozik, (Fejér II. 324. l.: W. I. 24.) továbbá arra hivatkoznak, hogy Jakab szepesi prépost (1284—1301) 1299-ben Lubló és Podolin tizedeit a szepesi kanonokoknak adományozta (W. III. 32.) Az előrebocsátottak tekintetbevételével még sem tartóztathatjuk vissza magunkat a következő történeti tényt itten fölemlíteni:

Huszonhat évvel a Jakabnak szóló adományozás után, 1325-ben, Nanker krakói püspök Boleszlav esztergomi érseket, kinek joghatósága alá a szepesi prépostság tartozott, perbe idézte; mivel Boleszlav érsek, illetőleg János szepesi prépost, Nankertől a Podolin, Gniazda, Lubowia s más ottani helységek fölötti joghatóságot, melyet Nankernek közvetlen elődje János s ennek elődei is régi időkől fogva békésen gyakoroltak, el akarta sajátítani. Ama kérdéses terület pedig, melyen a krakói püspök egyházi joghatóságának zavartalan gyakorlatába magát visszahelyeztetni kívánja, Magurának éjszaki lejtője (Dunajec-völgy) egészen Toporeczig; továbbá Podolin, Gnézda, Lubló, Ruzsbach határaitól, ott, hol a Timpnicz (sic) hegyről a patakocskák Lengyelország felé a Poprádba szakadnak stb.

A per ügy végződött, hogy a pápa által e végett kiküldött bíró 1332-ben Boleszlav esztergomi érseket az érintett területről általa 22 évig beszedett tized kárpótlása fejében évi 100 s így összesen 2200 márkára ítélte s ezenfelül úgy a szepesi prépostnak, valamint az érseknek is ezen viszás ügyben „perpetuum silentium“-ot parancsolt; mire János prépost egyenesen a pápához felebbezett. (W. III. 32.) Végre ezen ügy Avignonban 1333-ban XXII. János által a szepesi prépostság javáa döntetett el. (W. I. 316.)

¹ Cap. 17. — ² Századok 1886. 333. — ³ U. ott. 1877. 491.

krónikások, hogy görbeszájú Boleszlav lengyel király leányát Judithot Kálmán magyar király fiának Kálmánnak nőül adván, neki jegyajándékba holtiglani birtokul „Castellanium de Spissz“ adta s ebből következtetik, hogy a Szepesség a XII-ik század elejéig Lengyelországhoz tartozott. Íróink a Szepességet a honfoglalás korától kezdve hazánkhoz tartozónak tekintik. Az Ófaluban 1108-ban Kálmán és Boleszlav közt kötött véd- és dacszövetséget magyar területen kötöttnek tartják és midőn Borics, Kálmánnak második nejétől az orosz Predszlavától született fia, Boleszlavnak leányát Judithot nőül vette, féltestvérétől II. Istvántól lakóhelyül kapta a Szepességet,¹ így találkozzunk vele 1120-ban, mint a szepesi vár urával s mint ilyen tehetette 1132-ben II. Béla ellen indított trónkövetelő hadjáratának alapjává a Szepességet.²

Anonymusnak fentebb említett szavai, melyek szerint Borsnak feladata volt az ország határát gátakkal erősíteni meg egész a *Tátra* hegyéig és az ország őrizete végett alkalmas helyen építeni várat, eléggé világosak. De ha Bors csakugyan a Bódva vize mellett építette volna a végvárat és hányatott határokat, akkor onnan Szerencs felé Árpádhoz lehetetlen volt visszatérnie „a *Tátra hegyein át.*“³

De Borsod különben is nagyon az ország belsejében fekszik és a Bódva elzárt völgye, meg a Lengyelország felől hazánkba vezető utak közt egyáltalában semmi könnyen járható út nem vezet, így Borsodot alkalmas határpontúl alig választhatta. Csak egy esetben lett volna igazolt Borsnak eljárása, ha a Bódva felső völgyében fekvő *Szepesi* (Szepesi-Moldva) vidékének erdősegeit nevezi Anonymus „*Silva Zepus*“-nak, Szepesi (szepesi) erdőnek. Ezen esetben is át kellett azon kelnie a magyar hadnak, hogy a *Tátra*-hegyéig jusson, vagy hogy az akkori orographiai ismeretek szerint talán a *Tátrához* számított érczhegységen át visszatérhessen az alföldre. Anonymusnak sok tévedését mutatták már ki, de a honfoglalásra vonatkozó részletek pontosságát kétségbe vonni alig lehet. Ha tehát itt sem vonjuk kétségbe hitelességét, akkor a Bors által hányatott határokat, melyektől a *Tátra* hegyein át tért vissza Árpádhoz, csak a mai Szepesség területén kereshetjük. A magyarok megtelepedéséről írt egy kitünő tanulmányban a nyugati határról olvassuk: „Sasvárral szemben fekszik *Strázsa*, oldalvást az erdélyi Küküllőre emlékeztető *Kukló*

¹ Engel: *Gesch. v. Hal. und Vladim.* I. 94. — Wagner: II. 25. — ² Századok 1886. 426. — ³ Anonym. Cap. 18.

és Székelyfalva, mind nyomai annak, hogy itt határ volt, melyre különös gondot fordítottak.“¹ A Szepességnek igen régi idők óta volt *Strássa*, mely legrégibb okmányainkban „*Ewr, Eör, Oer*“ nevek alatt fordul elő, ma Nagy-Ör (tótul Stražka, németül Nehre) nevet visel. Lakói az okmányokban „*speculatores*“-eknek, magyarul méltán határőröknek neveztetnek. Ezen, határpontúl fekvésénél fogva is igen alkalmas helyet tekinthetjük azon pontnak, melyről a Poprád-völgy bejárata fölött uralkodhattak határőreink s a melyig már a honfoglalás első idejében eljuthattak őseink. Az ettől a mai határig terjedő vidéket, mint fentebb láttuk, még a XIII-ik század második felében is nagyrészt rengeteg vadonok borították. A Szepességen is találunk Küküllőre emlékeztető *Kuklót* a Hernád mentében fekvő *Kluknó*-ban, Székelyfalvát az 1200 körül felmerülő *Zeek* (Szék)-ben, ma Sztatvin, magát „*Szepes*“-t is azonosíthatnók az Erdély keleti határán levő *Szepsí-Szt.-György* kezdő nevével s mindebből analogia útján a Szepességet az erdélyi székelységhez hasonló határőrvidékké tehetnők. Ami nem is lenne egészen képtelen állítás, mikor a krónikás szavai szerint épen ilyen vidék alapításával megbízatva nyomult előre Bors a Tátraig.

Lubló, Gnézda, Podolin városok vidéke meddig tartozott lengyeluralom alá, mikor és hogyan került hazánk területéhez, adatok hiányában nehéz lenne megállapítani. A XIII-ik század végén ott még a lengyel-uralom látszik érvényesülni, miről lentebb elmondjuk nézeteinket.

Tekintstünk el a mivel sem bizonyítható Sobottin — szepesi püspökségről, Asztriknak itten történt felszenteléséről mondottaktól; biztosnak kell tartanunk azt, hogy megyénk területe a honfoglalás előtt egyházilag és politikailag is Lengyelországhoz tartozott, melynek politikai befolyása egyes részekben még akkor is érvényesült, mikor a Szepességet már több századon át, *mindjárt a honfoglalás idejétől kezdve*, bírta a magyar nemzet.

Népesség. A Szepességnek lakói a honfoglalás idejében csak szláv ajkúak lehettek. A hegyek és folyók, mint legváltozatlanabb oro-hydrographiai tényezők nevei szláv eredetűek. A legnagyobbbrészt őserdőkkel borított területen csekély lehetett a szláv ajkú lakosok száma. A magyarok bejövetelével kezdődik itten a nagyobb népesedési mozgalom; mert a honfoglalók, mint mindenütt, úgy itten is csak az által biz-

¹ Századok 1877. 491.

tosíthatták az elfoglalt terület birtokát, ha saját vérükből való magyar elemre bízták az őrizetet, azaz ha itten meg is telepedtek. A XIII-ik század okleveleiben gyakoriak a községek, dülők, határpontok magyar nevei, mik a magyar megtelepedést kétségen kívül helyezik s ha Adalbert érsek egyáltalában járt itten a X-ik század végén, találhatott s esetleg meg is keresztelhetett magyar urakat. A lakosok számáról ezen első korból megközelítő adatot sem nyújthatunk; minthogy a XII-ik századot megelőző korból egyetlen község létezéséről sincsen okmányilag biztos adatunk.

Első politikai viszonyok. A Szepesség első politikai viszonyairól nehéz a tájékozódás. Mint fentebb említettük, kétségtelennek tartjuk a magyarok első telepedését megyénk területén, ennek következtében itten okvetlenül mindjárt kellett gondoskodni ezt az országot többi részével összetartó kapcsolatról. Nem járulhatunk „A vármegyék alakulásáról“ szóló kitűnő tanulmányoknak szavaihoz: „A most oly bájos tájakban gazdag, de a honfoglalás és királyság első századaiban zord és néptelen erdőségből álló Szepesség, melyet Anonymusunk az anteculturalis állapottal egyjelentésű „Silva Zepus“ néven jelzett, a régi okmányok pedig „Terra Scepus“-nak írtak, *sem ősalkotású megye, sem várispánság nem lehetett.*¹ Maga Wágner, a tudós jezsuita és e földnek fia, ki nagy szorgalommal írta meg Szepes régi viszonyait, *első megtelepítése* idejét a XII. század közepén túl nem tudta felvinni. Midőn II-ik Gejza e vadont a beköltöző szorgalmas flamandiak vagy szászok második csoportja előtt megnyitotta, kétségekívül az Erdélyt megszállott testvér-fajnak adott telepítési szabadalmaknál kevesebb jogokra nem szorította azokat. Így támadott a szepesi fundus regiuson, *a megyei és várispánsági alak mellözésével*, a beköltözött nép sajátos viszonyainak megfelelő municipalis alakulás „provincia“ czime alatt. Később, talán a tatár-korszak után a várispánságok és megyék tényezőit is ott kifejtve találjuk.“² Véleményünk szerint a Szepesség a vármegyék első alakulása idejétől kezdve mint közvetlen királyi birtok, fundus regius, a megyékétől különböző közjogi állást foglalt el és egy megyének tartozékát sem képező külön királyi várispánság volt az 1108-ban említett „Castellania Spissz“, melynek haszonélvező urául említők Borics herceget. Erről és a nagyobb mértékű telepítés után keletkezett politikai viszonyokról elmondjuk nézeteinket.

¹ Századok 1871. 392. — ² Századok 1871. 392.

Gyarmatosítás. A Szepesség népesedési és culturalis viszonyainak kifejlődésére vonatkozólag helyesen mondhatjuk, hogy amint Rómát nem építették fel egy nap alatt, úgy a „Comitatus Scepusiensis“ és „Provincia Scepusiensis“ kialakulásához is több száz évnek munkájára volt szükség. Több nemzedéknek kell működnie azon, hogy egy, a munkás kéz fejszecsapásai által soha sem érintett rengeteggel borított vidék meghódíttassék előbb a földművelésnek, majd az iparnak, kereskedelemnek és így a magasabb culturának.

A XII-ik századot megelőzőleg egyetlen községünk létezéséről sincsen határozottan megbízható adatunk. A Bélán 1072-ben, Friedmanon 1073-ban történt plébánia-alapításról szóló hagyomány nélkülözi a történelmi alapot, de egyáltalában nincsen kizárva annak lehetősége, hogy a mintegy száz évvel előbb kereszténynyé lett Lengyelország befolyása érvényesült a Kárpátvidéken és a Poprád-és Dunajec-völgyek keresztény lakóinak egyházi viszonyait már a XI-ik században rendezték a krakói püspökök. A hagyomány minden esetre igen régi és rendezett lakóhelyekre mutat.

A honfoglalás idejére vonatkozólag mondottak után állítva, hogy a Szepesség területén megtelepedett, a határ őrizetével megbízott magyar urak már a X-ik században elhódítottak egyes területeket az őstermészettől és azokat jövedelmező, a marhatenyésztésre és földművelésre alkalmas helyekké alakították át a begyvidéken szétszórtan talált, vagy ide szorított lakók által; csak a legkezdetlegesebb szükségletnek megfelelő eljárást látjuk általuk alkalmazva. Nagy községek, vagy épen a város jellemző sajátságaival bíró helyek szervezéséről azonban alig beszélhetünk még. A cultura alacsony fokán álló őshegy lakó és a vándorlásában még csak alig megállapodott hódító egyaránt képtelenek arra. „A gyarmat, a jövevény nép már inkább magával hozza a civilisatio föltételeit, a kulturai életet. Eredete már nagyobb civilisatiót tételez fel; mely nem bírván meg többé népfeleslege kellő eltartását, rajt bocsát ki magából. Erős, munkabíró kezek, fogékony és tehetséges emberek kiindulnak hazát és földet keresni, magukkal hozva a polgárisodás magvait, hogy azokat termékenyebb szűz földbe átültessék.“¹ Erős, munkabíró gyarmatosoknak volt fenntartva a Szepesség bájos szűz vidékét is meghódítani a civilisationak.

Korunk szempontjából tekintve a dolgot, alig igazolhatnók a honszervező szent király szavait, hogy az egy nyelvű ország gyenge

¹ Ipolyi A. Besztercebánya műveltségtörténeti vázlata. 10.

és törekeny; de a szervező állambölesség egyik legkiválóbb nyilatkozatául kell tekintenünk fiához intézett figyelmeztetését, hogy a jövevényeket kegyesen fogadja s még kegyesebben bánják velök. Első nagy királyunk intését híven követték uralkodóink és a magyar közjogi műnyelv a „hospites“, vendégek, szivélyes névvel jelöli mindig a jövevényeket, kiknek soha sincsen okuk az igazi magyar vendégszeretet ellen panaszolkodniok. *L. Loon: The home of Mankind 272.*

A Szepesség gyarmatosítása hosszú időnek nehéz munkája volt. Két nagy ország királyai és nemessége működtek azon közre. Az itten lefolyt gyarmatosítást három főcsoportra oszthatjuk: A királyok által királyi birtokon alapított, s kezdetől fogva szabadalmakkal ellátott, — a városi élet létfeltételeit magukban rejtő gyarmatosításra — és az egyes birtokos nemesek által némi kezdvezményekkel felruházott telepítésre, a scultetiákra, végre a bányatelepítésre.

Terünk nem engedi itten részletezni azon vándorló mozgalmat, mely a XII-ik század elején nagyban megindult Németország Rajnavidékén és az éjszaki tenger partjain s az Elba és Odera vidékén át húzódott a Sudetek és Kárpátok aljára.¹

Szepesvármegye területén három fő-völgyet különböztetünk meg: a Hernád, Poprád és Dunajecét. A nyelvi viszonyok mindháromnál más-más telepítési processust tételnek fel. A tatárjárást megelőző időből, hagyományos úton, általában II. Géza király (1141—1161) államférfiúi bölességének tulajdonítjuk a legnagyobb német telepítéseket Erdély déli vidékein épen úgy, mint a Szepességen, hova a német ajkú lakosok egy Rajnald nevű gróf (comes) vezetése alatt jöttek volna be. Ezen Rajnaldra — tudunkkal — okmányilag egyszer történik hivatkozás. A szepesi 24 város lelkészeinek testvéri szövetségete (fraternitas XXIV. Parochorum, oppidorum regalium Provinciae Scepusiensis) egy a kegyúri jog gyakorlása és a tized ügyében a szepesi káptalan előtt 1556-ban emelt protestatiojában régi kiváltságaira hivatkozva írja: „et quamvis ipsi protestantes super praemissis haberet efficacissimas litteras, privilegia et literalia instrumenta super immunitate ipsorum Ecclesiastica, puta Raynaldi *primi ducis Saxonum* . . . Belae, Andreae etc. regum Hungariae.“² A sorrend itt minden esetre III. Béla kora előtti időre mutat. A szepesi prépostságnak 1198-ban történt alapítása már kifejlett egyházi viszo-

¹ L. Dr. F. Krones: Zur Geschichte des deutschen Volkstums in Karpatenlande, mit besonderer Rücksicht auf die Zips etc. Graz 1878. — ² W. II. 258.

nyokat tételez fel. Imre királynak 1198-iki oklevele, melyben a Szepesség *vám-tizedének* élvezetében megerősíti Jób esztergomi érseket; vármegyénket, mint kereskedelmileg jelentékeny helyet tünteti fel, — 1202-iki azon oklevelében, melyben az esztergomi egyháznak földeket adományoz, Tamás „*comes de Zepus*“ fordul elő. Ezek szerint már a XII-ik században megkülönböztetve látjuk az úgynevezett szászok telepítvényeit, a „*provincia de Scepus*“-t, a *comitatus de Zepus*-tól, ami a politikai viszonyok rendezettségének előre haladott állapotát jelzi. Ha tekintetbe vesszük a gyarmatok kifejlődésének nehézségeit, az említett kereskedelmi, egyházi és közigazgatási viszonyok kifejlődésére nem sokalhatjuk a II. Géza trónraléptétől az 1202-ik évig lefolyt félszáz évet. Később látni fogjuk, hogy a Szepességen nagy fejlettségű városi életről a XII-ik században még nem beszélhetünk.

A német ajkú lakosoknak a Szepességre történt első betelepítését bátran helyezhetjük a XII-ik század közepére. Eldöntetlen kérdésül kell még fenntartanunk azt, hogy a nagy germán népesaládnak melyik ága, vagy helyesebben mondva, melyik ágai szolgáltatták német gyarmatosainkat; mert megyénk területén a német idiomák több vidék szülőtteire vallanak. Méltó tanulmány lenne ez, az összes szepesi német tájszólásokat s a velük rokonokat alaposan értő nyelvbúvár részére.¹ Dr. Krones, már idézett kitűnő tanulmányában tagadva a szepesi németeknek az erdélyi szászokkal közös eredetét és egyidejű bevándorlását, mondja: A szepesi *dialectus* oly kitűnően közép-német és a sziléziai nyelvjárással oly benső rokonságban áll, hogy abban az erdélyi idiomának „*plattdeutsch*“ magvát nem könnyű munka lenne kimutatni. Azonban, ha a két vidéknek Flandriából eredő összefüggő és egyidejű gyarmatosítását nem fogadjuk is el és a két nyelvjárást közt levő ősrakonságot nem mutathatjuk is ki; — okmányokkal igazolható tények, helynevek és a szepességi német nyelv is elfogadhatóvá teszik azon nézetet; hogy a Szepességnek a Poprád-folyó jobb partján eszközölt gyarmatosítása közel egykorú az erdélyivel, régibb a kis-lengyelországi német telepítésnél, és *legrégibb alapjában véve tényleg flandriai eredetű*. Ezt igazolni látszik a Szepességen uralkodó közmondás is: „*Das Mädchen ist aus Flandern, es wandert von Einem zum Andern.*“ — Majd a helynevekből vont

¹ Egy, ezen kérdés megoldására igen hivatott írói erőt felkértünk erre, de legnagyobb sajnálatunkra megtagadta a munkánkban való részvételt, — a Szepesség egyik legfontosabb és legérdekesebb kérdésének ismertetését, a Szepességnek egyik szülőtteje.

következtetésekkel támogatja a szepesi első német települők alsó-rajnai-szász vagy flandriai eredetét.¹

Ezen első bevándorlók szorgalmas kezének munkája a felső Poprád mellékét termő földekké varázsolta át. Királyi szó hívta be őket a királyi területre, hol „hospites teutonici“, *német vendégek* czímével felruházva kezdettől fogva a magukkal behozott intézmények szerint alapították meg falvaikat, igazgatták azokat és szolgáltatták ki maguk közt az igazságot. A mai városok és községek közül, melyek nyerték tőlük őseredetüket, arra csak a tatárjárás után következő időszak emlékeiből következtethetünk majd.

A nagy tömegű telepítésen kívül már a XII-dik század tolymában találunk a Szepességen idegen lovagokat, kik szintén királyi meghívásra települve be, őseivé lettek a megye legrégebb nemes családjainak és adományozott birtokaikon virágzó telepeket alapítottak. Így 1198-ban Imre király *megeősíti* a szepesi Marcus Gola urat Gömörben és a szepesi Szt.-Mihályon — ma Markusfalu — *örökölt* birtokaiban.

A Gölnicz-folyó völgyének bányászata igen régi, a tatárjárás előtti időből történeti adatokkal nem bírunk ezen vidék telepítésére; de azon körülményből, hogy IV. Béla király Gölniczbányának 1264-ben már pallosjogot, kizárólagos vásártartási szabadalmat ad és 1276-ban már mint szabad királyi város szerepel, biztosan állíthatjuk, hogy keletkezése legalább is a XII-ik század közepére esik s méltán illethető az „oppidum vetustissimum Scepusii“ névvel. E köré csoportosúl később az úgynevezett „Gründner Boden“-nek, a felső magyarországi bányavidéknek betelepítése. Nyelvüket némelyek azonosnak tartják az alsó magyarországi bányavidék (Selmeczbánya stb.) német lakóiéval² és eszerint ezeket is thüringiai eredetűeknek kellene tartanunk.³

A tömegesebb német telepítésnek harmadik csoportját a Dunajec völgyében Galicziában fekvő Neumarkt köré látjuk csoportosúlni. A Magura-hegység éjszaki lejtőiről a Dunajec felé nyíló völgyek ma teljesen elszlávosodott községeinek nevei tiszta német eredetre vallanak: Fridman, Falstin, Kacvin stb., Neumarkt már 1252-ben a magdeburgi (német-szász) joggal felruházott város, valamint a szintén a Dunajec-völgyében fekvő Ó- és Új-Szandecz is. Ezen vidékek haj-

¹ Idézett mű 21. l. — ²J. H. Schwicker: Die Deutschen in Ungarn etc. 309.

³ Ipolyi id. műve 18. —

dani német lakói azonos eredetűek voltak a felső Poprád vidékére települtekkel.¹ Henrik, Krakó és Szilézia hercege 1204-ben engedélyt adott Teodor krakói palatinusnak arra, hogy az Ostrovno, Fehér- és Fekete-Dunajec, Rogoznik, Lipietnicza, Szlana, Zatainicza, Nedelska, Stradomia patakok környékére sziléziai németeket telepíthessen, kik a német joggal élhetnek.² Ezen telepítés adott létet az említett, eredetileg szláv, de kevésbé népesített vidék német községeinek.

A Poprád alsó völgye nevezetesebb helységeinek: Béla, Podolin, Gnézda, Lubló stb. nevei határozottan szláv eredetűek. A városalkotó német elemet csak a tatárjárás után kapták, mint Podolin, melynek újra telepítésére és a magdeburgi város-jog alapján rendezésére 1244-ben adott engedélyt Boleszlav krakói és sandomiri herceg Henrik scultetusnak. A Poprád-völgyétől keletre eső hegyvidék (Szepes és Sárosban) ruthén lakói a honfoglalás korát megelőző őslakóként tekintendők. Ezeknek ágai húzódnak végig a megye keleti részén a Hernád-völgyéig.

Kísértük meg ezek után a Szepességnek képét adni a tatárjárást megelőzőt időből. A Bódva-völgyén fölfelé haladó magyar hadak áthatolva a szomolnoki hegyeken, a Gölnicz-völgye mentében éppen ottan érték el a Hernád-völgyét, hol az kiszélesedve (Margitfalunál) alkalmassá vált a vidék további szemlélésére. A helyenkint földművelő és pásztor-életet élő gyér lakosság által népesített dombos területet elfoglalták a Hernád és Poprád mentében egészen Nagy-Eőr vidékéig. Ezen határpontot megerősítve, az elfoglalt terület védelmezésére visszamaradt hadak a baromtenyésztésre igen alkalmas területen megtelepedtek. A lándzsások kerületének sajátos katonai szervezetéből folyó kiváltságos közjogi állás, melylyel a tatárjárást megelőzőleg mint *nemes* községek IV. Béla király 1243-iki szabadságlevelének szavai szerint „ab antiquo“ régóta, Bárdosy véleménye szerint Szt. István óta bírtak, — jogosulttá teszik azon feltevést, hogy ezen községek voltak megyénk első magyar határőr-telepei. Támogatja ezen feltevést az is, hogy ezen községek a két fővölgyet elválasztó dombvidéken vannak, melyen ma is keresztül vezetnek a Poprád és Hernád vidékét összekötő és az Eperjestől Szepes-Váralján és Lőcsén át Liptó felé vezető főutak. Innen egyaránt uralhatták mindkét völgyet. IV. Béla király a tatárok kivonulása után azonnal

¹ Krones id. műve 16. — ² Bárdosy suppl. I. 5.

megerősíti a lándzsások kiváltságait, míg a szászokra csak később került a sor. Megyénknek ezen *természetes* középpontjában igen régen keletkezettek a lándzsás községek: Ábrahámfalva, Levkocz, Csontfalu, Mahalfalu, Komarócz, Horka, Primócz, Szt.-András, Kissócz, Hozelec, Jánócz, Filicz, Betlenfalva, Hadusfalva, Pikócz. A X—XI-ik századokban még más magyar telepek is keletkezettek részint királyi, részint adományozott nemesi vagy egyházi birtokokon, melyek közül azonban csak Markusfalunak (1198-ból), Savnik zárdának (1150-ből), Hodermarnak (1198-ból), Almásnak (1209-ből), Hadusfalvának és Tamásfalvának (1229-ből), Arnótfalvának (1230-ból), Letánfalvának (1230-ból), Kolcsónak (1240-ből) emléke maradt fenn.

A XI-ik században a Poprád- és Hernád-völgyeiben letelepedett németek alapították azon községeket, melyeknek lelkészei állítólag 1204-ben külön egyházi testületet alakítottak. Ezek: Csütörtökhely, Dénesfalu, Durand, Felka, Hunfalu, Igló, Illésfalu, Káposztafalu, Leibicz, Matheócz, Ménhard, Müllenbach, Nagy-Szalók, Odorin, Pálmafalu, Poprád, Ruszkinócz, Sztrázsa, Szepes-Szombat, Velbach, Zsákócz. Allottak már Szepes-Váralja, Kézsmárk és a hagyomány szerint Löcse.¹ Kétséggel még számos más község is volt ekkor a Szepességen, melynek lakói a tatárok kivonulása után azonnal visszafoglalták elhagyott telkeiket, különben alig lenne megmagyarázható a XIII-ik század végén a községek oly nagy száma.

A szepesi vár comese és a szepesi káptalan képviselik az egyházi és világi hatalmat, mellettük a szászok grófja és a lándzsás községek főbírája a közigazgatás és törvénykezés őrei s a Szepesség már mint önálló közigatási és egyházi terület áll előttünk. Ezen viszonyoknak kifejlődéséről lentebb. Az alsó Poprád és Dunajec völgyei lengyel uralom alatt állanak. Béla, Friedman, Ó-Falu, Podolin, Gnézda, Lubló létezését részint hagyomány, részint okmányok mutatják. A magyar királyság és Lengyelország közti határt tüzetesen találjuk leírva IV. Béla királynak 1256-iki oklevelében, melylyel Arnold comes fiának Jordánnak a Poprád mentében egy nagy erdőterületet adományoz. E szerint a határt a Magura gerincze a Toporczipatak jobb és a Poprád jobb partja képezték.² Boleszlav, Krakó és Szandomir hercege egy 1244-iki oklevelében szintén a Poprádot és Toporczipot jelöli meg határokül.³

¹ Az egyes községek legrégebb említési idejére lásd Hradzsky József „Szepesmegye helység nevei“ szepesmegyei történelmi társulat évkönyvei II. III. köt. — ² Bárdosy I. 84—85. — ³ U. ott 312.

A honfoglaláskor rengeteggel fedett „Silva Zepus“-ban a munkás kéz már nagy hézagot vágott, a földműves ekéje és — Gölniczbánya vidékén — a bányász kalapácsa jelölik a civilisatio előre haladását a három fő folyó völgyeinek közvetlen környékén, de a terület legnagyobb része még a fejszére várva lakatlan.

A tatárjárás. Az 1241-ik év véres eseményei a Szepességre is mély gyászt hoztak. A tatárok Liegnicznél megtörve a lengyelek hadát, Boleszlav fejedelmet menekülésre kényszeríték s ő a Kárpátok völgyei közé fut menedéket keresni. A tatárok a Dunajec- és Poprád völgyeibe vonulva megsemmisítették egy század szorgalmas munkájának gyümölcsseit. A Szepesség lakóinak a még nem érintett rengetegek adtak biztos szállást. A szászok — a hagyomány szerint — a tatárok közeledésének hírére a Letánfalvától és Káposztafalvától dél felé a Hernád bal partján kiemelkedő „Schauberg“-et — az okmányokban „Lethonkew“ és „Lathonkew“ = látókő — körül sánczolva megerősítették, és a vész napjaiban grófjukkal, bíráikkal és minden ingó vagyonukkal oda menekültek.¹ A virágzásnak alig indúlt telepeket a Poprád és Hernád egész mentében elpusztították a vad hordák, melyeknek kivonulása után előlrül kellett itt is kezdeni a honalapítás nehéz munkáját.

Ujratelepítés. Míg a X—XII-ik századokban eszközölt megszállások, telepítések és gyarmatosításokról mondottaknál csak igen csekély részben támaszkodhatunk okmányokra, a XIII-ik század második felétől kezdve már határozottabb alakban szólhatunk megyénk múltjáról.

Hazánk második alapítója, IV-ik Béla, alig tért vissza szomorú száműzöttségéből, már is kiterjeszté atyai gondoskodását országa ezen távol fekvő vidékére is. Veje Boleszlav, Krakó és Szandomir hercege és ennek neje Kunigunda szintén gondoskodnak az uralmuk alá eső részek helyreállításáról. A szepesi prépostság, a savniki apát-ság, magános nemesek és városok versenyeznek egymással új telepek alkotásában. Természetesen előbb mindeniknek régi birtokát kellett rendeznie.

A vadonokból előjött menekültek újra felépíték lakóhelyeiket, az azelőtt legnagyobbára fából összerótt falvak helyein kőből épített és falakkal körülvett, tornyokkal megerősített kastélyok emelkednek, melyek veszély idejében kellő oltalmat nyújtanak a nemes uraknak és jobbágyaiknak. A volt nagyobb német községek egyike-másika

¹ Wagner II. 69., 70 U.

falakkal veszi magát körül. A fő erődön, a „szepesi vár“-on kívül említik okmányaink Markus-várat, Marcell-várat, Richnó-várat, Gölnicz-várat s a megye éjszaki határán Dunajec-várat; Lőcse, Késmárk, Lubló, Podolin megerősített városok, Poprád mellett a „Schlösschen“, számos más helyeken a „Burg, Hradisko, Zamcisko“ nevű emelkedések megerősített helyekre mutatnak, melyek számoltak a tatárok visszatérésének eshetőségével. Az általuk nyújtott biztosság érzete fokozta a települési kedvet, megadta a városi élet egyik fő létfeltételét, és a XIII-ik század végéig visszamenő, biztosan kimutatható múlttal 87 városi és falusi község dicsekszik megyénkben.

Az új alakulásoknak menete tanulságos képet nyújt a tatárjárás előtti viszonyokra is. Legelső szállásokul jelöltük meg az úgynevezett „lándzsás“ községeket. A tatárjárás után itten találjuk a legelső királyi rendezést. IV. Béla király már 1243-ban megerősíti a szepesi gróf hatósága alúl kivett nemeseknek — nobiles de Scepus — régi kiváltságait,¹ hogy azok mind hűségben, mind számra nézve annál inkább gyarapodjanak. Régi hivatásukhoz képest a hadállítást tette egyedüli kötelességükké.

A szepességi plébánosok egyesületéhez tartozott községek a XIII-dik század végén már mindnyájan mint újra felépültek említetnek s a fent említettekén kívül a 1298-iki szövetség-levelben Kurimján, Szalók és Lőcse is szerepelnek. V. István király 1271-ben megerősítette a király közvetlen hatósága alá tartozott szász községek régi szabadalmait és azoknak a királyhoz való viszonyát újra szabályozta. Ezen oklevél nem sorolja fel a királyi szászok községeinek neveit, de feltaláljuk azokat I. Róbert Károly királynak a szászok privilegiumait 1312-ben újra megerősítő oklevelében. 1. *Lőcse* főváros külvárosaival és majorjaival s a határában levő Köperen (Ulozsa) Vilkócz, Fridrichsdorff (Hradiskó), Durst, Dorff des Meisters Gottfrides, ma Burgerhof (Dvorecz) nevű telepekkel. A várost a hagyomány szerint a tatárok kivonulása után 1245-ben alapították mostani helyén. Azelőtt — állítólag — a mai várostól délre fekvő, „Alte-Leutsch“-nak nevezett emelkedésen állott. 1263-ban az Illésfalva és Darócz (Dravecz) közt felmerült határrendezésről szóló oklevélben „villa Lywche“ név alatt említettik², 1271-ben V. István szabadságlevelében már mint „Leucha civitas Provinciae capitalis“, mint a szászok községeinek fővárosa szerepel, ami gyors fejlődésére mutat.

¹ Bárdossy Supl. I. 34. — ² Bárdossy I. 97.

2. *Szepes-Váralja*, melynek polgárai IV. Béla királytól már 1258-ban adományt kaptak Kolbachra, ¹ a váraljai polgárok által az 1258-ban alapított Nádas (Tersztyány) területén már 1262-ben szerzett birtokrészekre is kiterjedt a szabadalom. — 3. *Velbach*, 1298-ban már önálló plébániával bíró község. — 4. *Szepes-Olassi* a hozzá tartozó Johannisdorf, Olcznó és Kolenóczczal. Ezen, a tatárjárás előtt olaszokkal — itali (?) — telepített városba 1243-ban a tatárok által elpusztított telepeikről Tornából jöttek szászok, kiknek IV. Béla király a szepesi várgróftól független állást biztosított az említett évben. 5. *Odorin* 1262-ben már mint újra fennálló község szerepel. — 6. *Dénes falu*. — 7. *Igló* majorságaival és bányaműveivel, ami ezen városnak ekkor már jelentékeny fejlettségét jelezi. — 8. *Pálmafalu*, Marschky nevű majorjával, 1298-ban már önálló plébániával. — 9. *Illésfalu*, a daróczi (Dravec) királyi telepítvényesekkel 1263-ban folyt határpere alkalmával már ismét kifejlődött község. ² — 10. Nagy- és Kis-*Tamásfalu*, melyet egy szepesi káptalani protocollum már 1229-ből említ. — 11. *Csötörtökhely*, egy 1280-iki okmányban „civitas“ jelzővel. ³ Hunfalual, Káposztafalual és Primóczczal a XIII-ik század második felében mind említettnek, mint újra felépültek. — 12. *Poprád*. — 13. *Felka*. — 14. *Nagy-Szalók*. — 15. *Müllenbach*. — 16. *Zsákócz*. — 17. *Menhard*. — 18. *Béla*. — 19. *Késmárk* a IV-ik László királytól vett birtokokkal. — 20. *Leibicz* majorságaival. — 21. *Ruszkínócz*. — 22. *Durand*. — Ezen idézett szabadság-level határozottan megjelöli azon helyeket, melyeken a XII-ik században a szászok megtelepedtek volt és a melyeket a tatárjárás után azonnal visszafoglaltak.

A királyi várbirtokokon az újra telepítésnek két módját találjuk fel. Vagy visszatelepülnek a királyi sólymárok és peczérék, mint Darócza, mely a fentebb említett 1263-iki határperben királyi draucariusok községeként szerepel és Szepes-Sümege, mely, a királyi peczérék által lakott község határában 1254-ben szászoknak ad engedélyt a letelepülésre, azon feltétel mellett, hogy ezek a peczérékkel egyenlő szolgáltatokat tartozzanak teljesíteni; ⁴ vagy a király új telepítvényeseknek adja a birtokot, mint Nádas (Trsztyán) szlávoknak azon czélból, hogy azok neki attól adót (census) fizessenek. Ezen birtokon IV. Béla 1258-ban Geubulin mester és fivére *Termann* löcsei lakosoknak négy telek (aratrum) földet ad azon feltétellel, hogy

¹ Bárdosy I. 441. — ² U. ott. 96. — ³ Wagn. I. 111. — ⁴ U. ott. I. 133.

ezek neki évenként $\frac{1}{4}$ márka aranyat fizessenek terragium (földbér) fejében s ugyanazon szabadságokat élvezzék, melyekkel a Szepesség más lakói, kik földbér fejében arany-adót fizetnek, bírnak. „Eadem libertate perfruantur, qua *alii de Zipes*, qui nobis aurum pro terragio solvunt, gratulantur“, ezen kifejezés világosan mutatja, hogy a tatárjárás előtt és közvetlenül utána több község népe volt itten az adózó várnép viszonyában.¹

Királyaink mindig igen bőkezűek voltak a várbirtokok adományozásában. IV. Béla, hogy elpusztított országát minél előbb helyreállítsa, telepítés kötelezettsége mellett a Szepességen is tesz adományokat. Egyháziak és világi urak, különösen a Berzeviczy és Görgey családok ősei szereznek érdemeket a telepítések körül.

A királynak a birtokviszonyok újra rendezése céljából Szepesre küldött emberei, Ákos mester, székesfehérvári kanonok, királyi kancellár és Myko zólyomi főispán *Almás* birtokot Mátyás szepesi prépost birtokában régibb birtokolás czímén találták. IV. Béla király belátva, hogy a szepesi prépostság ősei és az ő részéről is szükölködik adományokban; Almás birtokot örökjoggal a prépostságnak adományozta 1249-ben.² Ezután ő és utódai bőkezűen gondoskodnak a káptalanról. 1250-ben a kiépítetlenül maradt *Marcel-várat* a hozzá tartozó *Heymuth* (ma Arnótfalva) és *Letánfalu* községekkel kapta a prépostság. III. András király 1293-ban a Poprád-folyó és a Simeny hegy közt elterülő erdőséget adta a prépostságnak, mely erdőségben alapítottatott *Kolacs-kő* falu.

A cisterciátáknak a tatárok által felégetett *savniki* apátságához tartozott birtokokat IV. Béla király 1260-ban megerősítette a rend birtokában. A rend azután nagy buzgalmat fejt ki birtokai betelepítésében, ennek köszöni létét *Vikartócs* község.

A karthausiakat Jordán szepesi szászgróf 1299-ben telepítette a *menedék-kőre* (Lapis Refugii), nekik adván a Hernád-folyó és Bélapatak által három oldalról elzárt erdős területet, melyet azok meghódítottak a művelésnek.³

A telepítő egyháziak közzé lépnek a XIV-ik században a *stolai* apátság, a keresztések landecki és a karthausiak lechniczi kolostorai.

II-ik András király már 1209-ben ajándékozott Adolf szepesi prépostnak és nővérének, Ruttker Hermann nejének, ki Gertrud királyné hívására hagyta el hazáját és ősi birtokait, örökjoggal egy

¹ Wagn. 80. — ² W. 294. stb. — ³ W. 393.

bizonyos várterületet a Poprád mindkét partján a havasoktól Zsákócz határáig. Az így megadományozott Ruttker Hermann ösatyjává lett a *Berzeviczy-* és *Tarczay*-családoknak.¹ IV-ik Béla 1246-ban Ruttker fiait Rycolphot és Hermannt megerősítette a mondott királyi adomány birtokában, melyhez IV. László 1278-ban *Farkasfalva* és *Pokaj* (Klein-Eisdorf) határos királyi falvakat adta Palan comesnek és fivérének.² Ezen 1209-iki adomány középpontjában keletkezett a Berzeviczyek ősi fészke Nagy-Lomnicz, és némelyek helytelenül keresik az adományozott helyet Szepes-Szombat környékén s kötik vele össze ezen hely alapítását.³ Az adomány-levelben leírt határuól azon patak van megjelölve, mely Ó-Lesznától délre folyva Nagy-Lomnicztól délre ömlik a Poprádba, csak ennek torkolatától vezethetett a határ egyenesen Zsákócz faluhoz s az ettől lejöő patak mentében a Poprádhoz vissza s az említett patakkal szemben a Poprádba Lomnicznál lefutó patak mentén ismét fel a Tátrára. Szepes-Szombat környékére ezen leírás legkevésbé sem alkalmazható. Leírásunk pontossága mellett szól, hogy Rycolph fiai 1322-ben Konrádnak, Hermann scultetus fiának ezen vidéken adtak erdőséget, melyben az a mai Ó-Lesznát telepítette.⁴ Ugyancsak IV. László király adta Palan fiának Andrásnak a Semene (Simeny) hegyről lejöő Lomnitz-patak mindkét oldalán elterülő királyi erdőséget, melyben *Holló-Lomnitz* (1293) és *Kis-Lomnitz* (1294) keletkeztek.⁵ Ruttker utódai telepítették *Rókuszt* is, melynek felét Rycolph fiai 1294-ben 50 finom ezüst márkáért késmárki Berthold fiának Hench comesnek előörökitették.⁶ *Landecket* szintén Rycolph fiai Kakas és János mesterek bírták és ők cserélték el a sárosmegyei Keresztes-Komlóért 1313-ban a jeruzsálemi szt. sír keresztes lovagjaival.⁷ *Lechniczról* Kakas mester a karthauziak részére 1319-ben tett adomány-levelében maga mondja, hogy azt szolgálatai fejében királyi ajándékuól kapta.⁸ Ezzel egyidejűleg kapott egy nagy erdő-területet a Dunajec mellékén, melyet aztán ő és utódai telepítettek be. Midőn 1320-ban itteni birtokait fivéreinek Rycolphnak és Jánosnak királyi jóváhagyással örökre átengedte, az örökbevallási okmányban⁹ csak

¹ Bárdosy I. 7—10. — ² Ifj. Kubinyi Ferencz. Monumenta Hungariae Historica. Codex Diplomaticus. Árpádkori oklevelek 1095—1301. Pest 1867. 121. sz. 101—104. l. — ³ Janota „Zapiski“ stb. — ⁴ Fejér cod. dipl. VIII.2. 391. — ⁵ W. I. 112. — ⁶ Századok 1872. 227 — ⁷ W. I. 398. — ⁸ U. ott. I. 403. — ⁹ Fejér VIII. 2. 289.

Friedmannvágása, Nisitz (Nedecz), Katzwinkel falu és *Frankvágása* említettnek, a „vágása“ szó mutatja, hogy a mai Fridmann és Frankova helyén ekkor még csak folyt az erdőirtás és a telepítés. 1462-ben Berzeviczey Pohárnok István és Lénárd testvérek szepesmegyei birtokaikat a dunajeci vár örökösének Berzeviczy Jánosnak elzálogosították.¹ A zálog-levélben a fentemlített erdő-területen *Krempach, Laps, Durstin* és a délebbre fekvő *Viborna* említvék, melyek e szerint mind a Berzeviczyek telepítői buzgóságának köszönik lételüket.

A Görgey-család ősei kiváló érdemeket szereztek a Szepesség újra telepítése érdekében. IV. Béla király 1256-ban Arnold szepesi comes fiáról Jordánról, mint a Szepesség újra alkotásának egyik főtenyezőjéről szól és azon szolgálatok jutalmául, melyeket Jordán „in convocatione populorum, ad terram Scepus de circumjacentibus regnis et diversis Regionibus congregatorum“ tett, a Poprád mentében egy nagy lakatlan erdő-területet adományozott, kivéven azt és az idők folyamában Jordán és örökösei által oda *letelepitendő* jobbágyokat a megyei főispán hatósága alól. Itten alapította meg Jordán családja ősi helyét *Toporczt*. Jordánnak fiai Arnold, János és Illés 1260-ban IV. Béla királytól felkérték a Poprád és Dunajec közt fekvő lakatlan erdőket. Az adomány-levélben csak a Béla-patak, Jávor-erdő (Ahorn-Wald), Dunajec-folyó, Toporcz-patak és a Zimine (Simeny) hegy említvék helynevekül s az egész terület lakatlannak van jelezve.² A Nedecz-, Bialka-patakok és a Dunajec közti területet már a Berzeviczyek őseinek birtokában látván, itten csak a Javorina-erdőt s a Magurának a Helinsovka-hegyig — mely az említett Illéstől kapta nevét — húzódó gerinczétől a Nedecz-patakig terjedő erdős vidéket érthetjük; a Magurától a Poprádig terjedő vidéken lengyel telepítések történtek, mint azt alább látandjuk. Nincsenek ugyan határozott adataink, de azért bizvást állíthatjuk, hogy azon vidék falvait az említett adományosok alapították meg. Ezt annál is inkább állíthatjuk, mert a Görgeyeket mint kiváló telepítőket látjuk. Így Eliás 1278-ban IV. Lászlótól *Görgöt* kapta — ezen falutól vette nevét a család — melyet szláv telepítvényesekkel szerződés szerű alapon gyarapított. Még ugyanezen évben kérte és kapta meg Lászlótól a lőcsei határ és a kis Tarcza-patak s a szepesi káptalan birtoka közt levő „*Repach*“ nevű erdőt,³ melyben szintén szlávokkal telepítette

¹ Századok 1881. 56. — ² Századok 1872. 218. stb. — ³ Századok 1872. 222.

a két, *Alsó- és Felső-Répast.* Görgey János és Gyula fivérek 1297-ben a *Maldur* nevű telepítvényükre jönni és ott letelepülni (congregari et commorari volentibus) akarókkal az úrbéri viszonyokra vonatkozólag egyezséget kötöttek.¹ A királyi adományosok közül említésre méltók még: Botiz comes, a már említett Marcus Gola-nak, a *Máriássyak* ösének fia, kinek IV-ik Béla 1264-ben a Veres-víz és Poprád-folyók közt levő teljesen lakatlan erdőt adta.² Botyz ezen területet 1279-ben Gothcalc matheóczi és Froling felkai biráknak adta át telepítés végett a szászokat megillető jogok és a telepítvényesek kötelezettségei mellett.³ Szintén IV-ik Béla bőkezűségéből nyerte 1263-ban a Tóthpataka melletti területet Leonárd, királyi madarász, (auceps) a *Sváby*-család öse és megalapította *Tótfalvát*.

Mellözve a még többé-kevésbé jelentékeny magán-telepítőket, nem hagyhatjuk említés nélkül a lengyel uralom alatt állott alsó Poprád-völgyet. Boleszlav Krakó és Szandomir hercege, IV-ik Béla veje, már 1244-ben gondoskodik birtoka déli határának visszafoglalása és biztosításáról. Hü emberét Henrik scultetust megbizza, hogy a tatárok által elpusztított podolini scultetiát népesítse újra s azt ő és utódai örökjoggal bírják.⁴ Az újra telepített hely 1292-ben már sánczokkal és falakkal erősített város, Wenczel cseh király, Krakó és Szandomir hercege ekkor kötelezi Lubló és Gnézda faluk lakóit arra, hogy Podolin erődítményeinek fenntartásához és javításához hozzá járuljanak.⁵ Ezen községekből indult ki a további telepítés. 1286-ban késmárki Roxer fia János Gnézda határában megvette Merozlav fiainak két teleknyi (mansus) birtokrészét az ahoz tartozó malommal, azon joggal, hogy ottan telepítést eszközöljön. A szerződésben Gnézda határából elkülönített terület határai egészen a mai *Laczkova* falu fekvésének felelnek meg.⁶ *Podolin* újra alapítója Henrik advocatusnak IV. Béla királyunk leánya Kunigunda, Boleszlav özvegye a Gnézda és Podolin közt fekvő területet adta 1288-ban, hogy azon az erdőt kiirtva alapítson új helységeket⁷ és itten keletkezett a két (Alsó- és Felső-) *Ruzsbach*. *Kamjonkának* neve egyenesen lengyel eredetre vall. 1315-ben Miklós comes, Lubló ura, Miklós kamjonkai (de Petrivilla) scultetusnak egy erdős területet ad, hogy azt irtsa ki és telepítse be.

A XIII-ik század regeneráló munkája közben fejlődik ki nagyobb mértékben Szepesvármegye bányászata is. *Gölniczbánya* régi jogait

¹ Bárdosy I. 401. — ² U. ott. 98. stb. — ³ U. ott. 98. — ⁴ U. ott. 176. —

⁵ U. ott. 311. — ⁶ U. ott. 350. — ⁷ U. ott. 253.

újabbakkal gyarapította IV. Béla király 1264-ben. A virágzó szabad királyi bányaváros lett a bányatelepítés fő eszközlőjévé. Botyz comesnek, a Máriássyak egyik ösének fivére János 1290-ben Pecold gölniczbányai polgárnak ajándékozta a kis Gölnicz (Parva-Gyulnuch) folyó mellékén a „Clara-Lux“ nevű erdőséget, melynek területén keletkezett *Merény*. Ugyancsak 1290-ben IV. László a Kochenseiffen patak mellékén elterülő erdőket a Jászó felől a Szepességre vezető út mindkét oldalán Hekulnak a *Jekelfalussyak* ösének, szintén gölniczbányai polgárnak adta, ki itten *Jekelfalvát* alapította. *Szomolnok* okmányilag először 1332-ben említetik, mint „Civitas nostra Zumolnukbánya.“ Habár régibb korból nem bírnak reá vonatkozó adatokat, a „civitas nostra“ jelző után, mely Szomolnokot már mint királyi bányavárost tünteti fel, keletkezését annál is inkább régibb, legalább is a tatárjárást közvetlenül követő időre kell tennünk; mert a Szomolnok területén keletkezett bányahelységek közül *Remete* már 1284-ben, *Svedlér* 1312-ben, *Lassúpatak* (Stillbach) 1316-ban már mint kifejlett bányamiveléssel bíró telepek említetnek.¹ Tamás mester, szepesi várispán 1326-ban felső-szalóki Kunchmann scultetust megbízta, hogy a Gölnicz-folyó mellékén levő kiirtatlan erdőséget irtassa és abban a maga nevérol nevezett községet telepítsen; így keletkezett Kunchfalva, a mai *Helczmanócz*.²

A XIV-ik század elején a mai bányavidéket már legnagyobb-részt kifejlődve látjuk és 1327-ben Selmezbánya jogában Gölniczbányával és Szomolnokkal együtt *Merény*, *Svedlér*, *Remete*, *Zsakarócz*, *Vojkócz*, *Prakfalu*, *Helczmanócz*, *Krompach*, *Stósz*, *Honten*, *Jekelfalu*, *Margitfalu*, *Folkmár* és *Koisó* is részesülnek.³

Ilyen, mondhatni lázas telepítési munka mellett a Szepesség csakhamar újra népesedett és a virágzásnak magas fokára emelkedett. Ma is fenálló községei közül a XIII-ik század végén 94 volt meg, és pedig a Hernád-völgyéhez tartozó vidéken 54, a Poprád mellékén 35, a Gölnicz-völgyben 4, míg a Dunajec környékén Ófalu egyedül említetik. A XIV-ik században — legnagyobbbrészt annak első felében — épült 87, (Hernád-völgy 39, Poprád-völgy 25, Gölnicz-völgy 7, Dunajec-völgy 16), a XV-ik században 21, az említett völgyek szerint 9, 2, 2, 8.

A legtöbb község keletkezésének idejét határozottan kimutatni

¹ Bárdosy I. 235. — ² Wenczel G. Magyarország bányászatának kritikai története 80—81. — ³ Wenczel id. mű. 76.

nem lehet s a következő felsorolásban azon évszámok vannak felhozva, melyekből az illető község nevét okmányilag először találtuk említve.¹

I. A Hernád völgyében: Almás 1209, 1249*, Arnótfalva 1230*.

Baldóc 1314*, Beharóc 1297, Betlenfalva 1280, Brutóc 1452, 1504*, Buglóc 1385.

Csepánfalva 1345, Csontfalva 1380, Csötörtök hely 1263.

Dénesfalva 1312, Dobravolya (Curia Gerardi) 1290, Domány 1258, Dravecz 1263, Dúbrava 1293, Dvovecz 1312.

Filicz 1317*.

Gánóc 1308, 1317*, Grancs 1416, Grénicz 1294, Görgő 1278.

Hadusfalva 1229*, Harakóc („terra Rudna“) 1284. kezdett épülni,² Haraszt 1479, Hinczóc 1464, Horka?, Hotkóc 1292, Hozelec 1505, Hradiszko 1312, Hrisócz 1350.

Igló 1298, 1412*, Illésfalva 1263, 1397*, Imrichfalva?, Istvánfalva 1384, Jamnik 1309.

(hasonnevű folyó — Jemnik — már 1255-ben fordul elő) 1330*, Jánóc (Janus) 1351,

Kalyava 1350, Káposztafalu 1298, Kattuny 1282, Kissócz?, Kluknó 1350,

Kolbach 1258, Kolesó 1282*, Kolinóc 1328, Komaróc 1345, Konesán-Dolyán

1297, Korotnok 1297, Kottbach (Goldenbach) 1457, Körtvélyes 1255,³ Kravján

1398, Krompach 1350*, Kubach 1294, Kurimján 1298.

Lengvárt 1312, Leszkovján 1328, Letánfalva 1230*, Lőcse 1263, Lueska 1273.

Mahálfalva (villa Marsily) 1318,⁴ Margitfalva 1316, Markusfalva 1198, 1412*,

Matejóc 1275, 1328*, Micsedely 1255, 1314*, Miklósfalu 1280, Mindszent 1258.

Nemessány 1283, 1313*.

Odorin 1262*, Olcznó 1312, 1400*, Olsavicza 1321, Olsavka 1245, Ordzovján 1348.

Pálmafalu 1298, Pavlyán 1339, Petrócz („terra Jaan“) 1284,⁵ Pisaróc 1387 (ma puszta), Podprocs (Laszyno Potoka) 1316,⁶ Polyanóc 1409*, Pongráczfalva 1297, Porács 1474, Primóc 1280.

Répás-Alsó 1321, Répás-Felső 1323, Richnó 1308, Roskóc 1277.

Savnik falva 1294, Sunyava-Alsó 1320, Sunyava-Felső 1320, Sümeg 1254, 1313*, Svábóc 1287, Szalók-Felső 1326,⁷ Szent-András 1507, Szepeshely 1209, Szepes-Olaszi

A *-gal megjelölt évszámok az illető helység határlevelének keletkezési évét adják. Nem tartottuk fölöslegesnek ezen körülményt kiemelni, már csak azért is, mivel valamely helység határának bejárása, tudvalevőleg, ugyanannak a határlevelével évszámánál magasabb korára utal; nem különben a község-területnek meghatárolása az illető helységnek kifejtettebb társadalmi állapotára vall. — Az ide vonatkozó adatok a szepeshelyi levéltárban őrzött határlevelekből vették. — Megjegyzendő továbbá, hogy az évszámok, melyek a helységek korára vonatkozólag a „Szepesmegyei történelmi társulat“ II. és III. kötetében idézettekkel meg nem egyeznek, újabb adatok alapján, melyek azóta a szerző tudomására jutottak, helyesbítve lettek.

¹ A községekre vonatkozólag felhozott adatok forrásait részletesen I. „Szepesmegye helységnevei“ a szepesvármegyei történelmi társulat évkönyvében II. és III. évfolyam. — ² Acta Petroczy-ana 4. sz. — ³ Nagy-Imre, DeákFarkas és Nagy Gyula „Hazai Oklevéltár“ 1234—1536. Budapest, 1879. 30. l. — ⁴ Acta Petroczy-ana 19. sz. — ⁵ U. ott. 4. sz. — ⁶ W. III. 23. l. — ⁷ Acta Petroczy-ana 41. sz.

1243, 1400*, Szepes-Váralja 1274, Sztatvin?, Szlovinka alsó (Abucuk) 1368, Szlovinka felső 1368, 1510*, Sztraczena?

Tamásfalva 1229*, Teplicska 1457, Tersztyán 1258, Toriszka, Alsó-Répás erdőségeiben 1537-ben kezdett épülni. (W. II. 15.)

Ulozsa 1328.

Velbach 1298, 1300*, Vidernik 1398, Vikartócz 1283, Vilkócz 1312, Vitkócz 1255, Vojkócz 1290.

Zavada?, Zavadka 1457, Zsegra 1245.

II. Poprád-völgy: Abrahámfalu 1386.

Batizfalva 1279, Béla 1298, 1454*, Busócz 1373.

Duránd 1298.

Farkasfalva 1278, Felka 1279, 1324*, Forbasz?, Forberg?

Gerlachfalva 1318, Gnézda 1286.

Hobgart 1315, Hodermark 1354, Hunfalva 1288.

Jakubján 1322, Jarembina 1329, Jurszke (S. Georgius, Sentgyrgh) 1345.¹

Kamjonka 1315, Keresztfalu 1290, Késmárk 1251,² Kolacsó 1293 után, Kriegh 1330.

Laczkova 1286 (?), Landók 1313*. Leszna-Ó 1322 után, Leszna-Új?, Leibicz 1251,³ 1394*, Levkócz 1280, Lomnicz-Holló 1293, Lomnicz-Kis 1294, Lomnicz-Nagy 1257, Lucsivna 1398, Lubló-Ó 1256, 1342*, Lubló-Új 1322.

Majerka (Tomaj) 1198, Maldur 1297, Matheócz 1251,² 1277*, Medzi-Brodze?, Menguszfalu 1398, Menhard 1251,⁴ 1315*, Mnisek-Kaese 1342, Müllenbach 1245.

Nagy-Eőr 1251.⁵

Pikócz 1379, Pilhov?, Podolin 1244, 1288*, Poprád 1287, 1256*.

Rókusz 1307, 1437*, Ruzsbach-Alsó 1288, Ruzsbach-Felső 1288, Ruszkinócz 1277.

Schönwald 1334 (ma puszta), Stóla 1314, Szadek 1342, Szalók-Kis 1251,⁶ Szalók-Nagy 1312, Szepes-Szombat 1287, Szulin 1342, Sztrázsa 1290.

Toporec 1297, 1364*, Toporesik 1297 (ma puszta), Tótfalu 1311, Teplicz 1294, 1366*.

Viborna 1313.

Zdjár 1286.

III. Gölnicz-völgy: Folkmár-Kis?, Folkmár-Nagy 1368.

Gölnicz 1264 már város, 1332*.

Helczmanócz 1326, Hnilecz-Kis és Nagy?

Jekelfalu 1284.

Koissó 1412.

Merény 1328.

Opaka?, Ó-Víz?

Prakfalva 1360.

Remete 1255,⁷ 1332*.

---

¹ Acta Pétroczy-ana 39. sz. — ² Nagy-Imre. „Hazai Oklevéltár“. 1234—1536. Bpest. 1879. 22. l. — ³ U. ott. 22. l. — ⁴ U. ott. 22. l. — ⁵ U. ott. 23. l. — ⁶ U. ott. 23. l. — ⁷ U. ott. 31. l.

- Stillbach 1316, Stoósz (ma Abaujhoz tartozik) 1449, Svedlér 1312, 1331*
Szomolnok 1332*, Szomolnok-Hutta ?
Zsakaróc 1353.
IV. Dunajec völgye: Béla-Új ?
Csarnagura 1300 körül.
Durstin 1462.
Falstin 1471, Frankova-Kis 1580, Frankova-Nagy 1320, Fridmann 1320.
Jezerszkó — eredetileg Jezernicze — 1629, Jurgov 1412.
Katzvin 1320, Krempach 1462.
Laps-Alsó és Felső 1462, Lapsanka 1580 táján.
Nedecz 1320.
Oszturnya 1313.
Repiszko 1400 körül.
Tribš 1580 körül.
Dunajec-vár 1330-ban „novum castrum Dunajec“.
Hafka 1337, Haligócz 1344, Hanusfalu 1301.
Kahlenberg 1301 előtt, ad. a. 1300 „terra Galbru“.
Lechnicz falu 1319, Lechnicz-Sub 1319, Lesznicz 1301, Lipnik-Nagy 1338.
Folyvark, Granasztó, Krempach-Lubló 1342, Litmanova 1412.
Mátyásfalu 1340.
Ó-Falu 1108-ban említve.
Relyov 1351, Repiszko 1400, Richwald 1323.
Gibely, Hági 1580 előtt.
Ó-Major 1786-ban mint allodium, 1810-ben mint község.
Javorina a XIX-ik század elején.
A XIII. és XIV-ik századokból fennmaradt még néhány községnek, illetőleg nevezetesebb praediumnak emléke, melyek napjainkban már nem állanak:
Alchno Savnik környékén 1294, Aranyass 1478. praedium.
Ballistarius, Schützenfeld néven Csötörtőkhely környékén 1310-ben még állt, Bozafalva 1526, Bremfeulde 1263, Odorin község határán.
Cyserfalva 1361. praedium.
Dolina 1360.
Guznuth falu Leibicz mellett 1293, Gyenk, Gyerimp a lublói vár birtoka 1329, Gyuk 1295, Gyurkháza a Hernád mellékén 1358.
Helembach-Réth 1443, Hench Grenicz vidékén 1320, Heynburg Lechnicz mellett 1320.
Jazurmegy 1343, Jánosfalva (Johannsdorf) 1312, Szepes-Olaszi határán.
Kázmérfalva másképp Kobulyán 1388, Klosdorf másképp Jankfalva és Nemeszke 1294, Kromlov Kis-Lomnicz táján 1392, (Kis-Tamásfalva) 1323, Kymnitku Kézsmárk mellett 1269.
Margitzán, Olsavicza erdősegeiben, 1316, Milay 1368, praedium.
Pinchfalva Csötörtőkhely táján 1403, Plicno-Újvágása 1404, Pokaj (Klein-Eisdorf) Zsákócz környékén 1278.
Stojan (Stojanfölde) 1292-ben mint község említetik, 1411-ben Zsigmond király ezen, a savniki zárdához tartozott községet Szepes-Szombatnak adományozta, 1497-ben még állott, később egészen elpusztult.
Vicknyiche (Danisócz ?) 1349.

Az egyes helységek keletkezése korának megállapítását az adatok hiányossága mellett nagyon megnehezíti a községek keletkezésének természete. A telepítés alkalmával rendszeren legelőször a földesúr választotta ki lakása helyét, melyen felépült a „curia“ vagy „kastély“, e mellé csoportosultak a földművelő népnek kezdetben az erdő-irtásnál nyert fából készített házikói, melyeket egy-egy tűzvész vagy árvíz épen oly gyorsan törült el a földszínéről, a mily gyorsan keletkeztek. Az újra építő földesúr saját nevérol vagy az újra választott hely sajáttsága után vagy egyéb szeszélye szerint ad új nevet, így aztán ugyanazon helység a századok folyamában többféle néven van említve. A régi lándzsás községek is újra alapítóiktól kapták mai neveiket.

Azon körülmények, hogy a Hernád-völgyében a legkorábbi időben legsűrűbb a telepítés és, hogy a XIII-ik századbeli királyi adományok itt már legnagyobbbrészt *kész községekre* vonatkoznak, míg a Poprád alsó és a Dunajec-völgyére vonatkozók mindig lakatlan erdő-területekről beszélnek, ismét csak azt bizonyítja, hogy a magyar uralom mindjárt a honfoglalás után a lándzsások szabad telepeiig terjedt ki, mely határig aztán a királyi várbirtokokon a különféle kötelezettségű királyi jobbágyok (várjobbágyok, várnép és udvarnokok) ütötték fel tanyáikat. A Poprád-völgyében Béláig a tatárjárás előtt csakis a királyi szász telepítvényeseket találjuk, a magán telepítések itt mind későbbi eredetűek. A Poprád alsó vidékén Podolin, Ruzsbach, Gnézda, Lubló lengyel fejedelmeknek köszönik újra alkotásukat, míg a mellékvölgyekben és a Magura gerinczétől a Bialkáig és Dunajecig terjedő vidéken magyar királyok tesznek adományokat.

A Szepesség éjszaki határa. Nem térhetünk ki itten azon kérdés elöl: meddig terjedt a Szepességnek határa Lengyelország felé? Már említők, hogy az 1108-ban Ó-Faluban történt királytalálkozást a lengyel írók lengyel-földön történtnek állítják, mondván, hogy a Szepesség — értve alatta annak egész területét — ekkor került magyar uralom alá. Homlok-egyenest ellenkezik ezzel azon vélemény, mely a honfoglalás legelső idejében Bors vezért a Poprád mentében egészen Galicziába Szandecz vidékére Új-Szandecen túl Dambrova (Dabrováig) vezeteti és ottan alapítatja meg vele a határerődöt, a sánczot, a mai Ó-Szandecz helyén, Alt-Schanz, Stáry-Schonc, magyarul Ó-Vár névvel, szembe állítva azt a mai Sárosvármegye területén később keletkezett Új-Várral.¹ Az

¹ Bárdosy I. 17—18 és 163.

eddig mondtak eléggé igazolják, hogy megyénk területén a Poprád felső vidékének egész területe a XII-ik század közepéig néptelen vadon volt. A Poprád alsó völgyében, Bélától éjszakra, a tatárjárást közvetlenül követő időben is csak Podolin, Gnézda és Lubló községeket találjuk, a többinek keletkezése a XIV-ik század elejére esik. Ugyancsak a XIV-ik században telepítik be, magyar királyok adományozása alapján, magyar urak a Magura-hegység gerince, a Dunajec- és Bialka-folyók által körülzárt tért. A Poprád jobb partján Sárosvármegye felé terülő földre nézve ugyanez áll s az adománylevelek mindezekről mint lakatlan erdőterületekről szólnak. Sem hagyomány, sem okmányok, de még hadászati szempontok sem szólnak a mellett, hogy a honfoglalók, Bélától éjszakra egyenes vonalban mintegy 50 kilométernyire hatoltak volna át a vadonon, hogy ottan új vadon közepén üssék fel a határt, mikor Sárosban csak Sóvárig, nyugaton pedig Borsod-Zólyomig nyomultak éjszak felé. Magyar részről az őrhelytől — ma Nagy-Eőr — éjszak felé, a lengyelek viszont éjszokról dél felé csak lassan haladtak az erdő-irtással és telepítéssel. A Bialkától a Fekete-Dunajecig fekvő, akkor még lakatlan földet, 1204-ben kapta telepítés végett Theodor krakói palatinus Henriktől, Krakó és Szilezia herczegétől.¹ Neumarkt alapítására 1252-ben adott engedélyt Boleszlav a scyrzyci apátságnak,² melynek nagy kiterjedésű birtokai mind a Bialkától nyugatra és a Dunajectől éjszakra, nyugat felé Árvamegye mai határáig a Babia-Goráig terjedtek.³ Sárosvármegyének éjszak-keleti vidékén 1248-ban már a mai határokat találjuk IV. Béla király oklevelében, melyben „quaedam loca venationis nostrae . . . existentia in exitu ad Poloniam, in comitatu de Sarus.“ Mohol fiának Detricnek adományozza, itt a birtok egyik határa Palocsa fölött a Poprád mentében „vadit usque Metas terrae Poloniae,“ Lengyelország határáig terjed.⁴ Máshol: „terram Palocha vocatam, juxta Scepus in confinio Polonorum“ kifejezés 1300-ban Palocsát szintén a lengyel határon fekvőnek jelöli.⁵ 1288-ban a Pál krakói püspök és Myroneg comes, Dersytragy comes, egykori palocsai várnagynak (castellanus) fia közt Swiniarsko („quod in Szandecz situm est“) és Muszina („quod jacet sub Hungaria“) birtokok felől folyt perben Muszina képezi a két ország közt a határ-területet.⁶ Ha ezekhez hozzá vesszük, hogy a Berzeviczyek ősei a XIII-ik századból eredő, már említett királyi adomány alapján bírták a Magura-

¹ Bárdosy I. 5. — ² U. ott. 59. — ³ U. ott. 68. — ⁴ U. ott. I. 48. —

⁵ U. ott. 444. — ⁶ U. ott. 269.

vidéket, és Kakas mester 1319-ben mint örökbirtokát adta Lechniczet a karthausiaknak; a Szepességnek Lengyelország felé való határát egészben a Muszinától a Vörös-klastromig húzott egyenes vonallal jelezhetjük, innen a Dunajec képezte a határt a Bialka torkolatáig. Csak az ezen vonaltól éjszakra a Dunajec- és Poprád-folyók közt fekvő területen lehetett ingadozás a határban.

A Szepesség közjogi állása. Minthogy szepesi területen többször tesznek adományokat és eszközölnek telepítéseket Krakó és Szandomir hercegei s ennek alapján már fentebb jeleztük a lengyel befolyást; tisztáznunk kell az említett területek viszonyát hazánkhoz és Lengyelországhoz.

Több kiváló történetírónk foglalkozott már a régi megyék, vármegyék és várispánságok kérdésével; de a Szepességnek, véleményünk szerint, egészen sajátos közjogi helyzetére alig mutattak rá. Szepesnek legközvetlenebb szomszédai közül Liptót és Árvát a megyék első alakulása korából való Zólyommegyéhez, Sáróst a szintén első alakulású Újvár-megyéhez tartozónak állítják íróink.¹ Ezen általánosan elismert alakulás mellett Szepesről, mint valamely megyének tartozékáról szó nincsen. Botka Tivadarnak többször idézett jeles tanulmánya szerint Szepes, Bereg, Máramaros a megyék sorában nem foglaltak helyet, állítólag, mert teljesen lakatlan vadász-területek voltak. „Terra Scepus, Terra Morumoros“ és Bereg pedig „forestae Regum“ néven fordulnak elő az okmányokban.² Még II. András kormányra léptével az ősi megyét és várispánságot vette át előditől; még ő maga az 1218-iki tardosi adományában vallomást tesz, hogy trónra jutásakor a várjavak és jövedelmek az államkincstárnak gazdag kútforrásait tették; még ezen pazar fejedelem takarékos atyjától roppant terjedelmű királyi korona javak — praediumok — hova egész Zólyom tartomány a hozzá való kies Turócz, Liptó, Árvával, az egész Szepesség, Bereg, Máramaros és Bakonyság..... rengeteg erdőségeivel számítottak, az eredetihez közel álló állapotban és terjedelemben szálltak a korona-utódra stb.³ A Szepesség tehát ekkor *korona jószág* volt. Ugyanílyenekül látjuk feltüntetve hazánk egyéb részeinek erdőshegyes vidékeit is. És ezt természetesnek találhatjuk; mert a honfoglaló lovas-nép csak az ősi életmódjának megfelelő sík és dombos vidéket foglalta el, csak ottan keletkeztek a nemzetségi felosztás szerinti első foglalású birtokok, descensusok, a többi, az ország ha-

¹ Századok 1871. 388—389. — ² U. ott. 392—393. — ³ U. ott. 1872. 67—68.

tárai közt fekvő terület királyi földdé, terra regalis, lett. Ilyen értelemben lehet a „Terra Scepus“-t kiegészíteni „Terra regalis Scepus“-ra, erre lehet visszavezetni az okmányokban gyakran előforduló „terra nostra de Scepus“ féle kifejezéseket, mert nálunk az Árpádok korában még nem lett uralkodóvá azon elv, hogy minden birtokolásnak kútforrása a király.

A Szepesség első megszállása és telepítésének előadásánál láttuk, hogy a Hernád-völgyét a honfoglalás legelső idejében már megszállották a magyarok. Ezen első megszállókról írja Bartal, hogy azok a nemesítés előtt altiores vagy proceres Jobagiones castri Scepusiensis voltak.¹ Pesty idézett művében írja: „A szepesi lándzsások kerülete IV. Béla király 1243. évi kiváltság-levelével veszi kezdetét. Ezzel a szepesi előkelőbb várjobbágyok adómentességet, bíraskodási függetlenséget nyernek, saját ispánjok választására jogosíttatnak és az ország nemesei rangjára emeltetnek.“ Bárdosy pedig azonosítja őket a „filii jobagionum“ című alsóbb rendű néposztálylyal. IV-ik Béla királynak 1243-iki oklevelét, melyet az úgynevezett lándzsások részére adott, nem nevezhetjük *kiváltság* levélnek; mert az *régi jogokat* erősít meg: „Quod nos *universis Nobilibus* de Scepus, eandem, quam ab *antiquo habuerunt, conservare* (és nem donare) volentes libertatem (és nem exemptionem) etc. Ha ezen kifejezés még nem mutatna kétségtelen régi nemességre annak minden jellemző tulajdonságával, ez: „item per fora et portas eiusdem Scepus nullum tributum *ipsi Nobiles* et sui *jobagiones* persolvant“² minden kétséget eloszthat; mert arra, hogy a „filii jobagionum“ nevű néposztályhoz tartozóknak még jobbágyaik is lettek volna, esetet nem ismerünk. — Az okmányokban gyakoriak az ilyen kifejezések: „ac per omnia idem servitium exhibere debeant, quod *alii filii Jobagionum de Zepus Nobis* exhibere tenentur.“³ Világosan meg van ezekben különböztetve a nemesség a vár kötelékéhez tartozó várjobbágyoktól és várjobbágyfiaktól. A királyi vár alattvalóinak különféle alosztályaira és azok közbjogi viszonyaira nem terjeszkedve ki, a mai magyar megyei nemesség radicalis családjairól általában azt mondhatjuk, hogy a XIII. században nyert királyi adományok alapján került megyénkbe. Azt megelőzőleg egyiknek birtoklásáról sem lehet itten szó. A XIII-ik század adomány-leveleiben a Máriaassyak, Görgeyek, Svábyak, Jekel-

¹ Commentaria II. P. 157. id. Pesty Fr. A várispánságok története 442. —

² Bárdosy: Supl. I. 34. stb. — ³ U. ott. 74.

falusiak ösei szerepelnek, kik legtöbbszörre „omni jure regio“ és „jure perpetuo“ kapták birtokaikat, azokon a király tisztteljesítőtől szabadon gyakorolva a bíróságot stb. Ezen magasabb rangú nemes-ség képezte a harmadik néposztályt. Negyedikül kell vennünk a szintén külön közjogi állással bíró, szintén királyi földön telepített szászokat.

Ezek után látjuk, hogy a Szepességen — az úgynevezett lándzsás területet kivéve — tisztán és egyedül a jus liberae collationis regiae, a király szabad adományozási joga a megye egész területére ténylegesen érvényesült, — a Szepesség a szó legszorosabb értelmében királyi föld, „terra regia“ volt. Hazánk egyetlen területét sem tekintették királyaink annyira családi birtokuknak, mint a Szepességet. Sokszor szolgált az tisztán *családi czélokra* mint a királyi család egyik-másik tagjának ellátására vagy *nászajándékul* szolgáló terület. Már említők, hogy II. István (1114—1131) féltestvérének Boricsnak adta volt a „Castellanium de Spysz“-t, a szepesi vágrófságot. Mikor II. Endre 1215-ben Courtinnyi Péternek, VI. Lajos francia király fiának leányát Jolantát eljegyezte, neki nászajándékul a többi közt a Szepesség jövedelmét is lekötötte. Később a Szepesség II. Endre király ifjabb fiának Kálmánnak birtoka, majd V. István nejének a kún Erzsébetnek jutott özvegyi tartásul, ki itten több oklevelében részint új adományokat tett, részint régieket megerősített. IV. Béla leányának Kunigundának, szégyenlős Boleszlav krakói és szandomiri herceg nejének a Szepesség észak-keleti részén a később lublói uradalomnak nevezett területet — melyen Podolin, Gnězda és Lubló korona városok és 19 község állottak — hozományul — pro dote — adta holtiglani birtokul. Ezen alapon láttuk Boleszlavnak és Kunigundának ismertetett telepítési intézkedéseit a tatárjárás után. Kunigunda, kit atyja arannyal, ezüsttel és drágakövekkel királyi bőkezűséggel látott el, készpénz hozományát férjének országa védelmére átadta, miért az neki a szandeczi területet (Terram Sandecensem usque ad metas Hungariae) örökjoggal átadta, úgy, hogy azzal szabadon rendelkezék minden módon, de halála után más nemzetnek vagy népnek át ne engedje és a lengyelektől el ne idegenítse,¹ mely intézkedés újabb bizonyítéka annak, hogy a szandeczi-tartomány nem tartozott volt hazánkhoz. Kunigunda halála után a Szepesség része visszazállt az Árpádokra s ha Vazul jeruzsálemi örmény érsek

¹ Bárdosy : Supl. I. 86—90.

a podolini templomra adakozóknak búcsút hirdető oklevelében Podolint a krakói érsekség alá tartozónak mondja,¹ ezt vagy az egyházi viszonyok még rendezetlen állapotának, vagy még inkább egyszerűen tévedésnek kell betudnunk, annál is inkább, mert 1299-ben Podolinnak és Lublónak tizedéről a szepesi káptalan intézkedik.² 1352-ben I. Lajos fivére István szerepel mint Szepes és Sáros hercege.³ Zsigmond király a szepesi városokat elzálogosító 1412-iki oklevelében „Castrum nostrum Lubló... et civitatibus infrascriptis, terra nostra Scepusiensi situatis etc.“ a Szepességet szintén királyi birtokul tünteti fel s mint ilyennek részét teszi zálog tárgyává a városokat.

Az alakulás, telepítés és az ezek alapján fejlődött közjogi viszonyok magyarázzák meg azon sajátos jelenséget, hogy a ma Szepesvármegye össznév alatt értett területen hajdan több egymástól független hatósággal bíró terület állott fenn: 1) A tulajdonképeni Szepesvármegye, Comitatus Scepusiensis, (Sedes Inferior.) 2) A lándzsások széke vagy a kis megye, parvus Comitatus, (Sedes Superior.) 3) A szászok területe. Provincia vel Districtus Saxonum. 4) Lőcse és Késmárk szabad királyi városok. Liberae ac regiae Civitates. 5) A bánya-kerület. Districtus montanarum civitatum.

Megye vagy várispánság? Megye volt-e Szepes Szt-István korától vagy várispánság? az adatok teljes hiánya mellett eldönteni alig lehetne. A lengyel írók által 1108-ban említett „Castellania de Spysz“ már kifejlődött várispánságra vall. A szászoknak a XII. század második felében történt betelepítését megelőzőleg itt települt, fegyveres szolgálatra kötelezett nemesek — a lándzsás községekben — és a várbirtokokon élő királyi jobbágyok kormányzására elkerülhetlenül szükséges volt a várispánsági intézménynek, mint a legkezdetlegesebb közigazgatási formának meghonosítása. Ha a Botka-féle criteriumokat⁴ akarjuk a Szepességre alkalmazni, a XII-ik században már legnagyobbbrészt feltaláljuk itt a megyének jellemző sajátosságait. V. István 1271-ben a szepesi szászoknak adott kiváltság-levelében mondja: „tetszett nekünk hű vendégeinknek a szepesi szászoknak szabadságait kegyesen átalakítani (*gratiosius reformare*),... nekik azon kegyet és szabadságot határoztuk engedélyezendőnek (*concedendam*), hogy szabadon választhassák maguknak comessé vagyis bíróvá (*comitem, seu judi-*

¹ Bárdosy: Supl. I. 429. — ² U. ott. 432. — ³ Wagn. III. 210. — ⁴ Századok 1871. 307. stb.

cem) akit akarnak, ki a minden időbeli főispánnal (cum comite, pro tempore constituto) ítéljen minden közöttük felmerülő ügyben.... a büntetésekből, bírságokból és a nagyobb perek díjaiból a comes (főispán) kapjon két részt, a harmadik a tartományi comesnek (comes provinciae) maradván.“¹ A szepesi szászok régi törvénykönyve² első pontja így szól: „Von Ersthén an. Hab wir die gnade und das Recht von allen Königen von Hungeren von anbegynnen, Das uns Cziepser ken man ader niemanth um keynerley sach czwhoffe hatt czwladenn, Sonder er sol ein recht suchen vor des königks Groffe der burggroff yst in dem Czypsz und vor dem Landtgroffen... die... eynem yezlichenn Manne ein Rechtes Recht czw thun an felde noch unszerem Lanndrecht als wir haben von alters als der Czipsz gestyffth yst, Unnd als uns dye könige von alters unnd byszherr begenodt habenn.“ — A szepesi szászoknak régi, eredeti kiváltságlevelét nem ismerjük, de ha tekintetbe vesszük királyaink azon szokását, hogy a letelepített idegeneknek rendesen széleskörű önkormányzati jogot adtak, igen könnyen vehetjük szószerinti értelemben az említett XIV-ik századbéli törvénykönyvnek szavait, hogy a szászok a Szepesség alapítása — értsd szászok által telepítése — ideje óta szintén szabadon intézték közigazgatási és törvénykezési ügyeiket; de mint királyi birtokok telepítvényesei fölött a fő felügyeletet gyakorolta a „Königs Groff“, aki a Szepességnek várispánja volt, míg az önkormányzat élén a „Landtgroff“, comes Provinciae állott. II. Istvánnak idézett 1271-iki szabadság-levelé ugyan ilyen értelemben intézkedik. A szászoknak saját jogukkal és külön törvényeikkel (proprio jure et lege specialí perfruantur) élést azért engedí meg, mert azok a nemesek jogában tájékozatlanok. Ha a betelepítés óta az országos joggal éltek volna, száz és egynéhány év múlva nem lehetne róluk azt mondani. A municipalis élet a XII-ik század közepétől fogva kifejtett itt.

A kialakulás és telepítésről mondottaknál láttuk, hogy megyénk területén csak a XIII-ik század elején jelennek meg az adományos nagy birtokú nemes családok. Az előtt voltak, habár csekély számban servientes regales-ek, kik részt vehettek a királyi comes által összehívott gyűléseken.

A Szepességet soha sem találjuk valamely megye részeként említve, mindig a külön „Terra Scepus“-al jelölik, de ebből nem

¹ Wagner Anal. I. 190. -- ² A lőcsei levéltár 1360-iki kézírata.

következtethetjük azt, hogy a „megye“ alkotására szükséges elemek hiányoztak volna itt. A „Terra Scepus“ elnevezés a XIII. század végén is, mikor a Comitatus de Scepus már kétségtelen, gyakran használatos,¹ oly megszokott lehetett az már, mint napjainkban a „Szepesség“ név, melyhez hasonló alkotású, egész vármegyére alkalmazott név nincsen hazánkban. Abból, hogy Imre királynak egy, 1202-iki levele záradékában többek közt Tamás szepesi főispán is említettik, csak azt látjuk, hogy Szepes akkor megye volt, de nem azt, hogy már azelőtt is nem lett volna az. A szászok betelepítése után, mikor a „Terra Scepus“-ban kialakult a „provincia saxonum de Scepus“, a várispánsági intézményt a kiterjedtebb hatáskörrel bíró megyei intézménynek kellett felváltania. Hogy a „Castrum Scepus“ csak 1246-ban említettik először, azt a tatárjárást megelőző kor okmányai nagy hiányosságának róhatjuk fel, minthogy a várispánság rendesen várhoz kötött intézmény és fejlődésében megelőzte a vármegyét, — a szepesi vár létezését a várispánság első korával kell azonosítanunk.

Tisztviselők. Meg volt-e a Szepességen a XIII. században a főispánság és a várispánság? azt az akkori adomány-levelekből láthatjuk legtisztábban. 1209-ben II. András Adolf szepesi prépostnak és nővérének egy földterületet „in Scepus sitam supra Poprat, a Scepus eliberatam“ adott. Itten nincsen határozottan megjelölve a birtok, mint várbirtok, de a továbbiakban: „nullus presumat iudicare, excepto nobis et Palatino“ világosan ki van fejezve a kivétel mind a fő-, mind a várispánság hatósága alól és nem fogadható el Bárdosynak azon magyarázata, hogy a király helyett hatóságot gyakorolhat a szepesi várnak tulajdonosa vagy annak örökös főispánja;² mert számos királyi adomány-levélben határozottan körülírva találjuk, minő jogokat élveztek ezen nemesek, kik „omni jure regio“ a királyi jogokkal nyerték az adományt. Így Jordán comesnél, mikor 1256-ban IV. Bélától adományt kap, kapja azt oly joggal („qua omnes nobiles Regni nostri suas possessiones possident) minővel az ország összes nemesei bírják birtokaikat, azaz fölötte, örökösei és jobbágysai fölött semmi féle szepesi főispán (*nullus Comes noster de Scepus*) nem bíraskodhatik, hanem jobbágysai fölött bíraskodik Jordán, ő pedig minden ügyében a király vagy helyettese előtt (in presentia nostrae Majestatis) tartozik megjelenni.³ A Botyz comes részére 1264-ben a

¹ L. Bárdosy ad an. 1279. 144. és 146. lapokon. — ² Bárdosy ad an. 1279. 9. lap. — ³ U. ott. 82—83.

Chetene erdőről szóló adomány-levélben ez áll: „quicumque ipsum Comitum Botyz et fratres suos convenire voluerit, non in presencia Comitum de Scepus, sed in presencia nostre Majestatis more aliorum nobilium Regni nostri conveniat.“¹ Ugyan ez áll 1243-ban az összes szepesi nemesekről, mikor IV. Béla írja, hogy azok felett a Comes de Scepus nem bíraskodhatik. Ezekben világosan a szepesi főispánokról van szó.

1250-ben a szepesi káptalan Lethon és Heymuth községeket IV-ik Béla királytól „omnino eximentes a Castro-Scepus“ kapta, mindazon jövedelmekkel, melyeket az említett községek addig „Comiti seu Castellano de Scypus“ a szepesi főispánnak vagy várnagynak adni tartoztak.² 1278-ban Elias comes, Jordánnak fia Görgöt „a iudicio vel jurisdictione Comitum vel Curialium Comitum Scepusiensium“ felszabadítva kapta.³ III. András 1297-ben felmentette a szepesi prépostságot azon ötszáz kereszt életnemű fizetésétől, melyet a „Comites et castellani de Scepus“ attól azon időig a vár szükségleteire szedtek.⁴ A XIII-ik századból számos ezekkel azonos adatot hozhatnánk fel, melyek kétségtelenné teszik, hogy a Szepességen akkor teljesen kifejlesztett megyei élet volt élén a főispánnal. A várispánságnak nyomát ekkor már itten nem találhatjuk fel; mert a curialis stílusban a várispán megjelölésére szolgáló „Comes castri Scepusiensis“-t eddig nem találhattuk fel, a Castellanust pedig a vár gondozásával, szükségletei beszerzésével és védelmi erejének rendben tartásával megbízott közegeknek, várnagynak kell tartanunk annál is inkább, mert a comessel és helyettesével a comes curialissal egy időben és együtt is találjuk említve. A „comes curialis“ címet a XIII-ik század végén itt is felváltja a „vice comes“, az alispán cím. A hivatalos emberek közt feltaláljuk még specialis szepességi okmányainkban a „centurio draucariorum“-ot és „caniferorum“-ot.

Néposztályok. Hogy a megye ezen tisztviselőinek hatáskörével tisztába jöhessünk, ismerkedjünk meg megyénk hajdani néposztályaival. Kétségtelenné tartván megyénk területén az első megszállást, azon nemes falvak lakóit kell első sorba helyezni, melyeknek, mint régi szepesi nemeseknek (nobilium de Scepus) régi jogait 1243-ban megerősítette IV. Béla király. Ezeknek jogait nyeri a XIII-ik században megyénk területén megjelenő, legnagyobbbrészt idegen lovagi vagy polgári származású királyi adományosok, kik nagy birtokaikkal együtt

¹ Bárdosy ad an. 1279. 104. — ² U. ott. 53. — ³ U. ott. 120. l. — ⁴ U. ott. 410. stb.

nemesi rangot nyerve csakhamar első rangra emelkedtek. Ezen nemesek sem személyes, sem birtok ügyekben nem tartoztak a megye hatósága alá, jobbágyaiknak minden ügyében bíraskodtak, saját ügyekben csak a király előtt feleltek. Igen gyakori közöttük a „comes“ czímmel bíró. A nélkül, hogy a „comes“ szónak igen tágkörű értelmezésébe bocsátkoznánk, csak röviden megjegyezzük, hogy az közjogunkban a XV-ik század közepéig soha sem jelentett apáról fiúra átörökíthető születési rangot, hanem egyszerűen királyi ispáni vagy bírói hivatalt. Olykor találjuk a comes czímet az apa és fiú birtokában, mint 1256-ban „Comes Jordanus (Görgey) filius Arnoldi, comitis de Scepus“, de ez egyszerűen ennyit jelent: Jordán ispán, Arnoldnak, a szepesi ispánnak fia. Ha a fiú nem viselt királyi hivatalt, a comes cím sem illette meg és gyakoriak az ilyen kifejezések: „Magister Lorandus, filius comitis Mark.“ Hogy valaki „comes“ legyen, még csak nemes embernek sem kellett lennie, így 1284-ben Magister Helbrand löcsei polgár adományozott birtokain bírói jogot nyerve viseli a comes czímet. A király bármelyik várjobbágyát kinevezhette várispánná s akkor az viselte a „Comes Castri“ czímet.

A kiváltságos állással bírt szászokról és bányavárosokról lentebb.

A megye hatósága alatt állottak a személyes hadi szolgálatra kötelezett várjobbágyok, „exercitantes nobiles de Scepus“, — a várjobbágyok fiai név alatt — „filii jobagyonum de Scepus“ — ismert alsóbb osztály, mely a várbirtok haszonélvezete fejében készpénzt (aranyban, „auridatores“) vagy terményt, csirkét, kalácsot, sört stb. fizetett a vár szükségleteire, — a szintén adózó várnép, „populus Domini Regis“, — a királyi peczerek, „caniferi regis“ (Sümeghen, Hunfalun), — a királyi solymárok, „draucarii regis“ (Draveczen), a hadi szereket készítő „ballistarius“-ok, kik Csötörtökhely környékén laktak.

Az itt felsorolt néposztályok alakulása és megjelenése mutatja, hogy megyénk mai egész területe a tatárjárást megelőző időben mint királyi birtok Szepes-várnak, melytől a megye nevét kapta, tartozékát képezte. A király által kinevezett ispán — főispán, comes parochialis, — comes comitatus — a király nevében kormányozta a megyét. Közvetlen hatósága alatt — amint láttuk — csak a várhoz közvetlenül tartozó néposztályok állottak. Később, mikor a megye nemesi intézménynyé, „nemes vármegyévé“ lett, kiterjed hatásköre a nemességre is. Szepesmegyében az örökös főispánság csak a Szapolyai-család szereplésével kezdődik. Szapolyai Imre 1465—1487-ig volt az

első örökös főispán. Alantas tisztviselőit kezdetben a főispán nevezte ki, később a szolgabírákat a megyei nemesség választotta. Az alispánt még I. Mátyás korában is a főispán nevezte ki,¹ de ezen jogát II. Ulászló alatt a megyei rendek megegyezésével gyakorolhatta. Közigazgatási, hadi és bírói tisztében a főispánnak segédei voltak, az udvarbíró — comes curialis — a XIII-ik század végétől alispán — vice-comes — czímmel. Megyénkben a comes-curialis és a castellanus — várnagy — hivatalát igen gyakran találjuk egyesítve. A polgári és peres ügyekben eljárak még: a hírnök — archipraeco, major-praeconum — ki a királyi rendeleteket kihirdette és a királyi vagy főispáni pecsét felmutatásával eszközölte a törvénybe idézést. A „dicator“ — Kerber, Rolló-rovásszedő² — a királyi adószedő. A „bilochus“-ok, alsóbb rangú királyi bírák, kiknek helyét később a „judices nobilium“³ vagy mint rövidítve használták „judlium“-ok, a szolgabírák foglalták el.

Politikai beosztás. Mint általában a megyék, úgy a Szepesség is legrégebb időben négy kerületre (circulus) volt felosztva, igazolja ezt az, hogy nálunk is feltaláljuk okmányainkban a „quatuor judices nobilium“, a „négy szolgabíró“ kifejezést. Egy 1342-iki, Hotkócz községre vonatkozó oklevélben „quatuor judlium de Scepus“ fordul elő.⁴ Nevezték a szolgabírót „judex circularis“-nak is.

Megyénk legrégebb közigazgatási beosztása volt: „Circulus Leutschoviensis, — Hernád, — Poprad — és Montanus“, löcsei, hernád, poprádvölgyi és bányai kerületek. Ezen felosztás azonban nem volt állandó. A múlt század végén csak három kerületet találunk: A „processus primus v. magnus, — a proc. secundus és tertius“-t, melyekhez a lándzsások kerülete — Sedes lanceatorum“ — járult.⁵ A szepesi városok visszacsatolása után a megye beosztása ez volt: Magurai-, Kárpátaljai-, Lőcsei-, Hegyi-járás. — Lőcse és Késmárk szabad királyi városok. — A XVI. város, végre a lublói és podolini uradalom.

Pecsét. Megyénknek legrégebb ismert pecsétje összeálló négy darabból állott, melyek mindenikére két-két betű volt bevésve: SE—PU—

¹ Decr. VI. art. 60. §. 1. — ² Wagner II. 142. — ³ „Judex Nobilium“ elnevezés a megyei tisztviselők között már régebben előfordul a Szepességen. Már 1293-ban a Dubra (Dubrava) és Rudna (Harakócz) közötti határviszály ügyében bizonyos Miklós, Henrik fia „Judex Nobilium de Scepus“, mint közösen választott bíró (Arbiter) működött. Petroczy-ana ad. a. 1293. 7. sz. — ⁴ Acta Petroczy-ana 33. sz. ⁵ Bél id. mű. 114—121.

SI—UM. (Scepusium). Mindenik szolgabírónál volt egy darab, és csak azon ítélet volt jogérvényes, melyre mind a négyen rányomva a pecsétet, ezt teljesen kiegészítették.¹ A pecsétről szólva megemlítjük, hogy megyénk csak 1624-ben kapott II. Ferdinandtól jogot vörös pecsétviaszt használni, addig mindig zöldet használt.

Megyei gyűlések. Míg a megyék hatásköre kizárólagosan a várhoz tartozó néposztályokra terjedt ki, a megyei gyűlésekre, hol a király rendeleteit kihirdették és a nyilvános törvényszékeket tartották, a főispán a tisztviselőket és a megye összes lakosságát meghívta. Midőn azonban a megye hatósága már a nemesség ügyeire is kiterjedt, az önkormányzati elvből kifolyólag csak a megyei nemesség vett részt a gyűléseken, melyeknek tárgyát a törvények és királyi rendeletek végrehajtásáról gondoskodás, a megye közigazgatási ügyeire vonatkozó helyi érdekű szabályzatok és törvényerejű határozatok alkotása képezték. A határozatok írásba foglalásánál rendszeren ezen szavakkal éltek: „N. Comes (vice-comes, castellanus) de Scepus ac quatuor judlium de eodem.“ — A XIII-ik század végétől kezdve gyűlésein a nemesség maga választotta tisztviselőit — az alispánt kivéve — s ettől fogva a nem nemesek kizárva a megye gyűléseiről. A tisztújító közgyűléseken — congregationes magistratus restauratoriae — egy vagy több évre választattak meg a megye hivatalos emberei.

Megyei tisztségek. A tisztségek viselése rendes fizetés nélküli nobile officium volt. A bírság-pénzekből és az adóból befolyó jövedelemnek egy része illette meg őket, de az 1536-iki 32. t.-cz. mutatja, milyen bizonytalan volt ennek élvezete is. Az idézett törvény ugyanis kimondja, hogy a főispán és a szolgabírák csak akkor kapják meg az őket illető salariumot, ha az adót teljesen behajtották, ha azonban ez az ő mulasztásuk miatt nem történt meg, fizetésükkel utasíttassanak a behajtott adóösszegre. A megyei tisztviselők fizetésének mennyiségéről semmi megbízható adatunk sincsen a mohácsi vést megelőző időből. 1526-ban Szepesben az alispánnak és a szolgabírónak évi fizetése volt három (3), a megyei jegyzőé hat (6) forint. Egy magas méltóságokat viselt magyar főúr fizetésének feltüntetésére álljon itt Szapolyai István szepesi örökös főispán (1487—1499) példája, ki mint nádor kapott 4000 frtot és 200 frt ára sót; mint sárosi főispán 400 frtot; mint koronaőr 1000 frtot.² Ha ily búsán mért honora-

¹ Bél: Prodr. Regni Hung. fol. 84. — ² Bárdosy: Moldaviensis vel Szepsiensis Decimae indagatio. Posonii 1802. 157.

riumhoz hozzá vesszük azt, hogy hajdanában a hivatalos teendőkben eljárás gyakran életveszélyes vállalkozás volt; nem csodálhatjuk, ha a megyei tisztségek elvállalására Zsigmond, I. Mátyás és II. Ulászló törvényei értelmében 25 márka bírság terhe alatt kellett kényszeríteni a nemességet, de a törvény maga is oly méltányos, hogy az egyszer megválasztott tisztviselőt, ki a szolgálatot a meghatározott időn át viselte, öt év eltelte előtt nem engedi rákényszeríteni a hivatal elvállalására. A Szepességen a megyei tisztségek betöltése a XVI-ik század elején oly nehéz volt, hogy a restauráló gyűlés csak kéréssel, olykor fenyegetésekkel bírta rá a régi tisztikart a hivatalok további viselésére.

Magyei gyűlések székhelye. A megyei gyűléseket rendszeren a főispán székhelyén, kivételesen máshol is tartották. A Szepesség megyei gyűléseinek rendes székhelye a legrégebbi időkben a szepesi vár volt. Olykor Szepeshelyen, Késmárkon, Lőcsén, de legtöbbször Szepes-Váralján tartattak a gyűlések, honnan csak a XVI-ik század végén helyeztettek át Lőcsére, mely ezentúl a megyének állandó székhelyévé lett.

Főispánok. Megyénk hajdani főispánjainak és vágróffjainak sorát következőleg foglalhatjuk össze:

1202. *Tamás*, a „Hunt“ sváb lovag-nemzetségből származott Ábrahám fivére, Szepesnek első történelmileg ismert főispánja.¹

1207. *Rudger*, Rudiger, német származású, a Berzeviczy család öse.

1216. *Dénes* (Dionysiusus).²

1220. Midőn Kálmán hg. atyától II. Endrétől a Szepességet birtokul kapta, a megye ügyeinek élén *Borhiz Gyula* állott.

1223. *Fülöp*.³

1233. *Fülöp*, Szepes és Újvár főispánja, Magyarország nádora.⁴

1240. *Arnold*, thüringiai lovag, a Görgey-család öse és *Mihály*.⁵

1256—1262. *Detrik*, Mikou fia, Zólyom- és Szepesvármegye főispánja, ki a tatárjárás után a szepesi birtokviszonyokat rendezte.⁶

1262. *István*, főispán és várnagy. (Bárdosy Supl. Anal. I. 95.)

1263—1273. *Mihály*, Szepes-, Zólyom- és Beregvármegyék főispánja.

1273. *Lőrincz*, Szepes- és Újvármegye főispánja.⁷

¹ A „Zipser Anzeiger“ 1872. okt. 18. 42. sz.-ban „Thomas castellanus“-nak nevezve. — ² Fejér. III. 1. 178. Wagner nem említi. — ³ U. ott. 2. 480. — ⁴ Zips. Anz. 1872. 41 sz. Wagner nem említi. — ⁵ Szepeshely orsz. levélt. scr. V. f. 1. nr. 3. — ⁶ Századok 1872. 217. l. W. III. 198. — ⁷ U. ott. 199. l. 1876. 79. l.

1274—1275. *Lorant*, Mark ispán fia, kalandos jellemű ember, ki IV. László állítólagos öcsésének pártjára állva, azt a magyar trónra akarta segíteni. Palan Comes által megveretve kiszorítottatott Marcell-várból.

1275. *Moys*, Moyses a pártviszályok közben elidegenített várbirtokok visszaszerzése által szerzett kiváló érdemeket a Szepesség akkori birtokosa Erzsébet özv. királyné szolgálatában.¹

1277. *Roland*, Rolandinus.

1280. *Illés*, a szászok grófja, mint szepesi főispán.²

1278—1282. *László*.³

1284. A kún származású *Kuzel* vagy *Kulucz*.

1292—1300. III. András királynak gyermekkori játszótársa a florenzi származású *Bald* (Balduin) kamaragróf, ki mint királyi biztos újra rendezte a Szepességen a birtokviszonyokat.

1308. *Miklós*, főispán és várnagy (castellanus.)

1314—1327. *Homonnay Drugeth Fülöp* nádor, főispán és ad. a. 1314. várnagy. (Acta Petroczyana 17. sz.) egyszersmind Újvármegye (Sáros) főispánja is.⁴

1328—1340. *Willermus* (Vilmos) nádor, Szepes- és Újvármegye főispánja, ki a birtokviszonyok új revisióján serényen működött.

1342. *Tamás*, tárnokmester.

1345. *Perényi Miklós*, Szepes és Sáros főispánja.

1347—1352. *Budaméri Konya János*, Tamás erdélyi vajda fia, Szepes-, Sáros- és Nógrádmegyék főispánja.⁵

1354. *András*, Ivánnak fia.

1355. *László*.⁶

1360. *Schurke*.⁷

1365. *Péter*, Imre fia.

1373—1380. *Jakab*, Stefalvai Detrich comes fia, korának híres jogtudósa.

1393—1396. *Szapolyai János*, országbíró.

1403. *Gara Miklós*.⁸

1410. *Jakab*, főispán és várnagy.

1411—1432. *Berzeviczy Péter*. Sokan kétségbe vonták, hogy Berzeviczy P. Szepesmegye főispánja lett volna, de ezt kétségtelenné

¹ Wagn. III. 200. — ² Zips. Anz. id. h. — ³ Wagner III. 201. —

⁴ A Zips. Anz. 1871. 41. sz.-ban 1317-re Illés fia István mint szep. főispán említettik. — ⁵ Fejér IX. 1. 364. l. már 1346-ban mint főispánt említi. A Zips. Anz. id. h. 1347-re Getus-t nevezi meg szepesi főispánul. — ⁶ Fejér IX. 2. 375. — ⁷ U. ott. 3. 214. — ⁸ Zips. Anz. id. h.

teszi a Magyar- és Lengyelország közt 1411-ben kötött békének okmánya, melyben „Petrus de Berzevicz Comes Scepus“ és „Petrus de Brezovicz C. Scep.“ kétszer említetik.¹ A sárosmegyei Berzevicze község templomában levő sírkövén: „Sepultura magnifici viri domini petri filii henrici de brezovicz . . . comitis Scepusiensis“ etc. felirat is ellentmond az említett kétségeknek.

1434. *Perényi János*, Péternek a székelyek grófjának fia, ki a husziták által elpusztított városok és falvak helyreállítása körül kifejtett áldásos működése által elévülhetlen érdemeket szerzett.

1437. *Rozgonyi György*, Nyitra-, Komárom- és Szepesmegyék főispánja, Simon pozsonyi főispán fia.

1439. *Rozgonyi István*, Pozsony- és Szepesmegyék főispánja.

1440—1442. *Perényi Miklós*.

1448—1462. *Dobrai Berchal (Wrczal) Miklós*, cseh származású kegyetlen úr, kinek kormánya alatt a Szepesség igen sokat szenvedett a huszitáktól.

Megjegyzendő, hogy a Szent-Miklósi Pongrácz, liptói főispán stb. és Brandisi Gyskra János közt 1441-ben, Körmöczbányán kiállított fegyvernyugvási okmányban, Dobrai Wrczal Miklós Szepesvármegye „kapitányának“, nem pedig főispánjának nevezetik. (Magy. történelmi tár. II. 208. l.)

1465—1487. *Szapolyai Imre* nádor, Szepesmegye örökös főispánja, Bosznia kormányzója, Horváth-Szlavonország bánja, a szepes-helyi templomban alussza örök álmát.²

¹ Wagner I. 4—5. l.

² Vörösmárványból s egy darabban készült 2·60 m. magas, s 1·41 m. széles síremléke a szepesi székesegyház szentélyének déli hosszfalát ékesíti. A nádor 1·50 m. magas s igen díszes lovag-pánczélba öltözött alakja, jobbáiban zászlóval, balját pedig a kard markolatán tartva, fekvő oroszlánon áll. Körülötte négy angyal, kettő a főalak fölött lebegve a szemfedőt, kettő pedig a lábainál két címerpaizsot tart. A Bethlen-féle zürzavarok idejében erőszakosan megrongált síremlék keretén lapidár-betűkben a következő latin fölirat olvasható:

✦ HIC IACET ILLVSTRIS — AC EXCELLENS DOIVS (Dominus). EMERICVS COMES PERP. SEPE—IENSIS ET PALLATINVS (sic). — REGNI PANNONIE QVI OBIT MCCCLXXXVII —

(Itt nyugszik Méltóságos és Nagyméltóságú Imre, Szepesvármegyének örökös főispánja és Pannoniának (Magyarországnak) nádora. Meghalt 1487.)

1487—1499. *Szapolyai István* nádor, 1492 óta Szepesmegye örökös főispánja, Imrének bátyja, a Mátyás király által elfoglalt Bécs és Ausztria főkapitánya. A szepeshelyi, ő általa (1493-ban) épített „Szápolya“ kápolnában van eltemetve. ¹

1500—1527. *Szapolyai Fános* erdélyi vajda, több megyének örökös főispánja, ki a gyászos mohácsi csata után Magyarország királyi székére emeltetett.

Alispánok és várnagyok. Okmányainkban ugyanazon időben ugyanazon egyénekre vonatkoztatva gyakran találjuk a „Castellanus, vice-castellanus és vice-comes“ czímekeket, mely körülmény, míg egyrészt a külön-külön összeállítást nehezíti, másrészt ismétlésekre vezetne, mit elkerülendők együtt adjuk az alispánok és várnagyok sorrendjét.

1202. *Tamás*, várnagy, ki főispánul is szerepel.

Fordán. IV. Béla fivérének Kálmánnak, mint a Szepesség urának várnagya, ki a tatárjáráskor a szepesi szászokkal a Lapis refugiára menekült.

1260. *István*, várnagy. (Száz. 1872. 218. l.)

1308. *Miklós*, Sigrai Dénes fia várnagy és főispán.

¹ Vörösmárványból készült, 2·60 m. magas és 1·40 m. széles síremléke, mely a szobrászat egyik legremekőbb plastikai alkotása, a szepeshelyi székesegyháznál levő „Szápolya“ vagy „Úr-test“ kápolnájának déli hosszfalát ékesíti. A nádor 1·50 m. nagyságu s oroszlánon álló alakja fölött két, fehérre festett márványpaizson, fekete minusculákban a következő fölírat olvasható:

(I.)

Contegitur. Stephanus. comes
 — hac. scepuslus. urna —
 qui. decus. ob. patrium. mil
 le. trophaea. tulit. —
 qui. de. stripe. fuit. regali
 coniuge. dignus.
 dignus. regnicolis. et. pala
 tinus. erat. —
 una. salus. regni. fuerat. tute
 la. decusque
 virtutis. cujus. fama.
 perennis. erit

— VIII. kal. jan. — (Dec. 25.)

(II.)

Qui. duxit. sine. honore. su
 os. inglorius. annos —
 ille. sibi. mortem. sentiat.
 — esse. gravem —
 ast. ego. qui. fastos. implev (implevi)
 — ingentibus. actis —
 quive. palatino. culmine
 — clarus. eram. —
 laetus. eo. quo. fas. animas. virtute. supb (superbas)
 scandere. magnanimos. quo. decet
 — ire. viros —
 nam. licet. hic. Stephani. jaceat. sub.
 marmore. virtus. —
 at(t)amen. hungarico. clara
 — sub. axe. viget. —

m. c. c. c. x. c. i. x. (1499.)

1309. *Miklós*, Dénes fia, mint alispán és alvárnagy (vice-castellanus) említettik.¹

1314. *Fülöp*, várnagy és főispán. (Acta Petr. 17. sz.)

1317. és 1318. *Tamás*, Sempsei Frank fia alispán és alvárnagy. A szepeshelyi székesegyháznak azon falfestményén, melyen Pál prépost Róbert Károlynak Csák Máté fölé nyert győzelmét megörökítetté, Frank mint az ország kardjának vivője van ábrázolva.

1324. *Miklós*, alispán.

1330—1336. *Péter*, ötvös mester (aurifaber), ki Róbert Károly részére a Mihály havasalföldi vajda ellen 1330-ban viselt háború alkalmával elveszett királyi pecsét helyett az új kettős királyi pecsétet készítette. Művészetét Róbert Károly Jamnik birtokával és hivatalokkal jutalmazta. Péter fia volt az Olaszországból bejött Simon mesternek, 1329-ben már mint Szepes és Lubló várnagya szerepel, mely minőségben 1335-ben fivérét Miklóst említik az okmányok.

1341. *Miklós* mester, Péternek fivére.

1342. *Tamás*, várnagy és alispán.

1346. *Bertalan* mester, Polyánkai Pongrácz fia. Ugyanezen évben várnagyokül említettnek: *Bogus* mester és *Dezső* mester.²

1351. *János*, Péter fia és *Miklós* együtt említettnek mint „vice comites de Scepus”.³

1361. *Isip*, várnagy.⁴

1365. *Péter*, Imre fia, várnagy.

1369. *Kelemen* mester, várnagy.⁵

1374. *Fordán* (Görgey) mester, alispán és várnagy.⁶

1396. *Balázs*, várnagy.⁷

1400. *János*, Olsaviczai Benedek fia.⁸

1401. *Desnei János György* mester.

1403. *Miklós*, várnagy.

1404. *Szakács* (Zakács) *Boldizsár*, a Petróczy-család egyik őse.

1405. *Szmertenszky Kristóf*, alispán.⁹

1406. *Pál* (magnus = Nagy?) alispán.¹⁰

1409. *György*, alispán és várnagy.¹¹ Ugyanezen évben ugyanazon minőségben említettik *Prothasius*.

1410. *Fakab*, várnagy és főispán.

¹ Fejér VIII. 2. 391. Supl. Anal. II. 1323-ban. Acta Petroczyana 24. sz. —

² Századok 1873. 647. — ³ Száz. 1872. 673. — ⁴ U. ott. 1872. 673. — ⁵ Acta Petr. 61. sz. — ⁶ U. ott. 64. sz. — ⁷ Századok 1872. 673. — ⁸ U. ott. 1873. 647.

⁹ Supl. Anal. II. kézirat ad. a. 1508. — ¹⁰ Századok 1872. 673. — ¹¹ Száz. 1872. 673.

1412. *Fános* mester, Olsaviczai Benedek fia, alispán. ¹

1414. *Márton*, várnagy. ²

1416. *Fános*, kázmérfalvai György „vice-comes castri Scepus“
czimmel. ³

1417—1418. *Fülöp*, alispán és várnagy.

1419., 1421., 1424. *Fános* mester, Olsaviczai Benedek fia, alispán. ⁴

1426—1429. *Márton*, Betlenfalvai Bertalan fia. Kétségtől
ugyanaz, akivel emlékeinkben a Thurzó-család ősei közt 1396-ban
Nikápolynál, utóbb mint szepesi kapitánynál, majd egy lengyelor-
szági követségben, végre 1430-ban mint újvári várnagygyal találko-
zunk. (Wagn. Analecta Scepus IV. 61., 62. U.)

1434. *Keeri László*, *Eperjesi András* és *Polyánkai Henrik* említvék.

1436. *Buchlói Balázs* mester, alispán. ⁵

1437. *Polyánkai Henrik* vagy *Imre* (W. III. 241.)

1437. *Sewlesi Márton* mester, alispán. ⁶

1445. *Baski Péter*. A Rozgonyi által őrizetére bízott Szepesvár
az ő gondatlansága következtében került 1443-ban Giskra kezére, ki
a vár parancsnokává Axamith Pétert nevezte ki s a vár 20 éven át
maradt a csehek birtokában.

1446. *Desew* mester, alispán „et Castellanus de Comitatu Scepus“
és *Bogus* mester, várnagy és alispán. ⁷ Utóbbi és legközelebbi utódai
a „Castellanus“ czímet a parancsnokság nélkül viselhették; mert a
várat a csehek bírták és 1446-ban várparancsnokul a cseh *Unertag*
Mátyást találjuk említve.

1450. *Benedek*, Görgey László fia, majd *Thurzó Márton* viselik
a „várnagy“ czímet.

1461. *Szent-Királyi Máriás Gergely* és *Betlemfalvai György*.

1462. *Szent-Királyi Gergely* és *Bwzlo Miklós* mint „vice-comites
magnifici domini Emerici de Sapolya (sic) de Scepus“ említvék. ⁸

1463. *Szent-Királyi Marcus* (Mariass) *Gergely* és *Butkay Miklós*
alispánok.

1466. *Máriási Gergely* és *Monoroschi Fános*, alispánok.

1469., 1470., 1474. és 1475-ben. *Kazinka* vagy *Kazinkay* (Kaczin-
kay is) *László*, *Aranyasi* (Szapolyai) *Imre* szepesi főispánnak alispánja. ⁹

1474. *Pár-Lágy*, várnagy. ¹⁰

1475. *Koczintai László* (*Kazinkay*). ¹¹

¹ Száz. 1872. 673. — ² Acta Petr. 119. sz. — ³ Száz. 1872. 674. — ⁴ Acta
Petr. 144. sz. — ⁵ Acta Petr. 165. sz. — ⁶ U. ott. 167. — ⁷ Századok 1872. 670. —
⁸ U. ott. 674. — ⁹ Acta Petr. 205. sz. — ¹⁰ U. ott. 216. — ¹¹ Századok 1873. 647.

1478—1481. *Ffrycz* (Frits) *Márton*, alispán.¹

1491—1496. *Betlenfalvai Gewbel* (Gowbewl) *Gergely*, ki 1491-ben Gebel Gergely néven castellanus, 1492-ben Goblinus Gergely néven várnagy és alispán, 1496-ban pedig *Tomori Istvánnal* együtt mint Zápolya István szepesi örökös főispánnak várnagya és alispánja szerepel.²

1498. *Benedictus Literatus de Zolnok*.

1500. *Görgey Benedek* diák (literatus). (Száz. 1873. 646. l.)

1501. *Kebel* (Betlenfalvai Gewbel) *Gergely* és *Nagy* (Magnus) *András*.

1503. *Nagy András*, várnagy.

1505. *Betlenfalvai Gewbel Gergely* és *Szmrecsányi Kristóf*.

1513—1520. *Fablonitzai Holí Mátyás*, várnagy és alispán és ennek elődje *Sutha Porkoláb Mihály*, várnagy.³

1528. *Potthurnyai István*.

Ezek szerint a várnagyi és alispáni tisztségek megyénkben mondhatni rendszeresen össze voltak kapcsolva. 1462-től kezdve a főispán mellett rendszeren két alispánt találunk, kik mindketten viselik a várnagy czímet is.

Törvényhatóság. A megyei törvénykezési viszonyokra itten is csak azon általánosan ismert elvek voltak érvényben, melyeket hazánk összes megyéire nézve megállapítottak a királyi decretumok.⁴ A jobbágyok peres ügyekben ki vannak szolgáltatva a földesúrnak, ki fölöttük az élet-halálra szóló ügyekben is bíraskodik. A „servientes regis“ és „exercitantes nobiles de Scepus“ néven említett alsóbb rendű nemesség jobbágyai fölött csak a kisebb peres ügyekben bíraskodhatott; míg a főbenjáró pereket a főispánhoz, illetve annak helyettes megyei hatóságához kellett felterjeszteniök. A várhoz tartozott birtokok minden osztályú lakói fölött természetesen a király tisztviselői gyakorolták a bírói hatóságot. A nagyobb királyi adományokkal bírt nemesek, mint láttuk, birtokaikat rendszeren azon kiváltsággal kapták, hogy minden személyes- és birtokügyekben csak a király vagy ennek közvetlen helyettese előtt tartoztak törvényt állani. Az egyes néposztályokra vonatkozólag a XIV—XV-ik századokban alkotott országos törvények értelmében változott nálunk is a megye tisztviselőinek bírósági hatásköre.

¹ Act. Petr. 221. sz. — ² Századok 1872. 675. Wagn. I. 70. Act. Petr. 242. sz.

³ W. IV. 89. — ⁴ A jelen czikk szerzője által nagy szorgalommal összeállított általános érvényű törvényeket és törvényes szokásokat itten térszúke miatt nem vehettük fel.

A szerkesztő-bizottság.

A törvénybe idézés, a vallatás a bizonyításoknak módja párbaj és istenitélet által, szintén azonosak az általában használtakkal. Ezen istenitéletek a köznépnél „Pravda“ azaz igazságnak hívták; innét: az embereket „ad Pravdam mittere“ annyit jelentett, mint azokat a törvény elé idézni.

Peres ügyekben a tanúk megesketése, az igazság kiderítése végett, régóta szokásban volt. A tanúesketés módjainak egyik legkülönösebbje az vala, mely a határvonalak megállapításánál használtatott. A határvonalak megtekintése után megeskettették a tanúkat, hogy azok csakugyan az igazi határokat mutatták. Ennek céljából a tanúknak le kellett vetniök a csizmát, le a kalapot, feloldani a derékövet s fejük tetején földgöngyöt tartva esküdni. Ez — ha csak lehetséges volt — mindig szabad ég alatt, a peres területnek valamelyik pontján történt. Így pl. XIV. században a Dubrava, Szlatvin és Vojkócz közötti határ megállapítása alkalmával a tanúk Szlubicza csúcsán fent leírt módon eskettettek meg.

A korbecslés szintén az igazság kiderítésére használt törvényes eszközökhöz tartozott. Az illetők megjelentek — Szepességet illetőleg — a szepesi káptalan, mint „locus credibilis“ előtt, kérve, hogy az érdekeltnék korát megbecsülve, e fölött okmányt állítson ki, mely „Revisionales Literae“-nek neveztetett s melyben a kort illetőleg a következők jelentettek ki: „sicut visu considerari et animo metiri poterat“ p. o.: „sex vel ad maximum octo“ stb. „annorum conspeximus fore et agnovimus.“ Az efféle okmány minden bíróságnál a megszokásos anyakönyvi kivonatot pótolta. „Revisionales literae“ a szepesmegyei levéltár hivatalos jegyzőkönyveiben igen gyakran fordulnak elő, sőt az anyakönyvek behozatala után is velök találkozunk. Magyarországon már 1515-ben a veszpréme gyházmegyei zsinat rendelkezett arról, hogy a keresztelésekről könyvek vezetessenek; korábban tehát, mint akárhol másutt Európában. Szepességen a legrégebb, eddig ismert anyakönyvek 1609-ik évvel kezdődnek.

A büntetéseket megszabják az országos törvények. Ezeknek rendkívüli szigorúsága mellett, melylyel a jobbágyok sújtattak, a nemességet kiváltságos állása gyakran indítja a legnyersebb erőszakoskodásra s a vagyon ellen intézett támadásra. Héderváry Dénes Nádot például 1233-ban heve annyira elragadta, hogy egy alkalommal a szepesi és pozsonyi prépostokat tetteleg bántalmazta.¹ 1280-ban

¹ Kochelmann: Gesch. der Bergstädte. II, 1885. 88.

bizonyos Kese nevű szepesi nemes a szepesi prépostságnak és templomnak birtokait s Muthmer prépostnak magán-jószágát megtámadta, azokban tetemes károkat okozott, miért Szent-Mihályon (ma Kis-Szalók) volt nemesi curiája (Curia Kese) kárpótlásul Muthmernek íteltetett oda.¹ IV. László 1280-ban hosszabb időn át időzött magyar és kún hadával a Szepességen. A prépostnak sógora egy alkalommal megölte a királynak egy kún fegyveresét, — 24 tulok bírságra ítéltetve kiválasztotta, nem a saját, hanem a kanonokok gulyájából a marhát s azzal róttá le tartozását a várban.² A király azonban olykor igen szigorúan sújtotta a bírósága elé került nemest. 1353-ban I. Lajos meghagyta András szepesi főispánnak, hogy Jasormegyi Koeçi (Ceti) Mihály fiának Istvánnak, — más néven Kunch-nak — birtokait — míg az a király Krakóban való tartózkodása idejében ellopott serleget ugyanannak birtokába vissza nem adja — foglalja le.³

A birtokos nemes családok egymás közt is véres egyenetlenségben éltek s vége hossza nem volt olykor a kölcsönös rablásnak és gyilkosságnak. A Berzeviczy- és Görgey-családok közt hosszú időn át tartott véres versengést 1307-ben egy közösen választott *békebírság* intézte el. Kokos mester (Berzeviczy) Arnoldnak (Görgey) fivérét Frigyeset és több szolgáját megölette. István szepesi szász gróf elnöksége alatt Arnold az ügy bíráivá: Iván főispánt, Görgey Juliánt és a bélai bírót Keresztélyt, — Kokos pedig: Boldmárt, Heydenrik váraljai és Márk csötörtökhelyi bírakat választották, mindketten kötelezvéen magukat arra, hogy a választott bíróság ítéletét elfogadják. A kor törvénykezési viszonyainak jellemzésére álljon itt az ítélet: A kibékülés napján és helyén Kokos mester fivéréivel és század magával tartozik megjelenni, hol tizenhatod magával kér bocsánatot Arnoldtól; embere Hymannus Lank ötöd magával zarándok-útra kél Rómába, innen egy kísérelével St. Jago de Compostellába, onnan Aachenbe. Bírságul fizet Kokos 200 ezüstmárkát és a megölt Frigyes lelkiüdvére alapít 6 kolostort és 4000 szt. misét végeztet. Ezenkívül nem szabad Kokosnak soha többé Svábóc falura és Plawtz (Plavnitz) várára igényt emelnie, vagy Arnold hátrányára dolgoznia, hanem köteles iránta mindig testvéri hűséget tanúsítani. Különös, hogy ezen

¹ Knauz: Monum. Eccl. Strig. II. fol. 122. — ² U. ott. 211. és káptalani levéltár ser. 11. fasc. 2. 14. sz. — ³ Szepesi hit. hely levélt. Miscell. scr. IX. Fasc. III. 21. sz.

kiegyezéshez valamennyi érdekelt hozzá járult, egyet kivéve, t. i. Miklóst, Dénes szepesi várnagy fiát, ki a kiegyezéstől önként visszalépett. Ha tehát ezen okból Arnold vagy fiai közbenjárásukat Kokos hátrányára felhasználnák „ipso facto“ a fentérintett büntetésbe esnek. (W. III. 252.)

A törvénykezési eljárásnál a törvényekben járatlan urak gyakran éltek ügyvédi tanácssal. A szepességi okmányok gyakran emlékeznek meg a „Literatus“ törvénytudó emberekről a deákos prókátorok — (procurator)-okról. Ezeknek száma azonban nem volt nagy. 1464-ben az egész tiszamelléki kerületben összesen 16-ot jegyeztek össze.¹

Adóügy. A Szepesség telepítése történeténél megynket a legrégibb időben csaknem kivétel nélkül királyi birtokul láttuk feltüntetve. Királyaink a vár részére fenntartott birtokokon telepítenek, a birtokokat nyert nemesek a nekik adott földeken. Hajdan nem lévén pénzgazdaság, a jövedelmet a termények szolgáltatták. Pénzbeli adózást csak ottan találunk, hol a király vagy más földesúr a birtokra vonatkozó valamely külön jogot is enged annak, kinek a földet használatra adja. Ilyenkor a föld haszonélvezője rendszeren meghatározott összeget fizet a tulajdonjog elismerése fejében „census regius“, „terragium“, földbér czímen, s köteles a birtokot minden elidegenítéstől megóvni. Az „aranyadó“ és az országszerte szokásban és törvények által meghatározott alakban fennállott összes pénz és termény adózási viszonyok megynkben is mind feltalálhatók. Nehány példa legbiztosabb felvilágosítást ad a megynkben adományozott és telepített birtokok adójáról. 1258-ban IV. Béla király Nádasd (Tersztyán) földére azon feltétel alatt telepített szlávokat, hogy azok évenként pénzben fizessek a bért. A szláv telepítés után fennmaradt négy telek (aratrum á 120 hold) földet Geublin és Termann testvéreknek adta úgy, hogy ezek neki évenként egy „ferto“ aranyat fizeszenek bér fejében és ugyanazon jogokat élvezzék, melyekkel a Szepességnek egyéb, aranybért fizető lakói bírnak.² 1262-ben IV. Béla a szepesi vár jobbágyának Andrásnak megengedte, hogy az általa élvezett várbirtokrészletet szepesváraljai rokonainak, úgymint Elias-, Rynald-, Mihály-, Gergely- és Svapnak eladhatja; de ezek tartoznak a vett földért a királynak évenként egy uncia aranyat fizetni. Ezen birtokrészt maig is „Aranyos“-nak, a nép nyelvén „Jereňas“-nak nevezik.³ — 1269-ben meghagyta IV. Béla, hogy Késmárk évenként 20 márkát fizeszen földbér (census regius) gyanánt, $\frac{2}{3}$ -át finom ezüstben, $\frac{1}{3}$ -át fillérek-

¹ Csaplovics. 61. — ² Wagn. I. 80. — ³ Bárdosy Supl. I. 95.

ben és pedig szent György és szent Mihálykor — az adók beszedésének napján — fizetendő egyenlő részletekben.¹ Midőn Lubló 1342-ben királyi várossá lett, évi adója 120 forintban állapított meg.² Csötörtökhely 1424-ben 31½ ezüst márkát fizetett.³ A várhoz tartozott királyi birtokot a király olykor nemes embernek is csak bér fizetés mellett adott, mint 1278-ban IV. László Illés comesnek Görgőt azon kikötéssel, hogy ő és utódai évenként szent Márton napján egy arany forintot fizessenek.⁴ A középkori adóviszonyokra vonatkozó kifejezések az okmányokban az itt felhozottakhoz hasonlóan oly általánosságban tartvák, s a birtok területéhez egyáltalában nem arányosították, hogy azokból a Szepesség egykori egyes adójának mennyiségét megállapítani lehetetlen. A jobbágyokra porták szerint kirovott adók mennyiségéről, valamint a porták számáról a mohácsi vész előtti időből Szepességet illetőleg megbízható adataink nincsenek. Egyébiránt futólag legyen érintve, hogy Róbert Károly király 1342. évi Decretumának 19. §-a szerint egy „Porta“-ra (Curia portam habens) 18 denár, I. Lajos király idejében ugyanannyi, Zsigmond alatt 1441-ben nagyobb portára 30, kisebbre pedig 15 denár országosadó vettetett ki. Bonfin szerint Mátyás király alatt 1474-ben az úgynevezett „Dica“ adó (Contributio) hozatott be, mely nem porták után, hanem fejenként fizettetett, ezen adónem azonban II. Ulászló királynak megválasztásakor el lett törölve.⁵ Az adóügy mindig egyike

¹ W. I. 48. — ² Supl. Anal. II. Kézirat. — ³ Wagn. I. 218. — ⁴ Wagn. I. 118.

⁵ A fentemlített adókon kívül még egy, „Hold“-nak nevezett adónemre akadunk az alább idézett okmányban. Midőn t. i. 1443-ik évi szept. 1-én Szepes-Iglón Rozgon Simon, egri püspök s cancellár, Gyskra Jánossal, Kassa, Lőcse stb. városok kapitányával (parancsnokával) fegyverszünetet kötött, a szerződés „IV“ pontja szerint „Gyskra“-nak a „Hold“-adó, melyet nem csak a jobbágyok, hanem a papság és a világi urak is fizettek, biztosított. Mivel előttünk ismeretlen, miből állott tulajdonképen ezen kérdéses adó, melyet Szepességen is fizettek, mert, mint tudva van, Szepesség azon időben Gyskra hatalmának hódolt, a fentemlített „IV.“ pontot szó szerinti szövegében, ide igtatjuk:

„Item quod census vulgo Hold vocati dicto Joanni Gyskra . . . per omnes jobagiones et rusticos nostros ac aliorum dominorum spiritualium et secularium personarum, qui ipsum censum Hold prius . . . solverunt et de presenti solvunt, bina vice ipsum censum Hold et medieta'em victualium ad ipsos duos Hold recipi solitarum, ubi alias ipsa fuerunt soluta, una cum lucro camere anni presentis . . . persolvantur; ita videlicet, quod dicti jobagiones et rustici unum Hold in quarta ebdomada a die datarum presentium computando, alium vero censum, similiter Hold dictum in septima ebdomada a dicta quarta ebdomada . . . sine mora et recusa solvere debeant“ stb. (Történ. tár IX. 146.)

volt azoknak, melyeket országgyűlésen kívül elintézni nem lehetett. Nincs is hiány törvényekben, de azoknak végrehajtása igen sok önkényre szolgáltatott alkalmat. Az 1521-iki budai országgyűlés például megszavazott 1-ször minden kémény, (ház) után 1 frtot; 2) a mesterségtől 1 frtot; 3) nagyobb marhától 5 denárt (egy garas); 4) fél hordó bortól 3 „orthó“-t (25 denár) és 5) a papság magán-javainak tizedrészét s évi jövedelmeinek felét, — hadiadóul 1522-ben megjelentek Lőcsén a királyi adószedők s házankint 1 frtot követeltek; a tanács a házakat figyelembe nem véve, kérte megállapítani az adót, mire a dicatorok 400 frtot kívántak, de hosszabb alkudozás után megelégedtek 225 frttal, a város hatósága alatt állott falvakra pedig 18 frtban *alkudtak meg*. Nem sokára vissza tértek s követelték a 225-öt meghaladó ház után az adót, — a tanács 175 frttal kielégíté őket. Lőcsének rendes censusa ekkor 200 frt volt. Atzély János adószedő a rendes censuson felül még 500 frtot követelt a városon, de utóljára 10 frt honorariumot kapva, megelégedett a rendes összeggel. 1525-ben Lőcse census fejében 400 frtot fizetett, 1526-ban pedig régi pénzben számítva 500, újban 1680 frtot. Sperfogel, ezen korban Lőcsének bírása keservesen panaszkodik az adószedők önkénye ellen.¹ Az országos törvények által megállapított általános adózáson kívül sok különös adónem is terhelte az egyeseket. Például a Szepességen átvitt árúktól szedett vám, melyet a szepesi várba kellett beszolgáltatni; a kolinóczyi és más hídvámok; a vár és várórség fenntartására és ellátására szolgáló terményadók, melyeknek fizetésétől az egyház emberei sem voltak menttek, így az első szepesi prépostoknak évenként 500 kereszt életet (de omni genere frugum) kellett évenként a várba szállíttatniok, mely teher alól 1297-ben véglegesen felszabadította a prépostságot III. András király.

Az országos adón felül a jobbágyokat a földesúrnak a föld használatáért évenként fizetendő census is terhelte, melynek fejében terményt, marhát, tyúkot, libát, kacsát, sört, mézet, sajtot, kenyeret, kalácsot stb. szolgáltatottak. Ezeken kívül az örökjog elismerése fejében is teljesítettek készpénz vagy termény fizetést. A Máriaassyak egyik öse Felka községének használatra átengedte a mai Batizfalu környékén volt Chetene-erdőt, miért az említett község örök bér czímen (titulo census perpetui) évenként egész a legújabb időkig két lepényt (duas placentas) adott a Máriaassz-családnak.² 1280-ban Görgey Illés

¹ Wagn. II. 142. stb. lapokon. — ² Bárdosy Supl. I. 102.

a szepesi káptalan előtt Görgő község lakóival oly szerződést kötött, mely szerint ezek a pénz- és terményadón kívül örök időken át évenként 24 kalácsot (24 tortas) tartoznak a földesúrnak beszolgáltatni.¹

Az adó, vám stb. terhektől való teljes vagy részleges mentesség adományozását nem csak a királyok, hanem egyes nemes urak is gyakorolták. 1361-ben I. Nagy Lajos király a lechniczi kolostort mentette fel minden közteher és adózás alól. 1424-ben Zsigmond Csötörtökhelynek 31¹/₂ ezüst márka adójából engedett el 13%-nyit (4 lat híján 4 márkát), 1407-ben Gara nádor Szepes-Váralja lakóit a kolinóczi vám fizetésétől, 1418-ban Zsigmond Welbach lakóinak engedett vámmentes kereskedést az egész országban, 1464-ben Szapolyai Imre a késmárkiak szokásos évi adója és egyéb tartozásaiból 100 frtot, majd 1465-ben a vár közelében volt, de a zavargások alatt sokat szenvedett házak, illetőleg mivel a vár némely városi lerombolt házak helyére épült² és így az adó-alap fogyatkozott, adójából 9 frtot engedett el.

A *lucrum camerae* és az ennek helyére lépett aránylag csekély kapuadó nem rótt volna elviselhetlen terheket a nép vállaira, de az itt vázlatosan említett különféle szolgálmányok, ha még hozzájuk vesszük a hadi terheket, az adózó nép helyzetét nem tűntetik fel kedvező világításban.

Hadügy. A középkori hadszervezetnek alapját a várszerkezet képezte. Habár a „Castrum Scepus“ okmányilag csak 1246-ban említettik, kétségtelennek tekinthetjük, hogy az már régibb idő óta jelentékeny tényezője volt a hadszervezetnek. A várhoz tartozó földek egy harmadát bírták a hadi szolgálatra kötelezett várjobbágyok, kik a földet szolgálatuk fejében kapták használatra. A Szepességre nézve nem találunk semmi alapot arra, hogy azt hadi tekintetben valamely más megye tartozékául vegyük, sem arra, hogy ahoz más vár területe csatlakozott volna s a XIII-ik század első felében (1216—1223) a szepesi várhoz tartozott birtokokat mind a mai Szepesvármegye területén fekvőknek kell felvennünk.

A várbirtokon lakó nép a hűbéri kötelezettség alól ki nem vonhatta magát és a birtokot el nem idegeníthette. De ezen általános elv alól a hont helyreállító IV. Béla király is tesz kivételt, mikor

¹ Bárdosy Supl. Anal. 324. — ² Miből biztosan következtethetjük, hogy a vár nem sokkal ezen év előtt épülhetett. Száz. 1872. 631.

(1262) megengedi egyik szepesi várjobbágnak, hogy az általa birt várföldet szepes-váraljai szász rokonainak eladhassa azon feltétel mellett, hogy a földdel járó hadi szolgálatot az új birtokos is teljesíteni tartozzék.

A várkatona annyi birtokot, rendesen két telket (aratum, ekealj, à 120 hold) kapott, hogy a zsoldot nélkülözhetette. Elethossziglan saját költségén kísérte hadba a királyt s kötelezettségét fia a birtokkal örökölte.

A várjobbágyokon kívül személyes hadi kötelezettség terhelte a lándzsásokat, a „filii jobagyonum“ nevű néposztályt és az „exercitantes nobiles de Scepus“ czímen emlegetett alsóbb rendű nemeseket. A Szepesség hadkötelezetteinek számát megállapítani nem lehet. IV. Béla 1243-iki azon oklevelében, melyben a lándzsás községek lakóinak régi jogait megerősítette, minden nyolcz „aratra“ à 120 hold = 960 hold után, rendel egy kellően fegyverzett harczost kiállítani. Vajjon a tulajdonképeni megye területére is ugyanezen mértéket alkalmazták-e, annál kevésbbé dönthető el, mert az adománylevelek igen általános kifejezéssel élnek. 1255-ben Ákos mester, mint királyi biztos, egy bizonyos Mytscheleth-et és Gyurkonak özvegyét s ennek fiait bevezette egy négy aratumot (480 hold) tevő föld birtokába azon kötelezettséggel, hogy az említettek személyesen tartoznak hadba menni és mindazon kötelezettségeket viselni, melyeket a szepesi várjobbágy-fiúk teljesítenek. 1274-ben Lorand főispán a király rendeletére bizonyos Tamás és fivére Domonkos, valamint ennek fiai részére két aratum területű várföldet hasit ki, hogy a várnép sorából nemességre emelt említettek azt oly joggal és kötelezettséggel bírják, minőkkel a szepesi harczosok (exercitantes in Szepes) saját földjüket.¹ III-ik András király 1300-ban Ipolyt szepesi kanonoknak több rokonát a várjobbágy-fiak sorából a harczoló nemesség sorába (in coetum et societatem exercitantium nobilium de Scepus) emelve azon jogokkal ruházta fel, melyekkel a király zászlaja alatt harczoló szepesi nemesek bírtak.² Még az előbbieken meghatározott nagyságú földterületnek, itten birtok nélkül nemesi jognak élvezetéhez köttetett a hadkötelezettség. 1297-ben III. András udvari káplánja Márk szepesi kanonok és fivére Mihály comes a „Korythnyk“ nevű erdőterületet kapták és az egész nagy birtokterület fejében ők és örököseik csak egyetlen embert tartoztak a királylyal hadba küldeni.³

¹ Wagn. I. 107. — ² Bárdosy I. 449. — ³ U. ott. 419.

A nagybirtokú adományos nemesek rendszeren nagyobb számú fegyverest állítottak. 1275-ben Botyz comes a szepesi vár ostrománál 24 emberét veszítette. Róbert Károly 1307-ben kelt adománylevelében említi, hogy Kokos mesternek (Berzeviczy) a szepesi vár visszafoglalásánál 32 harczosa és két rokona esett el. A hadkötelezettség olykor oly súlyos terheket rótt a nemességre, hogy egyesek kénytelenek voltak birtokaikat elzálogosítani vagy eladni. Mikor IV. László idejében a tatárok ellen fegyverkezett a nemesség, Lomnitzi (Berzeviczy) Rykolf költségeinek fedezése céljából 1285-ben Matheóczczal határos földjeinek felét megvétele ajánlotta a nevezett község lakóinak; minthogy ezek szegénységük miatt nem vehették azt meg, a polgárok közös megegyezésével a birtokot Gochalcus bíró vette meg 20 ezüst márkán.¹ 1286-ban Miklós és István comesek, Zomboth fiai, Ztragar (ma Zsdjár) birtokukat a „Fekete erdő“-vel 450 ezüst márkán eladták Arnold comesnek (Görgey), hogy a kúnok által előidézett zavarok következtében felmerült hadviselési költségeit fedezhesse.²

A szepesi szászok V. Istvántól 1271-iki kiváltságlevelük értelmében, valahányszor király a hadba ment, 50 jól fegyverzett harczost tartoztak kiállítani.³ Róbert Károlynak 1312-ben kelt, az említett kiváltságlevelet megerősítő okmányában a szászoknak 24 városa, 11 faluja, curiája és több allodiuma van említve, de az ezek által kiállítandó harczosok számát nem érinti, csak azt mondja, hogy őket minden hadmenettől (Herfarth) felmenti, kivéve, saját vidéküket a Szepességet és annak határait, melynek védelmére minden erejükkel készen állani tartoznak.⁴

Azon körülmény, hogy Róbert Károly királyt, saját beismerése szerint Csák Mátéval szemben a szepesi hadak segítették győzelemre, arra enged következtetni, hogy a hadra kötelezettek száma itten a XIV-ik században tekintélyes lehetett.

A banderialis hadszervezet és a telekkatonaság rendszerének életbeléptetése Szepesmegyére az ország más megyéivel egyenlő kötelezettségeket rótt. A személyes felkelésre és telekkatonaság állítására kötelezett nemesség mellett a városok saját biztosságuk fenntartására és a királyi hadseregbe zsoldosokat tartottak. 1437-ben Zsigmond meghagyta Késmárknak, hogy biztossága céljából 100 zsoldos drabantot fogadjon fel és azokat a király részére fizetendő adóból

¹ Bárdosy I. 245. — ² U. ott. 249. — ³ Wagn. I. 189—192. — ⁴ Wagn. I. 197.

(census) tartsa ki.¹ 1526-ban Lőcsének 40 zsoldost kellett kiállítania, de pénzben kiegyezve 500 frtot (új pénzben 1680 frtot) fizetett a város.² Ugyanazon évben a mohácsi csata után Szapolyai János parancsára Lőcse 80 embert küldött táborba, kiknek havi zsoldjára 400 frtot fizetett. Egy közvitézre havonként 3 frtot, a tizedesre 4-et számítottak zsoldúl. A Kassáig jutott városi hadak innen visszatérve szétoszlottak.³

A szepesi X lándzsások községeiből vett legénység a magyar seregnek egy külön, a király személyének oltalmazására rendelt kisosztályát képezte. Ezen kiváltságos rendeltetése némileg annak tulajdonítható, hogy a szepesi lándzsások a honalapításkor a Galiczia felé eső határok őrzésére itt telepedett magyaroknak egyenes utódai voltak.

A X lándzsások székének határán, Csötörtökhely környékén állott hajdan a németek által „Schützendorf“-nak, a latin okmányokban „Ballistarius“-nak nevezett község. A magyar „Lövé“- nevezetű községekkel azonosítható a név. Az 1356-ban még létezett községnek lakói katonák voltak, kik hajítógépeket, „Balista“-kat készítettek s azokat a hadban kezelték. A lőpor feltalálása és alkalmazása után lőfegyverek készítésével, golyó- és ágyúöntéssel foglalkoztak.⁴

Lándzsások széke. (Kismegye.) A mai Szepesvármegye területén külön municipiumként ősi idők óta fennállott a X lándzsások széke — Sedes decem lanceatorum — melyet a tulajdonképeni megyérealkalmazott „Sedes inferior“-tól való megkülönböztetés végett „Sedes superior“-nak, felső kerületnek és gyakran „Parvus Comitatus“-nak, Kismegyének is neveztek. Hány községet foglalt magában ezen kis megye eredetileg, megállapítani nem lehet. Bél a lándzsások lakóhelyeiül következőket sorolja fel: 1. Ábrahámfalu, 2. Levkócz, 3. Csontfalu, 4. Primótz, 5. Mahalfalu, 6. Komarócz, 7. Horoka, 8. Szent-András, 9. Kisócz, 10. Hozelecz, 11. Janócz, 12. Filicz, 13. Betlenfalva, 14. Hadusfalva. — 1802-ben, mikor a lándzsások széke a megyébe kebeleztetett, ezen községek képezték a Kis-megyét. De hajdan a lándzsások székéhez az említeteken kívül még más községek is tartoztak. Kitészik ez azon 1418-iki

¹ Supl. Anal. II. Kézirat. — ² Wagn. I. 145. Kassa 115, Bártfa 30, Eperjes 20, Kis-Szeben 10 zsoldost állított. — ³ Wagn. I. 148. Eperjes 50, Bártfa 50, Kis-Szeben 20 katonát küldött. — ⁴ Bárdosy: Moldaviensis vel Szepiensis decimae indagatio fol. 108. — Rupp: Magyarország helyr. II. 208.

okmányból, mely szerint Zsigmond király Réty, más néven Zalusan, ma Nemessány községet, melyet akkori birtokosa Réty Márton a X lándzsások székéhez kebeleztetett, ezen kötelékből kivétetni rendeli s azt a szepesi káptalan községeinek szabadalmaival bíró községek közé sorozza.¹

A lándzsás községek lakói katonák s ami ezzel egyértelmű, mind nemesek voltak. Az egykori lándzsás községeket a nép ma is „Zemanské dediny“-nek, nemesi falvaknak nevezi. Ismételjük itten, hogy a szepesi lándzsásokat nem tekinthetjük a várjobbágyok egy faja² gyanánt. IV. Béla 1243-iki oklevele nem előkelőbb várjobbágyoknak ad új jogokat, hanem világosan mondja: *universis Nobilibus de Scepus eandem quam ab antiquo habuerunt, conservare volentes libertatem*“ ami egyenesen nemesekről szól és pedig régi nemesekről. A XIII-ik század végén, mikor az alsóbb rendű nemesség sokféle-kép elnyomatott, ezek is függő viszonyba juthattak a királyi ispán-hoz, de a közönséges várjobbágyfiak sorába, kik a várjobbágyoknál is alantabb állottak, nem sülyedtek le. Egy, a várispánságról írt nagybecsű műben III. András király 1300-iki adomány-levele idéz-tetik, melynek alapján a lándzsások a várjobbágyfiúkkal azonosít-attnak.³ Az idézett okmány szavai ezek: „Andr. d. g. R. H. fidei suo, Comiti Nobilium, filiorum jobagionum de Scepus“, ha ezt így olvassuk „Comiti nobilium filiorum jobagyonum de Scepus“ a nemes várjobbágyfiúk comesének, az eredeti szöveg szerint pedig a nemesek és várjobbágyfiúk comesének szól a rendelet, — a lándzsások nemesi volta mindenképen sértetlenül marad.

A X. lándzsások székének, melyek lakói közül tizen állandóan a király testőrségében szolgáltak, 1243-ban IV. Béla király megújította régi kiváltságait, nekik következő jogokat adva: Nem tartoznak semmi-féle adót vagy collectát fizetni, hacsak az az összes királyi szolgálkra (servientes regis = alsóbb rendű nemesek) és minden más nemesekre nem kötelező. Szepes vásárain és határvámjain (per portas) sem ők, sem jobbágyaik vámot nem fizetnek. Négy telek után egy rendesen felszerelt (decenter armatum) fegyverest állitanak a király zászlaja alá. A szepesi főispán fölöttük és jobbágyaik fölött csak lopás, pénz és tizedügyekben ítélhet, kisebb ügyeik intézésére saját bírót választ-

¹ Leleszi levélt. v. ö. Bárdosy: Amimadversiones etc. Budae 1792. 14. és Magy. Tört. tár LX. 137. — ² Pesti Fr.: A várispánságok története. 60. 442.

³ Pesti Fr.: A várispánságok története 60. 444.

hatnak maguknak. Párbaj közöttük csak a király előtt itélhető meg. A szepesi főispán önkényesen nem szállhat meg náluk. Összes vagyonuk a női ágban is átörökíthető, de az örökös a kötelezettségeket is átveszi az örökgyótól. Kétes esetekben mindenki 6 eskütárrsal (7-ed magával) tisztázhatja magát, lefizetvén 40 denárt. Akit pénzbírságra ítélnék, a bírságot a kerület szokásai szerint fizesse.¹

Ezen joglevél alapján a Kismegye önálló törvényhatósági, az ország más megyéivel egyenlő jogokat gyakorolt. Közte és más megyék közt különbségül csak azt hozhatjuk fel, hogy Szepesmegyének főispánja egyszersem mindenkör főispánja volt a lándzsások székeinek, a kismegyének is. Volt itten külön alispán, (vice-comes), szolgabíró (comes nobilium), megyei gyűlés és törvényszék. Külön pecsétjén egy medve alakja volt bevésve. A székek főhelye volt Ábrahámfalva, hol a megyei gyűléseket rendszeren tartották, melyeknek helye azonban gyakran volt Bethlenfalú, sőt a szék kebelén kívül eső Csötörtök hely is.

A szepesi lándzsások mindig féltékenyen őrizték IV. Béla királytól nyert fontos jogaikat s azok élvezetében igyekeztek magukat minden adott alkalommal megerősíttetni. 1311-ben Bene „comes nobilium de Scepus“, a szepesi nemesek ispánja Omode nádor által erősíttette meg az 1243-iki joglevelet.² 1312-ben Róbert Károly, majd 1511-ben II. Ulászló királyok erősíték meg azt. Ezen utolsó megerősítő okmányban neveztetnek a szepesi lándzsások az: „Universitas nobilium X Lanceatorum de terra Scepus“ czímen.³ Az eredeti oklevélnek 1847-ben nyoma veszett.

A szepesi szászok földje. A vendégszeretet classicus földjének, Magyarországnak kies bércevidékén, a Szepességen, mint láttuk, a XIII-ik század közepén telepedtek meg a Rajnáld comes vezetése alatt II. Géza király által befogadott szászok. Az erőteljes munkabíró fajnak kétségkívül már a betelepülés alkalmával külön jogokat adott a telepítő király s a gyarmatosok: „Universitas Saxonum Terrae Scepus“ és „Universitas XXIV. Regalium Civitatum“ czímek alatt régi időktől fogva századok hosszú során át municipális jogokat élvezve éltek a szép földön.

Csak röviden kell vázolnunk a szepesi szászok közjogi állását, hogy mindenki meggyőződhessen arról, hogy hazánkban a „hospites“

¹ Bárdosy I. 34 stb. — ² Acta Petroczyana 15. sz. — ³ Bárdosy: Animadversiones. Budae 1792. 33.

névvel jelölt idegenek csakugyan a legszélesebb körű vendégjogot élvezték és panaszra okuk soha sem volt.

Az „Universitas Saxonum terrae Scepus“ következő 24 község-állott: 1. Lőcse, főváros. 2. Késmárk. 3. Leibicz. 4. Durand. 5. Ruszkinócz. 6. Béla. 7. Menhard. 8. Zsákócz. 9. Sztrázsa. 10. Szepes-Szombat. 11. Matheócz. 12. Müllenbach. 13. Nagy-Szalók. 14. Felka. 15. Poprád. 16. Káposztafalu. 17. Csötörtökhely. 18. Illésfalu. 19. Igló. 20. Odorin. 21. Szepes-Olaszi. 22. Welbach. 23. Szepes-Váralja. 24. Kurimján.

A szepesi szászok legrégebb szabadság-levelét nem ismerjük. A tatárjárás zivatarja súlyosan érintette a még aránylag új telepet, hihetőleg ekkor veszett el a különjogok alapját képezett levél s a részből a Látókövön (Schauberg, Lapis refugii) megmenekült és régi telepeit visszafoglalt nép V. István királynak 1271 nov. 24-én kiállított oklevelével nyerte közjogi állásának új rendezését.

A most említett oklevél következő lényeges jogokat biztosította és kötelességeket szabta meg a szepesi szászok részére: földbér címén évenként szt. Márton napján 300 budai súlyú ezüst márkát fizetnek a királynak; egyébként szabadok az országban bárhol szokásos vagy behozandó minden nemű pénz- és termény-adóktól. Az egyes községek adómennyiségéről tudósítással nem bírunk; Csötörtökhelyről tudjuk, hogy Zsigmond király 1424-ben a község 31 $\frac{1}{2}$ ezüst márka adójából 13%-ot elengedett, a Késmárk kiváltságait 1269-ben megerősítő oklevélből kitetszik, hogy a szepesi szászok akkor a földbérnek $\frac{2}{3}$ -át finom ezüsttel, $\frac{1}{3}$ -át denárokból fizethették. Nagy-Eőr lakói 1306-ban az „ad mores hospitum“ fizetett 24 ezüst márkán felül 2 db szarvasmarhát, 1 hizott sertést, 60 galambot és ugyanannyi tyúkot adtak földesuruknak és a szepesi főispánt évenként egyszer megvendégelni tartoztak. A király zászlója alá lándzsával és nyárrsal (Spies) fegyverzett 50 harcost állítanak mindannyiszor, a hányszor a király az ország határain belül vagy azokon kívül hadat visel, vagy a sereg gyakorlása azt igényli. Az ország báróival és csapataival körükbe jövő királyt megérkezése- és elutazásakor gazdagon és illően megvendégelik. Azon szolgálatok fejében, melyeket a királynak, vérüket ontva több alkalommal teljesítettek, megengedtetik nekik: saját gróftól választaniok, úgy, hogy őket a királynak semmiféle bírósága elé idézni nem szabad s minden ügyekben csak saját bíráik ítélnének, földjükön megszűnven a megyei főispánnak hatásköre. Plebánosaikat szabadon választhatják. A régi pénzt

évenként virágvasárnapján váltják be a királyi kamaránál s hozzák forgalomba az újat. Területükön szabadon gyakorolják a halászatot, vadászatot; erdőiket kiirthatják és szántóföldekké alakíthatják. Az évenként 5 lóval hozzájuk küldendő 4 királyi adószedőt a 300 márka teljes lefizetéséig kötelesek tisztességes ellátásban részesíteni. Végre érczeket szabadon kutathatnak s a kiaknázottakat feldolgozhatják és felhasználhatják.¹

Róbert Károly király azon jó szolgálatok jutalmául, melyeket a szepesi szászok a Csák Máté ellen Rozgonynál vívott csatában neki tettek, 1312-ben megerősítette az említett jogokat. A szepesi szászoknak gyorsan növekedő jólétére mutat, hogy Róbert Károly az addigi 300 ezüst márka adót 1400-ra emelte, és hogy az egyes városok és községek mellett számos majort és egyéb mellékbirtokot foglal a szászok területébe.² A nagy adóemelés kárpótlásául felmentette őket a fentebb említett hadállítástól, csak saját vidékük védelmében kötelezte őket személyes felkelésre.³

A szepesi szászok területe a „Comes Terrestris, Lardgraf, Comes Provinciae, Comes Saxonum“ czímek alatt szereplő szepesi szász grófnak hatósága alatt állott, ki esküdtjeivel, a városok bíráival és előljáróival a „provincia“ fővárosában Lőcsén tartotta a szászok egyetemének közös ügyeit intéző gyűléseket, melyek törvényes erővel bíró határozatokat hoztak.

A fentebb mondottak után tehát a szepesi szász nép önálló, független jobbágyi alárendeltségtől és kötelmektől ment, a bíró előtt egyenjogú, szabad birtoklási és a birtok élvezetében háboríthatlan joggal felruházott nép volt, szóval egyházi, művelődési és politikai tekintetben ama rendszeresített autonómiával bírt, mely után maga a honalapító törzs népe évszázadokon át epedett, s melynek áldásai-ban — milyenek a törvény előtti egyenjogúság, a birtok szabad haszon élvezete és rendelkezése, a jobbágyi viszony megszüntetése stb. — csak a későbbi korban (1848) hétszázhat év múlva részesült.

A szepesi szászok grófjai közt első volt a telepítést eszközlő *Rajnard*, kit a hagyomány a szepesi szászok hercege, „Fürst der Zipser Sachsen“ czímen emleget. Kivüle sem hagyomány, sem okmány nem említ senkít, ki a szászok grófjai közt „Fürst“ címet viselt volna.

A tatárjárást megelőző időből a grófokat nem ismerjük. Ettől kezdve említettnek:

¹ Wagn. I. 189. — ² Wagn. I. 196. stb. — ³ Wagn. 197.

1241. *Fordán*, ki szászzaival a tatárok elől a „Lapis refugii“-ra menekült.

1257. *Geublin* (Goblin).¹

1270. *Arnold de Garga* (Görgey).

1271. *Detricus*.

1278. *Hermo*.

1280. *Görgey Illés*, comes saxonum et latinorum.

1292—1297. *Hillbrandus*, Hildebrandus vagy Helbrandus,² comes de Lewche.

1299. *Fordán*.

1307. *István*, ki a Berzeviczy- és Görgey-családok közt folyt, fentebb ismertetett pört mint békebíró intézte el 1307-ben.

1307. *Fordán*.

1312. *István*, Görgey Illés fia, ki 1312-ben Róbert Károlytól kieszközölte a szászok jogainak megerősítését.

1326. *Gyula*, Hanus fia.

1328. *István*, ugyanaz, a ki 1312-ben.

—, *András*, egy évszám nélküli okmányban említve, I. Lajos királyt kérte, hogy a csötörtökhelyieket védje meg Tamás mester, szepesi várnagy zaklatásai ellen, ki az említettektől 4 telek földet jogtalanul el akart sajátítani.³

1347. *Titus* (Tetus).

1360. *Fános*, Schurke néven is említettik.

1407. *Jakab*, Kuagai.

1412-ben bekövetkezett a 24 szászközség közül a XIII városnak Podolin, Gnézda és Lublóval egyetemben történt elzálogosítása. Az el nem zálogosított szász községek közül Lőcse és Késmárk szabad királyi városokká lettek, a többiek idővel földesúri hatóság alá kerülve elveszítették külön jogaikat s lakóik a közönséges jobbágyok sorsára jutva, német nemzetiségüket is elveszítve eltótosodtak. A lengyel uralom alá került részek történetét „Emlékkönyv“-ünknek egyik következő czikke tárgyalja.

A szepesi szászok igazságszolgáltatása. A szepesi szászok igazságszolgáltatásának alapját az 1271-iki szabadságlevél képezi. A tartományi gróf hatáskörébe tartoztak a kisebb adóssági és személyes ügyek; — az ingatlan vagyponra, határkérdésekre, gyilkosságokra vonatkozó ügyekben együtt járt el a főispánnal,

¹ Száz. 1872. 219. l. — ² Száz. 1872. 229. — ³ Wagn. I. 208.

ki egyszersmind felebbviteli hatósága is volt, de mindenkor a szászok külön törvényei szerint tartozott az ügyeket megítélni. 1328-ban a főispán helyettesítésére egy „vicarius“ neveztetett ki, kinek a gyilkosság, csonkítás és súlyos sebesítés eseteiben a tartományi gróffal együtt kellett eljárnia. A szász provincia particularis törvényeinek tudtunkkal legrégebb, a XIV-ik század végéről való kézírata a löcsei városi levéltárban őriztetik. Ebből adta azt ki a tudós jezsuita Wagner¹ s utána mások is, csak az kár, hogy az eddigi összes kiadások az eredetinek nyelvi sajátságait egészen mellőzők és hibásak.

Pecsét. Az önálló testületet képezett szepesi szászok külön pecsétjének két alakját ismerjük. Az 1294-ből ismert legrégebb pecséten két fa között csúcsos fedelű ormos torony áll, melynek ajtajára a magyar kettős kereszt van illesztve. Körirata: Sigillum Saxonum de Zips. Egy másik, 1307-ből való pecséten a kettős kereszt czímer-pajzsra helyezetten van a torony oldalára illesztve. Lőcse város levéltárában egy 1319-ből való okmányon a régi szász pecsétnek szépen megőrzött példánya látható.

Bányavidék. Közigazgatásilag és törvénykezési tekintetben is önálló, negyedik területet képezett a szepesi bányavidék, melynek kifejlődését fentebb láttuk.² Ezen vidéknek a megye hatóságától önállósága IV. Béla király által Gölniczbányának adott szabadságlevelében gyökeresik, mely kimondja, hogy Gölniczbánya polgárai a városban és annak határai közt előforduló minden ügyben: vérontás, lopás, rablás stb. felett végérvényesen ítélni lehetnek.³ Midőn a felső magyarországi bányavárosokat, köztük legelőször Gölniczbányát, 1327-ben Róbert Károly király Selmezbánya jogaiban és szabadságaiban részesítette, mely jogok és szabadságok az összes szepesi bányahelyeknek közös jogaivá lettek; a bányavidék egészen kikerült a megye hatósága alól. Az egyes községek belügyeiket önállóan, szabadon választott bíráikkal intézték, a 16 denárt meghaladó törvénykezési ügyekben a gölniczi tanács és választott bíróság ítélt, melynek hatáskörébe tartozott a bányavidék községei közt előfordult minden bányajogi-, határkérdés és minden felebbezendő ügyben ítélni. Gölnicz- és Szomolnokbányának külön kamara grófjai („comes montanus, comes camerae, iudex montanus“) voltak. Az utóbbi város tanácsának hatósága szintén kiterjedt a város határában alakult bányatelepek lakóira.⁴

¹ Wagn. 240—261. — ² Lásd 321—322. lapon. — ³ Wagner I. 194. —

⁴ Ezekre l. Wenczel id. mű. 75. stb. l. — és Krones: „Deutsche Geschichts- und Rechtsquellen aus Oberungarn“, Arch. für. oesterr. Gesch. XXXIV. B. 213. stb. l.

2. Közgazdasági és közművelődési viszonyok.

Az anyagi és szellemi műveltségnek magasabb fokára csak oly nép emelkedhetik, melynél a szabad fejlődésnek nem állanak gátolóan útjában politikai és társadalmi akadályok. Megyénk hajdani politikai viszonyainak ismertetéséből kifolyólag állíthatjuk, hogy hazánk kevés vidékén található fel oly mértékben a civilisatio gyors fejlődésének kedvező feltételei, mint a Szepességen a XII-ik század közepétől kezdve.

Földmivelés, állattenyésztés. A Szepességet a honfoglalás ideje óta „Terra Scepus“ néven ismert királyi birtok gyanánt láttuk szerepelni. Természetesnek fogjuk itten is találni azt, hogy a legelső megtelepülő magyarok az itten talált, habár csekély számú, szláv lakosokat jobbágyi helyzetre szorították, mit igazol azon körülmény, hogy a „nobiles de Scepus“ a tatárjárás előtt jobbágyokkal bírtak. Ugyancsak a tatárjárás előtti időben, a honfoglalás idejétől kezdve itt vannak a fejedelmi, királyi várbirtokokon a várjobbágyok, várnép és udvarnokok, kik földmiveléssel, állattenyésztéssel és vadászattal foglalkoztak. A telepítés menétéből láttuk, hogy a XII-ik század közepéig csak a Hernádvölgye volt népesítve. A Poprád felső völgyét a II-ik Géza korában betelepített szászok hódították meg a culturalis élet alapjául szolgáló földmivelésnek, jogot nyervén a rengeteg őserdőnek irtására és szántóföldekké átalakítására. Hosszú idő telt el, míg a szász települők nagyobb mérvű iparra adva magukat, kifejtették a városi élet feltételeit. Még 1271-ben is, mikor V. István megerősíti jogaikat, így jellemzi őket: „quia homines sunt *simplices*, ... *agricultoris et laboribus* intenti“, ekkor is fő foglalkozásuk még a földmivelés, de már az iparágakkal („*laboribus*“) is foglalkoznak. A földmivelést nagyon előmozdította náluk a szabad birtokolás, mely nem csak eredeti telepeikre vonatkozott, de nemesi birtokok vásárlására is képesítette őket. A várjobbágyok, várjobbágyfiak és más nem nemesi osztályokhoz tartozott embereknek is megadta a király a szabad birtokvásárlás jogát, sőt az adományos nagybirtokos nemesek és egyházak is felszabadíthatták jobbágyaikat és a scultetiák keletkezése mind több földet von a művelés körébe. A XIV. század közepén már a megye egész területére kiterjedtek az őstermelés egyes ágai, melyek közt már a XIII. században gyümölcsenyésztés is tért foglalt. Egy

1293-iki okmány a Kis-Semenehegy aljában elterülő, gyümölcsfákkal beültetett területet említi.¹

A királyi adomány-levelek mint külön jogokról szólnak a vadászatról, halászátról s egyes községek lakói a terményeken és házi állatokon kívül halat és vadat is szolgáltatnak be a földesúrnak. A haltenyésztés czéljából általánosak a mesterséges halas-tavak. Az Árpádok alatt nálunk országszerte üzött halászátról feles számú okirat tanúskodik. Névszerint Szepességet illetve találjuk: hogy V. István király 1271-ben a szepesi szászoknak többi kiváltságai között a halászati jogot is megadta; ugyan azt a jogot kapták a gölnicz-bányaiak (Endlicher Mon. Arpad. 297. l.); a szent-antali karthausi — vörös — kolostor 1381-ben stb. A halászati jogot gyakran maguk a földesurak is a betelepítés alkalmával megadták alattvalóiknak. A halas-tavak között említetnek: a filiczi (IV. Béla alatt), továbbá a szepes-bélai, greniczi ad. a. 1291., poprádi, szepes-szombati, kubachi ad a. 1291., kolbachi, (Szepes-Váralja mellett), landoki, landokivíz mellett, nádasdi (Trsztyán) stb. Dr. Ortvay² szerint az összes tóvizek 0.5-a a Szepesség (a XIII-dik század végeig) területére esett. Hogy méhészettel is foglalkoztak már a XIII. században, ez Muthmer szepesi prépost 1273-iki végrendeletéből kitetszik, melyben a mezőgazdaságnál szükséges házi állatok jókora bőségéről intézkedvén, (úgy mint 4 lóról, 8 tehénről, melyekből négy darab szent-mihályi — kis-szalóki — és két darab visokai — hradiskói — majorjában, 90 darab sertésről, melyekből 30 darab Kis-Szalókon, 124 darab juhról, melyekből hét darab Visokán elhelyezve volt, s számos bivalyról, azonkívül pedig egy marhaállományról a szepesi várban, melyet a várnagynak hagyományozott) Luchkán — Lucska — birt méhesről is rendelkezik, még pedig úgy, hogy annak egyik fele a káptalani harangozónak, másik fele pedig a szepes-váraljai káplánnak jusson. (Szepeskáptalani levéltár XII. Fasc. 1. Nr. 1.)

Földbirtok ára. A múlt századok birtok viszonyainak kimerítő képét adni az e részben még igen csekély anyagkészlet mellett nem lehet, mégis felhozunk néhány adatot, melyek a hajdani közigazdasági viszonyokra vethetnek némi világosságot. 1294. Édes Miklós a stojani lakosok részéről megjelent a szepesi káptalan előtt, a midőn t. i. Hildebrandus comes, Gnay-nek (Ganócz?) faluban levő örökségének negyed-részét 20 márkáért Stoján Lászlónak eladta. Egész Gnay-nek falu

¹ Szep. Hír. 1885. 38. sz. — ² Dr. Ortvay Tivadar. Magyarország régi vízrajza a XIII. század végeig stb. Budapest 1882. 354., 355., 357. l.

pedig eladatott Stoján Miklósnak 60 márkáért, a III. Bélától nyert összes szabadságokkal együtt. (F. VIII. 2. 180. l.) A szepeshelyi hiteles levéltárnak egy 1306-iki földbirtok áráról szóló okmánya szerint egy bizonyos Tóbiás, Levkócz és Menhard közt fekvő, egy aratrum (120 hold) területű birtokából Lewkfalvai Rudolfnak és Didacusnak 80 holdat eladott 50 ezüst márkáért. (A márkát 4 arany forinttal, 1 arany forintot pedig mai 6 frt o. é. számítva a 80 hold föld ára 1920 frt o. é. volt.) — 1320-ban Verner de Villa Lewk Levkóczon 80 hold mívelt szántóföldet szintén 50 ezüst márkán adott el. — 1329-ben Jakab, Jank fia, Péternek és Miklósnak a Lewk fiainak, a most érintett helységben 18 hold szántóföldet 9 girán = márkán adott el. (Tört. tár. IX. 116. l.) 1330-ban Gianknak fia Eugen Tóbiás mester leányától Margittól Kriegh község nyolczadrészét 17 márkáért vette meg. — 1354-ben Gyule fiai Hank, Tamás és Péter eladták nemesi curiájukat, egy „laneus“¹ területű földjüket, malomrészüket és sörfőzőjük fele használatát 17 márkáért. Ugyanezen évben Gyanfalvai Mikes unokája Péter megvett Perényi Miklós leányától, Chonch asszonytól 4 egész curiát és egy curiának negyedét 10 márkán. — 1383-ban Menard batizfalvi scultetus úrbéri birtokából 8¹/₂ vesszőnyi földet eladott a stoli benedictinus apátságának 65 arany forinton. Ha a lent idézett számítás szerint a 8¹/₂ vesszőnyi terület = lenne 1912 m²-el, ezért óriási ár lenne a 65 arany forint. Számításuk szerint 8¹/₂ vesszőnyi terület = 7.77 katastr. holddal s az ár holdankint 8.36 arany forint, mi szintén nagy ár, viszonyítva a fentebbiekhez, hol a földnek holdja 2.5 arany frtba került. 1405-ben a Berzeviczy és Tarkói nemes urak Erdőfalva (Ó-Leszna) községet 600 arany forinton vették meg. Az említett község mai összes területe 3336 kataszteri hold. — 1412-ben a szepesi káptalan bizonyítja, hogy Mihály de Meldur, Hauk fia egy kőházát Stojánfalván 450 forintért eladta Szepes-Szombat városának. (Supl. Anal. II.) — 1449-ben Schzitniki Kisztner egy erdőterületet Stoos

¹ Egy Laneus = 12 virga (vessző, Ruthe), 1 virga = 16 ulna rőf és egy láb. = 16¹/₃ rőf. (Wagn. I. 444. — Bárdosy I. 141.) Márki S. szerint (Magy. tört. életr. Bpest, 1884. I. évf. II. füz. 168. l.) 8¹/₂ virga = 1912 m²-el. E szerint 1 laneus = 12 virga = 2699.3 m², ami körülbelül megfelelne 1 (katastr.) holdnak = 1200 □ öl = 2919.3 m². — Ezen számítást azonban nem helyeseljük. Werbőczynek P. I. Tit. 133. §. 47. alatt fametszésben levő mértékről írja: „ista mensura sedecies sumpta, facit unam mensuram, sive ulnam regalem“. A 18.3 cm. hosszúra minta 16-szor véve = 2.949 cm. 1 laneus = 12 virga = 192 ulna = 566.016 m. 1 laneus² = 32037 m² = 10.97 magyar hold.

határában 23 arany forintért adott el a menedékkői karthauzi-
aknak. A birtokeladásnak sajtáságos okát látjuk 1485-ben, mikor
Csepanfalvai Soldnar Mihály egy bizonyos Demeteren elkövetett
gyilkosság és más erőszakoskodásai miatt Kázmérfalván (ma már nem
létezik) volt egész birtokát, úgy látszik itéletileg, kénytelen volt 4
arany forintért eladni Aranyos János deáknak.

A fentebb felhozottakból látjuk, hogy mily nagy ára volt már
akkori időben is a telkeknek, de előfordultak máskülönben esetek,
melyekben a telkek felette olcsón is eladattak. Így történt, hogy
1340-ben bizonyos Cocus Mihály, Obus Mihálynak fia, Anna hit-
vesével és gyermekeivel együtt a falujában alkotandó scultetiát bi-
zonyos más Mihálynak, Márton fiának de villa Kazmery „pro decem
marcis grossorum“ eladta.¹

Nemes földbirtokosok. A megye területén hajdan élt s rész-
ben még ma is élő nemes birtokos családok, melyek közül többnek
esetleg ma viselt neveit a középkori diplomaticai nyelvnek a családi
nevekre vonatkozólag igen hiányos szerkezete mellett megállapítani
nem lehet, — következők voltak:

Achel György bír Körtvélyesen 1403² P. (= Petroczyana.)

Alez Mátyás, Petróczi Pál fia, bírja Petróczot 1463. P.

Aurifaber István, odorini birtokos 1263. P.

¹ E scultetiához vagyis bírósághoz az alkotandó telepen, következő java-
dalmak voltak kapcsolva: egy egész házhely a hozzá tartozó földekkel — una
curia cum integro lanco terre ad eandem pertinente — fél malomjog a helység
határában, mely malmot az új Schultheis saját költségén építheti fel, törvénytá-
jog azon pörökben, melyeknek taksája egy fertot meg nem halad, s az oman be-
jövő bírság, a nagyobb pörök bírságának harmadrésze. Ezenkívül a kiirtandó erdő
helyén keletkező telepre nézve meghatároztatik, hogy az új lakosok tíz évig min-
den adótól mentek lesznek, a tíz év eltelte után pedig minden házhelytől s a
hozá tartozó földektől évenként egy girát — denariorum numeri Scepusiensis —
t. i. szt. Iván napján 16 garast — grossos —, szintén amnyit külön-külön szt. Már-
ton napján és a nagybójt közepén fizessenek. A földesuri jog elismeréseül —
ratione honoris — pedig az egész község minden husvétkor négy bárányt és
tizenkét sajtot, s minden házhely négy tojást, szt. Ilona napján minden házhely
egy csibét, egy kalácsot — tortam panis — s egy sajtot, s végre minden kará-
csonykor mindenik házhely egy köből zabot, egy csibét és egy kalácsot tartozzék
adózni a földesurnak. Ellenben a lakosok mindegyike tetszése szerint építhet
sörházat. (Tört. tár. LX. 117. és 118. l.)

² Zsigmond király 1403-ban a hűtlenségről vádolt szepesvármegyei kört-
vélyesi Györgynek (dicto de Achel) élete és javaira kegyelmet ad. (P. ad a. 1403.
97. sz.)

Baluch István, birtokos Gergowon (Görgö) 1456.

Bank Hermann, a sygrai birtokos fia 1305. P.

Bartus Katalin özvegy, Kunczlai markusfalvi (Villa Marci) birtokos leánya, bír Csepánfalván és Gánócson 1351. P.

Bask Tamás, birtokos Jamnikon 1442.

Bencsik Lázár és Mátyás, szent-andrási birtokosok 1517. és 1520.

Berzeviczyek. — Adolf, első szepesi prépost és nővére II. András-tól adományt nyerneik egy Poprád-folyó menti erdőterületre, mely 1246-ban Béla király által Rutker fiai Rikolf és Herrmann részére megerősítettett. Rikolf és Polán 1278-ban nyerik Farkasfalut és Pokojt. Rikolf 1313-ban bírja Farkasfalut. (W. I. 103.) János és Mihály 1320-ban bírják Fridmant. B. — Péter 1425-ben Jamnikot kapja. (W. I. 140.) Ferencz 1520-ban bírja Kakas-Lomniczot. Henrik és Péter 1403-ban, Szaniszló és István 1477-ben bírják Liszkovánt és Wagendrüsselt. 1405-ben Erdőfalvát (Alt-Walldorf). Kokos magister 1300-ban Ewr-t (Nagy-Ör). 1319-ben ajándékozta Lechniczet a karthausiaknak. Herech de Berzevicze 1445-ben Nagy-Lomnicz és Zepfalva (Hunfalu?).

Betlemfalvai Péter, (Petrus de Betlemfalya) 1325-ben bírja Betlem falvát. Betlem fiai: János és Péter 1318-ban bírják Miklósfalvát. (Supl. An. II. Bogus magister, Boguniér líptói alispán fia, 1321-ben bírja Schönaw-t (Sunnyava). (Fehér VIII. 2. 299.)

Borsvai Péter, 1441-ben Dományócz, Lomnicza, Édes és Zsibron.

Borza Jakab de Zsegre, 1456-ban Petrócson bír; Borza Erzsébet és Mátyás 1448-ban Kis-Szalókon.

Both Mátyás, Simon és Tamás bírnak 1521-ben Miklósfalván.

Brem, 1256-ban bírja Odorint.

Chonch, comes de Perén leánya és Máriáss neje 1354-ben markusfalui részbirtokot szerez.

Chudrun és fia 1296-ban bír Görgön. (Dr. Ortvy Tivadar. Magyarország vízrajza stb. Bpest. 1882. I. k. 156. l.)

Conrad, Herrmann fia, alsó-szalóki soltész és birtokos 1322-ben.

Cozme, Poch de Granes vocatus, 1344-ben bírja Grancsot.

Csorba András, 1514-ben Kissócson és Miklósfalván.

Csudák Dorottya, Miklós neje 1444-ben Aranyas-pusztát bírja.

Darholez Pál, Csepánfalván, Liskoveczen és Wagendrüsselben 1466. és 1482-ben; Markus-, Batis-, Gerlachfalván, Teplicza, Liszkon, Jaloba (Zavadka) Goldbach és Chetene-pusztát 1467-ben.

Domokos, Togyas fia Janócson 1341-ben. P.

Édes Miklós 1294-ben bír Stojánfalván. (F. VII. 2. 180. l.)

Édes Miklós és Dorottya özvegye, 1415-ben bírnak Betlem- és Tronfalván. Ekkárd, 1314-ben Baldócson. (S. A. II.)

Egyed (Egidius) és Hensch 1349-ben 10 hold mivel földet vesznek Csontfalván.

Eugenius, János fia Dobrán és Rudnán (Harakócz) 1293-ban.

Fias Miklós, lásd: Jekelfalussy.

Folkus, Folk fia 1323-ban Chantán (Csontfalu).

Frank Tamás, Castellanus de Scepus, 1322-ben Slawkon (Alsó-Szalók).

Fyle, kinek nevétől állítólag származik Filicz falu neve, IV. Béla király alatt bírja Filicz falut. (L. Poprád város levéltára).

Gahan Erzsébet Csencsizen 1349.

Gallicus Péter, vice-castellanus de Scepus et Lubó, 1329-ben szerzi Edusfalvát (Hadusfalu).

Gerus, Voytha fiának fiának Demeternek leánya, 1370-ben bír Petronch és Sygrán.

Gewbel Hedvig, János neje 1459-ben bír Kropmarchon.

Giank, Jenő fia 1330-ban Kriegen.

Göbel György 1493-ban Betlenfalván.

Görgöy. 1256. IV. Béla Jordánnak, Arnold szepesi főispán fiának birtokot ad a Poprád mentén. — 1278-ban Jordán fia Illés adományul kapta Görgöt. — 1282-ben Illésnek IV. László eladta Daróczot (Dravec). 1293-ban Detrik fia Arnold megszerzi Zsdjárt. 1297-ben János és Gyula birtokosok Malduron. 1299-ben Jordán bírta a Lapis-refugiit. 1300 után ő birtokos Vitkóczon. — De Gargow Gergely 1333-ban Görgön. — De Garga Benedek 1452-ben Kagyóczon (Ordzovján), Szent-Györgyön és Szent-Lőrinczen (Brutócz). — De Gargó László 1462-ben Görgön. — De Görgő Benedek 1501-ben Felső-Szalókon. — Jordán, comes Saxonum 1302-ben Eört (Nagy-Ör). — Nicolaus de Gargow 1333-ban Mathei Villának (Matějócz) felét ajándékozta a stólai kolostornak. — István, szászok grófja 1323-ban bírja: Teut-Görgöt, két Répást, Toporch, Schönwald, Szent-Margith-át, Richwald, továbbá Szent-Péter, Bender és kis Toporch praediumokat. — István, Illés fia 1310-ben bírja Villa Répás melletti új telepítvényt és Kropmarchot Kalós (Kalyava) birtokkal.

Gebelfalvay Ilona és Miklós, 1480-ban bírják Gebelfalvát (Buglócz) és Baldóczot.

Gahan Erzsébet, 1349-ben bír Csencsizen.

Gebelfalvay László, Péter, János és Margit 1462-ben bírják Gebelfalvát.

Gyánfalvai Péter, 1354-ben eladja markusfalvi jószágát.

Gublin, löcsei bíró, 1308-ban bír Gaan-ban (Gánócz) P.

Guebel özvegye, 1280-ban Olusán (Ulozsa²). Száz. 1872. 225. l.

Gueblin és Hermann testvérek, 1258-ban Trsztyánban.

Gyunge Ágota leánya, 1352-ben Harakóczon.

Haman János, 1505-ben Zeuzelch (Hozelec, Oroszka).

Hauk Tamás és Péter, Gyula fiai 1354-ben Szent-Györgyön és Hundertmarkon.

Hem, Hennyg fia Kolesván 1464-ben.

Heningus comes, 1297-ben Görgön. Henkel János, löcsei plebános 1519-ben Kropmarchon.

Henschmann Henrik, Novo-Ruzsbachon 1399-ben.

Herczeg, Simon fia 1321. Szepesházán (sic) (Hunfalu?).

¹ Ghan, Jank, Kanfalva, Kloszdorf és Nameszke, másképen „Byankovszky praedium“ is, — puszta Kolbach és Ordzovján között. — ² Olus = Ulozsa l. Dr. Ortway, id. m. I. 199.

- Heyndericus, szepes-váraljai bíró 1314-ben Baldócson.
Hylla, Mathaeus comes özvegye 1322-ben bír Matejócson.
Hilbrand, Miklós soldész fia 1399-ben New-Lomniczon.
Holly Mátyás de Jablonicza, 1511-ben bír Mikro-Lomniczán, Maldur,
Krih és Kis-Lomniczon, végre 1519-ben Zsdjár (Betlemfalu melletti praedium).
Huruzk, Iroszlay de Scopus fia, 1230-ban Görgő mellett.
Hylla, Mátyás comes özvegye 1322-ben Villa Mathaeiben.
Hannus, kamaragróf 1297-ben III. Andrástól földeket kap Kis-Gelnuch
(Gölnicz) folyó mellett. (Árp. Új okm. V. 169.)
Janusfalvay Jakab, Tóbiás fia 1423-ban Körtvélyesen.
Jánosfalvay János, Miklós fia 1341-ben Jánócson.
Jempniki (de Jempnik) Balás, László fia 1399-ben Jamnikon.
Kaczinka János, 1479-ben Nagy-Lomniczon, Haraszt és Farkasfalun. —
László, 1979-ben Vöröshegh alis Pálócson (ma Porács.)
Kálnay Miklós, 1508-ban bír Edusfalván (ma Hadusfalu).
Katlin, „domina“ 1358-ban Jamnikon.
Kázmérfalvai Apolonia, Iona és Miklós 1485-ben Kázmérfalván, mely
már nem létezik.
Kázmérfalvai Mihály, 1343-ban Jazurmegyén (nem létezik már).
Keresztheche Bernát, 1503-ban Krompach és Kolinfalván (Kolinócz).
Keresztyán, File fia 1315-ben Filiczen.
Kis-Szalóki Zsófia, György özvegye 1476-ban Görgön.
Kiszner János de Schzitnik 1449-ben eladja Stooss felét a Lapis-Re-
fugii zárdának.
Knapper, ruszkini plebános, 1420-ban Liszkován.
Kobitka László, 1484-ben bír rövid ideig Kázmérfalván. P.
Kolchvai (de Kolchva) Hedvig, 1297-ben Kolcsón.
Komlós Anna, Miklós leánya és Sarus Kelemen neje 1425-ben Zsegrán,
Margetzán (praedium) Olsaviczán és Podproch.
Konch de Gargow 1324-ben Görgön.
Koritniki Lengen Péter, 1445-ben Szent-Lőrinczen (Brutócz), Mihály
1300-ban Korotnokon.
Kováchy Balász, Pikfalván (Pikócz).
Körtvélyesi Pál, Miklós fia 1341-ben Körtvélyesen. — Gáspár 1415
Betlen- és Tronfalván.
Krasznyakfy Leonárd, 1517-ben Jekel- és Margittfalván.
Kunsch comes, gener comitis Jordani de Scepus, 1255-ben Myloy (kört-
vélyes határán) pusztát kap IV. Bélától benépesítés végett. (Nagy Imre id.
munk. 29. l.)
Kromlofi (de Kromlof) Egyed és Péter, Illés fia 1392-ben Kromlofon
(nem létezik többé.)
Kunch István, Jazurmegyi Mihály fia, Jazurmegyén 1354-ben.
Lack (László) Miklós fia, 1341-ben Jánócson.
László, Miklós comes fia 1350-ben Sygra, Szent-Margitha, Olsaviczán és
Podproch (alio nomine Lazonowpataka).

László, Pál fia Farkasfalván 1399-ben.

Lenkus de Wilkfalva 1341-ben Wilkóczon.

Lew de Petrouch-Sigra, Márton, András és János 1323-ban Petróczon és Zsegrán.

Loránd, 1450-ben Fylén.

Máriássyak. — 1209. II. Endre megerősítette Marcus Golát Szent-Mihály (Markusfalv) birtokában. — 1264-ben Marcus fia Botyz IV. Bélától kapta Chetene-erdőt.¹ De Markusfalv Szaniszló 1435-ben bír Kis-Dománon (Arnótfalu). De Markusfalv Ferencz, György fia 1519-ben bírja Wagendrüssel, Zaloba és Csepánfalut. — István, 1513-ban Milag (praedium) Haraszt, Porács, Máthéfalva — és Rikolf: Koterbach, Béla és Zlob praediumokat.

Machal, Segfrid fia 1345-ben Machalóczon.

Magas Dénes, Regkén (Görgő mellett) 1315-ben.

Magócsy András, 1522-ben Hafka, Prileszka és Galgenbergen.

Márk (Marcus), kanonok, 1300-ban Korotnokon.

Mátyás, János fia 1345-ben Szentgyrk (Jurszke vagy Szent-György.)

De Mecke György, 1507-ben Jekelfalván és Szent-Margithán.

Mihály (Coccus) Miklós fia 1340-ben, hol? az okmányból ki nem vehető.

Mihály, Frank fia 1387-ben Farkasfalván.

Miklós comes, 1310-ben Richnon és Vojkon.

Miklós és Dániel, 1408-ban Richnó, Kropmach, Podprocs és Kalof-on (Kalyava.)

Niger Lőrincz 1315-ben Rudnán, Hellebrand Lőrincz fia 1334-ben Rudnán és Sygrán.

Pecold, Gölniczről 1290-ben Botyz testvérétől, Wagendrüssel melletti „clara Lux“ nevezetű erdőterületet szerez.

Pethew, Péter fia 1345-ben Kropmachon.

Pétermezei Pál (de Pétermező), 1359-ben Lubló melletti „Stara“ nevű erdőt bírja.

Péter és Miklós, Hangh fiai 1345-ben Csepánfalv és Komoróczon.

Petrus castellanus de Scépus, 1333-ban Jamnikon.

De Peklén, András fia 1493-ban Petróczon.

Petróczy Kristóf, 1456-ban Petróczon. — Andreas literatus 1463-ban.

István, Dorottyá és Orsolya 1463-ban és 1493-ban szinte Petróczon.

Pezek Péter de Milicz 1457-ben Markusfalv, Teplicza, Goldenbach (Koterbach), Zaloba és Zavadán.

Pickfalvai Miklós, János és Péter, 1379-ben és Benedek 1456-ban bírák Pikóczot.

Póch Mihály de Zsigra, 1423-ban Zsegrán.

¹ A Chetene nevű erdővel a Tátrahegy alatt azért jutalmazta IV. Béla Botyz-t (Batiz — l.), mert a cseh király ellen szerencsétlenül vívott egyik harcban, midőn István királyi herczeg a harczú tusában a király szemei elől eltűnt, Batiz volt az első, ki a királynak fia megszabadultáról hírt hozott. (Századok 1872. 661. l.)

Polyánkai Katalin, Loránd leánya 1459-ben Polyanóczon. — Benedek, 1464-ben Hinczfalván. — Ferencz, 1462-ben Polyanóczon. — János, 1469-ben Felső-Szalókon. — Péter, 1525-ben Polyanóczon.

Porkoláb Dorottya, betlenfalvi Porkoláb Márton özvegye Betlenfalván. Pysin mester, 1293-ban III. Andrástól két ekealját (duo aratra) kap a zsegrai határban. (Bárdosy I. 368.)

Razlay, földbirtokos Jamnik és Körtvélyes között. (Nagy Imre, Hazai oklevéltár. Bpest 1879. 30. 1)

De Réthy Jakab és Márton, Helbrand fiai 1405-ben.

De Roskován László, 1523-ban Vojkóczon és Krompachon.

Rufy Jakab, jánosfalvi Rufy Tóbiás fia 1394-ben Jánóczon.

Rukwerth, Miklós fia 1306-ban Rudnán.

De Rychnó Dániel 1438-ban Alesnón (Poprád mellett).

Sartor Miklós, 1387-ben bír Pechenyén (Farkasfalu mellett).

Sartoris István, 1462-ben Petróczon.

Schipko András de Almas „nobilis“ 1524-ben bír Gyánfalván.

Sebesi (de Sebes) István és Tamás, 1525-ben Polyanóczon.

Sigrai (de Sygra-Petroucz) András és Mihály 1239. és 1292-ben Zsegrán, Petróczon és Rudnán (Harakócz).

Stery János, Rycolf fia 1459-ben bírja Granchot.

Stojan László és Miklós 1294-ben birtokosok Stojanfalván. (F. VIII. 2. 180. lap).

Stoll János, löcsei polgár, 1475-ben Görgeőn, Lompniczán és Matheür (Maldur).

Szabó Ádám, 1516-ban Csepánfalván.

Szentandrás (de Szent-András) Lázár, Mátyás és Szaniszló, 1526-ban Kysfalván (Kisócz).

Szepes Sixtus, 1321-ben Szepesházán.

Szepesi György, de Kistalva (Kisócz) 1473-ban Ábrahámfalván.

Sváby, 1263-ban Leonárd alományba nyeri V. Istvántól a Tothpataka és Béla közötti területet. — 1294-ben Arnold, Detrik fia, Palocháért cserébe kapja Svábóczot (Villam Svap). — Arnold de Thotfalva bír Haligóczon és Tótfalván 1344-ben. (Informatio circa iura Claustrii Lechnicz fol. 48. kézirat). — Sváb Pál és Dorottya, 1414-ben bírnak Svábócz. Körtvélyes, Bussoz (Busócz), Scheverberg, Lupnak (Lipnik), Helbechvágása (Haligócz) Lisnech (Lessnicz), Zent-Margita és Kis-Dománon. — Sváby Henrik, 1430-ban Brutócz és Szent-Györgyön. — Anton de Thotfalu, 1495-ben Arnóthfalván.

Tamási Arnold és társai 1278-ban IV. Lászlótól földbirtokot kapnak a mai Tamásfalva határában. (Bárdosy I. 125.)

Thas András, Felső-Szalókon.

Thata Miklós, 1487-ben Béla-pusztát.

Thurzó György de Betlemfalva, 1457-ben Pongráczfalun. Zsigmond székesfehérvári prépost 1503-ban Betlemfalván, Tronfalván, Villa Marsellii alias Csadajdorf, Kromloch és Ruzsbachon. — Elek és György, 1520-ban Betlemfalván.

Tonch de Betlemfalva, András fia 1342-ben Betlemfalván.

Ujfoluszek, 1314-ben eladja 60 holdas birtokát Baldócson Heyndericus és Eckardusnak.

Urban Katalin, 1463-ban Segrén, (Zsegra).

Uszfalvi (de Uszfulu) Miklós, Usz Pál fia, 1433-ban Polyanócson.

Vajca fiai, 1293-ban Zsegra határán.

Váralyai (de Váralya) Anna, Márton neje 1446-ban Körtvélyes, Dolyán és K^o Kolchván.

Vargócz Kristóf, 1496-ban bír Svábócson. 1514-ben szerzi Csorba, Andrástól Kísócz és Miklósfalvát.

De Vayda György, Mihály fia 1479-ben Haraszton.

Vitk, 1253-ban bír Vitkócson. (Dr. Ortway id. munk. I. k. 244.)

De Vesloi Rikolf, 1306-ban Levkócson.

Waldorf család, 1409-ben bírja Richwaldot.

Zakách Péter, 1417-ben Körtvélyesen.

Zapolya István, 1465 óta bírja Dénesfalu, Domány, Csötörtökhely, Illésfalva, Kurimján, Mülenbach, Nagy-Szalók, Odorin, Pálmalfalu, Velbach és Zsákócz községeket.

Zeek (de Kázmérfalu) Katalin, 1359-ben Mathiasfalván bírt.

Zemerchen Kristóf, 1510-ben bír Görgön, Kanfalván (Gánóc) Gebel és Huvraszke pusztán.

De Zolnok Balázs, 1441-ben Domány, Lomnicza, Lesznicza, Édesfalu és Birbron.

Zurchuk Farkas, 1294-ben a Golca-hegy és Berzété felé vezető ut mellett fekvő földterületen nyer adományt.

Bányászat. A bányászat Szepesben igen régi; a tatárjárás előtti időből azonban arról — egyes helyi maradványokon és okmányi vonatkozásokon kívül — tudósítások korunkra nem jutottak.¹ Az újratelepítésnél láttuk, hogyan fejlődtek ki a Szepesség bányász községei. Királyaink mindjárt a tatárjárás után igyekeznek új lendületet adni a bányáipar kifejlődésének részint privilegiumok által, részint az által, hogy királyi területeket engednek át bányászati célokra. IV. Béla 1264-ben Gölniczbánya — a Szepesség legrégibb bányavárosa — polgárainak a Hnilecz-folyó környékén fekvő területet adományozva, megengedte nekik, hogy ottan aranyat, ezüstöt és vasat bányásszanak,² és Gölnicznek bányászata csakhamar oly virágzóvá lett, hogy IV. László 1280-ban a gölniczbányai bányajövedelemből évenkénti 100 ezüst márkát utalványozhatott a gölniczbányai szegények kórháza részére. — V. István a szepesi szászok részére 1271-ben kiadott szabadság-levelében a többi közt feljogosítja azokat arra, hogy területükön érczeket keressenek s a találtakat saját használa-

¹ Wenczel id. m. 75. — ² Wagn. I. 193.

tukra fordíthassák. Ezen jogosítvány alapján lép Igló a bányamivelő községek sorába és a Róbert Károly által 1312-ben megerősített szabadság-levelben már Iglónak bányái is befoglalvák és Lajos kir. Iglót 1380-ban a bányavárosok sorába emelte. 1435-ben megújított privilegiuma értelmében a város lakói örök időkre feljogosítottak területükön ezüstöt, higanyt, rezet és vasat bányászni.¹ 1308-ban Róbert Károly a szepesi birtokos nemes családoknak megengedte, hogy bányamivelési jogukat a scultetusokra átruházhassák.² 1351-iki XIII. t.-cz. általánosan szabályozta a szepesi nemesség bányamivelési jogát.³ Gölnicz- és Szomolnokbánya a XIV. században kiváló gondoskodás tárgyait képezik. 1327-ben Selmezbánya jogában részesülvén, közelebbi összeköttetésbe léptek s a széles alapokra fektetett önkormányzati jog, mely a század folyamában az egész szepesi bányavidékre kiterjedt, üdvös hatást gyakorolt a bányászat fejlődésére. Krompach, Remete, Merény egymásután lépnek a bányavárosok sorába s nagy területekre terjesztik ki működésük körét. Merény bányászata, például, kiterjedt a mai Teplicska, Matejócz, Zavadka, Porács, Koterbach községek egész területére.

A bányatermékek mennyiségére csak pár adat mutat rá. Szomolnok bányái 1443-ban 4613 mázsa rezet szolgáltatottak.⁴

Zsigmond király örökös pénzzavarai a Szepesség bányáit is zálog tárgyává tették. 1443. okt. 28-án Gölnicz-várát a kassai kamara igazgatása alatt állott szomolnoki és lassúpataki arany-, ezüst- és rézbányákkal együtt Chieber Eberhard bambergi polgárnak két, esetleg több évre 2600 arany forintért elzálogosította.

A Szepesség bányászatának történetével részletesebben megismerkedni akaró szíves olvasót utaljuk Dr. Wenczel Gusztáv: „Magyarország bányászatának kritikai története“ című művére. Csak azt említjük még meg, hogy a tulajdonképeni bányavidéken kívül Matheócz, Poprád, Nagy-Szalók, Leibicz, Grénicz, Olaszi s a XIII város közül még másoknak területén is üztek hajdan bányászatot. Kitűnik ez Zsigmond Ágost lengyel királynak 1563-ban kiadott okleveléből, mely szerint a XIII város lakóinak megengedi vasat, aczelt, rezet és nyersérczeket Lengyelországba szállítani.

A Magas-Tátrában is történtek jelentéktlenebb bányászati kísérletek a Stöschen, Fleischbäncken, Durlberg, Kupferschächtchen,

¹ Kachelm. id. m. 99. — ² U. ott. 69. — ³ Corp. Jur. Buda 1822. fol. 163.

⁴ Weber S. Zipser Gesch. und Zeit-bilder. 211.

Kupferbank nevű helyeken, a Papirusthalban, Ratzbergen, a zöldtónál a nagy-tarpataki, a felkai, batizfalvi völgyekben és más helyeken.

Ipar. A városi élet fogalma mindig magasabb fokú szellemi képzettséget tételeztet föl. A városok lakóit mindenkor és mindenütt jellemezte az, hogy az őstermelés nyers anyagát feldolgozva értékesítették. Ezen elveket alkalmazva a Szepességre, mikor azt látjuk, hogy már a tatárjárást megelőző korban a „sodalitas parochorum 24 regalium civitatum“-ban 24 városról van szó; itten korán kifejlődött iparoséletről méltán beszélhetünk. V. Istvánnak már sokszor említett 1271-iki szabadság-levelének szavai, melyek szerint a szepesi szászok „sunt homines... agriculturis et laboribus intenti“ világosan mutatják, hogy a betelepült szászok a földművelés mellett igen korán meghonosították itten a legkülönbélebb iparágakat. A többi iparágak között a kőművesmesterség meglehetősen kifejlődött magaslaton állott, a mint ez, többi között, Muthmernek, a szepesi prépostok sorában a hatodiknak, említett végrendeletéből is kilátszik, a ki 1273-iki végrendekezésével többféle becsés ruhadarabot hagyott hátra, melyeknek vételárát a szepes-káptalani templom második (déli) tornyának felépítésére (ad opus secunde turris ecclesie beati martini) szánta. Tudvalevőleg a mártonhegyi templom kéttornyú.

A szóban lévő prépost ezenkívül még a Szt.-András és a B. Sz. Mária processionalis (körmeneti) kápolnáját is említi; beszél több házról a káptalanban; említést tesz a prépostsági kertről, továbbá „Ridnich“ — (sic) a mai Ribnicsek-malomról, különféle egyházi szerekéről stb. — Ezen s más körülmények arra vallanak, hogy megyénkben a XIII. században az iparügy már is a fejlődés fokán állott.

A XIV-ik század elején hazánkban meghonosult czéhrendszer, a kereskedelmi viszonyoknak az Anjouk alatt nyert nagy lendülete felvirágoztatták a szepesi ipart és 1412-ben, mikor Zsigmond a Szepességnek 16 városát elzálogosítja, ezen kívül két szab. kir. és hét bányaváros polgárai üznek nagy ipart.

A czéhek keretében fejlődött iparágak mellett a Szepességen a mezőgazdasági iparnak két fontos ágát, a malomipart és a sörfőzést találjuk régi időben erősen kifejlődve. Telepítést malomipar nélkül képzelni sem lehet, ez okozza, hogy az adomány-levelekben mindennütt kiemelve találjuk a malom-jogosítványt, mely a föld birtokosának rendszeren leghálásabb jövedelmi forrása volt. A sörfőzés szintén régi idők óta mondhatni egybe nőtt megyénk gazdasági és éghajlati vi-

szonyaival, gazdag jó vedelmet adva a lakosságnak épen úgy, mint a földbirtokosnak, scultetusnak és a lelkészeknek. A települők szabadalmaik közt kötik ki a sörfőzés jogát s a telepítők ezzel édesgetik földjükre a lakókat. Mikor 1295-ben Verner, a zsákóczi Hans fia, az egykor Szepeshez tartozott Vernár község telepítésére engedélyt kapott, kapta azt azon joggal, hogy a község leendő lakói sörfőző házakat építhetnek maguknak.¹ Tamás mester, Frank fia 1322-ben alsó-szalóki scultetusának sörfőzési jogot adott.² A sör a terményadók sorában jelentékeny helyet foglalt el, amennyiben a jobbágyok gyakran kötelezvék a földesúr részére meghatározott mennyiségű sört szolgáltatni. Dolyán községnek Ladon comes által 1297-ben történt alapítása alkalmával az alapító kikötötte, hogy minden települő házhelyéért évenként két tonnáska tartalmú hordó sört adjon.³ Lubló ura Miklós comes 1315-ben egy bizonyos Nicolaus de Petrivilla-nak egy nagyobb erdőterületet irtás végett azon feltétel mellett adott át, hogy minden kiirtott 10 laneusnyi terület után évenként húsvétkor egy arany forint értékű hordó sört tartozik beszolgáltatni.⁴ A város polgárainak kiváló joguk volt a sörfőzés és mérés, melynek nagy fontosságot adott a vásári szabályoknak azon pontja, hogy a vásárra jövő idegennek semmiféle szeszes italt nem volt szabad behoznia. A középkorból nem bírnak adatot a sörfőzés kiterjedtségének feltüntetésére, de a későbbi kor adatai is szolgálhatnak némi mértékül, ha felhozzuk, hogy Löcsén a XVII-ik században 192 ház volt ellátva sörfőző helyiséggel.

Közlekedés, kereskedelem. Megyénk közlekedési és kereskedelmi viszonyainak korai fejlettségére mutat Imre királynak 1198-ban kiadott azon oklevele, melyben a Szepesség vám-tizedét az esztergomi⁵ érsekségnek adományozza. A kereskedelemnek életere a jó úthálózat. A XIII-ik században ilyet nálunk már az említett okmány is feltételeztet. Régi okmányaink csak

¹ Wagn. I. 443. — ² U. ott. 446. — ³ U. ott. 445. — ⁴ Schwartner: De scultetiis 151. — ⁵ A nevezetesebb magyarországi vámtarifák, melyekről ezen korból tudomásunk van: az esztergomi, és a budai. Mert e két város lévén azon időbeni hazai belkereskedésünknek főhelye, vámtarifáik is nem csak az ottani vásároknak, hanem akkori országos kereskedelmünknek és névszerint a Dunakereskedésnek tárgyairól is szólnak: tehát különösen azon terményekről is, melyeket hazánk gazdasági működésének fontosabb eredményeiül lehet tekinteni. Az esztergomi tarifa már 1198-ban gyakorlatban volt, a mikor az ottani vám még királyi vám (telonium regium) volt, s később, midőn az esztergomi egyház birtokába

ugyan gyakrabban emlegetik a „magna via“, „antiqua via“ utakat, a magna via alatt rendszeren a nagyobb közlekedési vonalul szolgáló nyilvános, mint ma mondanók, országútakat értve. Habár az úthálózat teljes rendszerét nem szerkeszthetjük össze a hiányos adatokból, a főbb útvonalakat határozottan kijelölhetjük. Megjegyezve, hogy a vám miatt a Szepesség összes országútjainak a szepesi várnál kellett találkozniok. Löcséből, mint középpontból induljunk ki. Innen ment az egyik „via magna“ Almás határát szelve a vár alá, hol ketté ágazott, egyik ágát a „Ruda“, ma Branyiszkó-hegységen át Sáros felé küldve, másikat Szepes-Olaszin át Kolinócz felé irányítva, hol a Hernád hidján beszedték a vámot. Az elsőnek említett ágról egy 1297-iki okmány mondja: „qua itur versus Hungariam.“¹ Ezen közlekedési vonalnak kiágazása azon már 1297-ben, majd Felső-Szalók 1471-iki határlevelében ismét említett azon útvonal, mely szintén Löcséről kiindulva Almás határán át, Szepes-Váralja mellett a máig is „Herveg“-nek nevezett hadászati úton Kolbach felé, s innét Mindszenten, Pongráczfalván, Polyanóczon s Felső-Szalókon át Sárosba, Berzevicze felé húzódott.² Löcséről indult ki azon nagy vonal, mely Ruszkinóczon, Késmárkon, Bélán, a Magurán, Ó-Falván át Galicziába vezetett. Ennek egyik ága Bélától az alsó Poprád-völgyön át Palocsáig vitt. Másik, Késmárkról Csötörtök-helyen átvezető ágát 1289-ben említik az okmányok.³ Az Ó-Lublótól Galicziába vezető országút irányát bajos határozottan kijelölni, annyi bizonyos, hogy mikor Zsigmond király 1412-ben békére lépett Ulászló lengyel királylyal, ezt a nevezett év márczius 15-én a krempachi hegygerinczen fogadta és innen kísérte Lublóra,⁴ ami megerősíti azon feltevést, hogy a galicziai Pivnicnától kiindulva vezetett az út Lublóra. — Legrégibb közlekedési vonalaink közzé tartozik a felső Poprád mentében a Hochwaldon át Liptó felé vezető út, melynek mellékága a felső Hernád-völgyét követve Vernárnál ment át Gö-

jutott, Imre, IV. Béla, IV. (kun) László királyi privilegiumaival fentartatott. Az egyes kereskedelmi czikkek benne részint országos kereskedésünk, részint az ottani vásárookra való tekintettel említettnek meg, s névszerint felemlítve találunk mindenféle cercalékat, lent és kendert, gyümölcsöket, bort és sört, gulyás-ökröket, sajtot, sertéseket, mindennemű halakat, ökor-, birka- és kecskebőröket, szücsárukat. (Wenzel Gusztáv. Magyarország mezőgazdaságának története. Budapest, 1887. 161. l.)

¹ Bárdoşy I. 422. — ² Szepeshelyi lvt. Protr. 1510. fol. 51-a. — ³ Bárdoşy I. 301. — ⁴ Fesler: Gesch. d. Ung. B. II. 227.

mörbe. — A bányavárosokból Jászó felé vezető útról 1284-ben már mint régiről van szó.¹ Noha ezen útakról nincsennek igazolható adataink, alig férhet kétség ahoz, hogy az ősrégi bányászatot űző Rozsnyó² vidéke felé a vele szoros összeköttetésben állott szepesi bányavidékről szintén régi idők óta vezetett nagyobb közlekedési vonal, valamint a felső Poprád-völgyből Dobsina felé.

Ezen nagy közlekedési vonalak szolgálták a Szepesség speculativ szellemű lakosai egykor nagy kereskedelmének, melyet különösen Lengyelországgal, de hazánk más vidékeivel is űztek. Különösen kiemelendő a hazánk és Lengyelország közt folyt átmeneti nagy kereskedés, melynek székhelyei a XV. században árúmegállapítási joggal bírt két városunk Lőcse és Késmárk voltak, melyeknek kereskedelmi viszonyait részletes vásári szabályzatok határozták meg. Az említett és más városokban is — régi idők óta tartott heti- és országos-vásárok, minők Gölniczbányán már a XIII. században, Iglón a XIV. század közepétől voltak, folytonos éberségben tartották a kereskedelmi szellemet.

Pénzügy. Hazánk pénzügyi viszonyain a politikai életre ható áramlatok szerint a görög, olasz, német befolyások egymásután éreztették hatásukat. A általános pénzviszonyok és pénzértékek ismertetését megelőzve csak azon tényezőket emeljük itten ki, melyek a Szepességnek a magyar pénzügy történetében is némi önálló szerepet juttattak. Az Árpádházból származott királyok korában hazánkban nagyobb fizetési eszközül rendesen súly szerint márka, „gira“ számra alkalmazták az aranyat és ezüstöt. A törvényeinkben említett és törvénykezési eljárásunkban alkalmazott márkák különfélék voltak. A nehéz súlyú arany márka „marca auri gravis ponderis“ = 72 frt; a nehéz súlyú ezüst márka „marca argenti gravis. ponderis“ = 4 frt. A könnyű súlyú ezüst m. = 1 frt. Az Árpádházból származott királyok korában használatban volt troyesi és kölni márka mellett Európa-szerte közkeletűek voltak egyes nevezetesebb városok és vidékek súlymértékei; hazánkban a budai, fejevári-, kassai és nagy-szebeni mellett a *szepesi márka*. A szepesi ezüst márka értéke volt 48 garas, míg a budaié 56 gr. és

---

¹ Wagn. I. 442. — ² Remete környékéről, Szomolnok-patak mentén Golcha (ma Golic, Holica) (Dr. Ortway. Mezőgazdaság. 146. l.) hegy tövében Gömör-Berzete felé — ad a. 1255 — huzódott egy utvonal, mely minden valószínűség szerint Rozsnyót is érintette. Sajnos, hogy az illető okmányból — Bárdosy I. 455. l. ki nem vehető, vajjon ez a „via magna“ = országút vala vagy nem.

így a szepesi ezüst márka értéke 8 garassal kisebb a budaiénál. A szepesi ezüst márka negyedrésze „ferto“, 12 garas = 1 szepesi forinttal.* Kétféle szepesi forintot különböztettek meg. Volt a „gravis computus“ = 51 pengő vagy 89 o. é. kr és a „levis computus“, a paraszt forint = $49\frac{1}{2}$ p. vagy 86 o. é. kr.** A „Zipser Willkühr“ szerint (81. §.) a Szepességen egy arany márka értéke 26 frt országos értékű (Landtzahl ader Landtwerungk) forint volt.*** 1424-ben egy szepesi frtot 50 új fillérrel számítottak fel.****

Ezen specialisan szepességi pénzürtékek mellett természetesen forgalomban voltak a Szepességen is az országban forgalomba került összes más pénznemek is.***** Megemlítünk még a Szepességen különféle időkben forgalomban volt két pénznemet, melynek határozott értékét azonban kimutatni nem tudjuk. Ez a „triales et pankardae.“ Egy 1429-iki oklevél említi, hogy Polyánkai (Polyanóczy) Péter fiának Istvánnak elzálogosította Herkoviczon (Harakócz) volt birtokrészét bizonyos Jakab ugyanottani lakos. Mikor Péter a kiváltást sürgette, Jakab a zálogösszeget aranyban akarta visszafizetni, amit István elfogadni nem akart s a törvény előtt oda nyilatkozott, hogy ő Jakabnak „triales“-eket és „pankarda“-kat adott (se triales et pancardas... dedisse) és a zálogul bírt birtokrészét csak ugyanolyan pénznemeken hajlandó visszabocsátani.²

Hossz-, terület- és ürmértékek. A közgazdasági viszonyok helyes mérlegelése szükségessé teszi a mértékek lehetőleg pontos ismerését. A Szepességre vonatkozó oklevelekben nagy számmal fordulnak elő különféle, ma már használaton kívül levő mértékeknek nevei, itten csak ezeknek értelmezésére szorítkozunk.

* Ex actis processus de Scultetia Lublow. Schwartner de scultetiis 1825. 150. — ** Schwartner: Statistik. I. Ofen, 1809. 386. — *** W. I. 259. **** — Acta 147. sz.

***** Ezeket az értékek összehasonlítása kedvéért itt közöljük: Róbert Károly előtt a magyar pénz majdnem kizárólag ezüst volt. Arany pénz igen ritka volt. Az ezüst pénzt nem igen számlálták, hanem márkákban, girákban azaz félfont számra mérték. (Salamon Bpest története. 1885. 85. l.)

Ezüst váltó-pénzt először III. Béla korában vertek, de ez oly vékony volt, hogy a használat következtében elkopott darabokat évenként teljes súlyakkal kellett beváltani. Az újra veretés költségeire a beváltásnál az értéknek egy részét levonták, miből a kamarának jelentékeny haszna (lucrum camerae) volt. Mint-hogy egyes királyaink a beváltást gyakran eszközölték, az 1222-iki aranybulla 23-ik cikke elrendeli, hogy a kibocsátott pénz husvétől-husvégig legyen forgalomban és évenként csak egyszer váltható be. A szepesi szászoknak 1271-iki szabadság-levele kimondja, hogy a szepesiek kötelesek évenként virágvasárnapján

Legrégibb okmányaink 1295-ben említik a „Virga“, vessző nevű hosszsmértéket, melynek hossza 16 könyök (rőt) és 1 tenyér. A „Laneus“ vagy „Lylynus“ (Lehen) — különösen német eredetű új telepítvényeknek szabályozásra volt használatban — 1295-ben 12 virga = 192 könyök és 12 tenyér.¹ „Fusus“, (Funiculus, quod vulgo *fin* vocatur. Hazai Okmt. II. k. 278. l.) zsinór, 1292-ben a mecesdelfalvi rétek felméréséről szóló irat szerint 30 rőffel volt egyenlő.

elfogadni és forgalomba hozni az új pénzt, a pénzt beváltó kamaragrófort és embereit 6 héten át tartoznak ellátni és beváltási díjul minden márka után egy latot fizetnek, az új pénzt a forgalomban egy egész éven át tartoznak megtartani. (Wagner I. 189.)

1335 táján verhették az első magyar forintot aranyból. Ezt már nem súly, hanem egyes darab számra számlálták. Más szókkal ez volt az első valódi pénz nálunk. Mert az ezüstről az a szokás divatozott, hogy minden adó és vevő övébe akasztott mérleget vitt a piacra s azzal mérte ki hány márka ezüst, a mit kiad vagy bevesz.

A fizetést leggyakrabban arany márkában vagy unciában teljesítették. Egy pápai adószámadás az unciát „Obon“-nak is nevezi. Forgalomban volt a freisachi márka (trisaticus) is. Egy márka = 8 uncia. 1 unc. = 2 lat = 3·5 dekagr. 1 m. = 16 lat = $\frac{1}{2}$ font = 28 dekagr. Ferto (Vierling) = $\frac{1}{4}$ m. = 2 unc. = 4 l. = 7 dekagr. Magyar ezüstgaras = 5 magyar ezüst fillérrel = $\frac{1}{6}$ unc. = $\frac{1}{18}$ márkával. Egy ezüst márka = 4 ferting, fertó = 16 lat = 28 dekagr. 1 fertó = 1 forint. Egy arany fertó = $\frac{1}{4}$ arany m. (floreus auri) = 1 arany forinttal. Az arany forintok Kachelmann szerint (id. mű. 123.) a XIII-ik században jöttek forgalomba. Salamon szerint (id. mű. 137. l.) az 1335-ik év körül Róbert Károly kezdte el a magyar forintok veretését. A corpus juris szerint 1342-ben $\frac{1}{2}$ márka veretlen aranyat hét márka ezüstről vált be a királyi kamara. (Salamon id. mű. 105. l.)

Róbert Károly alatt egy budai ezüst márka 4 arany forint, az az 4 darab arany. (Salamon 110.) A báni márka finom ezüstje 3 forintra volt becsülve. E szerint az arany márka 36 forint, fele a 12 unciás, vagy is 72 forintos budai márkának. (Salamon I. 42. l.)

A fent említett király uralkodásának két első tizedében a bécsi kispénzek és a prágai garasok nálunk a leggyakoribb fizetési eszköz; — mint ezüstpénz. (Salamon. 145. l.)

1318—1340. Egy forint értéke mindig 16 cseh garas, avagy egy márka, az az 16-szor 4 = 64 garas egy márka. (Salamon. 147.)

Róbert Károly uralkodása korában mindenféle súlymérték volt az országban. Márka „ad numerum Budensem“ 56 garasos márka. Ez közönséges ezüst márkának is „marca communis argenti“ nevezetik.

A 64 garasos márka „ad pondus Budense“ és „finom ezüst“ márka. Az 56 garasos márka állandóan 3 és fél forintra van becsülve, és a 64 garasos 4 forintra. (Salamon. 150. l.)

A rőf, „*Ulna Regalis*“ = királyi öl² Wenczel szerint ulna = a corpus jurisban (Buda 1822. fol. 46) lerajzolt mérték szerint 2·93 méterrel volt egyenlő. E szerint egy funus = 87·9 mét. Froelich Dávid, egykor híres késmárki mathematicus 1643-ban Ulmban kiadott utazókönyvében leírva az ő korában használatban volt hossz mértékeket, azok közt a Szepességre vonatkozó régi oklevelekben említettek közül leírja a következőket: „*Digitus*“, újj = 4 árpaszem hosszával. „*Uncia*“, hüvelyk = $1\frac{1}{3}$ digitussal, — „*Palmus*“, tenyér = 4 újj szélességével. — „*Lichas*“ = $2\frac{1}{2}$ palmus = 10 újj. — „*Spithama*“, arasz = 3 palmus = 9 uncia = 12 digitus, ezt „*Palmus major*“-nak vagy „*Dodrans*“-nak is nevezték, — „*Pes romanus*“, római láb = 4 palmus = 11 uncia = 16 digitus, — „*Palmipes*“ = 20 digitus, — „*Cubitus*“, könyök = $1\frac{1}{2}$ láb, — „*Passus simplex*“, egyszerű lépés

A magyar garas veretéséről csak 1334-re nézve vannak pozitív adatok. (Salamon. 157.) Garasokat Róbert Károly először veretett nálunk jó ezüsből. Eleinte 12 garas tett egy fertot = forintot és így 48 garas egy márkát. Egy márka mint tudjuk 4 fertot tett. Később azonban ezekből is, mint a nálunk forgalomban volt cseh garasokból 15 számított egy fertora, s így 60 garas egy márka. (Rupp. Magyarország pénzei.)

Egy garas Magyarországon $7\frac{1}{2}$ denárt ért. A közönséges forgalomban csak 7 denárba számították. (Salamon 154. l.) Egy forint tett 16 garast = 112 denár. Egy denár 5—6 kr mai értékben. Egy garasban hét denár volt, egy denár pedig hat krajczárt ért mai papiros értékben, e szerint egy garas mai 42 krajczár. A hazai denárokat 1319—1330-ban báni denároknak látjuk nevezve és a báni denárok alatt 1330 előtt hazai pénzt kell érteni. (Salamon 156. l.)

Róbert Károly 1338-ban forgalomba hozta az „*Obulus*“ németül „*Heller*“ nevű váltópénzt. Az obulus = $\frac{1}{2}$ denárral. Ugyanakkor elrendelte, hogy egy márka finom ezüsből 8 pensa vagy 320 denár veressék. (Salamon 162.)

A denárok értékéről Zsigmond 1405-ben úgy intézkedett, hogy 100 denár tegyen ki $\frac{1}{4}$ ezüst márkát vagyis egy forintot és e szerint emelkedett a denárok sulya. (Salamon 171.) A budai ezüst márka értéke megmaradt 4 frt. 1370-től 1440-ig, majd 1462-től a XV-ik század végéig 100 denárt számítottak 1 frtra. Ha ma egy arany forintot (aranyat) 5·65 ezüst frtba, vagy papírpénzben 6 frtba számítjuk, a denár értékét mai 5 ezüst vagy 6 o. é. krajczárra tehetjük.

Egy régi forint mai közkeletű pénzben 600 krajczár. Egy régi denár 6 kr volt, mikor 100 denár ment egy forintra. De 1453-ban, s azon egész évtizedben is 300 denár tett egy forintot. E szerint az akkori denár épen mai két krajczár. (Salamon 185. l.) — ² Acta Petr. ad. an. 1429. 156. sz.

¹ Wagn. I. 144. Bårdosy I. 141.

² A királyi öl a XV. század végén akkép volt szabályozva, hogy „*Ulna facit quinque cubitus sive quinque brachia*“ Kovachich: Supl. ad Vestigia Comit. II. köt. 206. l.

= 2 $\frac{1}{2}$ láb, — „*Passus germanicus*“, német lépés = 5 láb. — „*Orgya*“, öl, megfelel azon magasságnak, melyet egy középtermetű ember lábán ülve elér. — „*Pertica*“, rúd = 10 lábbal, miért „*Decempeda*“-nak is nevezték, a népnelvben „*Rutte, vessző*“ néven fordult elő. Legnagyobb hoszmérték a „*Miliare*“ mérföld, a régi magyar mérföld hosszáról nincsennek biztos adataink. I. Mátyás korában Budától Belgrádig 44 mérföldet számítottak. Gabriel de Pechwaradino szent Ferencz-rendi szerzetes, ki 1514–1517-ben Jeruzsálemet és környékét beutazta, a többi közt írja, hogy egy magyar mérföld egyenlő 5 olasz mérfölddel. Ha 1 olasz mérföld akkor is egyenlő volt egy egyenlítői fok $\frac{1}{60}$ -ad részével, akkor a magyar mfd = $\frac{1}{12}$ ⁰-al és így viszonylott a földrajzi mérföldhöz, mint 12:15-höz.¹ Froelich szerint a XIII-ik században 1 magy. mfd = 3 német mfdel, és egy erdélyi mfd = 2 magyar mfdel.

A terület mértékek közt említvük: „*Mansus*“ = 12 holddal. „*Hoba, huba, hueba, hub*“, nagyságára nézve eltérők a vélemények, némelyek azonosnak tartják a „*mansus*“-al,² mások szerint 1 huba = 24 holddal,³ mások ismét azt vélik, hogy 1 mansusban több huba volt.⁴ „*Huba*“ alatt általában oly földterületet értettek, melynek nagyobb része szántóföldből, a kisebb pedig erdőségből állott.⁵ „*Aratrum*“,⁶ egy ekényi föld, megfelelt egy telepítvényes illetékének, szepesi mérték szerint 120 holdból állott.⁷ A szepesi káptalannak 1323-ban kelt levelében említették, hogy egy félekényi föld 39 hold. A tihanyi conventnek 1296-iki levele szerint egy „*aratrum*“ = 130 hold. Verbőczy szerint egy „*aratrum*“ rendszeren 150 holdat tett a királyi mérték szerint.⁸ A „*hold*“ (Erdjoch, Erdtag, Morgen) oly földterület, melyet egy eke egy nap alatt felszánthat vagy melynek termését egy férfi egy nap alatt lekasálhatja. Nagysága 900–1600 □öl

¹ Schwartner I. B. 395. — ² Heinrich Breslau: *Diplomata centum*. Berolini 1872. 156, 157. — ³ Janota: *Zapiski v zaludnieniu dolin Dunajeca i Popradu na Špižu*. Krakó 1864. 43. — ⁴ Migne: *Lexicon mediae et infimae latinitatis*. Paris 1858. 1139. — ⁵ U. ott. — ⁶ *Aratrum* eredetileg oly földdarabot jelentett, melyet egy nap alatt négy igás ökörral lehetett felszántani. Későbbben bizonyos számú holdat, vagyis „*jugerum*“-ot foglalt magában. Hazánkban a XII. század közepe előtt azonban nem igen volt használatban. Fejérmél I. 452. 1082; Wenczelnél I. 75. 1181. évben először jön elő. V. ö. Wenczel Magyarország mezőgazdaságának története. 170., 171. l.

⁷ Bárdosy: *Supl. I. 34. sz. VIII. nota 17. — 37. l. sub d. és 40 l. — 8* Fejér. VII. 8. 155. l. — u. o. IX. 7. 720. *Bunyitai: Egyedi apátság. N.-Várad 1880. 19. — Trip. P. I. tit. 133. §. 49.*

közt változott. A királyi hold — *jugerum regalis mensurae* — a XV. századnak végén hosszúsága 70 (vagy 72), szélessége pedig 12 királyi ölben volt megállapítva.¹ Werböczi szerint egy holdnak hossza 72, szélessége 12 királyi alna (à 2·93 m.) volt, ami = 7417·35 m².² Froelich a hold hosszát 240, szélességét 120 lábra = 1800 □ öltre teszi. A réteknél a kaszáló, *falcastrum* — oly füvel benőtt földtér, melyet egy férfi egy nap alatt lekaszál — volt a rendes síkmérték.

Az erdők terjedelme — melyek a Szepességet illető régi okmányokban bokor, cserje = „*dumus*“ „*dumetum*“, „*ereszteven*“ „*eresztvén*“, „*feketew erdew*“, „*liget*“ = erdő, „*locus virgultuosus*“ = sűrű vesszős hely, „*nemus*“ „*sylva*“ = erdő, „*rubus*“ „*rubetum*“ = bokros hely, „*terra virgultosa*“ „*virgultum*“ nevek alatt fordulnak elő — holdak szerint számítottak. Haszonvétele pedig a levágott fa mennyiségének mértéke szerint, a mi öl formájában történt meghatározottat.³

Nagyobb földbirtok területe „*határvonalak*“ által különítettett el a másiktól. Két különböző pont közötti távolság meghatározására igen bizonytalan mértékek, m. p. „*szemrevétel*“ = *quantum visus oculorum*; „*hegytetőig*“ = *usque ad apicem montis*; „*nyíllövés*“ = *quantum iactus sagittae* stb. használtatott. A *határpont* megjelölésére: *hegytető* = *apex montis*, a *hegy* = *mons* nem mindig a tulajdonképeni „*mons*“ név, hanem különféle elnevezés alatt, úgymint: *Berg*, *Berch*, *Brech*, *Brek*, *Berech* fordul elő; *kő* = *lapis*: *hegyes*, *hasadt*, *fejér*, *nagy*, *kis* = *acutus*, *scissus*, *albus*, *magnus*, *parvus*; *ut* = *via*: *nagy*, *keskeny*, *régi* = *magna*, *angusta*, *antiqua*; kétfelé ágazó út = *bivium*; *kútfő* = *fons*, *puteus*; *forrás* = *scaturigo*; *árok* = *fossatum*;

¹ Wenzel: *Mezőgazdaság*. 303. l. — ² U. ott. tit. 133. §. 48. — ³ Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy már a XIII-ik század vége felé az erdők tulajdos kivágása, illetőleg pusztítása ellen hangok emelkedtek. Így például midőn 1294-ben Leibicz (akkortájt magyarul „*Vadkert*“-nek, németül „*Thiergarten*“-nek neveztetett) Baldus Szepesvármegye főispánjától engedélyt kapott, hogy a városhoz tartozó „*nagy fekete erdő*“-ben, *Kottenhau* (a magyar *kótotog kopoktól*) és *Netzenpletz* (*Netz*, *háló*) völgyek között *Deutsch-Leibiczet* (*Wenig*-, *Wing*-, *Windisch*-, *Slavisch-Leibicz*től való különbség okáért) állapíthassa; *Farkasfalva*, *Fladensdorf* (*Levkocz*), *Grosz-Eisdorf* (*Nagy-Zsákócz*), *Klein-Eisdorf* (*Kis-Zsákócz*, máskép *Pokaj*, *Wüstefeld praedium*) és *Ménhard* erélyesen az ellen tiltakoztak, okul fölhozva, hogy a *nagy fekete erdő* kivágása által ők igen meglenének rövidítve, elvesztenék ugyanis azon erdőben élvezett favágási jogot. Mire a kérdéses erdő kivágása abban maradt. *Ex Actis processus* stb. folio 1—17. a *leibiczi városi levéltár*.

mochula (pocsolya) = palus; tó = lacus stb. szolgált. Sokszor egyes fák is, mint pl.: iharfa = acer; fagus (silvatica) = bükkfa; körösfű = fraxinus; nyárfa = populus alba vagy nigra; kecskefűz = salix caprea; szilfa = ulmus; s leggyakrabban a hársfa = tilia stb. határpontul vétettek. Határdombokra = meta terrea már a Szepesség legrégebb határleveleiben is akadunk.¹ E halmokba: eserép, szén, téglá, ritkábban pénzdarabok, s későbbben üvegeserepek is tétettek. Végre a határpont megjelölésére kazán alakú mélyedéseket is ástak a földbe.

Folyadékok mérésére használtattak: „Lagena“ kanná. A Dolyán község alapításáról szóló 1297-iki oklevél mondja, hogy a települők minden curia után tartoznak a földesúrnak évenként szent Márton napján egy, 3 „tunna“ tartalmú „Legena“-val sört szolgáltatni be. A budai törv. k.: „Von den prunner und Wassertrager rechten“ című 156-ik szakasza „Lagel“-nek nevezi a 16 pintes vízhordó edényt, melyben a vizet a várba felhordták.² A „Tunna“ nevű mérték a fentebbiek szerint mintegy 5 pintes lehetett. Ennél kisebb a „Tonella“. A „Cibrio“ csőbőr, veder (bormérték) említetik az 1222-iki arany bulla 27. artban, nagysága ismeretlen. — Azonkívül „Idria vini“ mint bormérték az okmányokban említetik, úgyszinté „Cubulus vini“, „Akones vini“, „Tunella vini“ de ezeknek is nagysága ismeretlen. „Cantharus“ elferdítve koudir, koudér = 2 pint = 4 nagy bécsi itcze = 2.83 liter. A czeheknél a legújabb időkig voltak használatban a négyszögletes czin kondérok, melyek közt azonban 5 pintesek is akadnak. A Szepességen különféle itczék voltak használatban. A nagy itcze = 5 félmeszely, a kicsi = 4 félmeszely.

Az életneműek mérésére szolgált a „Cubulus“ „Modius“ köből, melynek nagyságára nézve eltérők a vélemények. Egy 1397-iki tudósítás mondja: „una tunella vini, hoc est decem cubuli.“³ E szerint a régi köből a mainál sokkal kisebb mérték volt. Máshol meg azt látjuk, hogy az nagyobb mérték. Salamon szerint a latin emlékek a német „Wecht“-eket nevezik cubulusnak. Tíz Wecht tett egy budai cubulust. Zsigmond király 1427-iki hadügyi törvénye budai cubulus alatt budai vékát ért, de ezen latin kifejezést csak azért használták, mert a vékának nem tudtak alkalmas latin nevet találni. Egy budai

¹ Szükségtelennek tartjuk szavaink igazolása végett illető okmányokat idézni. Legyen szabad ezuttal csak az „Analecta Scepusii“-re, a szepeshelyi levéltárra s a szepesi városi és nemes családok magán-levéltárait utalnunk. — ² Salamon F.: Budapest története. III. k. Budapest, 1885. 207. l. — ³ Bunyitai: A váradi káptalan legrégebbi statutumai 1886. 46.

véka zsemlyeliszt — mint egy XV. századbéli feljegyzés bizonyítja — nyomott 2 budai mását¹ és 36 fontot = 80·316 kgr. Ennyi liszt pedig 146·029 liternyi őrít tölt be. E szerint a régi véka jóval nagyobb volt az újkori pozsonyi mérőnél, mely csak 62·48 liter, míg a régi budai véka 146 lit.² Véleményünk szerint ezen nagy budai cubulus nem volt véka, hanem a legújabb időkig használt magyar köböl, melybe 132 régi itcze ment és egy, úgynevezett köblös zsák ma is körülbelül 80 kilogr. lisztet vesz be. A szepességi cubulus régi idők óta napjainkig 2 vékával a 32 itcze = 22·6 liter = 1 pozsonyi mérő tartotta fenn magát.

A gabonatermés Szepességen az úgynevezett „*Capetia*“ = kepe, keresztbe rakott, mint már tudjuk, az első szepesi prépostok évenként „500 *Capetias de omni genere frugum.*“ (Beharócz és Hotkócz földterületéről l. szepeskápt. botr. scr. I. fox. I. Nr. 4.) a szepesi várba szállították; — azonban hány kévéből állott az ilyen „*Capetia*“, ismeretlen. Du Cange *Glossarium*a (párisi kiadás 1842. II. k. 134. l.) szerint „*Capetiae Hungaris dicuntur quindienae, alias acervuli manipulorum frumentariorum.*“ E szerint tehát egy „*capetia*“ 15 kévéből állott volna.³

Egyébiránt az űrmértékek, melyekről itt szó van, különösen a

¹ Hány uncias (2 lat) fontot és hány fontnyi mázsát használtattak a Szepességen az értekező által kinyomozható nem volt. Budai mázsa olesó és durva árúknál 100 font vala. Salamon id. mű. III. 209. l. — Még a XIV. és XV. században a mázsa szó kocsi-teher értelmében fordul elő, sőt a rakott szekér egy nemét ad a. 1435. „*currus magnos summarios vulgo Mazasszekér (sic) vocatos*“ W. I. 220. „mázsa súlynak“ nevezve találjuk.

² Salamon id. m. 196. — ³ Wenzel Gustav magy. mezőg. tört. 179. l. továbbá Salamon Ferencz. Budapest története III. kötet. Budapest. 1885. 184. l. ¹ alatt „*Acervus* fordul elő az 1508-iki (egr. püsp.) számodásokban (Hipp. Cod. 5·6.) A *Capetiát*, mi leggyakrabban fordul elő, s mi szerintem (Salamon) a kepevel egy, annyiaval inkább keresztnek tartom, mert kereszt számra történt a papi tized kiszolgáltatása. 1505-ben az egr. püspök zempléni gabona-tizedeinek eladásáról olvasom: „*Capecias 11. pro floreno, quia anno isto in tali loco fuerant nullius valoris*“ (U. a.) De 1503-ban Zemlénben negyedfél capecia egy forinton kel. Más járásban 5 egy forint, (u. a.) Borsodban 6 és több, másutt 7 egy frt ugyancsak 1503-ban.“ — Szepes-Váralja környékén jelenleg egy rozskeresztre 14, Kárpátok alján pedig 13 kéve számíttatik; egy árpa-, buza- vagy zab-mandolába Szepes-Váralja körül 16, Kárpátok alatt 18, s itt-ott 20 kévét is raknak. Mint különlegességet említjük fel, hogy Árvában a földtermést úgynevezett „*nemce*“ = németek-be (itt-ott kozlik = kecské-be) rakják, melyek rendszerint 13 kisebb kévéből állanak.

„cubulus“-ok, a „capeti“-ak, az „akó“-k, a „modius“-ok az okiratokban részint mint a cerealék, részint, mint száraz és folyadékos termények mértékei említettnek.

3. Szellemi műveltség.

Szepességünk szellemi műveltségének jó hírneve régi időkből eredt. A művelődés fejlődésének kedvező feltételeit hazánkban kevés vidékén találjuk föl oly mértékben, mint itten. A XII-ik században betelepült szászok, mint azt a telepítés rendes menete hozza magával, a kifejlettebb munkaképesség mellett az értelmi fejlettségnek is magasabb fokán állottak. Már ismertetett kiváltságaik biztosították részükre a föld szabad birtoklását, közigazgatási és törvénykezési ügyeik önkormányzati rendezését, ipar- és bányajogosultságot adtak nekik. Szóval a telepítéssel egyidejűleg nyerték meg mind azon kedvező előnyöket, melyeknek természetes következménye volt a városi életnek fellendülése, annak a műveltség emelkedésére kedvezőleg ható összes tényezőivel. A XII. század végén Gölnicz- és Szomolnok bányavárosokon kívül megyénk területén, városi jelleggel felruházott 24 községet találunk, melyeknek lakói földművelés mellett a bányatermékek feldolgozásával, iparral és kereskedelemmel foglalkoznak. A 24 város közül az itt ismertetett korszakban 2, Lőcse és Késmárk, szabad királyi városokká lettek, 16 megtartotta városi jellegét, míg 6 a korszak végén úri hatóság alá kerülve jobbágyi helyzetbe jutott. Itten látjuk a közjogi viszonyoknak nagy befolyását a szellemi élet fejlődésére; mert míg a régi jogait és kiváltságait megtartott községek újabb és újabb jogokat nyerve előre haladnak; az úri hatóság alá került községek elveszítve városi jellegüket, el német nemzetiségüket, visszaesnek a földművelő osztály körébe és szellemi tekintetben a megye egyéb szláv ajkú jobbágyaival egy színvonalra süllyednek. Ugyanezt mondhatjuk a X lándzsások székéhez tartozott hajdan szabad magyar nemes községekről. Az eredetileg szláv ajkú jobbágyok, és a jobbágyi helyzetre szorítva elszlávosodott német és magyar községek kulturális fejletlenségét és a legnagyobb részt városi életet élő németekkel szemben hátramaradását ezen közjogi viszonyoknak kifolyásaként tekinthetjük s a mai culturalis viszonyok megítélésénél is számításba kell ezeket vennünk.

Az említett kedvező közjogi viszonyok közt az egyház fejlesztette magasabb fokra a Szepességen a közművelődést. Ennek hatása

érezhető minden téren. Első sorban áll itten a XII. század végén keletkezett szepesi káptalan. Eltekintve attól, hogy a középkorban egészen a renaissance elterjedéséig, ami hazánkban a XV-ik századra esik, a tudományos műveltségnek egyedüli letéteményesei az egyház emberei voltak,¹ a szepesi káptalan mint hiteles hely — locus credibilis — is hivatva volt szellemi középponttá lenni. A hiteles helyekről legelőször az 1231-iki XXI-ik t.-cz. szól. Mikor nyerte káptalanunk a hiteles hely jogát, nem tudjuk, de a XIII-ik században már mint ilyen több oklevelet állított ki. A hiteles hely középpontja minden érdeknek. Itt helyezték el megőrzés végett a nemességi és birtokra vonatkozó adomány-leveleket. Ez előtt történt minden birtok eladása-vevése, az örökbevallás, törvénybeidezés, fölszólamlás stb. Ennek kiküldöttje végezte, mint hiteles személy, az inquisitiokat, a birtokba iktatást. Nincsen néposztály, mely ügyes-bajos dolgaiban nem jött volna gyakori érintkezésbe a káptalannak sokszor magas műveltségű tagjaival. Daczára annak, hogy a szepesi hiteles hely levéltárát sok csapás érte,² abban ma is 72, — ezek közül 8 eredeti,

¹ A sok példa közül — Szepességet illetőleg — csak egyet említünk. Midőn 1301-iki szept. 20-án a szepesi káptalan, Jakab halála után „Pál mestert“ kalocsai prépostot szepesi préposttá választotta, a választási okmányt aláíró XVI szepesi kanonok közül kilencz (illetve hét) magister = „doctor“ volt, mi az akkori idők nem csekély műveltségére mutat. Ezen aláírásoknak igen sikerült autographikus másai Knausnál. Mon. Eccl. Strigon. II., 5. Tábl. láthatók. Eredetije a szepesi levéltárban Scrin. XI. Fasc. 2, Nr. 16. őriztetik. — ² L. 303. l. Azok közül legnagyobb vala, mely Kun László alatt történt, mikor a pecsét elveszett. Hogy bárminemű visszaélésnek eleje vétessék, elhatározta a káptalan, hogy minden a pusztítás előtt kelt s fenmaradott okmány az ujonnan készítendő pecséttel láttassék el. W. III, 14. Supl. Anal. I, 257—259. Fejér VI. 154.) — Mielőtt az előbbieken a vármegye, a X lanceatorum és az Universitas Saxonum pecsétjeiről említést tettünk, nem lesz fölösleges, ha a régi szepeskáptalani Locus Credibilis („országos levéltár“) pecsétjét is egynéhány szóval leírjuk. A régi pecsét, mely „† S. Capituli. Sci Martini. De Cipis.“ köriratot viselt, kerekded alakú s 3·5 cm. átmérőjű volt. 1245, 1257, 1270. (néhány különböző leveleiben csak a prépost a káptalan nélkül, de a szepesi (= savniki) apáttal együtt fordul elő). 1271. Bizonyos egyezségről szóló levélben már csak a káptalan jön elő. (Magy. történelmi tár. II. k. 72. l.) A pecsét lenyomata egy 1283-ik évi okmányon látható, melynek erejénél István, János és Miklós saját stb. nevében „Cornith“ nevű földterületet Kuncs-és Sibolchnak betelepítés végett j adtak. (Scrin. IX. Fasc. 14. Nr. 27. Országos levéltár.) — A jelenlegi újabb pecsét a következő köriratot visel: † S. Capituli Ecclesie (sic) Beati Martini De Scepus. A pecsét köralaku s 5·5 cm. átmérőjű. A két pecsét között különösen az a különbség van, hogy a nagyobb alakú új pecsétén oldalt van a koldus, kinek részére szent Márton saját köntöséből karddal

63 transumptum és 1 lengyel nyelvű — armalis¹ és mintegy 4600 oklevél van letéve és pedig nem csak a Szepességre, hanem az ország más megyéire vonatkozók is. Ilyen kiterjedt működési tér mellett az elért hatás is igen nagy volt. A prépostság hatósága alatt állott lelkészek, különösen a 24 városi község plebánosainak szövetsége — fraternitas 24 reg. plebanorum, — áldásos működést fejt ki. Felhasználják a kornak vallásos buzgalmát és a Szepesség a XIII. század végétől kezdve a szépművészetek valóságos csarnokává lesz. Hiszen az utazónak csak meg kellene állania egy-egy kis községünk temploma előtt, betérve abba a gothicus építészet remek alkotásaiban gyönyörködve szemlélhetné a Szepesség egykori lakóinak magas fokra fejlődött műzslését, ami csakis a magasabb szellemi képzettségnek kifolyása lehetett.

A prépostság mellett nem jelentéktelen szerep jutott megyénk műveltsége kifejlesztésében a cistercita rend szűz Máriáról nevezett szepesi conventjének. A Savnikon székelő convent keletkezési idejét 1216-ra, mások 1222-re, 1234-re teszik. Számos általa kiállított okmány mutatja, hogy a XIII. századtól fogva hiteles hely volt. Megszűnése 1526-ra esik.² A benedictinusok stolai apátsága, a karthausiak sz. Antalvölgyi — lechniczi — zárdája, a „vörös kolostor“ — szintén közreműködtek a kultúra terjesztésén.

Iskolaügy. Mint mindenütt általában, úgy nálunk is a káptalan és kolostorok alapításával kezdődik az iskolaügy fejlődése, majd ezt követi a plebániai iskolák állítása. A Szepességen a legrégebb kolostorok: a *késmárki* apácza-zárda alapítási ideje 1190.³ *Landek*, a jeruzsálemi szt. sír kanonokjai, al. id. (1212) 1213.⁴ *Savnik*, cistercita apátság, al. id. 1216. vagy 1222. *Dravecz*, a keresztteseké, al. id. a lőcsei krónika szerint 1288,⁵ mások szerint 1307-ben Kokos mester által alapítva. — *Menedékkő* — lapis refugii — karthausiak, al. id. 1299.⁶ *Richnó* 1307. Kokos mester által alapítva, úgy szintén *Hunfalu* és *Nagy-Eőr* köz-

---

egy darabot levág, és jobb válla fölött egy csillag látható, míg a kisebb alaku — régibb — pecséten a szent hátra fordulva levágja köntösét, a háta megett álló szegény számára. V. ö. Arch. Közl. IX. k. I. füz. 64 l. — A szepesi káptalan már 1285-ben új pecsétjével erősítette meg egy régebben kelt levelét. (Fejér, V. 3. 306.) — ¹ V. ö. Jegyzéke az országos levéltárban a magyar és erdélyi udv. kancelláriának föllállításáig található Herczegi, Grófi, Bári, Honossági és nemesi okleveleknek. Összeállította Tagonyi Károly, Budapest a magyar kir. országos levéltár kiadása. 1886. — ² Magy. tört. tár. II. 119. — ³ Wagn. II. 8. — ⁴ U. ott. III. 144. — ⁵ Rupp: II. 177. — ⁶ Rupp: Magyarország, helyr. tört. II. 206.

ségeken. — *Stola*, benedictinus apátság, al. id. 1314.¹ *Lechniczi* al. id. 1319.² — *Szepes-Váralja*, szt. Ágoston rendje 1400.³

A plebániai iskolák első keletkezési idejét nem ismerjük, de a 24 lelkész már többször említett szövetkezetének működése feltételezni engedi, hogy az már a XIII. században kiterjesztette figyelmét a népoktatásra is és hogy a 24 királyi városi községben már akkor voltak népiskolák. A népiskolákat illetőleg legyen szabad a következőt röviden megjegyezni, hogy azokban az írás nem tanított annyira, mint kívánatos lett volna. Sok más ok között a legnagyobb az vala, hogy a taneszközök akkori időben rendkívül drágák s nem mindenütt kaphatók valának. Ösmeretes például, hogy Petrarca, a nagy költő (1374. évi július 18-kán) Lüttichben nem kaphatott elég tintát ahhoz, hogy Ciceronak egyik beszédjét lemásolhassa. Egy könyvért, mely ma 40 krba kerül, akkori időben egész földbirtokot adtak.⁴ A régi jó idők népnevelője vasvesszővel egy viaszszal bevont táblára vagy homokba, vagy végre krétával feketére mázolt fatáblára jegyezte a betűket, melyek addig gyakoroltattak, míg csak a tanítvány meg nem tanulta. Tekintetbe veendő emellett az is, hogy az írás akkor-tájt nem volt annyira használatban, mint ma. Leányok az írásban épen semmi oktatást sem nyertek. Számolásban a paraszt gyermekeknél elég volt, ha a legszükségesebb négy alpmíveletet ismerték. A nevelést a falusi iskolákban rendszerint a hittan s bibliai történet zárta be, természetesen minden könyvsegély nélkül, azonban dicsérettel kiemelendő a régi népiskoláknál, hogy az „Initium sapientiae timor Domini“ — elv mindig szem előtt tartatott. Ezen elv segélyével az ifju nemzedék igazságra s erényre neveltetett. Kéves gond fordítottatott a különféle szabályok feljegyzésére s bemutatására, túl sok szemléltetésre stb., de több a tulajdonképeni neveltetésre.

A szepesi káptalan kanonokjainak sorában 1323. említettetik Nicolaus scholasticus de Sancto Martino. A „scholasticus“ jelző nem csak irástudó embert jelentett, hanem az iskolai ifjúság tanítására rendelt

¹ Rupp: Magy. orsz. helyr. tört. II. 243. — ² U. ott. 197. — ³ U. ott. 167. — ⁴ A középkorban az irodalmi segédeszközök rendkívül drágák voltak. Egy feltűnő példa, mily ritkák és hihetlen drágák voltak a könyvek, mutatja a szalai S. Andriani kolostornak egyik okmánya az 1263-ik évből. Egy nemesi kegyur Char kolostora bibliáját magánál tartotta. Ő ugyanazt 60 márkáért egy zsidónál elzálogosította, (egy marka négy frt, tehát 240 frt). A könyv elveszett. Megtérítés fejében a kolostornak egy falut adott a Mura partján, és még hozzá egy másik falunak részét Somogyvármegyében. Schwartzner Márton. Statistik. II. 353.

hivatalt. Igaz, hogy a XIV-ik század elején még nem minden pap tudott írni, mint azt 1323-ban látjuk, mikor a szepesi káptalan János boszniai prépostot választá szepesi préposttá, a választási okmányt csak az említett Miklós és Beke kanonokok és még ketten írták alá sajátkezűleg, a többi kanonokok ezek által iratták alá nevüket; — Beke, daczára írástudó literatus voltának nem neveztetik „scholasticus“-nak — de a népoktatásnak épen nem volt elengedhetlen kelléke az írás tudása, mikor a legfőbb rangú világi urak teljesen járatlanok voltak azon mesterségben s nagyrésze nevét sem tudta aláírni. (Száz. 1874. 4. l.) A XV. század elején találjuk fel a rendszeres iskoláztatásnak első biztos nyomait. Stock János prépostsága idejében 1433-tól 1464-ig Nicolaus de Brega clericus diocesis Wratislaviensis, et ecclesiae S. Martini de Scepus Sublector, in artibus Baccalaureus mint tudós férfiú a szepesi prépostság területén volt iskolák felügyelője gyanánt szerepel. Előde gyanánt Magister Joannes de Podol szerepel.¹

Nem mutathatjuk ki a Szepességen, a rendszeres iskoláztatás első korában fennállott tanintezeteket. Annyi bizonyos, hogy a szepesváraljai iskola a XV. századot megelőzőleg már állott. Stock János prépost 1460-ban Lőcsén egyházmegyei zsinatot tartott, melynek határozatai közt XXXVIII. canon kimondja, hogy a tanulók egyenruhában járjanak ú. m. sötét színű togát, fekete, több szögletű süveget vagy sapkát viseljenek, nem szabad hordaniok arany és ezüst gyűrűket, zöld és piros csizmát stb. Az isteni tiszteletben és vallásos gyakorlatokban szorgalmasan részt kell venniök és a szepesváraljai iskolára vonatkozólag különösen kimondja a XI. canon, hogy tanulói a plebánossal és káplánokkal együtt Úrnapiján a körmenetre tartoznak a káptalanban megjelenni. Ezen határozatok arra mutatnak, hogy számosabb iskola működött megyénkben.

A szepesváraljai népiskolán kívül, a hol 411. év előtt (1477-ben) Aegydius de Wáralja hét évig, és Laurentius de Molenbach (Müllenbach) egy évig mint néptanítók működtek (utóbbi később Velbachon plebánossá lön),² vannak tudósításaink a csötörtökhelyiről,

¹ Wagn. III. 58. I. 312. és Fejér XI. 348. stb. — ² Ezen adatokat egy 1477-iki évi eredeti okmányból vettük át s megjegyezzük még, hogy a nevezett okmányban két, akkortájt Szepes-Váralján hivataloskodó egyházi említetik, u. m. : Deutschmann Simon, ki mint „conconcionator“ (segéd-predikator) Bélára és Saruch Simon, ki Iglóra városi jegyzőnek hivatott meg. (Szepesváraljai városi levéltár).

melyben a híres könyvmásoló Aranyosi Gellértfy János 1462-ben mint tanító működött.¹

Löcsének a XV. században már virágzó középiskolája volt.

Kéziratok. A könyvnyomtatást megelőzőleg a könyvek írásával és kezdő betűknek díszes kifestésével a kolostorok czelláiban és a papi iskolákban foglalkoztak. Több kézirat bizonyítja, hogy az említett mesterséget a Szepességen is kiterjedten üzték. Már a XIII. századnak a Szepességre vonatkozó okmányai említenek itten használatban volt különféle tartalmú könyveket. Muthmer szepesi prépost 1273-iki végrendeletében a szepeshelyi templomnak hagyta összes könyveit, köztük: Biblia, Decretum. Decretales. Storia Scholastica. Liber Sententiarum. Passionale. Pastorale. Liber Sermonum.²

1352-ben a menedékkői karthausi kolostor a szent Antali — lechniczi vörös-kolostor — társ-zárdának több írott könyvet ajándékozott: Biblia. Mannalia. Martyrologium. Graduale. Antiphonale. Passionale. Homiliae B. Gregorii super Ezechielem Prophetam. Compendium Theologiae és Augustinus super epistolas Joannis.³ Különben meg kell jegyeznünk, hogy a karthausi szerzetesek a legszorgalmasabb könyvirók közzé tartoznak.

Az itt felsorolt kézirati könyvek sajnos mind elvesztek. Az 1882-ben Budapesten rendezett országos könyvkiállítás számos szepességi eredetű régi kéziratot hozott napvilágra.⁴ Ezek:

1. **Thomas de Argentina super quarto libro Sententiarum 1340-ből.** Ivrétű, hártyakézirat, gót betűkkel, két hasábon írva, gyakori rövidítésekkel. A fejezeteket kék és vörös inícialek, a hasábokat itt-ott lapszéli színes tollrajzok díszítik. Másolta *Szepesi János 1340-ben.* Utolsó levelén olvasható: »*Completa (lectura) anno domini 1340. per manus Joannis de Cyps.*« A kézirat egykor Bálint atyáé, Nagy Lajos udvari káplánjáé volt, s Thomas de Argentina XIV. sz. egyházi író-

¹ Könyvkiállítási kalauz. Bpest, 1882. 15. l. 33. sz. — ² Kápt. arch. Priv. Ser. XII. fasc. 1. W. 1 orig. Knauz: Mon. eccl. strig. T. II. fol. 27. — ³ Wagn. III. 179. 180. — ⁴ Kalauz az orsz. magy. iparművészeti muzeum részéről rendezett könyvkiállításához. Bpest 1882. Magyarországi Codexek 3, 9, 17, 31, 33, 155, 159, 164, 166. sz. a. — Megjegyzünk, hogy Wagner II. 82. l. egy könyviróról említést tesz. A „Breve Necrologium Scepusiense“ az érintett 82-dik oldalán álló fölírat A prilis 5. Id. Aprilis. Obitus Domini Pauli Benedicti anno Domini 1357. „qui hunc librum propria manu scripsit“, „ki ezen könyvet sajátkezüleg írta“, bizonyítja, hogy akkortájt a szepesi kanonokok könyvirással is foglalkoztak.

nak theologiai fejtegetéseit tartalmazza. A krakkai Jagello-könyvtár tulajdona.

2. **Glossa in Psalterium 1386-ből.** Ivretű papirkézirat, két hasábon gót betűkkel írva, gyakori rövidítésekkel. A szövegben a nevezetesebb helyek vörössej vannak aláhúzva, valamint a fejezetek elején levő initialék is vörösek. Másolta 1386. Biró Miklós Poprádról, amint ezt a könyv végén megjegyezte: „Explicit Glossa... finita anno Domini Mo trecentesimo octuagesimo sexto conscripta per Nicolaum Judicis de theuczindorph (Deutschendorf, vagyis a mai Poprád.) Tartalmaz zsoltármagyarázatokat. Gróf Batthyányi-könyvtár tulajdona.

3. **Liber Malagranati de Poenitentibus 1410-ből.** Papir-kézirat ivrétben, melyet Péter nevű hazai benczés Stollban, a Szepességben, 1410-ben másolt. Ezt olvassuk ugyanis a kézirat egyik lapján: „Explicit primus liber de Poenitentibus et est finitus etc.“ „Anno Domini Millesimo CCCCo decimo, per manus fratris Petri ordinis Sancti Benedicti de Stoll, quod jacet sub niveiis montibus in terra Scepusiensi.“ Két hasábos gót, cursiv, szabályos írás, vörös színű initialék és felírásokkal. Tartalmaz hiterkölestani fejtegetéseket a bűnbánatról. A pozsonyi káptalan tulajdona.

4. **Juvenalis satyrái 1461-ből.** Ivretű papirkézirat, melyet a löcsei származású *Petschmessing Kristóf*, mint krakkai egyetemi tanuló és baccalaureus 1461-ben másolt. Így olvassuk ezt az egyik levélen: „Scriptus in alma Universitate studii Cracoviensis commoratione estivali Anno Domini Mo CCCCo LXIo per Christophorum Petschmessing s. lacr. artium baccalaurei de Leutschaw.“ Juvenalis satyráit tartalmazza commentárral. A gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtár tulajdona.

5. **Theologiai és canonjogi értekezések 1462—1473.** Papir-kézirat, nyolczadrétben, egyszerű kiállításban. Tartalmaz theologiai és canonjogi értekezéseket, továbbá az 1381—1386. időközben Demeter esztergomi érsek alatt tartott esztergomi zsinat határozatait és az 1460-ban Stock János szepesi prépost által kiadott zsinati határozatokat. Másolta 1462—1473-ig *Aranyosi Gellértfi János*, ki 1462-ben csütörtökhelyi iskolamester. 1469-ben új misés pap, s 1473-ban a hospitalis rend tagja volt. Az általa különböző időben írt feljegyzésekből kiemeljük a legrégebbit, mely így szól: „Finitum etc. per Jo. Gerhardi de Aranascho, pro tunc scholasticum in Quinto Foro (Csütörtökhely) 1462.“ A budapesti egyetemi könyvtaré.

6. **Kézsmárki János** **theologiai Summája** két kötetben a XV. századból. Ivrétű papirkézirat, mely *Kézsmárki János* XV. századbeli *szepes-olaszli lelkésznek* theologiai munkáit két kötetben tartalmazza. Az egyik kötet egykor Henckel Jánosé Mária királyné udvari papjáé volt, ki az egyik lapra ezen érdemes sorokat írta: „Haec summa compilata est per venerabilem dominum Joannem de Kesmarck sanctae paginae professorem, quondam plebanum in Olassy et tandem per honorabilem dominum Franciscum presbyterum cecum mihi Joannem Henckel pro gratificatione alimentorum a. 1519.“ A második kötet elején pedig XV. századi kézzel ezen feljegyzés olvasható: „Volumen domini Johannis de Keszmarckt plebani in Menhartzdorff.“ Mind a két kötet Kézsmárky János eredeti kézírata, és pedig a 155. szám a budapesti egyetem, a 155. a) számú a gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtár tulajdona.

7. **Semftleben Zsigmond** **latin-német szótára** a XV. századból. Negyedretű papirkézirat. Tartalmazza *Semftleben Zsigmond podolini lelkész* latin-német szótárát, melyet a hitszónokok használatára a XV. század végén írt. A kézirat végén ezen feljegyzés olvasható: „Explicit Vocabularium latino-germanicum praedicatoribus utile, quod scripsit Sigismundus Semftleben Podoliensis in terra Scopu-siensi.“ Szerzőnek eredeti, még fel nem használt kézírata. A gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtaré.

8. **Sermones Ascetici 1425. előtt.** Ivrétű papirkézirat asketikus sz. beszédekkel. Hogy 1425. előtt a lechniczi (Szepesmegyében) kartausiaké volt, erről a borítéktáblán olvasható következő egykorú jegyzet tanuskodik, mely így szól: „Iste liber est domus Vallis sancti Antonii prope Lyechnycz ordinis fratrum Carthusiensium 1425.“ Egykorú barna bőrkötés. A budapesti egyetemi könyvtár tulajdona.

Asceticus értekezések, Thomas de Vbernia és Thomas de Aquino némely munkái 1439. előtt. Papirkézirat ivrétben, kéthabos gót irással. Érdekes azon feljegyzés miatt, mely borítéktábláján olvasható s arról tanuskodik, hogy a kéziratot 1439-ben *Czipser Miklós* krakkai altariszt a lechniczi kartausiaknak ajándékozta.

E feljegyzés, mely a lechniczi könyvtár XV. sz. történetéhez érdekes adalékot szolgáltat, így hangzik: „Dominus Nicolano Czipser altariszt ecclesie beate virginis in Cracovia legavit librum presentem venerabilibus patribus dominis Carthusiensibus in Lechnicz, qui obiit in vigilia corporis Christi alias in die sancti Erasmi tercia mensis Junii anno domini M.CCCC.XXX nono.“ A budapesti egyetemi könyvtaré.

4. Nevezetes események.

Hazánk éjszaki határszéli megyéje a Szepesség, hábrá távolabb esett a világtörténelemben jelentékenyebb szerepet játszott nagy események színterétől, vannak múltjának egyes oly mozzanatai, melyek hazánk politikai történetében helyet igényelnek megyénk részére. Terünk és czélunk mostan a nagyobb részletezés kerülésével csak a kiválóbb eseményeknek rövid érintésére utalnak itten.

Királyok találkozása, gyűlések. A Szepességnek különösen a Magyar- és Lengyelország közti érintkezések alkalmával jutott nagyobb szerep és mint kiválóan királyi terület is gyakran részesült a szerencsében, hogy királyok és más fejedelmi személyek hosszabb-rövidebb időt töltöttek területén, olykor fontos országos ügyeket döntve el itten.

Magyar és lengyel krónika-írók egyaránt emlegetik *Kálmán* királyunknak Boleszlav lengyel királylyal Ó-Faluban 1107-ben történt találkozását, hogy közös ellenségeik V-ik Henrik német császár és Szvatopluk cseh király ellen szövetségre lépjenek.

A XV. században a Magyar- és Lengyelország közt mind sürűbbé vált érintkezések több alkalmat nyújtottak a királyok és főurak összejöveteleire. *Zsigmond* 1410-ben az Ulászló lengyel király és a német lovagrend közt kiütött viszályban békebíróul lépve föl, Készmárkon találkozott a lengyel király rokonával és meghatalmazottjával Sándor lithvániai herczeggel. A lovagrend érdekkörébe vont *Zsigmond*nak egyeztetési kísérlete nem sikerülvén, a találkozás eredménytelen maradt. *Zsigmond* a németrend támogatására küldött sereggel beavatkozván a viszályba 1411-ben új alkudozásokra került a sor. *Zsigmond* követei Ó-Faluban, Ulászló követsége pedig a galicziai Schramowiczében tanyázva tanácskoztak s elhatározták, hogy a két király személyesen jöjjön össze, minek eredménye volt 1412-iki találkozás Lublón márczius 15-én. *Zsigmond* és Ulászló szövetséget kötve kölcsönösen biztosítván Lengyelországnak Galiczia, hazánknek Moldva birtokát stb.¹

A cseh korona miatt a huszitákkal folytatott háborúja közben *Zsigmond* újra összeütközésbe jövé a lengyel királyi házzal, a viszály kiegyenlítésére a két király követeknek 1422-ben Leibiczon tartott értekezlete a királyok találkozását látta szükségesnek. Ulászló

¹ Wagn. I. 1—13.

Czorstin várában, Zsigmond Schramoviczen szállott meg, majd a szabad mezőn találkozó uralkodók a két ország főpapjai és bárói előtt megbeszélvén a vitás ügyeket, Késmárkra jöttek és itten 1423. márc. 30-án megkötötték a békét és szövetséget.¹

1436-ban a magyar és lengyel rendek küldöttei Késmárkon tanácskoztak az elzálogosított szepesi városok kiváltásáról, de eredmény nélkül.² — Három évvel később az Albert m. király és Ulászló lengyel király közt felmerült viszályban a két ország követeinek Lublón tartott értekezlete ismét a királyok találkozásában kereste a gyógyszert; de Albertnek közbejött halála a tervet meghiusítá.³ — 1469-ben Kázmér lengyel- és I. Mátyás magyar királyok a két ellenes ország kibékítése céljából Podolinba hívták meg a rendeket, a magyar rendek azonban nem jelentek meg, mire Kázmér küldöttei is elhagyták földünket.⁴ 1474-ben Ó-Faluban tartották congressusukat Mátyás és Kázmér követei és megállapíták a két király közt kötendő béke feltételeit. — *II. Ulászló* magyar király békés uralmat biztosítandó magának, rokonait Albert lengyel királyt, Zsigmond főherceget és Frigyes tábornokot 1494-ben hazánkba meghívta és a fényes kísérettel megérkezett fejedelmi személyek 1494-ben Lőcsén tartott tanácskozáson intézték el a Magyar-, Lengyel- és Cseh-országok közt felmerült vitás kérdéseket.⁵

Királyok utazása és tartózkodása a Szepességen. A középkorban a királyok utazása annál is inkább gyakoribb volt, mert nem tartottak állandó székhelyet, hanem hol egy, hol más vidéken vagy valamely királyi várban szállottak meg rendesen nagy számú kíséretükkel. A szepesi szászok 1271-iki kiváltságlevelében V. István azt mondja: valahányszor megjelenünk a provinciában (a szepesi szászok földjén) báróinkkal és katonáinkkal, megérkezésünkkor és eltávozásunk alkalmával királyi felségünkhöz illő fényes lakomát tartoznak részünkre adni vendégeink (hospites nostri, a szep. szászok.) — De a fényes lakomákkal még nem volt leróva a kötelesség. A királynak, királynénak és a kíséret minden kiváló tagjának igényei voltak ajándékokra. Az 1405-iki III. t. cz. (decr. min.) a sz. kir. városok szücsseit és szijgyártóit egyenesen kötelezi arra, hogy a városon átutazó király lovászmesterének egy bundát és egy kantárt ajándékozzanak.

¹ Wagn. I. 14. — ² U. ott. II. 96. — ³ U. ott. 97. — ⁴ U. ott. 103. — ⁵ U. ott. 49. 70. — és Bonfin: Congr. Reg. Leutschoviensis.

A Szepességen tett királyi látogatások sorát — tudtunkkal — *Kálmánnak* III. Boleszláv lengyel királylyal 1107-ben Ó-Faluban történt találkozása nyitja meg. A hagyomány többször hozza ide IV-ik Bélát, leánya Kunigunda látogatására. IV-ik vagy *Kún László* többször volt megyénknek vendége. A szepesi káptalannak 1278-ban kiállított, Görgőnek Jordán fia Illés részére történt adományozásáról szóló bizonyítványa arról tanuskodik, hogy IV. László 1278. előtt járt nálunk.¹ 1285-ben febr. 5-én Gölniczbányán volt, hol a szegények kórházát az ezüst bányák jövedelméből átengedett évenkénti 100 ezüst márkával megalapította.² 1285-ben László kormánya ellen lázadás ütven ki, a szepesiek a királyi várat ostrom alá vették. Ezen alkalommal történt Lászlónak 3-ik, a Szepességre a király kún és tatár hadainak pusztításai által szomorú emlékezetűvé lett látogatása.³ 1288. febr. 15-én Lászlót Kézsmárk mellett találjuk, hol ugyanez év márc. 5-én is időzött itt.⁴ Ráth Károly említi, hogy László egyszer, az év ismeretlen, máj. 11-én Gölniczbányán időzött.⁵

III-ik András 1290-ben mindjárt koronáztatása után a felvidékre jött, hol Kassán Helbrand szepesi szász grófnak hódolatát fogadta és a Szepességre jött.⁶ Ezután még többször is megfordult nálunk, u. m. 1293. júni 29-én, 1294. nov. 4-én Szepes-Olasziban, és 1297. június 4-én.⁷

Róbert Károly 1312-ben Trencsényi Máté közeledtére kénytelen levén a sárosi vár ostromával felhagyni, a Szepességre jött és egy ideig Löcsén tartózkodott.⁸ 1314-ben ismét vendégünkül látjuk, mikor dec. 5-én Dravecezen megerősíti a Heynderich szepes-váraljai bíró és bizonyos Eckard által Ujfoluzek Jánostól Baldóczon vett 60 holdra vonatkozó szerződést.⁹

I. Lajos királyunk 1352-ik okmánya, melylyel bizonyos Venczelnek a Poprád és Lubló közt birtokot adományozott, Welken (Felkán) kelt s így a nagy király akkor itt járt.¹⁰

Mária királynő 1392-ben időzött Leibiczon.¹¹

Zsigmond 1397-ben Kézsmárkon octavalis törvényszéket tartott.¹² 1399. márc. 1-én Kézsmárkon erősítette meg ezen városnak IV. Lász-

¹ Századok 1872. 233. l. — ² Wagn. I. 112. — ³ Magy. tört. életr. 188⁵/₆. V. f. 121. — ⁴ Fejér: V. 3. 402. és gróf Zichy-család okmánytára. I. 64. — ⁵ Magy. kir. hadjáratai, utazásai stb. Győr 1861. 40. l. — ⁶ Fejér: VI. I. 255. Wagn. I. 82. — Katona VI. 1102. — ⁷ Acta Petr. Nr. 8. ad a. 1294. — Ráth id. m. 43. — ⁸ Wagn. II. 47. — ⁹ Supl. Anal. II. ad a. 1314. kézirat. — ¹⁰ Weber id. m. 294. — ¹¹ Wagn. I. 137. — ¹² Ráth id. m. 102.

lótól nyert kiváltságait.¹ 1404-ben felső Magyarországon hadat gyűjtve febr. 13. és 26-án Lőcsén, márc. 13. és 14-én Kézsmárkon volt.² 1406. dec. első felében Lőcsén volt. (Szep. kápt. levéltár Scrinio XI. f. 2. Nro 18. s. c. t.) 1410-iki, 1412-iki (és 1422-iki) itt időzéseit már említők. 1421-ben febr. 28-án Kézsmárkon, márc. 1. és 4-én Lőcsén³ márc. 15, 16, és 21-én a lublói várban volt.⁴ 1423 márcziusban Ó-Falván 14., 15. (19. Iglón) 25., 30. Kézsmárkon volt.⁵ 1424-ben ismét a Szepességen találjuk, mikor Jagello Ulászlóval apr. 4-én a húsvétot Lőcsén ünnepelte.⁶

I. Ulászló elfogadván a magyar királyságot Szandeczről 1440. apr. 21-én elindulva Czorsztin várába érkezett, innen 23-án bevonult Kézsmárkra, innen május 3-án vagy 4-én estére Iglóra ért, 5-én Szepes-Váraljára, 6-án innen indult Sárosba Kis-Szeben felé.⁷

I. Mátyás Lőcsén volt 1474. márczius 13-án s ugyanezen évben Kézsmárkon is megfordult.

II. Ulászló királynak 1494-ben Lőcsén tartott fejedelmi congressusát fentebb jeleztük.

Csaták, ütközetek. A magyarnak európai hazája megalapításától a mohácsi gyászos ütközetig lefolyt 7 $\frac{1}{2}$ százada alatt alig pihent hüvelyében kardja. Megyénk távol esett a nagy küzdelmektől, Mohi, Várna, Mohács nincsennek közvetlenül emlékeink közé vésve, de gyászos emlékü következményeiket a közös hazával együtt éreztük és viseltük.

Az 1441-iki tatárjárás alkalmával Batu vad hordái megyénk területét is felkeresték. Pusztításaik mérvéről nincsennek részletes tudósításaink. Krónikáink csak arról értesítenek, hogy Jordán comes még idejében összegyűjtötte a Szepesség lakóit s ezek marháikkal és ingóságokkal a Látókőre (Schauberg, Lapisrefugii) menekülve el-sánczolták magukat s megerősített helyzetükben megvédték életüket és vagyonukat. Feldúlt lakóhelyeiket az ellenség eltávozása után újra felépítve visszafoglalák megszokott otthonukat.

A pártoskodás és belviszályok súlyosabban nehezettek reánk. Alig pihentük ki a tatárjárás borzalmait, IV. László uralma ellen 1274—75-ben Güssingeni Iván és társai Geregen (Gergely) mester, Ugrin, Pous (Pál) fia a Csák nemzetségből, királyi kincstárnok, Lo-

¹ Supl. Anal. kézirat ad a. 1399. — ² Ráth 108. és más helyeken. — ³ Ráth i. m. 114. — Szepesváraljai levéltár 6.sz. — ⁴ Ráth id. m. 114. — ⁵ Ráth id. m. 134. — ⁶ Melzer: Gesch. d. Ung. II. 433. — ⁷ Ráth 167.

rand mester, Márk fia, vágróf és Szepesmegye főispánja stb. pártot ütve hatalmukba ejték a Vág völgyét és a Szepességet Gölnczbánya várossal együtt. Lorand kezére keríté Marcell várát és abban magát megerősíté. Erre IV. László megparancsolta Palan comesnek, hogy Lorandot fegyveres hatalommal alázza meg. Palan heves ostrom után bevette a várat s ez által jelentékenyen meggyengíté a felkelők erejét és a sokat zaklatott Szepesség egy időre békét élvezett.¹

A szepesiek, 1284-ben, mint egykor Loránd idejében történt, a király ellen föllázadva a szepesi királyi várat ostrom alá fogták. László magyar és kún csapataival s hadi zászlója alá sorozott tatár fegyvereseivel a szorongatott vár fölmentésére sietett, a szepesieket a vár alatt megtámadta, mely alkalommal a támadók élén Gerendi Miklós a király szemeláttára a vár kapujáig hatolt, s véres ütközetben legyőzte.²

III-ik Andrással 1301-ben férfiaçon magvaszakadt Árpád nemzetségének. A hatalmas olygarcha, trencsényi Csák Máté megyénk területére is kiterjeszté hatalmát, elfoglalván a szepesi várat, Lublót és más helyeket s ezekből kényszeríté a szepesieket arra, hogy a cseh Wenczelt ismerjék el királyúl. Róbert Károly trónralépte után is fenn akarja tartani uralmát Csák Máté, de a szepesiek őszintén csatlakoznak az új királyhoz és az 1312-iki rozgonyi ütközet, — habár az megyénk területén kívül esett — emlékeink egyik legfényesebb lapját tölti be. Gentilis bíbornok Róbert Károly győzelmét egyenesen a szepesi banderium vitéz magatartásának tulajdonítja. Az emlékezetes eseményt a szepeshelyi székesegyházban Pál prépost által 1317-ben készítettett falfestmény örökíti. Róbert Károly pedig

¹ Ugy látszik ezen időbe esik a következő esemény, mely a „Magy. tört. életr.“ 188⁵/₆-ik évf. Kun Lászlóról (1272—1290.) a 18. l. olvasható „Rolánd, Mark fia, rokonaival Miklóssal és Gergővel, a Borsa nemzetségből való Pál fiával, kezét fogva fétkeltek a Szepességen és a tiszántuli vármegyékben. A király Batizt, Mark fiát, a Mariássy-család őst, küldötte a Rolánd által bitorlott szepesi királyi vár visszafoglalására, ki is azt addig szorongatta, míg Kunigundának, IV. Béla leányának, Boleszláv krakkai herceg nejének közbenjárásával a lázadó főurat a vár föladására bírhatta. (IV. László Batiz részére 1275. apr. 3-án kelt adománylevele. Fejér, V. 2, 238. l.) — Midőn a király parancsára Jakob mester szepesi kanonok a lázadóktól a szepesi várat vissza követelte, Gergő és Loránd fogságba vetették s mindaddig sanyargatták, míg testvéreit kezesekül adva, magát 100 márkával ki nem váltotta. IV. László, 1278. szept. 2-án kelt levele. Wenzel, IX. 376. l. — ² Magyar tört. életrajzok 188⁵/₆. évfolyam. Kun László. 121. l. A mondottakból kitűnik, hogy Kun László a Szepességbe nem — mint e nézet általánosan el van terjedve — látogatóba, hanem a lázadó szepesiek megbüntetése végett jött.

1312-ben kiadott és 1318-ban újra megerősített szabadságlevelével rólta le háláját a szepesi szászok iránt.

A XV-ik század elején keletkezett huszita-mozgalom hazánk felső vidékeivel együtt megyénket is súlyosan érintette. 1433-ban Horka-i Pardus taborita vezér az alsó magyarországi bányavidéket végig pusztítva a Szepességre előre nyomult. Ugyanezen évben Bedrezych vezetése alatt Szilezia felől, majd a lengyel Koributh Zsigmond alatt cseh és lengyel csapatok törtek megyénkire, kirabolták a Vörös-kolostort és márc. 24-én 20,000 emberrel Kézsmárk ellen fordultak. A várost bevéve kirabolták, felgyújtották, polgárainak előkelőbbjeit kezesekül magukkal hurczolták és később 2953 forint váltásdíjért bocsátották szabadon.¹

Az Albert német császár, magyar király és Ulászló lengyel király öcscse Kázmér közt kiütött viszályok közben 1438-ban egy Šafrancz nevű lengyel vezér Podolint elfoglalva előre nyomult Szepesbe, de Rozgonyi István Pozsony- és Szepesmegyék főispánja csakhamar szétszórta és Lengyelországba visszavonulásra kényszeríté a rabló csapatot.² Albert halála után a királyi székért kiütött a versengés. Erzsébet özvegy királyné a lengyel Ulászló ellen Giskrát, a cseh kalandor lovagot zsoldjába fogadta, hogy utószülött fia jogát érvényesítse. A csecsemő „V-ik László király generalis főkapitánya és Sáros főispánja“ czimét viselő Giskra felső Magyarországot megszállva 1441. okt. 15-én Kézsmárkot is elfoglalta. Megszállotta Richnó várát, melyet tulajdonosa Perényi Miklós, miután élelmi szere elfogyott és a vár falai igen megrongáltattak, hősi védelem után, magának és az őrségnek szabad elvonulást biztosítva, feladott. Giskra a várat jó zarba helyezte vissza.³ — 1443-ban elfoglalta a szepesi várát s annak kapitányává a rablás és pusztításokban méltó társát, alvezérét Axamithot nevezte ki. — A Rozgonyi Simon egri püspök közvetítésével Iglón 1443. szept. 1-én a következő évi Sz. Mihály napig kötött fegyverszünet után Giskra nyugodtan viselte magát. — I. Ulászló királynak 1444. nov. 10-én Várnánál történt gyászos halála után V. László ellentmondás nélkül kerülván a magyar trónra, Giskrának közvetítő szerepe is feleslegessé vált és ő a kormányzók által 10,000 arannyal kielégítve egy időre elhagyta hazánkat. De Axamith itt

¹ Wagn. : I. 52. II. 94—105. — Magyorsz. Kárp. egy. II. 159. Genersich : Merkwürdigkeiten d. Stadt Kesmark. I. 151. — ² Wagu. I. 155. — Horváth M. II. 528. — ³ Wagn. II. 100.

maradt. Giskra elbocsátott zsoldosaiból 5000-nyi csapatot toborzott és a „Spolok bratrikov, Bratri, Fratricelli“ neveken elhíresedett rabló-sereg a szepesi várba befészkelve magát, rémévé lett megyénknek, míg Hunyadi János hős fia, László 1453-ban ki nem ugrasztotta őket a hatalmas várból, honnan kimenekülve a sárosi Plavnicza várba vették magukat. — V-ik László a rabló Axamith megfenyítésével ennek egykori vezérért, az újra hazánkba hívott Giskrát bízta meg. A kézsmárki várat birtokoló Axamith ellenőrzésére Giskra sánczokkal vette körül a csötörtökbelyi templomot 1455-ben s ugyanezen év július 20-tól szeptember 8-ig ostromolta Kézsmárkot.

V-ik Lászlónak 1457. nov. 23-án történt halála új alkalmat nyújtott a pártoskodás szellemének kitörésére. Giskra ezt hasznára akarván fordítani, a Szepességet uralma alá hajtá és egész erejével a szepesi vár ellen fordult, de a Thurzó Márton által vezérelt vár-őrség mindig sikeresen verte vissza a büszke cseh támadásait. — Hunyady Mátyás királynak erélyes fellépése véget vetett a csehek garázdálkodásának. Seregei 1460-ban kiszorították Giskrát Sárosból, majd Richnóból. 1461-ben maga a nagy király jött ide és Giskrának rabló hadait végleg megsemmisíté.

Visszapillantás. Egy fél ezredévnél hosszabb kört felölelő történeti vázlatunk már a tárgyalt régi korra vonatkozó adatok hiányossága miatt sem tarthat igényt a teljességre; de czélunk sem az volt, hogy „Emlékkönyv“-ünk keretében minden részletre kiható *terjedelmes* történelmi művet írjunk. Ki akartuk mutatni megyénk kifejlődésének menetét, hogy a megyénk területére jött vendégeink széttekintve kedves hazánknak bájos vidékekben bővelkedő Szepességén, ne csak a természet Isten-adta öserői által alkotott szépségekben gyönyörködjenek, de egyszersmind azt is lássák, mit tett ezen vidék lakója arra, hogy a Gondviselés nyers adományát az emberi szellem legszebb vívmányának a kulturának meghódítsa. Lépésről-lépésre láttuk fejlődni az ősvadonból keletkező falvakat, városokat, azoknak földművelő, bányászó és iparos lakóit a telepítéstől kezdve figyeltük meg.

Magas fokra fejlődött önkormányzatát megnyerve a Szepesség német származású lakója hazánknak egyik legkedvezőbb közjogi állással bíró, és épen ezért az anyagi jólét es a szellemi műveltségnek emelkedettebb néposztályává lett a németek által lakott helyeken, főképen a városokban. Az 1412-iki elzálogosítás után az el nem zálogosított városok úri hatóság alá kerülve osztoztak a többi köznép sor-

sában. Értekezésünket b. Nyáry Albert szavaival zárjuk be, a ki Magyarország ezen időszak lakosainak műveltségét illetőleg igen találóan mondja: „Mig egy részről az ország egyes kivételes részei, miként például a Szepesség, a városi kiváltságos helyek egész csoportja (XXIV. Regales Civitates és 7 bányaváros=31 város!) által túlterhelték, az ország belső részein tartományokúl beillő területek feküdtek, hol a városi élet legkisebb szikrája sem mutatkozott. Ekként Pesttől Nagyváradig és Szegedig — a XV. század utolsó s a XVI. első negyedében — egyetlen valódi város sem létezett.“¹

¹ Századok 1874. 4. l.

A szepesi Prépostság vázlatos története

az alapítástól egészen a vallási forradalomig.

I. IDŐSZAK.

Az alapítás és szervezkedés kora 1202—1382.

szepesnek nevét a Szepességnek történet előtti idejéből és idegen helyről kell származtatnunk. Nem vette azonban eredetét — mint némelyek hitték — sem geyd, sem más hasonló névtől, melynek birtokosai hajdan lakták volna a Szepességet, hanem olyan helyről vétetett által, melyen már az V. század elején létezett.¹ A Moldva és Erdély közti határvidék hegyes-völgyes tájékival, melyen a milkói, később kún püspökség állott, már a XI. század előtt ezen névvel rendelkezék, mely a székely „szepesi“ szóban lelte megtestesülését.² Eredetileg pedig ez is át lön idomítva a *Scupos* szóból, melylyel már a gótok idejében, mint ama vidék nevével találkozunk és mely nólai sz. Paulin Niketas gót püspök tiszteletére irt egyik költeményében előfordul.³ A székely nyelv-érzék szerint idomult tehát által és általuk és közöttük kapott létet. Nem bizonyos azonban, vajjon hegyes-völgyes hasonlatossága miatt, vagy a bevándorolt moldvaiaktól lett-e általvive a Szepességre.⁴

Szepesnek⁵ területe hajdanában őserdőkkel volt borítva, melyek Liptótól a Poprád mentében egészen a mai Palocsáig terjedtek, mint azt VI. Kelemen pápa 1348-ban kiadott levele, melyben a Szepes-

---

¹ Dr. Molnár János szepesi tudós kanonok „Magyar könyvtár“ című kéziratára X. sz. 183. s k. l. és IX. sz. 282. lapon. — ² A milkói püspök 1096-i okiratában három székely pap: de Kecsd, Orbon és Scopus említettik. Fejér, Cod. dipl. II. pag. 17; és III. 2, pag. 311. — ³ Mondja nólai Paulin:

„Per Tomitanam gradieris urbem,

Ibis et Scupos patriae propingvos“ (offic. 12. februarii.)

⁴ Moldau-Szepesi, Abaujmegyében. — ⁵ Már 1273-ban: Szepes. (Bárdossy, I. fol. 204.); továbbá 1290-ben: Szepes. (Szep. orsz. levéltár, H fasc. 12., nro 7;) szintűgy 1300-ban.

helyen létesítendő püspökség iránt intézkedik, kétségtelenné teszi. „A Szepesség — mondja Kelemen — mint Magyarország azon részét nevezik, mely Lengyel- és Magyarország határai közt fekszik, erdős vala és népek hiányában szükölködék hajdanában.“¹ Tanuskodik arról azon sok királyi adománylevél is, melylyel egy-egy irtandó erdejét oda adja a nemesek egyik vagy másikának; valamint Kuni-gunda 1244-ben adott okmánya, melyben a Podolin melletti Gainik-hegyen még sűrű erdők említetnek.²

Ezen őserdők kiirtására hívta be II. Géza 1146-ban a flandriai népeket;³ de legnagyobb részöket az erdélyi „pusztaságon“ letelepítvén, Szepes csak az utánuk lassanként bevándorolt rajnamelléki⁴ és szászroni németek által lett benépesítve.⁵ A telepítő király hozzá fogott ugyan az erdélyi viszonyok rendezéséhez, de csak fia III. Béla fejezte be azt, ki egyszersmind „hivatalos okmánnyal“ az egyházi dolgok rendezésére a nagyszebeni prépostságot alapította.⁶

Negyven esztendő mult el a szepesi „hospites“ feje fölött, míg Béla azoknak viszonyait is rendezni kezdé, első főnökükké saját rokonát, Raynald herceget tevén, kinek azon területet adományozá, melyen ma Majerka (Tomaj) és Hodermark állanak,⁷ és melyet Raynald halála után leánya Erzsébet is pápai védhatóság alatt bírt. Miután a középkorban csak azok családját és birtokait vette pártfogásába az egyház, kik mint keresztes vitézek a szent földön tartózkodtak, fel kell tételeznünk, hogy Raynald is, és talán éppen Béla második nejével, ki férjének halála után Palaestinába költözködött, az országból kivonult, hová talán sohsem tért többé vissza.⁸

¹ Wagner, I. fol. 320: a b olim = rég időktől fogva; I. fol. 134; Bárdossy I. fol. 314. — ² Bárdossy I. fol. 313: densae sylvae, mi ha éghajlatunkat és fáink nemeit tekintetbe vesszük, bizonyára őserdőre vall. — ³ Timon Samu, Epitome etc. 1764, fol. 19. — ⁴ Késmárk népe ugy látszik rajnamelléki volt, mivel nyelve sokban hasonló azokéval. — ⁵ Fejér, II. 335: desertum = pusztá, néptelen terület. — ⁶ Fejér, II., 277., hol dto 1191. Coelestin pápa levele intézkedik arról. — ⁷ Wagner II., fol. 258. jegyzet: „Raynaldi primi Ducis Saxonum in Scepusio“ ef. Szep. orsz. levéltár, protocoll. 1550. Index secundus, fol. 197. — ⁸ Fejér II., 321., hol II. Ince pápa 1198-ban adott levelével Alis = Erzsébetet, Raynald leányát, és centum mansiones, azaz Hundertmorgen nevű birtokát pártfogásába veszi. — Lehetett egyébiránt ezen Raynald Antióchia hercege is. Béla első neje Raymund antiochiai hercegnek leánya volt. Constantia pedig Raymundnak neje második házasságra lépett Raynalddal, ki későbben szaracén fogságba került. Ikoniumból kiszabadulván talán hazánkba jött Alis leányával egyetemben. Béla anyósa és Alis édes anyja tehát egy és ugyanazon személy. Kéri Fer. S. J. Imperatores Orientales. 1744., fol. 403. és 408.

Ezen birtoknak emlékét a Majerka felett fekvő s mai napig is „*Auf der Burg*“ nevét viselő terület tartotta fenn, míg a rendező király nevét Béla vagy Nagy Béla község örökölte meg.¹ De valamint Béla az erdélyi századok *egyházi* rendezését atyjától örökölte, éppen úgy hagyta a szepesiek egyházi viszonyainak megalkotását saját fiára, Imre királyra.

Keletkezése. Imre király átvevén az ország kormányzatát, nemcsak az atyjá által kezdeményezett egyházi javadalmak rendbehozását fejezte be, hanem újakat is létesített. Nagy volt alatta a *görög* kolostoroknak száma hazánkban, de nagy egyszersmind az azokban dívó rosz élet és botránkoztató fegyelmetlenség.² A görög kolostorok szaporodásával következett a görög befolyás növekvése is; a barátok fegyelmetlenségével pedig a nép romlása nagyobbodott. Imre mindkettőnek elejét veendő a pápa beleegyezésével latin szerzeteseket hozott be egy részről, más részről pedig azon volt, hogy mennél több világi prépostságot létesítsen, miáltal — a királytól függvén a prépostok kinevezése — saját közvetlen befolyását biztosította magának az illető kerületekben, holott a szerzetes apátságoknál azt nem tehette, minek következtében kénytelen volt tapasztalni, hogy a szerzetes rendek főnökei sokszor elleneivel szöveterkeztek, mint a panonnalmi apát tevé, kit a pápa feddő levele birhatott csak reá, hogy Endre pártját elhagyván a királynak hódoljon meg.

Ily indoknak köszönheti részben létét a szepesi prépostság is, míg másrészről egy lovagi fogadalom teljesítése járult hozzá. Imre ugyanis már 1198-ban alapította a prépostságot, de rendezését az esztergomi érsek ellenmondása következtében függőben kellett hagynia. Régi királyaink elhatározása folytán t. i. az országnak összes tizede az érseket illeté, midőn azért Imre a dézsmának szepességi részét az új prépostság fentartására akará rendelni, ellenszolt az érsek és az ujonnan benépesített s virágzóznak induló országrészt jövedelmének megvonása ellen tiltakozék, minek következtében Imre, hogy — mint mondja — „*a veszekedést elkerülje*“, szándékától elállt, és a prépostságot ellátás nélkül hagyta.³ Nemsokára azonban lendített a prépostság ügyén egy hatalmas tényező, mely előtt az érsek

¹ Wagner II., fol. 291., hol hibásan I. Béla említették, mi Szepesnek akkori viszonyait tekintve lehetetlenség. — ² Pl. a telkiben. Fejér, II., 322. — ³ Wagner, I. fol. 24; és Szep. kápt. levélt. scrin. 10, fasc. 1, nro 1 és 2. — Ezen és sok más okmányt közölte dr. Knauz Nándor, Monumenta Ecclesiae Strig. etc; de műve, sajnos, nem állt rendelkezésemre.

is meghajolni volt kénytelen. Endre herczeg ugyanis hűtlenül pártot támasztván bátyja és királya ellen, hatalmas sereggel támadta meg Imrét, ki midőn saját seregének elégtelen voltát látná, sz. Istvánéhoz hasonló fogadalmat tőn és Szepesnek dézsmáját az itteni prépostságnak ígéré, ha ellenségét levérnie sikerül. Aztán pedig Istenbe vetett bizalommal azon nagyszerű tette határozta el magát, melyet maiglan is csodálattal néz a történelem. Kardcsapás nélkül fogságba ejtette Endrét 1202-ben; és az esztergomi érsek ellenzése daczára hajtottá végre a szepesi prépostságra nézve tett fogadalmát, de az érseknek az elvett dézsma helyett a szepesi vám tizedrészét engedte által, mit későbbi királyok is megerősítettek.¹

És így találjuk, hogy 1202. óta kezd szerepelni a szepesi prépostság és vele egyetemben a talán védelmére létesített szepesvári főispánság is, melytől függetlenek és saját birájuk alatt maradtak a szepesi szászok. Hogy mennyivel előzte meg a főispánság a prépostságot, nem akarjuk vitatkozás tárgyává tenni; annyi azonban bizonyos, hogy lassanként fejlődött az országban a megyei rendszer, úgy hogy az első okleveleken azon megyék főispánjai fordulnak elő, melyek a gömöri hegységig terjednek és Árva pl. csak III. Endre után szerepel mint önálló megye, miért is régi okmányokban még két neve fordul elő, mint *Orovka* és *Ondrejovka* meg *Orova* és *Ondrejova*.² Nem kevésbé valószínűnek látszik, hogy a magyarok és tótok — legalább nagyobbbrészt — későbbben költöztek ide, mint az első németek és talán amazok számára emeltetett a főispánság.

Káptalan, személyek. A prépostsággal egyidejűleg szerveztetett négy kanonoki állomás is, melyekbirtokosai a prépost tanácsát képezék és szent Márton egyházának tiszteletére adott jövedelemnek felét haszonélvezték. Fontosabb dolgokmegvitatására már akkor a szomszéd szászok plébánosai hivattak be, minek következtében lassanként azok is kanonokoknak tekintettek, de káptalani székhelyet nem tartván és saját plébániáik jövedelmét élvezvén, csak tiszteletbelieknek mondatk. Számuk lassanként hatra emelkedett s az maradt a mai napig is.

Az ugynevezett káptalani méltóságokat, ugymint az olvasó kanonokságot, az éneklői tisztet, az örkanonokságot stb. alapította Má-

¹ Wagner I, fol. 25 dto 1289: decimam totalis telonii = az öszszes vám tizedrészét. — ² Szep. orsz. levélt. protocoll. nro 28, fol. 46. a: *Oravka* = *Ondrejovka*. Ifj. Kubiny Miklós, Árva vára 28. lapján az Orava nevet még Morava (Morva) rövidítésében keresi, de fentebbi okmányunk világos szava ellen. Apud Hyross, Zámok Lykava etc. 1876. pag. 30. jegyz. 2.

tyás prépost (1234—1258.) és megerősítette Benedek esztergomi érsek (—1262.), mint azt firmiói Fülöp pápai követ 1279-iki február 28-án adott okmánya kétségtelenné teszi.¹

Befejezte a káptalan rendezését Lukács prépost, ki 1282-ben a már létező négy kanonoki állomáshoz *hat* újat alapított és fentartásukra a saját földjeik dézsmáját, melyet addig a prépostok követeltek és szedtek is, rendelé, mitől fogva *tíz* állandó s a káptalanban lakó kanonok fordul elő.²

A káptalan jogaihoz, egyebeken kívül, tartozott a *prépostválasztás* is, melyet talán már II. Endre ruházott reájok, mert midőn 1302-ben Miklós ostiai és veletrei püspök s pápai követ elnöklete alatt Pozsonyban bizottság ült össze, hogy ezen kérdés fölött ítéletet mondjon, mindnyájan egyezőleg és egyhangulag — mint az okmány mondja — oda nyilatkoztak, hogy sem a választás, sem a bemutatás nem tartozott soha a király jogaihoz, hanem az első a szepesi káptalant illette, a megerősítést pedig az esztergomi érsek szokta volt gyakorolni.³ És így tartott az, míg csak Zsigmond király a káptalant ezen jogától el nem ütötte, kinek eljárási módját az utána következő királyok is követték.⁴

Káptalan, épületek. A káptalan nagyon terméketlen és sívár helyen épült, hol — mint egy 1298-iki okmány elbeszéli — csak nagy ügygel bajjal sikerült a kemény sziklából kicsikarni az egyes lakházakat.⁵ Alacsonyak valának az épületek, de nemesi kuriák módjára mindjárt kezdetben kőből rakottak, és rendesen két épületből állottak. Az egyik oldalán a terepnek az úri lak, a másikon a cselédség háza emelkedett. Az egyes házakhoz tartozó belterület el volt ugyan különítve a szomszédétól, de az egész káptalan körfallal bekerítve nem volt, minek következtében még későbbi időkben is a kanonoki házak mellett magán emberek lakával is találkozunk.⁶ A káptalan felett és

¹ Szep. kápt. levélt. scrin. 11, fasc. 1, nro 13, hol Mátyás helyett Muthmer van regisztrálva, de helytelenül, mert Muthmer 1279-ben még élt, Benedek pedig 1262-ben már nem volt az élők között, holott a követ okmányában mind a két működő *bonae memoriae* azaz már holtnak mondatik. *Miscellanea etc.* című kézirat, Thurocú, 1743. fol. 16, col. 2. — ² Wagner, I. fol. 302. — ³ Szep. kápt. levélt. scrinium megnevezése nélkül. Az apostoli és császári tekintélylyel működő közjegyzőnek jegye a keresztezett kéz, mint azt a régi *corpus juris civilis* kiadásain látjuk. W. II. fol. 282, hol a *Posonii* szó ki van hagyva. — ⁴ A káptalani tisztségek magyarázataát lásd: Bunyitay V. A váradi püspökség története. II. 3 kk. — ⁵ Szep. kápt. levélt. scrinium megnevezése nélkül. Az 1298-i szt. Márton napjáról keltezett okmány a jászói konventnek 1514-i sz. György napjáról szóló átiratában. — ⁶ Pl. Zápolya Hedvig házával.

annak nyugati oldalán, hol ma is áll, emelkedett a templom; miért is a nyugati nagy úton, melynek vége a mai Baldóczról jövő úttal egybe esett, közeledőnek legelőször az ötlött szemébe, melytől a mai körfal még nem takarta el. A fal maga csak nagyon későn emeltetett. Miután a káptalan szabad fekvése miatt századokon át mindenféle támadásnak és külről jövő veszélynek ki volt téve, elhatározta végre hetesi Pethe Márton, váradi püspök és szepesi prépost, hogy azt fallal köríti, minek következtében 1597-ik év táján a nyugati fal azon részét emelte, mely a préposti laktól a mai nagy kapuig terjed.¹ A templom ilyen módon védpajzsot kapott ugyan, hanem a káptalan szegénysége miatt tovább nem építhette a megkezdett falat s így véd nélkül maradt, míg évtizedek múlva nem találkozott egy nagylelkű főúri nő, ki a káptalant is fallal körítette.²

A prépost bevezettetése, jogköre, ruházata. Minden prépost ideérkezése után a főoltár előtt és az összes káptalan jelenlétében az élő Istenre, a boldogságos Szüzre, szent Mártonra, a prépostság védszentjére és az evangeliumra megesküvék, hogy az egyház jogait sértetlenül megtartandja és védelmezendi, a birtokokat el nem idegenítendi, az isteni tiszteletet sem meg nem fogja változtatni, sem pedig el nem hanyagolandja. Állandóan és személyesen fog lakni szt. Márton egyháza mellett.³ Ezen esküvési minta idővel ugyan megtoldatott, lényegében azonban állandó maradt a prépostság kezdete óta. Ezen eskütétel és a reá következő hálaadó „Te Deum“ után foglalhatta el csak préposti székét, melynek tekintélye bármely püspök tekintélyével felért akkortájt. Mert a prépost az egy papszentelésen kívül minden más püspöki jogot gyakorolt Szepesnek összes vidékein, valamint a mostani Sároshoz tartozó tárczaíi kerületben⁴ és az Abauj-Tornához tartozó tornai, akkortájt *dornai* területen is, hol a szepsiek telepedtek volt meg. A prépostság területe tehát a Dunajectől egészen a Cserehátig terjedett. A tornai (szepesi) esperességet elszakította ugyan 1273-ban, Kun László és közvetlenül az esztergomi érseknek rendelte alá, de ezen rendelkezés nem sokáig maradhatott érvényben, mert ezután nem-sokára s egészen a XVI. századig, sőt akkor is szepesi kanonokot találunk ott mint főesperest.⁵

¹ Wagner III. fol. 93. — ² Ib. fol. 108, és Wagner, IV. fol. 219. — ³ Wagner III. fol. 119. — ⁴ Szep. kápt. levélt. scriin. 11. fasc. 1. nro 12, dto; 1265.

⁵ Bárdosy I. fol. 208. kk.

Püspöki süveget és pásztor-botot ugyan — azok kivételével, kik püspökök is voltak — nem viseltek a prépostok az első századokban, mert csak a XV. században adta meg nekik ama kítüntetés a római szentszék, külső megjelenésök azonban ünnepélyes alkalomkor a püspökétől nem különbözött, mert már Muthmer prépostról olvassuk, hogy majd sötét skarlátszínű, majd meg bíborszínű és hölgymenyét-prémmel díszített palástban lépett fel, ki is 1273-ban adott végrendeletében a még akkor befejezettlenül álló második torony felépítésére hagyta ama drága öltözékeket.¹

Adolf első prépost. Imre király ezentúl betegeskedvén az első prépost már csak utódja, II. Endre alatt kezd szerepelni. *Adolf* voltaz, a meraniai Gertrud és testvéreinek szent életű és tudományosan képzett nevelője, kit Endre fényes tehetségei és az állami ügyekben való jártassága miatt nemcsak bent a hazában használt, hanem külföldi küldetésekkel is megbízott. Midőn hohenstaufeni Fülöp (1198—1208) császár 1208-ban Wittelsbach Ottó által meggyilkoltatott, a gyilkolásban való bűnrészesség miatt gyanúba került Egbert bambergi püspök s babenbergi határörgróf, Endre sógora is.² A király Adolf prépostot és Ráskay Demetert, a királyné főpohárnokát küldötte követeknek a német választó-fejedelmekhez és a római pápához, kik mind a két helyen fényes eredménnyel vitték keresztül Egbert ügyét.³ Adolf azért a Felkán túl fekvő *Chetene* nevű területet kapta, mely azelőtt a vizsgálat alatt itt tartózkodó Egberté volt,⁴ Demeter pedig azon egész vidékkel jutalmaztatott, mely Nagy-Sáros, a Simina-hegység és Muszyna között fekszik.⁵

De miután a csatinát (*Chetene*) Adolf személyes birtokává rendelte a király és azért azt a prépost nőtestvérének is, ki Gertrudnak udvarhölgye volt, ajándékozta, nehogy mint prépost szűkölködjék, a király az egész mai Almást, Adolfnak és káptalanának haszonélvezetre adta.⁶

Dénes nádor. Endre későbbi zilált uralkodása alatt a szepesi új és félig rendezetlen prépostságra és a káptalanra is szomorú napok következtek. A gonosz emlékü Dénes nádor nemcsak a királyt vitte dicstelen

¹ Szep. kápt. levélt. scrin. 12. fasc. 1. nro 1. Ezen végrendeletről alább szólunk. — ² Bamberg = Babenberg. — ³ Wagner I, fol. 104. — ⁴ Ib. fol. 105. ⁵ Fejér, III. 1 pag. 78. A Simina, régi okmányokban Scemene hegy Szepes és Sáros határvonalában. — ⁶ Wagner I. fol. 295. E nőt később Rudiger vagy Rudger lovag vette el. Fiai Rikolph és Polanus 1246. mint nepotes Adolphi praepositi de Scepus híres emberek. Wagner I. fol. 104. és 124. Rudgertől vette nevét Rudna ma Harakócz. Bárdosy I, fol. 315 kk.

utakra és a vérszopó szaraczenok iránt mutatott előszeretettel a hazának keresztény, és az ország romlása fölött kesergő lakosságát botránkoztatva meg, hanem az általa gyűlölt papság némelyikét is üldözte s bántalmazta. Ezt annál nagyobb gyűlölettel tette, a mint Róbert esztergomi érsek által 1232-ben az egyház kebeléből kizáratott.¹ A legtöbbet szenvedők között találjuk a szepesi prépostot és plebánosait, kik Róbert okmányában is említetnek. Vajjon azonban maga Adolf volt-e még az, vagy — kit a Sigray János-féle egyházlátogatási okmány első helyre állít — *Benedek* prépost, nem bizonyos, mivel Adolf prépost halálzási évét nem ismerjük.²

Benedek prépost. — Szt. Márton temploma. Ezen két prépost alatt épült a templom is, melynek emlékét a két torony, a karzat, és az éjszaki falnak még most is látható vastag része képezik. Nagyságát ama maradványokból nem nehéz megállapítani. Mesterét bizonyára Németországból hozta Gertrud királyné vagy Adolf prépost, mert a szt. Márton-templom hasonmását sok némethoni és az akkori időkből fenmaradt egyház tünteti fel. Két, a szepesiekhez hasonló torony díszíti pl. mai napig is a Majna melletti Seligenstadtban lévő plebánia-templomot, mely 1200—1219 táján épült. De vajjon a tatárjárás készen találta-e az egyházat, eldöntennünk nem lehet; második tornya azonban — mint említettük — 1273-ban még befejezetlenül állott.³

Mátyás prépost. A Dénes okozta üldözések leejtették úgy látszik Benedeket, kinek helyét Mátyás (1234—1258) az esztergomi székesegyház nagynevű kanonokja foglalta el, még pedig úgy látszik már káptalani választás útján. Nürnbergi Hermann nemzetségéből lenni mondatik, ki ékesszólásáról és a diplomatai ügyekben való jártasságáról ismeretes. 1239-ben azon követséget vezette Rómába, mely a megürült esztergomi székre Mátyást, váczai püspököt kérte IX. Gergely pápától.⁴ A tényleg kinevezett Mátyás érsek a Sajó melletti csatában lelte halálát. Vele együtt sirba szállott Kálmán herczeg is, ki midőn a nyugtalan Gácsországból elüzetett, Sáros és Szepesnek herczegévé lön. Mint

¹ Fejér, III. 2. pag. 297. — ² *Visitatio Eccl. Scepus. facta per Joan. Sigray Praepositum anno 1700. etc.* Érdekes kis folio alaku kézirat 190 lappal és két levélből álló toldalékkal, melyen a II. Rákóczy által elvett templomok nevei állanak. Érdekes különösen a kimutatott lélekszám miatt. E kézirat Adolfot nem ismeri, hanem első helyen az 1234. évvel említi Benedeket. — ³ *Alte und Neue Welt* című folyóirat, 1888. II. füzet, 126. l. — ⁴ *Wagner* I, fol. 293. Családfáját adja Bunyitay V. I. köt. 183. l.

ilyen alapította meggyilkolt anyjának lelki üdvére 1216-ban a schiav-niki cziszterczita rendü apátságot és kiépíttette a jászói prépost-ságot.¹

Tatárjárás. A nádor és hű bessenyői által bent az országban okozott romlottsághoz csatlakozott nemsokára a külső veszélyek legnagyobbika, a *tatárjárás*. Mátyás prépost elfogadván a tatárok elől menekülő lengyeleket, első figyelmezteté Bélat a közelgő zivatarra. Midőn Hédervári leveretése után a tatárok csakugyan elárasztották az országot, Mátyás káptalanával és a szepesi lakosok legnagyobb részével a Lé-tonkörre vonta meg magát, de a templom sekrestyéjében őriztetni szokott egyházi ruhákat és okmányokat itt hagyta, miért is a Szepesvárat hiába ostromló tatár csapat kezébe estek és elrontattak.² A templom maga is nagyon megrongáltatott. A veszély elvonultával Mátyás prépost minden igyekezetét arra fordítá, hogy a károkat jóvá tegye. Helyreállíttatta a templomot, helyre saját lakását is; és midőn Ákos, székesfehérvári kanonok és Mikó, zólyomi gróf, mint királyi biztosok jelentek meg a Szepességben, hogy a zilált birtokviszonyokat rendezzék, Mátyás oda törekedett, hogy a régi birtokokba visszahelyeztessék, és azokról hiteles királyi adományleveleket szerezzen.³ Béla király örömét találta abban, hogy „országának ezen gyöngyét” újra virágzóvá tegye, és azért 1248-ban a már Endre által kirendelt Olasz-Liszkát visszaadta szt. Márton egyházának.⁴

Székpénz = Cathedriticum. Miután pedig a „*székpénz*”, melynek első nyomait 1245-ben találjuk, behozatala által a prépostság jövedelme nagyon megcsökkent, Béla király, hogy ezen bajon segítsen, nemsokára több birtokkal toldotta meg Olasz-Liszkát.⁵

A dézsma — mint Kun László 1288-ban mondja — az egész Szepességen a prépostot illette, és összesen és egyenkint tartoztak azt mindnyájan, nemesek úgy, mint nem nemesek és polgárok egyaránt fizetni.⁶ Midőn pedig azt az egyes plebánosoknak engedte át a prépost, ezek a helyett évenkint szt. András napján „*engedelmisség*

¹ Ib. fol. 391. és Bárdosy I. fol. 453. Mint horvátországi bán is sok jót tett a nemeslelkű Kálmán és boldog emlékü neje, Salomea. — ² Dr. Molnár János etc. X. fol. 185. — ³ W. I. fol. 293., 295., 303; és Bárdosy I. fol. 159. kk. ⁴ Ib. fol. 295. és 204. — ⁵ Bárdosy I. fol. 41. Talán 1275-t kell olvasni, mert akkortájt fordul elő ilyen egyezmény. 1 fertó = $\frac{1}{4}$ márkával. Egy márka 1613-ban megfelelt tíz magyar forintnak, 1555-ben csak hatnak, mint lejjebb feljegyeztük. — ⁶ Bárdosy I. fol. 291. és Szep. orsz. levélt. protocoll. 1550 fol. 104 dto: 1297.

csimén“ bizonyos összeget fizettek, mely oly csekély volt, hogy az átengedett dézsmával semmi arányba nem jöhetett. Neveztetett szék-pénznek — census cathedraticus vagy cathedraticum — és először 1245-ben fordul elő Zsegrán, melynek plebánosa hat *fertones* fizet. Azon birtokok között, melyek jövedelmével Béla király az elvesztett dézsmát pótolni ügyekezett, első helyen találjuk Almást, melyet 1249-ben adott vissza Mátyásnak, mivel — mondja, „*a szt. Márton-beli prépostság egyháza mind elődeink, mind saját adományozásaink nélkül szűkölködik.*“¹ 1250-ben pedig az ő parancsára Marczel által épített, és a mai Machalfalva fölötti téren létezett váracst, a hozzá csatolt Léton- és Heymuthfalva (arany barázda) nevű birtokokkal engedte át a prépostnak, felszabadítván azokat Kálmán herceg lelki üdvéért a szepesi vár joghatósága alól, és független nemesi joggal felruházott területté tevén, hová szállania senkinek nem volt szabad.²

A prépost Bélának adomány-levelét oda magyarázván, hogy ama birtokok személyének, nem pedig a káptalannal egybekötött prépostságnak lönek adományozva, kezdte elidegeníteni azokat és legelőször is a lizskai birtokot saját testvérének, meszesi Antholeus grófnak engedte által, mi ellen a megcsalatott káptalan királya előtt óvást emelt, Béla a prépostot keményen rendre utasítván kijelenté, hogy a birtokot nem Mátyás személyének, hanem inkább szt. Márton egyházának adományozá, mibe Mátyás belenyugodni volt kénytelen.

Podolin tája. Akkortájt népesedett meg a mai Podolin környéke is, mely eddig még erdőséggel volt borítva. Midőn ugyanis Kunigunda, Béla leánya 1239-ben férjhez ment Boleszló krakói herceghez, nászajándékul atyja a mai podolini területet adta vele. A hercegnő pedig 1244-ben Henrik ügyvédnek adta oda, ki azt Lengyelhonból hozott szlávokkal és *szászokkal* népesítette be. Megerősítette birtokában Wenzel cseh király, Kunigunda fia, ki Henriket már nem scultetus-, hanem advocatus-nak nevezi³

¹ W. I. fol. 293. — ² Marczelvárat — mint későbbben egyszer kimutatjuk — csakis ott lehet keresni, mert csak onnét uralkodhatott azongóczpont felett, melyből Igló, Szepes-Szombat, Késmárk s Lőcse felé vezetett a négy híres ut. Az ötödik nagy ut — magna via — Machalfalva délkeleti oldalán vezetett Káposztafalvának s onnan talán a mai Sztraczenára. Hozzájárul, hogy Balásnak, Marczel fiának nevét maig is megtartotta a Csontfalva fölött fekvő Balaska-hegy; és ott adta el 1286-ban pinkfalvi Danusnak 20 holdnyi birtokát, melynek határpontjai gyanánt Abrahamfalva, Pinkfalva, Pokoj és Marczel-telek szerepelnek. Bárdosy I. fol. 258. — Wagner I. fol. 298., 299. — ³ Bárdosy I. fol. 314. és 350. Kunigunda fedezte fel a bochniai sóbányákat. Meghalt mint apácza 1292. jul. 24-én.

Boleszló. Boleszló- és Kunigundának köszönheti létét azon város is, mely a Dunajec mellett fekszik és melyet Boleszló ellentétben a Szepesben fekvő és nagy látogatottságnak örvendő *Alter Markt*tal (ma Késmárk) Neu-Markt-nak parancsolt nevezni.¹ Szászországból telepített oda lakókat és egyházi szükségletükre 1252-ben a cisztercita-rendű neumarkti apátságot létesítette.² A nagy összekötő út is a mai Zsdjáron át vezetett Neumarktba, mert a Magurán túli első község csak későbbben keletkezett és Kakas gróf női rokonától neveztetett Rely-ovnak.³

A tatárjárás által hagyott nyomok derék és szent életű királyok gondoskodása következtében lassanként elenyésztek és a prépostság alá tartozandó terület nagyobbodott, mert Podolin egész környékével ide csatoltatott. Nagyobbodott a tárczafői kerülettel, hová Adolf prépost unokái tették át lakásukat, és a tornai vidékkel.⁴ Mátyás prépost így nagy vigasszal láthatta virágzásnak induló prépostságát és hagyhatta azt utódjainak. Mielőtt azonban e földi életét egy jobbal cserélhette volna fel, gondoskodott a netán bekövetkezendő veszély esetére a *levéltárról* is, melynek elhelyezésére a várban a maig is fennálló nagy kerekded, másképen vörös tornyot emelte.⁵

Benedek és János prépost. Követték öt rövid időközben *Benedek* és *János*, a királyné kancellárja, kiknek helyét nemsokára a tudományos műveltségéről nevezetes Muthmer (1264—1281.) váltotta fel, ki alatt a Szepesség mind örömben, mind búban egyaránt emlékezetes időszakot élt.

Muthmer vagy Mothmer prépost. — Béla névtelen jegyzője. Eleinte mint a királynak káplánja és azon művelt körnek tagja, mely Bélának mintegy udvari akadémiaját képezé, a király oldalánál tartózkodott, hol oly nagy tiszteletnek és bizalomnak örvendett, hogy V. István király nála jobbat nem talált, kire fia neveltetését bízta volna. Hogy László későbbben hajdani nevelőjének sok keserőséget okozott, mutatja, mily nehézséggel jár a királyok neveltetése és mily ritkán sikerül már a gyermeknél úgy kiirtani a szenvedélyeket, hogy azok későbbben adott alkalomkor újra ki ne törjenek. Műveltségének bizonyítékait magával hozta Muthmer Szepességre, mert fent említett végrendeletében *nyolcz* nagy könyvet számlál elő, melyet bizonyára

¹ Késmárk másképen Käsemarkt a híres durandi sajtocskáktól, melyek Turtt néven voltak ismeretesek és az Alter Markt kitünőségeit képezték. 1329: forum Caseorum = Sajtad, Sajtpiacz. — ² Bárdosy I. fol. 59. kk. — ³ Wagner, III. fol. 182. — ⁴ W. I. fol. 310. — ⁵ W. III. fol. 7.

sajátkezüleg irt és káptalanának hagyott. Ezek között találunk jogi könyveket, szónoklati műveket és különösen egyet, melyet olaszos latin nyelven, „*storiám scholasticam*“-nak nevez, miből azt kell következtetnünk, hogy iskolai használatra irt történelem volt. Mivel pedig ilyen könyvet az akkori időben csakis Béla névtelen jegyzője szerkesztett, talán nem csalódunk, ha Muthmert a Névtelennel azonosítjuk; miben megerősítenek azon tachygraphiai jegyek, melyek a hártya visszahajtott lapján előfordulnak és melyek a „Philipus“ nevet visszaadni látszanak.¹ E könyv lett volna tehát az első Magyarhonban megjelent iskolai munka, melyből Kún László is tanult.

Szönyegegek. Hagyott továbbá Muthmer a sz. Márton egyházának öt velencei *szönyegét*, melyek talán azok voltak, melyek a mai napig is a templomban elszakadottan függenek.

Vyszoka vagy Hradiszko. Alig foglalta el prépostságát, már pert kellett indítania a Daróczon tartózkodó királyi sólymászok kapitánya ellen, ki a mai Hrudiszkót, akkorában a sz. Márton egyházának tulajdonát megtámadta. A király 1264-iki okt. 17-én adott levelével Muthmer javára döntötte el az ügyet.² Midőn pedig néhány évvel később az éjszaki oldalon a ruszkinóciai sértették ama birtok határait, Loránd vagy Roránd vagy Rolandinus szepesi gróf utasította őket rendre.³

Muthmer azonban nemcsak saját birtokait igyekezett érintetlenül megtartani, hanem az urak és városok között keletkezett birtokperekben is szerencsésen közbenjárt. Így döntött 1270-ben Polyan gróf és Késmárk között, kik a mai Hunfalu határai miatt perlekedtek.⁴

Míg így fáradozék, saját magára nézve is nem csekély baj keletkezett. Béla király ugyanis sirba szállott, s helyét fia, V. István foglalta el. Ennek rövid uralkodása alatt különösen a közben felszaporodott szász községek rendszeresítették. 1271-ben ugyanis jogot adott

¹ A legújabb kutatások kiderítették, hogy már II. Szilveszter pápának voltak ilyen gyorsírási jelei, és hogy hasonlók az utána következő időkben is dívottak Olaszországban. Zeitschrift für kath. Theologie, Innsbruck, 1888, II. füz. 379. l. — ² Wagn. I. fol. 296. — ³ Bárdosy I. fol. 117. kk. Ezen okmány tehát nem a mai Geholra, hanem Hradiszkóra vonatkozik. Muthmeré volt Kis-Szalók is, ki oda kunokat telepített. Szep. kápt. levélt. scrin. 2. fasc. 6. n. 4. ⁴ Wagner I. fol. 106. és Bárdosy I. inter „Errata“. Adolf dédunokái a mai Lomnitz és Hunfalu területét is bírták, melyen az egyik község Kakastól Kakas-Lomnitznak, a másik megfelelőleg Tyukfalvának (Huhnsdorf) neveztetett..

nekik István önálló bírót választhatni, ki gróf neve alatt szerepel ezentúl. A hegyek megműveltetését engedte meg nekik és egyházi tekintetben a prépost beleegyezésével olyan intézkedést tett, melynél fogva plébánosait ezentúl magok választhatják magoknak, kik a *tizedet* kapják a községektől, magok pedig a préposttól való függésük elismerésül évenként híven fizetendik a székpénzt, mivel — mondják — ezen kiváltságaikat egyedül a prépostnak köszönhetik.¹ És ezen meggyőződés oly mély gyökeret vert az illető plébánosok szívében, hogy még 1671. november 25-én, holott már mindnyájan protestánsok voltak, elismerték, hogy a dézsmát egyedül a prépostnak köszönhetik, miért is a székpénz pontos fizetésére kötelesek, mert — úgy mondanak — el lett határozva, hogy ha a dézsmához való jogot és a megkövetelt hivatalt elveszíteni nem akarják, a székpénzt mindenesetre lefizessék.²

Midőn István király sirba szálltával fia Kún László foglalta el a trónt, Loránd szepesi gróf kapzsisága határt nem ismervén, a plébánosokat mindenféle módon kezdte bántalmazni, különösen pedig hagyatékaikat támadta meg, miért is a hirályhoz fordulván, új kegyelem gyanánt azt nyerték, hogy szabadon végrendelkezhetnek a jövőben.³

Mig azonban magukról gondoskodtak, addig prépostjok és a káptalan irányában hasonló jó lelkülettel nem viselkedtek, mert ugyanazon időben találkozott közöttük, ki titkon bujtogatott a káptalan ellen. Ilyen volt a szepesváraljai plébános, ki mivel Béla király 1258-ban Kolbachot oda adta Váraljának, már 1274. táján arra akarta vinni a kolbachiakat, hogy ne jogszerint az éneklő kánonoknak, hanem neki fizessék a dézsmát.⁴ Muthmer és káptalana panaszt emeltek és az ügy a pápai követhoz került, ki az alakított békebiróság ítélete folytán 1279-iki márc. 1-ről kelt okmányával oda intézkedett, hogy Márton bíró és az egész község a dézsmát a kánonoknak szolgáltatassák be, a váraljai plébános mindennek daczára *tartozik a szentségeket kiszolgáltatni nekik.*⁵

¹ Wagner I. fol. 190. kk. — ² Matricula Goltziana XXIV. Regal. fol. 666. in fine. Ezen kézirat, melynek czime: Goltz etc. Codex novus etc. a pásztorok saját írását, mely 1604—1673-ig terjed, tartalmazza. Adott alkalomkor napvilágra hozzuk majd, mert nagyon érdekes világot vet a Szepességnek 17. századbeli viszonyaira. — ³ Wagner I. fol. 262. — ⁴ Bárdosy I. fol. 441. — ⁵ Wagner III. fol. 11 kk; Bárdosy I. fol. 151. Az eredeti okmány, Szep. kápt. levélt. scrin. 10, fasc. 2, nro 25, hol Merelinum helyett Merclinum (Merkl, Márk) és Marcho helyett Marthino áll.

Nagyobb veszély következett nemsokára a prépostra és káptalanára Loránd gróf és erdélyi vajda részéről. Ez ugyanis László feslett életét és gyöngé uralkodását saját vágyainak kielégítésére alkalmasnak találván, azon területet hajtotta uralma alá, mely Gölniczbányától (Hlinecz, Hnilecz, Gilnitz, Gölnicz ugyanegy) a szepesi vár mellett egészen a Nyiresig (Brezovicza, Berzevicze) terjedett s különösen a király hajdani nevelőjén, Muthmer préposton, kitől Létonfalvát s Marczelvár területét elfoglalta, valamint Adolf első prépost rokonain töltötte ki boszuját. Aztán pedig hatalmába ejtette azon egész vidéket, mely a Szepesség és Erdély között fekszik. Vele tartott Görgői Pál fia Gergely. De Muthmernek a pápai követ által is súlyt nyert komoly intelmei, és az országot Loránd s társaitól fenyegető veszély észre térítették Lászlót, ki összeszedvén hű embereit és azokat Gergely mester vezérlete alá állítván, megtámadta a pártosokat s le is verte.¹ A csatában Loránd elesett, Görgői Pál fia pedig elfogatott, kit László azután lefejeztetett.² A zilált viszonyok rendezésére saját anyját, Erzsébetet küldte szepesi hercegi czímmel vidékünkre, ki mind a prépostot, mind Rykolf családját visszavezette birtokaikba.³ Vele telepedtek ide a kún-tatár családok, melyekkel későbbben Kázmérfalván, Kattunban, Jávorhegyen s másutt találkoztunk.⁴

Egy évvel későbbben azaz 1280-ban maga Lodomér érsek járt Szepességen, ki a levkóczi birtokosoknak templomépítési engedélyt adott.⁵ Mivel azonban a kuszált egyházi viszonyokat rendeznie nem sikerült, mert különösen a *szászok* minden kitelhető módon igyekeztek saját plébánosaikat megrövidíteni, kiktől a dézsmát elfoglalván csak a tizenkettedik kévét adták oda, még ugyanazon évben frater Konrád, mint a pápai követ megbizottjának és Lukács, Erzsébet királynő kancellárjának elnöklete alatt bizottság ült össze Lőcsén, mely előtt az „*evangeliumra tett kezekkel*“ esküdtek a szászok, hogy ezentúl hiven beszolgáltatják az egész dézsmát oly módon, mint azt az itt lakó magyarok és tótok tették volt.⁶

Muthmer e közben megerősítette a még Mátyás prépost által

¹ A Sóos nemzetség alapítója. Ugyan ő védte 1285-ben az újra támadó tatárok ellen a magyar-lengyel szorosokat. Sóvár és környéke lett az övé. Bárdosy I. fol. 274. — ² Bárdosy I. fol. 234. — Bunyitay I. 122. kk. — ³ Bárdosy I. fol. 320. — ⁴ Szep. kápt. levélt. scrin. 9, fasc. 5, nro 1. — Scrin. 7, fasc. 4, nro 1, 2. — ⁵ Wagn. I. fol. 111. Levk = Lukács, Levkfalva = Lukácsfalvával. — ⁶ Wagner I. fol. 265, 275, 302.

a zsegrai templomnak 1245-ben adott kiváltságait és a pápai követ segélyével rendezte a tárczafői esperességre nézve a székpénz kérést.¹ Miután pedig tanítványa, László király is 1280. táján magába szállott s jobb életet fogadott, Muthmer nyugodtan hagyhatta el az árnyékvilágot.²

Lukács pr. — Bertalan pr. Követte őt a már ismeretes és hat új kanonoki állomás létesítése által örökké emlékezetes kancellár Lukács, kit azonban alig egy év multával fölváltott Bácsi Bertalan (1282—1284.) az országbíró és gömöri főispán fia, azelőtt László jegyzője és egri prépost, majd szepesi prépost és főkancellár.³ 1284. közepe táján pedig váradi püspök.⁴

Ujpecsét. Akkortájt látogatta meg László a Lorántól visszavett Szepességet. Környezetében lévő kúnjai és bolgárjai azonban visszaélvén a vendég jogával, ellenség módjára raboltak és pusztítottak. Dühöknekessé áldozatul legelőször is a káptalan, hol nemcsak az egyes kanonoki házakat fosztották ki, hanem *az isteni félelmet* — mint az erre vonatkozó okmány elbeszéli — *hátravetvén, a templomba törének*, hol a ruhákat szétszaggatták, az egyházi és nemesi iratokat pedig hol kitörülték, hol lovakkal tapostatták.⁵ Az ellopott tárgyakkal együtt elvitték a káptalan értékes pecsétnyomóját is. A rablók elvonultával első gondja lőn a káptalannak új pecsét készíttetése, melyre mint hiteles helynek égető szüksége volt, annál is inkább, mivel az akkori belzavarok, a nép- és alsó nemességnek műveletlen volta, a főurak semmi jogot nem tisztelő önkénye mellett, egyedüli menhelye volt a jogorvoslást keresőnek, miért is neki, mint minden ilyen hiteles helynek, mily hálára van kötelezve az ország, azt jogásznak és történetírónak fejtegetni felesleges. Ezek után közhirre tette, hogy a régi pecséttel netán előfordulható csalások kikerülése végett okmányait mindenki mutassa be és az új pecséttel láttassa el, mivel a régivel bíró iratok ezentúl érvényteleneknek fognak tekintetni.⁶

Ribnik. Bertalan prépost, mielőtt székhelyét Váraddal cserélné fel, jóindulatának emlékét akarván hagyni, újra kijelenté, hogy ama két hold földet, mely az Almásról jövő patakcsa és a *nagy út* között fekszik a rajta lévő *ribniki* malommal együtt, melyet már Muthmer

¹ Ib. fol. 108; II. fol. 288. — ² Wagner I. fol. 193. — ³ A főkancellár címét több prépost viselte, mert csak 1393-ban, midőn Kanizsay János lett azzá, vittetett által állandóan az eszterg. érsekre. Timon Samu, Purpura Pannonica, 1715. fol. 11. — ⁴ Bunyitay V. I. 121. — ⁵ Szep. kápt. levélt. scrin. 1, fasc. 2, nro 5, dto 1344. — ⁶ Bárdosy I. fol. 374 dto 1293.

hagyott a káptalannak, ugyanennek örök időkre átengedi. A káptalan 1292-ben két s fél fertónyi örök bérletért átengedé azt Konrád és Gerárd nevű testvéreknek.¹

Jakab pr. Távozása után megválasztotta a káptalan farkasfalvi Jakabot (1284—1301.), a híres Kakas grófnak női ágon való rokonát, ki mint iglói plébános és olvasó kanonok, már régen nagy hírnek örvendett. De Márk gróf, Erzsébet királynő főembere ellene állt, miért is a káptalan titkon, Jakab tudta nélkül, tíz ezüst márkát fizetett a nyugtalan beavatkozónak.

Alig foglalta el azonban Jakab a préposti széket, már surlódásokra jutott káptalanával. Okot szolgáltatott erre Muthmer többször említett végrendelete egyrészről, másfelől pedig a dézsma-ügy. Muthmer ugyanis szőnyeget az egyháznak, szépen kiépített palotáját és kertjét a káptalannak hagyta. Jakab elfoglalta a palotát, a szőnyegetek pedig saját magánlakásának díszítésére használgatta. A káptalan panaszt emelt az érseknél, ki 1286-iki febr. 9-én adott okmányában a békebírótság ítéletét helybenhagyván, oda nyilatkozott, hogy a prépost álljon el a templomi tárgyak használatától, a dézsmáról pedig, melyet a káptalani földektől negélyezett, mondjon le, de viszont a kanonokokat székhelytartásra kényszerítse, hogy mind életükre jobban felügyelhessen, mind pedig az isteni tisztelet és a zsolozsmák rendes elmondása csorbát és fennakadást ne szenvedjen. A prépost belenyugodott az ítéletbe, mivel éppen ő volt az, ki saját rokonát, az olasz plébánost kanonoknak s préposti helynöknek tette, holott ez nem lakott a káptalanban.²

A szászok kapzsisága. Alig lett azonban béke itthon, már künn lobogott fel a viszály lángja. Jakab ugyanis bérbe adta volt tizedét a szászoknak, kik saját földjeikről ugyan nem szívesen fizették a dézsmát, a miért még Zsigmond király 1419. és 1434-ben erősen róttá meg őket, de a bérbe vett községekben kérlelhetlen szigorral hajtották be azt, mi sokféle panaszra adott okot Botyz és Miklós grófok pedig ürügyül használván ama szigort, a dézsmát megtagadták, mire Lodomér érsek közbelépett és mind a kettőt engedékenységre intette; szavainak azonban

---

¹ Szep. kápt. levélt. scrin. 1, fasc. 2, nro 11, 12. — ² Szep. kápt. levélt. scrin. 11, fasc. 2, nro 14. Jakab megesküdni kénytelen, hogy a tíz márkáról nem tudott semmit. Előfordul ez okmányban egyPopri nevű birtok, mely alig ha nem adja vissza a Poprad ősi nevét, mely vagy a német pôpern = mormolás szótól származik, vagy a tót popri = mellette nevezettől.

csak akkor lett foganatja, midőn 1288-ban a király is reáparancsolt Botyzra, hogy a dézsmát fizesse meg.¹ A két testvér megígérte kötelességének teljesítését, de különböző ürügy alatt 1290-ig el tudta húzni az ügyet, mire az érsek maga megjelent a Szepességben, hogy a feleket kibékítse. Ez sikerült ugyan, de a szászokra nézve jellemző föltételbe volt kénytelen beleegyezni. „*Jakab prépost — így szól az okmány — akár kinek adhatja bérbe dézsmáját, exceptis dumtaxat Saxonibus, a kapzsi szászok azonban ki legyenek zárva belőle!*”² Jakab azután „*saját törvényességének és a káptalani testvérek erejénél fogva*” átengedte a szokásos székpénzért a márkus- és miklósfalvi tizedet az ottani templomnak.

László király sirba szálltával trónra lépett Endre, a prépostságnak már régóta *kegyelője*, ki ellen minden oldalról trónkövetelők támadtak. Jakab és káptalana azonban hű maradt hozzá, minek következtében Szepesnek nemessége s különösen azon urak, kik daczára hogy országos hivatalt nem viseltek, mégis saját zászlaik alatt harcolhattak, az ügynevezett független zászlós grófok, a törvényes királyhoz vezetettek, ezeknek sorából aztán kerültek ki a királynak legkitűnőbb lovagjai s harcosai.³ Endre *püspöknek* tette Jakabot és azon fáradozókat, hogy szt. Márton prépostságát is püspöki székhelylyé emelje, de nemes ügyekezete, mely által az egyház könnyebb kormányzatára és az abból folyó lelki előnyre nézve megbecsülhetetlen haszon háramlott volna Szepesre, az érsek ellenzésén hajótörést szenvedett. Hasonlóképen ellenezte azt Csanád érsek 1348-ban, midőn Lajos király az elveszett tárczafői esperesség helyett, melyet 1329-ben vett el a préposttól Miklós egri püspök,⁴ Liptót ide csatolta és a két egyesített megyének külön püspököt rendelni akart.⁵ Jakab így személyére nézve püspök volt ugyan és ennek teendőit is végezte, de préposti kerülete nem lett egyházmegyévé. A király aztán Szepesre jöven, azon nagy darab földet adományozta Jakab- s káptalanának, melyen ma Hoiló-Lomnicz, Kis-Lomnicz, Kolacsó (vagy Kalács) és egykoron még Kromló is álltanak.⁶

¹ Szep. kápt, levélt. scriu. 10, fasc. 1, nro 4. Wagn. III. fol. 15. — Botyz 1264-ben mint királyi futár szerepel és kapja a Berzeviczyek által elhanyagolt csatínát. Bárdozy I. fol. 98. — ² Szep. orsz. levélt. Miscell. Scep. scriu. 9, fasc. 2, nro 7. — ³ Ezekre nézve lásd a középkori viszonyok kitűnő ecsetelését. J. Albertus, Die Sozialpolitik etc. Geschichte der sozialen Entwicklung im christlichen Abendlande, Regensburg, Pustet, 1881. pag. 609 és 619 in fine. — ⁴ Szep. orsz. levélt. scriu. 9, fasc. 3, nro 16. — ⁵ Wagn. I. 319. — ⁶ Szep. orsz. levélt. Introductoria, scriu. 5, fasc. 8, nro 13, 39. — Azon időben keletkezett a legtöbb köz-

De királyi adományon kívül vétel útján is nagyobbodott a birtok, mert 1295-ről olvassuk, hogy Jakab püspök azon darab földet, melyet Merechmertől vett meg, egy ezüst márka évenkénti fizetése mellett oda adta káposztafalvi Hench grófnak.¹

Ugyanazon évben követül küldötte Endre király Jakabot a németországi rendekhez, hol kivívnia sikerült, hogy mind osztrák Albert, mind annak sógora Wenczel király, megszüntek hazánk ellen harcolni. Dicsőséggel tért haza Jakab, hol királyának új kegye találta őt.

IV. Béla rendelete folytán ugyanis kénytelen volt a prépostság saját tizedéből évenként 500 capeciát (nyaláb, kéve vagy kereszt?) a várba szolgáltatni. A teher azonban a dézsmának a székpénzzel való felváltása következtében lassanként elviselhetlen lett, miért is már Erzsébet 1280-ban könnyíteni akart rajta, de még 1291-ben csak azt nyerte a prépost az ellenmondó főispánokkal szemben, hogy az 500 kévéért évenként 10 márka utalványoztatott ki számára a szászok földi adójából. Endre 1297-ben végre fölmentette a prépostságot a teher alól és hogy kegyét Jakabbal szemben tetézzé, még a 10 ezüst márkát is kifizettetni rendelé a Csütörtökhelyen székelő szepesi kamarával.²

Kitüntette Endre még a püspökét kísérő Márk kanonokot is, midőn neki és Lengyel Mihály nevű vitéz testvérének a Branyiszko alatti teknőt, a mai Korotnokot adományozá.³

Még két nevezetes és vidékünk későbbi átalakulására nem csekély befolyást gyakorló tény esik Jakab idejére. 1298-ban alapította ugyanis Csütörtökhelyen a szászok huszonegy plébánosa ama testvéreletet, melynek feladatává lön „*salvo semper et in omnibus Praelati jure*“, azaz a prépost jogainak mindenkor és mindenben való sérelme nélkül egymást testvérileg támogatni, s jámbor, vallásos és nemes erkölcsű papi életre serkenteni.⁴ Alapszabályaik egy lovagi korhoz méltók, feltűnően egyszerűek s mindenki becsületében bizók; és azok maradtak 258 esztendőn át, minek következtében ezen egylet a prépostok folytonos kitüntetésében részesült. Ezen alapszabályok csak

ség, mint Wagner előadja pl. Kolcsó, mely Kolozs (Kulucz) főispán tiszteletére Kolcsvannak nevezetett. Ezt kapta Adelhaid nejével Kakas gróf s tőle a Lapis Refugi. Wagner, III. fol. 202. — Ladon betű áttétellel Dolan. Szep. orsz. levélt. scriu. 9, fasc. 10, nro 7; és Misc. Div. scriu. 8, fasc. 1, nro 26. — ¹ Szep. kápt. levélt. scriu. 2, fasc. 6, nro 6. — ² Ibid. scriu 1, fasc 1, nro 2, 3, 4. — ³ Wagner I. fol. 113. — ⁴ Wagner I, fol. 266.

akkor változtak meg, midőn a kölesönös bizalom már régen eltűnt volt s idegen bevándorlottak vezették a testvérület ügyeit. Az új, nagyszámú czikkből álló szabályok 1605. nov. 23-án keltek, de akkor már protestánsok voltak mindnyájan.¹ Első pecsétjük *Ave Maria* feliraton kívül ezen szavakat viselte: Sig. universitatis Plebanorum de Cips, és az általok választott elnöknel, kit seniornak neveztenek, kinek azonban semmiféle egyházi jogköre nem volt, maradott letéteményezve.²

Ezen egyletből indult ki a második, őszinte vallásos érzületre valló tény kezdeményezése is. 1299-ben megjelent Jakab püspök előtt Jordán a szászok grófja négy plébánossal, kijelentvén, hogy az Isten iránti hálából, ki őket a tatárok elől a Létonköre menekülni engedé és ottan imájukat meghallgatván, meg is tartá, zárdát akar-nak emelni ama helyen, hogy a zsolozsma sohse szünjék meg ott, hol imájuk oly állandó vala; engedné tehát át a birtokához tartozó követ. Jakab szívesen hallgatá meg kérelmüket, mire a Létonkö rendezéséhez fogtak.³ 1305-ben tevék le az alapkövet és két év mulva midőn a zárda készen állott, behozták a stajerhoni Cilli városka mellett lévő, akkor híres zeitzi kolostorból a legszigorúbb rend, a karthauzinak tagjait, kik első főnöke Konrád testvér tudományáról neves ember volt.⁴

Ugyanabban a két esztendőben mutatta Jakab káptalana irányában is szeretetét. 1298. sz. Márton napján ugyanis megadta a kanonokoknak ama jogot, hogy itteni lakházaikat jó indulatú, nemes erkölcsű és tekintélyes nevű személyeknek — az okmány szavai — eladhassák, ajándékozassák, becserélhessék és hagyományozhassák.⁵ A következő évben pedig a tatárok első és második csapása alól felocsúdó és virágzásnak induló podolini és lublói kerület dézsmájának felét engedte át káptalanának.⁶

Jakab főkancellár. Meghalván Endre király, Jakab püspök azon párthoz csatlakozott, mely cseh Wenczelt, Kunigunda fiát hívta meg a magyar trónra; midőn pedig az előhaladott korát okul adván, a meghívást nem fogadta ugyan el, de saját fiát ajánlotta és a nemzet nagy része abban való belenyugvását nyilvánítaná, Jakab a morvai Göding mellett fogadta őt, s onnan Budára kísérte. Wenczel a tapasz-

¹ Maticul. Goltz. fol. 4. kk. — ² Ib. fol. 490. — ³ Wagner I, fol. 394. —

⁴ Wagner. II, fol. 69—79. Talán e zárkából vette Zápolya István a szepeshelyi kápolna építészét. — ⁵ Szep. kápt. levélt. scrínium s egyéb megnevezése nélkül azaz nem regisztrált okmány. — ⁶ Wagner I. fol. 308; Bárdosy I. fol. 432. — Csak 1298-ban épült Podolinban új templom. Ib. fol. 429.

talt és nagy névnek örvendő férfiút, kinek tanácsára és támaszára nagy szüksége volt, nem akarta elereszteni oldala mellől és azért főkanzellárnak nevezte ki. Ott érte el Jakabot a halál is.

Pál pr. Halála után összeült a tizenhat kanonok, kik között nem kevesebb mint hét magister, mai fogalmaink szerint tudor szerepel, és három megbizottja által (per compromissum) megválasztatá „*az erényes életéről, nemes jelleméről és nagy tudományáról*“ neves Pált, kalocsai prépostot (1301—1311), mit aztán szép levélben tudtára adott a már említett Miklós, pápai követnek.¹ Pálnak megválasztatása azonban nem jelentette egyszersmind a prépostság elfoglalását, mivel abban már mások előzték meg.

Feliciani Miklós bitorló. Az urak ugyanis, kik előbb Jakabbal tartottak volt, olyan prépostot ügyekeztek ide helyezni, kiben nézetők szerint Wenczel ügye nagyobb támaszt nyert volna, és azért egységre lépven berzeviczi Kakas és Rykolf, gömör-szent-mihályi Miklós, Botyznak fia, meg a kegyeltnek nagybátyja, Miklós gróf az esztergomi Miklós nevű kanonokot, Felicziánnak fiát helyezték a préposti birtokba, ki ellen Pál a pápai követnél volt kénytelen jogorvoslást keresni. A követ megvizsgálván az ügyet, és Pál címét jogosnak találván, Miklóst felfüggesztette, sőt a vonakodót ki is átkozta.² Hasonlóval fenyegetőzött 1302-iki febr. 20-án Pozsonyban adott okmányában a világi urakkal szemben is, mire engedtek.³

Pál elfoglalta székét, de mitől az urak tartottak, nemsokára be is következett; Pállal ugyanis Róbert Károlynak befolyása a Szepességen túlsúlyra emelkedett. Ő ugyanis oly belátással és ügyességgel intézte ügyeit, hogy az említett urak magok is nemsokára Károly részére állottak és a szepesi nemesek, élükön a préposttal, megintelen egy s ugyanazon párton harcoltak. Csak a görgői birtokosok maradtak — úgy látszik — ki az egyesületből, minek okát a húsz évvel előbb történt dolgokban kell keresnünk, hol a berzevicziek László királyal a Loránddal szövetséget kötött görgői Pál fia, Gergelylyel szemben álltak a csatatéren. Lendített Károlynak szepesi ügyén Wenczelnek távozása is, minek következtében a szepesi várat elfog-

¹ Szep. kápt. levélt. scrin. 11, fasc. 2, nro 16. — ² Ib. fasc. 1, nro 9. —

³ Ib. nro 7. Ezen okmány különösen gyönyörű piros pecsétjéről nevezetes, mely a legtökéletesebb gót oltárt ábrázolja valódi művészies kivitelben. Mintájára készítették nemsokára Boleszló érsek s mások is pecsétet. Sőt maga Lajos király 1331-ben talán épen azok vésőjének adta Jamnik birtokot. Wagner I, fol. 131.

lalva tartó cseh őrség elveszítette támpontját és Csák Máté bitorlásának czímét. Midőn aztán 1307-ben Károly hadai a várat ostromolták, Kakas gróf összes erejével segítette őket s főleg neki köszönheti Károly a vár bevételeét. Hasonló módon esett Lubló vára, hol egy Görgői parancsnokolt, Károly hatalmába; és midőn 1312-ben a rozgonyi mezőn vívatott az eldöntő ütközet, Kakas testvéreivel egyetemben ott is határozott befolyást gyakorolt. Hálából látta aztán el a király hercegi vagyonnal, melyhez nemcsak a tárczafői birtokok, hanem az egész magurai kerület, a Hodermark melletti vidék, Keresztfalva és Stráska, Kakas-Lomnicz Ó-Lesznával (akkor: Alcznow) és Farkasfalvának egy része tartozott.¹

Kakas elítéltetése. Kakasnak harczi azonban elítéltetését vonták magok után. Az ítélet az akkori kor vallásos jellegét viseli magán, mely meg nem engedte, hogy a törvényes harczból netán származó ellenségeskedés a magán családokra is vittessék által. A viszályok alatt ugyanis megölte Kakasnak Lang nevű embere görgői Frigyet. A megöltnek családja panaszt emelt, mire Löcsén békebírótság ült egybe, mely következő jellemző ítéletet hozott: Kakas *tizenhét* közeli rokonával esküvel fogadja, hogy minden további ellenségeskedéstől eláll; Lang ötdömágával Rómába zarándokol, onnan pedig Bariban lévő szent Miklós sirjához; ha visszatértében megint Rómát elérte, haza küldi két társát, hármok pedig spanyol Kompostellába s onnét Achenbe megy el. Kakas 200 márkát tesz le, melyből 50 a zarándokútra fordítatik; azonkívül *hét* kolostort kér fel imára és 4000 misét mondát Frigyes lelki üdveért.²

Az ítélet ezen utolsó részére ment Kakasnak sok birtoka, ki lovaghoz méltó elhatározással ügyekezett mindennek eleget tenni. A lechnitzi kolostort alapítván, mint hallani fogjuk, nagy földekkel ajándékozta meg. A boldogságos Szűz tárnáján alapított benedekrendű kolostor szerveztetésében vett részt. Landeket látta el jövedelemmel. Schiavniknak adta Ó-Lesznát, a Létonkönek pedig Kolcsót. És ha Hunfalván kolostor említettik, aligha nem neki köszöni létét.³

Pál prépost a viszontagságok alatt is prépostságának felvirágoztatására fordítá figyelmét. Már 1302-ben megengedte, hogy Pál

¹ Szep. orsz. levélt. scriu. 3, fasc. 5, nro 1, hol Kakas comes curialisnak neveztetik. Wagner I, fol. 34, 121. kk. — ² Wagner III, fol. 251. — ³ Wagner I, fol. 404; és Sigray J. Visitatio etc. II. függelék, 3. lap.

és Miklós Levknek fiai, a Hernád mellett, a mai Vitkócz táján templomot emelhessenek és a hozzá csatolt dézsma helyett ötödfél ezüstmárka székpénzt fizessenek.¹

Ugyanezen évben védte Vyszoka nevű birtokát Jordán, Kuncznak fia, a szászok grófja, és a löcseiek ellen.²

1307-ben pedig nemcsak belső fényét emelte sz. Márton egyházának, midőn a felszenteltetés napjára minden jámbor gyónó- s áldozó számára 40 napi bucsút nyert,³ hanem külső tekintélyét is koszorúzta. Már Kún László függetlenítette 1274-ben a prépostságot a főispántól, most pedig Károly, Pál iránti hálából, nemcsak megerősítette azt, hanem még azon kiváltságot is megadta, hogy a prépost saját jobbágyait még a három kivételes ügyben, úgymint tolvajlásban, pénzhamisításban és a tizedben is ítéletbe vehesse, miáltal a prépostság majdnem fejedelmi jogokat kapott.⁴

Nemsokára a káptalan rendezéséhez fogott. Az itteni sok viszály alatt a káptalan tagjai elszéledtek, az isteni tisztelet elhanyagoltatott, a zsolozsmák elmaradtak. Pál, hogy székhelytartásra bírja őket, Genzilis pápai követ levelével mindazokat letevással fenyegette, kik két hónapon túl elmaradnának.⁵ Aztán pedig, hogy minden mentségnek elejét vegye s eltartásukról jobban gondoskodják, megadta nekik a Jakab által visszatartott dézsmát, Jamnik és Kattun nevű birtokaikról, melyek közül Jamnik már régente a káptalané volt; Kattunt pedig 1282-ben 24 márkáért megvásárolta volt Aba gróf, János örkanonok testvérétől.⁶

Két évvel később azaz 1311-ben átengedte a tárczafői espreességnek a dézsmát, s csak székpénz fizetésre kötelezte papjait.⁷ Egyenlő időben adott Gnezda és Forbasz vidékének plébánosválasztási jogot és a vidék dézsmájának harmadrészét az illetőknek rendelte ki.⁸

Midőn pedig Rudger és Ludger községek tizedét a sz. Katalinról nevezett richnói templom plébánosának engedte által, a szék-

¹ Szep. kápt. levélt. scriu. 10, fasc. 1. nro 10. — ² Ib scriu 2. fasc. 6, nro 7.

Ebből is látszik, hogy Vyszoka a mai Hradiszko volt, mert csak azt támadhatták meg Ruszkinócz, Dravec és Lócse. — ³ Ib. scriu. 11. fasc. 2, nro 17. Megerősíti azt 1326-ban Boleszló érsek. Ib. nro 20. — ⁴ Ib. scriu. 1, fasc. 1, nro 1, 5. —

⁵ Ib. scriu. 11. fasc. 2, nro 18. Bude quinto Idus Februarii Pontificatus Dni Clementis ppe V. anno quarto. A káptalan 1457-i átiratában. — ⁶ Aba kapta azt 1279-ben Erzsébettől. Szep. kápt. levélt. scriu. 7, fasc. 4. nro 1, 2. Anna, leánya s ennek férje később mint Jávorhegy birtokosai fordulnak elő. Ib. nro 5. — Jamnik másképen Jennik (Jánoska) ősi neve: C o s m a s és megfelelt a mellette lévő D a m i a n u s, mai Domanyócznak. Ib. scriu. 2. fasc. 2, nro 15. — ⁷ Wagner I, fol. 310. — ⁸ Szep. kápt. levélt. scriu. 10, fasc. 1, nro 14.

pénz czimén befolyó három ezüstmárkát egy kanonoki állás javítására fordította, melynek birtokosa a káptalani templom temetőjében lévő boldogságos Szűz kápolnájában *naponként* misét mondani tartozott.¹

Hasonló jó indulatot mutatott Pál, ki közben a királyné kancellárja lett, a létonkői szerzetesek irányában, midőn a Curia Tybaes más kolostori birtokok tizedét nekik engedte által.² És mikor 1313-ban a sz. sír kanonokjai sárosi Keresztes-Komlós nevű birtokukat Kakasnak engedvén által, attól Landeket lakhelynek, Keresztfalvát meg Strázsákat pedig ellátásukra nyerték, a prépost azokkal szemben is megtartotta atyai kegyét és egy ezüst márkáért engedte át a tizedet. De e mellett féltékenyen őrizte meg hazánk egységét. Landek ugyanis, melynek templomát Kakas építtette, a nagy Lengyelországban, Krakó felett fekvő Miechovia alá tartozott, nehogy azonban e miatt valaha Lengyelhonhoz tartozónak mondassék, csak azon föltétel alatt engedte oda a dézsmát, ha a prépost joghatósága nemcsak az említett helyen, hanem minden birtokban, mely valamikor Landekhez jutna, elismertetik és a landeki kolostor követői a préposti zsinatokon a megjelenést el nem mulasztják.³ Mely rendelet arra bírta a királyt, hogy tíz évvel későbbben maga is azt határozta, hogy a landeki prépost, mindig a szepesi előtt tegye le a hűbéri esküt s csak úgy vezettessék be javadalmának birtokába.⁴

Landeknek köszönheti két nagy község is létét, Hanusfalu és Alsó-Laps, hová Lengyelhonból hoztak egész családokat, melyek között független nemesi ranggal bírók is találkoztak.⁵

Stolai benzés kolostor. 1314-ben emelte Eberlaus szepessombati gróf és Ménhárd plébános rokona az eddig vagy kiaknázott, vagy abban hagyott *Kupferschacht*-on, másképen boldogságos Szűz tárnáján a stolai benzés kolostort, és a Garam mellett sz. Benedek apátságának rendelte alá.⁶ Pál prépost ott is átengedte az őt illető dézsmát.⁷

Henrik pr. Ily áldásos működésében felváltotta őt az esztergomi érsek kancellárja s mint ilyen, már nagy hírnek örvendő Henrik prépost (1316—1322.), ki ugyanazon év sz. Bálint napján a zsegrai grófok és Mátyás kanonok közötti dézsmáügyet intézte el békésen.⁸ Akkor

¹ Ib. nro 15. — ² Wagner I. fol. 397. — ³ Ib. fol. 402. — ⁴ Ib. III. fol. 150.

⁵ Dr. Samuel Nakielski, Miechovia etc. 1634. I. k. 239., 259., 418. lapokon. —

⁶ Hyross, Zamok etc. 12. lap. — ⁷ Wagner I, fol. 401. — ⁸ Szep. kápt. levélt. scriu. 11, fasc. 2, nro 18.

látogatta meg Károly király a Szepességet, hol a prépost nemcsak nagyszerűen fogadta, hanem még festményben is megörökítette itt voltát. E festmény létezik még mai nap is, a templom bejárata fölött. 1318-ban vásárpapot szerzett meg Almás község számára.

Lechniczi zárda. 1319-ben alapította Kakas gróf a lechniczi karthauzi kolostort s majdnem azon egész területet adta oda neki, melynek végpontjai gyanánt Relyov, Nedecz, Szmerdzsonka, Hali-gócz és Richwald szerepelnek.¹ Henrik prépost annál is, mint a dézsma átengedője szerepel.

Hasonló módon folyt be az alsó-száloki plébánia rendezésébe is. A szászok szabadalmi ugyanis megtanították a tótokat is saját szabadságuk s függetlenségük megbecsülésére és azért találjuk már 1280-ban, hogy csak azon föltétel alatt költöztek a görgői Illés szászok grófja által nekik felajánlott területre, ha a szászokhoz hasonló szabad plébános-választási s más jogokat kapnak.² Szintúgy települtek a szászok jogai s szabadalmi mellett csak, a nekik 1322-ben Tamás, Franknak fia és szepesi várnagy által oda adott alsó-száloki területre.³ Henrik prépost mindenütt ott volt a székpénz rendezésével. Közben pedig mint közvetítő s birtokperek elintézője működött a nemesek között.⁴

Ily működésben találta őt királyának rendelete, mely a veszprémi püspöki székre és a királyné kancellárságára hívta meg. Veszprémben 1334-ben adta vissza lelkét teremtetőjének.

János pr. Utána *szemmel tartván* — mondja a káptalan — *az Istent és sz. Márton egyházának javát*, megválasztották megbizás utján a harmincz éves Jánost (1322—1349.) szerpapot, bosniai prépostot és az érseknek kancellárját, kit Boleszló érsek 1323-iki május 6-án adott okmányával megerősített.⁵ Nem hiába mondja a böjt első vasárnapján összegyült tizenegy választó, hogy harangzugás és általános öröm között vonultak a hálaadásra sz. Márton templomába, mert a káptalan valóban kitünően választott.⁶ János a prépostság kimagasló alakjai közé tartozik.

¹ Wagner, I. fol. 403. — ² Szep. orsz. levélt. Div. Com. scriu. 8, fasc. 1, nro 11. — Azért találunk későbbben német és tót Görgöt, holott lakói mindnyájan szláv eredetűek. — ³ Wagner I. fol. 446. Ugyanily módon létesült 1326-ban Dobsina és Helczmanócz. Ib. fol. 447., 450. — ⁴ Szep. orsz. levélt. protocoll. nro 28. fol. 42, dto: 1321. — ⁵ Szep. kápt. levélt. scriu. 11. fasc. 2, nro 19. — ⁶ Wagner I. fol. 311.

Általában el kell ismernünk, hogy a káptalan, prépostjának választásában, minden nagyravágyást, minden negélyezést, szóval minden melléknézetet félretett s csakis egyházának fényét tekintette, miért is igen ritkán választott saját maga kebeléből prépostot, hanem inkább idegent, de tekintélyest és majdnem rendesen olyant hívott meg a préposti székre, kinek már családi összeköttetésénél fogva is sikerült sok bajtól megmenteni a káptalant. Azért találkozzunk a prépostságban az akkori kor legtekintélyesebb családjainak neveivel.

Krakói per. János alig foglalta el székét, már is sikra kellett szállania az ország területi épsége s saját prépostsága mellett. 1325-ben ugyanis azt követelte a krakói püspök, hogy a lublói kerület, mely Muszynáig és az attól délkeletre fekvő Zimne-hegyig Magyarhon területéhez tartozott mindig, ¹ a szepesi prépostságtól elszakíttatván, Krakóhoz csatoltassék. Évekig tartott a harc és Boleszló érsek átokkal is sujtatott Krakó által, de végtére mégis János lett a győztes, mert 1333-ban maga XXII. János pápa oda volt kénytelen nyilatkozni, hogy a krakói püspök *minus veraciter* azaz az igazságnak meg nem felelőleg állíthatta csak, hogy Lubló, Gnezda s Podolin hozzá tartoztak volna egykoron. ²

Tárczafői per. Még folyt a külföld elleni tusa, már is egy másik elenség lépett fel, az egi püspök személyében, ki a tárczafői kerületet sajátította el magának. János az ellen is erélylyel vitte ügyét és hosszú fáradozás után végre 1345-ben győztes lett. E fölötti örömeiben oda adta káptalanának, mely vele együtt viselte volt a hosszú per költségeit, a megnyert esperesség dézsmájának és székpénzének harmadrészét. ³

Segítette őt a per megnyerésében az is, hogy midőn 1328-ban az egi püspök s papjai között surlódások támadtak, János a schiavnikai apáttal egyetemben rendeltetett ki békebirónak, kik is közmegelegedésre oldották meg a kényes ügyet. ⁴

Alafák vagy praebendák. Közben nem feledkezett meg saját káptalanának ügyeiről sem. Az egyes kanonoki állomások jövedelmeihez tartoztak az alafák (praebendae) is, azaz egyes községek, melyekben kanonok volt a plébános, ki azonban a káptalani székhelytartásra köteles lévén, csak helyettes lelkészt tartott az illető helyeken. A dézsmát azonban az

¹ Bárdosy I, fol. 281; Wagner III. fol. 24. — ² Wagner I, fol. 317. —

³ Szep. kápt. levélt. scriu. 10. fasc. 2. nro 21. — ⁴ Wagner I. fol. 406.

illető kanonok húzta. Ilyen alafák voltak: Domanyócz, Danisócz és Késmárk a már említett Strázska és Bussócz tizedének három negyedrésszével, melyek az olvasó kanonok asztalához tartoztak. Kolbach, Nemesán, Arnoldfalva az éneklő-é volt; Gebelfalva (Pissarócz, Buglócz), Hotkócz az örkanonoké. Aztán Kolcsó, Jamnik, Ragyolcz és Pongráczfalva; Körtvélyes; Görgő, Jankfalva; Beharócz, Grancs, Petrócz más-más kanonokéi. Baldócz pedig a szepeshelyi plébánosé, ha ez kanonok is volt egyszersmind.¹ Ilyen miatt támadott 1329-ben per Késmárk és az olvasó kanonok között, melyet János fenti felosztással elosztatott.²

Kristóf kanonok meggyilkoltatása. 1330-ban eredménnyel védte megint a prépostság területét a szepes-váraljaiakkal szemben. Midőn pedig Hankó és Jakab, a görgői Arnoldnak fiai, saját házában ölték meg Kristóf kanonok-rokonukat, János és káptalana oly erőteljes módon vonatták őket kérdőre, hogy még sokáig azután sem tudták elfelejteni.³

1338-ban újra megtámadta Váralja sz. Pál (ma Pavlyan) határait, János azonban nemcsak hogy visszaszorította őket, hanem még Erzsébet királyné védelmét is megnyerte a prépostság- s káptalanának bármily támadói ellen.⁴

Gondoskodásával felölelte egyéb hozzátartozóit is. 1341-ben megerősítette Vitkóczot a dézsma élvezetében.⁵ 1342-ben pedig Demeter kanonokkal szemben oda ítélte a korotnoki tizedet Herhonycs harakóczy plébánosnak.⁶

1343-ban visszanyerte Szathmár fiaitól a Létonfalva határában lévő birtokot⁷ és 1345-ben kikergette a szintén Létonhoz tartozó Ivanussy vagy Jánosfalvából Istvánt és Hankót, Illés fiait.⁸

Ugyanazon évben nyerte vissza Gerus asszonytól, Demeter leányától a sokáig igazságtalanul lefoglalva tartatott káptalani Kattunt,⁹ és Aba gróf örökösaitől a Jávörhegy, Hennigpataka s más Ragyolcz

¹ Sigray, J. Visitatio etc. fol. 15. — ² Szep. orsz. levélt. Scrin. 9. fasc. 13. nro 10. Tanuként egyebek között szerepel: plebanus de Moldova (Szepsi.) —

³ Szep. kápt. levélt. scrin. 1, fasc. 2, nro 3; és scrin. 2, fasc. 2, nro 16. — ⁴ Szep. kápt. levélt. scrin. 1, fasc. 1, nro 6; és scrin. 2, fasc. 2, nro 1. — ⁵ Ib. scrin. 7, fasc. 1, nro 4 — ⁶ Ib. scrin. 10, fasc. 1, nro 19. — ⁷ Ib. scrin. 6; fasc. 1, nro 7.

⁸ Ib. nro 8. — ⁹ Ib. scrin. 7, fasc. 4, nro 6, 7, 8, 11, hol ez áll Gerus filia Demetrii filii Vojtka és Lengen filio Michaelis de Korytnik, mig Wagner I, fol. 318. így olvassa: Greytherus filia Demetrii, filii Voyacha és Lengen, filio Michaelis de Kutychyak.

határában lévő birtokoktól évenkénti földadó (titulo teragii) fejében kijáró három ezüstmárkát.¹

János s káptalanának tekintélye, mint látjuk, mindenütt túlsúlyra vergődött, s tán éppen annak köszönhető a sz. Márton temploma iránt mindenünnen nyilvánuló bizalom is, mely 1346-ban igen szép dologban nyert kifejezést. Pongráczfalvi János ugyanis arra kérte a káptalant, hogy halála esetére a boldogságos Szűz oltára előtt engedjen neki nyughelyet; a káptalan beleegyezett, mire János Pongrácznak felét oda adta neki.²

Ugyanazon évben foglalta el János, schiavniki apát a hajdani Marczelvár területét,³ mire a prépost jogainak sérthetetlensége mellett szólalt fel és a királyhoz folyamodott, ki is néhány évvel későbbben, midőn már János nem volt itt, a prépostnak s káptalanának ítélte oda a megtámadott területet.⁴

János Avignonban. János prépostban pontosult össze Lajos király bizalma egy történetünkben szomorú esemény alkalmával is. Nápolyi Endre meggyilkoltatása után ugyanis Jánost, kit közben veszprémi püspökké nevezett ki, küldötte Avignonba VI. Kelemen pápához. János püspök „*komolyan tanulmányozta által*“ Avignonban a Johanna elleni per iratait, és jelentése folytán láthatta Lajos, hogy nápolyi hadjáratának sohasem lesz megkívánt sikere.⁵

János végrendelete. — Püspökség. Az útról betegen tért a püspök haza, hol 1348-iki aug. 15-én még mint szepesi prépost végrendekezett. Papirra irottan nyújtotta által olsavychai Pál, Jakab fiának s *császári tekintéllyel* működő közjegyzőnek végrendeletét, melyben a szívéhez forrt szepesi egyházzól nagylelkűen gondoskodik.⁶ A kanonokok egy részre künn plebánuskodván, János az isteni tisztelet fényében hiányt vett észre, melyen segitendő hat papi állomást alapított szt. Márton egyháza mellett, hogy birtokosai az itt lakó kanonokokkal egyetemben végezzék a mindennapi kar-imát és az isteni tiszteletben is végyenek részt,

---

¹ Ib. scriu. 5, fasc. 3, nro 4. Jávorhegy, Hennigpataka, Ponthölde tehát a káptalané volt. — ² Ib. scriu. 2, fasc. 6, nro 10. — ³ Ib. scriu. 6, fasc. 5, nro 3. Ebből is látszik, hogy csak Machalfalva felett lehetett a Marczelvár, mert csak Viderniken túl a Janócz mellett jöhetett össze Schiavnik Marczel területével. — ⁴ Ib. fasc. 1, nro 10. dto: 1364. — ⁵ Wagner III, tol. 34. — ⁶ Érdekes, hogy milyen utat tett a közjegyzői cím és hivatal. Az első korszakban úgy olvassuk, hogy apostoli tekintéllyel működtek; a másodikban apostoli- és császárival; míg itt már csak császári áll.

Fentartásukra rendelte az említett Szathmár és Jánosfalva jövedelmét.¹ Gondoskodott továbbá a boldogságos Szűz és szt. András kápolnájáról;² a jánosfalvi templom számára pedig saját breviáriumát hagyta.³ A halál azonban visszahúzódott s János még 1358-ig folytatta életét, ámbátor püspöki székhelyén s nem Szepességen, honnan felgyógyulása után távozott. Hogy azonban inkább itt maradt volna, mutatja a következő dolog. Lajos által püspöknek neveztetvén, a pápánál való jártában oda ügykezett hatni, hogy Szepeshelyen püspöki szék állíttassék. A pápa beleegyezett s 1348-iki ápril 16-án vizsgáló bizottságot is rendelt az ügy megvitatására, mely a prépostoknak eddigi püspöki joggyakorlatát ugyan kellő világításba helyezé, de az érsek fent említett ellenzése miatt semmire sem mehetett.⁴ Deczember 21-ről kelt jelentésén kívül egyéb nem maradt reánk.

Miklós prépost. — Káptalani protekczio. A Veszprémbe távozott János helyét Miklós (1349—1356) a régi Polyán gróf unokája foglalta el, ki már mint Buda előhegyének prépostja Lajos kedvencz emberei közé tartozott.⁵ A még mindenki emlékében élő Kakas gróf unokaöcsese nem csekély befolyást gyakorolhatott környékünkre. Az még ugyanazon évben igen feltűnő módon nyilvánult. Ugyanis János kolcsói Eberhardnak fia, ki birtokát Kakastól kapta volt egykoron, azt s egész családját a káptalan s prépostjának védhatósága alá helyezte, miáltal területét majdnem egyházi birtok sérthetetlenségére emelé. A *clientela* czimén pedig évenkénti fél ezüst márkát ajánlott fel a káptalannak.⁶

Hasonló módon emlékeztek meg a káptalanról két évvel később Miklós, Jánosnak és Tamás, Markolfnak fia, kik a Csernekfő nevű birtokot, mely Kolcsó s Nemesán éjszaki határszegében fekszik, végrendeletileg neki hagyományozták.⁷ És melyet Miklós prépost erélyesen volt védeni kénytelen Szürke János, löcsei Henriknek fia, a szászok grófja ellen.⁸

¹ Szep. kápt. levélt. scrin. 12, fasc. 1, nro 2. — ² Ezen András-kápolna oly régóta említetik, hogy szinte azon gondolatra hoz minket, mintha ez lett volna az első itteni templom, s tán épen II. Endre védszentjének András apostolnak szentelve. — ³ Ez az Ivanusy talán a mai Pálmafalva, mert csak ott van keresztelő szt. János tiszteletére felszentelt templom. — ⁴ Wagner I, fol. 319. kk, hol Ameraci helyett vagy Annecyt, vagy Chamberyt kell olvasnunk. — ⁵ Wagner III, fol. 35. — ⁶ Szep. kápt. levélt. scrin. 6, fasc. 5, nro 5. — ⁷ Szep. kápt. levélt. scrin. 2, fasc. 6, nro 12. — ⁸ Wagner III, fol. 254. Schurke-nak olvassa, de az eredetiben álló Churke inkább Szürkét jelent, mert Löcsén már akkor több magyar név, ú. m. Magyar, Nagy, Veress stb. fordul elő.

Igy nyilvánult a vallás és annak képviselői iránti tisztelet az akkori kor nagylelkű adományaiban. S talán éppen e vallás iránti tiszteletnek kell ama tényt is betudni, melyet ugyanazon évben feljegyezve találunk. Korotnoki Lengyel Péter ugyanis rágalmazás miatt elveszítette volt nemesi becsületét, melyet csak párbaj által vihathott volna vissza. Ő azonban vallási indokból elállt attól, hanem inkább három évi folytonos harczot vállalt magára s Lajos király nápolyi hadjáratában és ottan való tartózkodása alatt számos hőstettet vitt véghez, a miért őt Lajos király Aversában 1350-iki szeptember havában az ország összes főurainak s nemeseinek közbejárására a rágalom szennyétől tisztultnak nyilvánítá s lovagi becsületét visszaadta.¹

Nem oly szerencsével végződött egy másik nemesnek, jávorhegyi Vak Mihálynak ügye. Ez ugyanis egy isten-ítéletben az ellene próbára vállalkozó gömöri Micsy Elekkel szemben kudarcot vallott, minek következtében földjeinek egy részét a pernyertesnek volt kénytelen átengedni.² Mihálynak kun eredetű családjával még többször találkozunk s rendszeren mint vádlottal.³

Lajos Nápolyból hazatérvén 1352-ben a Szepességet látogatta meg, hol virágvasárnapján István öcscsével s szepesi herczeggel együtt Felkán tartózkodott.⁴ Onnét adományozta sáros-pétermezei Wenczelnek a mai horgardi területet, és oda járult hozzá Miklós prépost is, hogy javadalmainak megerősítését vegye tőle. Lajos szívesen teljesítette kérelmét; s talán ezen királyi befolyás hatása alatt eresztette vissza a stenczelvágási (ma brutóczi) plébános is a káptalannak Visznicz nevű jammiki birtokát.⁵

1355-ben, midőn lengyel Kázmér és Lajos között az érdekek kiegyenlítése került napirendre, a király Miklóst szemelte ki biztósának.⁶

Ugyanazon évben rendezte Miklós a Krigón létesített Új-Falu nevű községnek egyházi viszonyait, midőn a nép terhén könnyített s a plébánosnak a dézsmát engedte által.⁷ Következő évben már a halottak között volt s Hunfalván eltemettetett.⁸

¹ Wagner III. fol. 210. — ² Szep. kápt. levélt. scrin. 5, fasc. 3, nro 7. — ³ Szep. orsz. levélt. Miscell. Scep. scrin. 9, fasc. 2, nro 19; fasc. 3, nro 21; és Wagner III, fol. 211. — ⁴ Wagn. I, fol. 26, 133. István 1355-ben elhalálozván János nevű fiát hagyta hátra. — ⁵ Szep. kápt. levélt. scrin. 8, fasc. 7, nro 6. Stenczel = Constanz. — ⁶ Wagner I, fol. 323. — ⁷ Wagner I. fol. 325. — ⁸ Ib. II, fol. 343.

Domonkos pr. Utána Domonkos (1356—1360), a bubeki család sarja lépett a préposti székbe, ki már 1349-ben mint esztergomi s nemsókára mint egri kanonok is szerepel. Ha a szepesi káptalan eljárásí módját tekintetbe vesszük, nem családunk, ha Domonkost már mint más kevésbbé híres és befolyásos prépostság birtokosát keressük akkor, midőn a káptalani választás reá esett.¹

Itteni működéséről nem maradt sok adatunk, mert úgy látszik, hogy leginkább Visegrádon tartózkodott. Alatta szerepel azonban a kázmérfalvi (ma Kobulyan) dézsmaügy. A mai kobulyani területet kapta 1275-ben Erzsébettől három kun testvér, ugymint Domonkos, Tamás és *Kázmér*, kinek nevérol az ott alapított község is neveztetett.² 1357-ben sikerült végre reá birni a családokat, hogy a káptalannak kijáró dézsmát beszolgáltatták.³ Az egész birtok később részint hagyományozás, részint vétel útján a káptalané lett.

Három évvel későbbben azaz 1360-iki szept. 15-én pedig megerősítette, de már mint csanádi választott püspök, Pál éneklő kanonok és hivatalbeli utódjainak jogát a kolbachi, nemesáni és tamásfalvi alafák dézsmájára.⁴

Csanádról később Váradra ment által, hol 1374-iki október 31-én megszűnt élni.

Benedek pr. Helyét elfoglalta Benedek (1360—1379) királyi káplán, kinek emlékét 1363-ban találjuk először, midőn a Krigón lévő község szabadalmait erősítette meg.⁵

1364-ben védte Kalács határait Gnezda támadásaival szemben.⁶ 1366-ban pedig bevezette Lajos parancsára édesfalvi (Illésfalva területén) Jakabot, Kont Miklós nádor fődeákját, azon területre, melyen ma Jakubján és Feketekút községek állanak.⁷

Néhány évvel későbbben megint a lizskai birtokot tartotta meg táljai Fülöp és Jakab támadásaival szemben.⁸ 1370-ben végre veszprémi püspökké lett.

János pr. Utána az igen fiatal János (1379—1382) Boleszló herczegnek fia, László oppelni s vieluni herczeg és nádornak unokaöcscse lett préposttá, kit úgy látszik inkább Lajos, mint a káptalan akarata hozott a Szepességbe.⁹

¹ Bonyitay V. I, 196. Wagn. III, fol. 36 ezen prépostot nem ismeri. —

² Szep. kápt. levélt. scrin. 9, fasc. 5, nro 1. — ³ Ib. nro 5. — ⁴ Ib. scrin. 10, fasc. 2, nro 25. Az okmány a káptalan 1406-iki átiratában. — ⁵ Wagner III. fol. 36. — ⁶ Szep. kápt. levélt. scrin. 7, fasc. 5, nro 5. — ⁷ Wagner III, fol. 36. —

⁸ Szep. kápt. levélt. scrin. 1. fasc. 5, nro 82—85. — ⁹ Ib. nro 81; W. IV, fol. 8.

Czenstochov. A Lajos király által legalább öt herczegséggel kitüntetett Lászlónak öcscse azonban igen fiatal lévén, nem vehette át a prépostság kormányzatát, hanem inkább több évi tanulmányra Bolognába kellett mennie, hogy az ottani híres egyetemen a tudori rangot elnyerhesse. Helyette nagy ügyességgel Pál éneklő kanonok vezette a prépostság ügyeit. János azonban későbbben sem látta ama prépostságot, melynek jövedelmét éveken át élvezte volt, mert hazatérvén a lengyel vladislavi püspökségre neveztetett ki. Lajos meghalván, a volt nádor is Lengyelhonba vonult vissza, hol a híres czenstochovi zárdát alapította, s tőlünk kivezetett pálosokkal megnépesítette.¹ János bizván rokonságában, később a poseni és utána a gneseni érsekséget akarta megszerezni, mi által azonban Ulászló lengyel király haragját magára vonta, úgy, hogy egész későbbi élete nem volt egyéb viszontagságoknál. Meghalt 1421-ben.

Közművelődés. — Iskolák. — Erkölcsiség. — Ha a lefolyt időszakra csak futólagos pillantást vetünk, be kell vallanunk, hogy a prépostság Szepesnek közművelődésére a legnagyobb befolyást gyakorolta. Az első 50—60 esztendő alatt, mely II-ik Géza idejétől lefolyt, az ide telepített népek leginkább erdőirtással és a földnek átalakításával foglalkozván, a szellemi művelődésre természetesen kevés idő maradt.² Midőn a prépostság alapításával új fény kezdett derengeni az itteni viszonyokra, pusztító viharként jött a tatárjárás és elsepervén a nép jólétét, a műveltség alapját is tönkretette. De már 1258-ban szemét vetette Mátyás prépost a szellemi térre is, midőn a káptalani méltóságok között első helyen az olvasó kanonokságot léptette életbe. Alapíttatása, az első káptalani iskola feltámadását jelenté, melyre a káptalannak, mely saját kanonokjait nevelni volt kénytelen, okvetlen szüksége volt.

Trivium. Quadrium. Németországban már 788-ban rendelte el Nagy Károly, hogy minden püspökség s apátság székhelyén a hétszabad mesterség tanítására iskola állíttassék.³ Az úgynevezett Trivium, melybennyelv-tant, szónoklattant és dialektikát tanítottak és a magasabb Quadrium, melyben mennyiségtant, mértant, csillagászatot és zenét adtak elő, ezentúl állandó maradt. A Triviumból fejlődtek a plébániai, a Quadriviumból pedig a káptalani iskolák.

¹ Nakielski, fol. 322. kk. — ² A szász gróf czimere: „aratum cum rotulis et crux quaedam desuper“ azaz: kerékkel ellátott eke s fölötte keresztféle. —

³ J. Albertus etc. 388 k. lap.

Ezen intézménynek a Szepességbe való áthozatala Mátyás préposttal veszi kezdetét. Fejlődött a Szepességnek rendkívül sajátos és az országban talán sehol nem található viszonyai között, melyek kinyomatát a székpénz behozatala viseli magán. Ezáltal ugyanis a dézsma az egyes községek plébánosai kezébe jutván, önkényt következett az, hogy minden plébánia mellett iskola is jött létre. És miután az így keletkezett plébániák száma rendkívül nagy volt, az iskolák sem maradhattak el. Hozzájárult, hogy a községek majdnem rendszeren szász-joggal keletkezvén, a nép maga választhatá lelkészét s úgy értelmi és erkölcsi fejlődésére is önnönmaga gyakorolta a legnagyobb befolyást. Találjuk ennek következtében, hogy a papok rokonai leginkább vettek részt a szellemi fejlődésben s műveltségükre nézve is mindenek közt kitűntek. Midőn aztán olyan prépostok álltak Szepesnek élén, kik mint Muthmer még könyvirással is foglalkoztak, a szellemi műveltség nem éppen megvetendő fényt árasztott szét vidékünk területén.¹ Osztozkodtak abban a kolostorok is, melyek majdnem mindegyikében irodalmi működökkel találkozunk; és a káptalan iratai között ma is őriztetik ama könyv, melynek szavai között ezen XIV. századbéli szólam áll: „Hunc librum propria manu scripsit.“²

Az értelmiség fejlesztése mellett nem hanyagoltatott el a köz-erkölcsiség sem. Már az, hogy az isteni tisztelet alkalmával az evangelium legszebb részei és a sz. írás más alkalmas helyei magyaráztattak, nem keveset lendíthetett a szív nemesítésén és az erkölcsök átalakításán. Hogy erre az akkori háborús időkben nagy szükség volt, történetíró nem fogja tagadhatni, mert már sz. László királynak mai nézetünk szerint igen kemény rendeletei egész erővel arra törekedtek, hogy a vad szokások kiküszöböltessenek és a nép erkölcsisége nagyobb téren terjedhessen. Hogy a nép az evangelium meghallgatásához kedvet nyerjen, igyekeztek az isteni tisztelet fényét emelni és azért találjuk, hogy a káptalanban már 1348-ban nemcsak éneklő kanonok volt, hanem *succentor* is, azaz al-éneklő, kinek hatáskörébe tartozott az isteni tisztelet gondozása.³

A papok műveltségére és fegyelmükre is nagy gond fordított, mert már 1278-ban olvassuk, hogy a prépost minden esztendőben tartozik bejárni egész megyéjét, és az egyházlátogatást, mely az

¹ Wagner II. fol. 69—79; III. fol. 178. — ² Ib. II, fol. 81. — ³ Szep. kápt. levélt. scrin. 12. fasc. 1, nro 2. János prépost végrendeletében mint tanu szerepel: Georgius succentor.

isteni tisztelet mikénti tartására, a hivatalos kötelességek teljesítésére s a papnak magán erkölcsi életére vonatkozott, hiven elvégezni és ahol kellene, üdvös rendeleteket tenni.¹ Az egész egyházmegyének ügyei pedig az egyházmegyei zsinaton intéztettek el, mely mint a landeki kolostornak adott föltétel bizonyítja, minden esztendőben tartatott sz. Márton egyháza mellett.²

Igy látjuk tehát, hogy minden hivatott tényező oda működött, miszerint Szepesség a legértelmesebb vidékké lehessen és az annyira ment, hogy már a következő század első felében, azaz 1437-ben olyan intézménnyel találkozunk nálunk, mely Szepesnek értelmiségét a legszebb világításba helyezi, mert már akkor olvassuk e jellemző szavakat: „*Rectorem scholarum Districtus praefatae Praepositurae*“, azaz a prépostság területén lévő összes iskolák tanfelügyelőjét és a káptalannak al-olvasó kanonokját idézi törvénybe a Rota.³ Hol tehát már akkor volt szükség felügyelőre, ottan az iskoláknak nagy számmal kellett lenniök; hol pedig annyi iskola volt, ott a műveltség is, bizonyára magasabb színvonalra emelkedett. Azonkívül a felállított központi hivatal az iskolák bizonyos egyöntetőségére is enged következtetni, valamint arra is, hogy az iskolák majdnem mind az egyháznak köszönhetik létüket, miután csak róla olvassuk, hogy még a tulajdonképeni jobbágyok sorsán is sietett enyhíteni. Így virult tehát az értelmiség és erkölcsiség, az emberi társadalom fennállhatásának e két nélkülözhetlen tényezője, s virult olyan korban, melyben majdnem egyedül a fegyver volt mérvadó.

II. IDŐSZAK.

A huszita-támadások s humanismus kora 1382—1500.

Mátyás pr. Már az utolsó prépostnál láttuk, hogy inkább Lajos király akarata, mint a káptalan választása, juttatta őt Szepességbe. Elseje volt az azon támadásoknak, melyeket a következő királyok a szabad választási jog ellen intéztek, s melyekben eleinte még a káptalan győzött egynehányszor, utoljára mégis csak a királyok akarata érvényesült. A királyi kinevezés ugyan még nem hozott volna vesztélyt a prépostságra, mivel e sorsban az ország összes püs-

¹ Szep. kápt. levélt. scrin. 10. fasc. 2. nro 28. Ez okmányról még lesz szó. — ² Wagner I. fol. 402. — ³ Szep. kápt. levélt. scrin. 11. fasc. 4, nro 56. Wagner III. fol. 58.

pöki székei is osztoztak vele, melyeken mindazonáltal minden tekintetben kitünő férfiak tündököltek, ha egy későbbi királynak nem jut eszébe ezen jogát magán emberre ruházni. És ezen átruházás volt főoka azon veszélyeknek, melyek későbbben a prépostságra neheztedek, mert magán ember magán érdeket keres és mozdít elő, míg a király mégis az országnak ügyét szokta szem előtt tartani.

Oppelni János után tehát zalamegyei Miklós (1382—1393.), Jánosnak fia, Mária királynő kancellárja s Zsigmondnak káplánja jutott a préposti székbe, ki működésében ugyan erélylyel járt el, de a király kegyében tulságosan bizván, a káptalani érdekeket csonkitotta.¹ Kérelmére megerősítette Mária mindjárt kezdetben a prépostnak minden kiváltságait.

Hogy sz. Márton egyházának fényét emelje, 1387-ben a sz. Magdolna oltárát létesítette és az ott szolgáló pap fentartására rendelte a mai Pissarócz jövedelmét, melyet 220 frton Balás és Miklós, jamniki Lászlónak fiaitól zálogban tartott.²

Egy évvel reá, az almásiak nagyzási hajlamait csillapította le. Ezek ugyanis a szászok szabadalmait negélyezvén, nemcsak a köteles munkát tagadták meg a préposttól, hanem még a dézsmát is. Miklós Zsigmondhoz fordult, ki királyi hatalomszavával rendbe szedte a forradalmi népet.³

A prépost e győzelem után egy lépéssel tovább ment és saját káptalanától is megtagadta Almásnak felét, holott emiatt már Mátyást utasította volt rendre a nagy emlékü IV. Béla király. Az abból származott perlekedés hosszú ideig tartott, miglen abban egyeztek meg, hogy *holta napjáig* Almásnak felét, valamint a podolini és lublói dézsmát Miklós fogja élvezni ugyan, de viszont megengedi, hogy a távollevő vagy elhalt kanonokok jövedelmét a káptalan húzhassa; elismeri továbbá, a kanonokoknak már Jakab alatt adott szabad végrendelkezési kiváltságait. Azonkívül Liszkanak, Kalácsnak s Garadnának (ma Hernádpetri) felét, valamint az ottani dézsmát, melynek kezelése egyébiránt a legnagyobb nehézségekkel járt, átengedi a káptalannak.⁴

További működéséről hiányoznak a biztos adatok.

¹ W. I. fol. 326., hol két leánytestvére s azok férjei hidegkuthi Farkas és Ajkai Péter említettnek. Szep. kápt. levélt. scrin. 1, fasc. 5. nro 87, 88. —

² Szep. kápt. levélt. scrin. 4. fasc. 5. nro 1. — ³ Wagner I, fol. 329. — ⁴ Szep. káptalani levéltár scrin. 2, fasc. 1, nro 2.

György pr. Midőn a prépostság 1393-ban megürült, a káptalan azonnal választáshoz fogott és olyan prépostot szemelt ki magának, kit maga nevelhet. A választás Charnói Györgyre (1394—1404.) Lászlónak fiára s esztergomi kanonokra esett. György azonban részint a királytól félvén, részint saját fiatalságát hozván föl okúl, vonakodott a prépostságot elfogadni. A káptalan IX. Bonifác pápához fordult, esedezvén, hogy Györgyöt erősítse meg, mire a pápa 1393-iki nov. 10-én adott okmányával arra hívta fel az esztergomi érseket, hogy Györgyöt, ha a vizsgálat kiderítene, hogy jól tud latinul olvasni, fogalmazni és élő szóval is beszélni, vezesse be a prépostságba. Még ha énekelni is tudna, előnyére van.¹

György elfoglalta ugyan a prépostságot, de helyettesei által kormányoztatá, mert még 1397-ben is azt vallja az egyházlátogatást végző érseki helynök előtt, hogy eddig csak az alsó egyházi rendeket kapta és azért nem szokott, de meg nem is tud breviáriumbozni.²

Farkasfalvi László apát. A prépostnak ezen fiatal koránál fogva az elődjei által gyakorolt befolyás is csökkent és oda hajolt, hol meglett férfit és tekintélyes család fia vitte a kormányt, a schiavniki apátsághoz. László, farkasfalvi Franknak fia s Kakas grófnak anyai ágon rokona, azelőtt Dalmátiában tinini püspök, nápolyi László támadásai következtében menekülni kényszerülvén, Zsigmond által a schiavniki apátsággal megajándékoztatott.

Adományos apátok. Az adományos apátok (commendatarii) az egyháztörténelem legszomorítóbb emlékét képezik, mert azon korból származnak, melyben az oly rettenetes harcok folytak IV. Henrik császár és VII. Gergely pápa között, s melyek a császár trónjába és a pápa életébe kerültek. Idegen, nem szerzetes, néha világi emberek is lettek a kolostorok főnökeivé, mi a szerzetesi fegyelemre és jámbor kolostori életre legkárosabb hatással volt, mivel a szerzeteseket az istenes elzárkozottságtól elvonta és a világi élet zajába hajtotta. Zsigmond újra felélesztvén e fonák intézményt a kolostorok későbbi romlottságának vetette meg alapját.

László ugyan messze állt az olyan könnyelmű apátok sorától, hanem azért szem lett ő is a káros hatású adományosok láncolatában. 1398-ban találkozunk először vele, midőn is a schiavniki kolos-

---

¹Ibid. C. 1, F. 2. nro 27 jellel. Az okmányt nagy gonddal lemásolta Liptay Ferencz nagyprépost úr ő méltósága, kinek szivességéből kezemhez jutott. — ²Wagner III. fol. 41.

torhoz tartozó birtokok templomai számára 140 napi búcsút kap. A mai schiavniki uradalomhoz tartozókon kívül előfordul még Lucsivna, Alsó-Sunyava, Menguszfalva, Ó-Leszna, Káposztafalva, Stoyántölde (a mai Strázsának egy része), Farkasfalva, Rókusz (kémárki fiókegyház).¹ Működött még mint békebíró is azon egyezményben, mely 1411-ben Csorstinban jött létre Zsigmond és a lengyel király között.²

Ha azonban a kifelé való hatás csökkent is, a prépostság magán ügyeit erélyes egyházi szellemben vitték Györgynek helyettesei. Így mindjárt 1394-ben, midőn István richnói plébános kapzsiságától ösztönöztetve a hajdani Rudger és Ludger községek dézsmája czimén a káptalannak kijáró három ezüstmárka fizetését megtagadta s czimének palástolására az 1324-ben kiállított templomszentelési okmányra, melyet az *egri püspök* állított volt ki, hivatkozott, Pál éneklő kanonok s helyettes a pápai közjegyző jelenlétében elmarasztaló ítéletet hozott richnói Istvánra, s Lasconis Miklós kanonoknak rendelte ki a peres három ezüstmárkát.³

Két évvel későbben Liszka és Kis-Ida határait védte már György is uzsfalvi Andrással és idai Csirke Pankrácz özvegyével szemben.⁴

Váraljai ispotály. Reá három évvel megintelen papjainak ügyét karolta fel a szerzetesekkel szemben. Henchmann váraljai plébános ugyanis saját vagyonából azon a helyen, hol ma Váraljának 405—410-ik számú házai állanak a sz. Erzsébetről nevezett hospitiumot alapította.⁵ Igazgatója az elégtelen ellátásból megélni nem tudván, ott hagyta, mire sz. Ágoston rendű barátok foglalták el. Az ügy az egyházi hatóság elé kerülván, a barátok kizorításával végződött.⁶

Később a nép ohájának engedve meghívták a szerzeteseket az elhagyott templom és paplak elfoglalására, kiket 1427-ben valóban ott találunk.⁷

1402-ben György saját káptalanának ellenmondását volt kénytelen tapasztalni. Mikor ugyanis Almás, Lucska stb. felét, melyet a

¹ Szep. orsz. levélt. scrin. 9, fasc. 14, nro 28; Wagner III. fol. 156, hol Ó-Leszna helyett Alcznow áll. — ² Wagner I, fol. 2, 14. — ³ Szep. kápt. levélt. scrin. 11, fasc. 2, nro 22. — ⁴ Ib. scrin. 1, fasc. 5, nro 88, 89, 90. — ⁵ Szep. orsz. levélt. scrin. 5, fasc. 9, nro 15. Hospitium ma ispotályt, hajdanában zarándokfogadót jelentett. — ⁶ Wagner I. fol. 416. A kő-templom a mai üres tér déli részén állhatott. — ⁷ Szep. kápt. levélt. scrin. 10, fasc. 2, nro 28.

káptalan Miklósnak halála napjáig engedett volt által, mint sajátját igényelte volna, a káptalan élvén jogával, elütötte attól.¹

Reá egy évvel a csütörtökhelyi plébános és templom ügyét védelmezte a pinkfalvi nemesekkel szemben, kiket a régi szolgálmányok teljesítésére szorított.²

Evvvel megszűnik működése is, mert nemsokára pozsegai préposttá lön, mire a Szepességet elhagyta.

György pr. Aki Györgyöt a pozsegai prépostságra tette által, ugyanaz gondoskodott új szepesi prépostról is. Az azelőtti zavarokban hozzá hűn maradt családok egyikének nagyon fiatal sarjadékát Palóczy Györgyöt, Péternek fiát s Mátyás későbbi nádornak testvérét (1404—1419). küldte a Szepességre.³

Dósa vagy Domonkos. Eddigi nézet szerint, melyet az érdemdús Wagner is magáévá tett, Charnói György után következett volna frater Dósa szerzetes, ki már 1405-ben mint választott csanádi püspök fordul elő Zsigmond király okmányaiban.⁴ Megerősíti azt Sigray prépost többször említett kéziratában, hol szintén Dósa említetik a prépostok sorában. Mindez azonban a káptalanegy 1406-i jul. 13-án kelt átiratának téves értelmezéséből származott. Az átiratban ugyanis két okmány fordul elő s mindegyik külön kelettel; hozzájárul a harmadik kelet, mely az átirat napját jelezi. És ezt nézték a második okmány keltének, miért is az abban előforduló és 1360-ban élt Domonkost az 1406-iki esztendőhöz fűzték. Domonkost a maga helyén említettük, miért is az itteni Dósát kiküszöböltük.⁵ Hozzájárul hogy Palóczynak legalább legalább 30 évesnek kellett lennie, midőn 1419-ben Erdélynek püspöki székére ment által és így valóban fiatalnak nevezhető akkor, midőn 1404-ben találkozunk vele, mert alig hagyta el ama kort, melyben az akkori egyházi törvények szerint felvehette a *tonsurát*. E nélkül pedig egyházi javadalmat nem birhatott.

Lazult fegyelem. A káptalan panaszt emelt ugyan és egyik tagját, Keresztélyt, Sasse Jánosnak fiát, mesterkanonokot s iglói plébánost Rómába is küldötte, ki 1401-i jan. 11-én megkapta ugyan IX. Bonifácz pápától a szabad választási jogról szóló okmányt; Zsigmond azonban nem

¹ Szep. kápt. levélt. serin. 2, fasc. 1, nro 3. — ² Wagner III. fol. 42. cf. J. Albertus 657. lapján: cerocensuales. — ³ Palóczy Mátyás 1412-ben borsodi főispán s mint ilyen aláírva a XIII város elzálogosító okmányán. Pray, Annales etc. II. fol. 224. Orsolya nevű unokája később Zápolya Imre neje. Wagner IV. fol. 18. — ⁴ Wagner III. fol. 43. és Pray, II. fol. 222; valamint Wagner IV. fol. 13. —

⁵ Szep. kápt. levélt. serin. 10, fasc. 2, nro 25.

tágitott s György megtartotta prépostságát.¹ Későbbi időben ugyan kitünően működött, hanem mint szepesi prépost ritkán tartózkodott vidékünkön, minek következtében a kanonokok is kezdték elhanyagolni a helybenlakást és a fegyelem meglazult. Zsigmond király ugyan felkarolta a káptalan ügyét, mintha maga lett volna prépost, rendeletei azonban mint minden más téren, úgy itt is a változékonyság bélyegét viselik magukon és azért szükölködtek a kívánt eredmény nélkül.

Györgynek első emlékét egy esküvési okmányban találjuk. Elődje, Charnói György pozsegai prépost eltagadta ama 220 frtnak átvételét, melyet néhai Miklós prépost 1387-ben a sz. Magdolna oltárának kanonokja számára rendelt s melyről Charnóinak 1400-ban kelt adósságlevele tanuskodott, mondván, hogy a kérdéses összeget már régen lefizette a káptalannál. A káptalan az összegnek saját kezébe való lefizetéséről nem birván tudomással, természetesen tagadott, mire a boldogságos Szűz mennybemenetelének nyolczadik napján tanuk jelenlétében prépostjukkal együtt le kellett volna tenniök az esküt.² Vajjon tették-e, nem tudjuk, mert az okmány maga hallgat arról.

Zsigmond Löcsén. Mivel a káptalan székhelyén tartózkodó kanonokok száma nagyon meggyérült, a jobbaknak szívét szomorúság kezdé eltölteni, miért is az éppen akkor Löcsén lévő Zsigmondhoz fordultak, ki 1406-iki december 13-án adott levelével a javadalom elvesztésének terhe alatt megparancsolta, hogy a kanonokok székhelyükön lakjanak.³

Ennek hatása már két évvel későbbben mutatkozott, midőn tizenegy kanonok, élükön Strelny Miklós örkanonok s préposti helynökkel óvast emeltek az egyházi könyv- és kincstár gondatlan széthordozói ellen, kijelentvén, hogy ezentúl a káptalanon kívül senkinek sem engedik át az egyházi tulajdont.⁴

Uj gonddal felölelte Zsigmond a káptalant, midőn a konstanzi zsinatban való részvét s az érsek által követelt charitativum fizetése alól felmentette.⁵

¹ Szep. kápt. levélt. C. 1, F. 2. nro 27-iki jel alatt, hol több erre vonatkozó okmány található. — ² Ib. scrin. 1, fasc. 5, nro 91. Tanukként szerepelnek: plebanus de villa latina, és de villa Jeklini et Krumpach. — ³ Szep. kápt. levélt. scrin. 11. fasc. 2, nro 18, 23, 24. — Különösen a 18. sz. alatt előforduló okmányban van 5 erre vonatkozó irat. — ⁴ Szep. kápt. levélt. scrin. 11. fasc. 2. nro 18. dto. 1408. — ⁵ Ib. scrin. 11. fasc. 2, nro 26.

Szigorú rendeletek. Mig a konstanzi zsinat a zilált egyházi viszonyok rendezésével foglalkozék, a préposti helyettes sem mulasztotta el javítani a papság erkölcein. Így 1411-ben helybenlakásra szorította a káptalani plébánost s négy évvel később a baldóczy, másképen darancsi dézsmát, mely őt csak mint kanonokot, nem pedig mint plébánost illette, megvonta tőle, miáltal az isteni tiszteletben és zsolozsmákban való résztvételre kényszerítette.¹ Fentebbivel egy időben megparancsolta a többieknek is, hogy személyesen lakjanak a káptalanban; hogy a javadalom elvesztésének terhe alatt *egy napon* túl senkiök távol ne merjen maradni a kar-imától; hogy a korcsák látogatásától tartózkodjanak, a templom tárgyait az örkanonok tudta nélkül elvinni ne merészeljék, az imát ájtatosan végezzék és a templomban való könnyelmű fecsegésektől ovakodjanak.²

Ilyen nemes igyekezet mellett a sz. Márton egyháza virulhatott volna, ha az egyesek kapzsisága s Zsigmond király tulságos bőkezősége nem állanak útban, melyek különösen a helybenlakásra nézve kiadott parancsot meghiusították, mert nemcsak plébániát és kanonokságot egyesítettek egy személyben, hanem még két-két külön egyház mellett fekvő kanonoki állomást is, mi csak nyilt és vészhozó jogsérelemmel történhetett.

Javadalmak jogtalan egyesítése. Általában jellege ezen kornak az egyházi összeférhetlen javadalmak egyesítése; miből az isteni tisztelet elhanyagolása, tulságos jövedelem és az abból folyó könnyelmű élet következett, nem számítva sokszor azon nemtelen módot, melylyel az illetők a javadalmak elnyeréseért küzdöttek. És ennek nagy része Zsigmondnak tudható be, ki nemcsak a káptalan szabad választását semmisítette meg, hanem még a kanonoki állomásokat is kénye-kedve szerint osztogatta.

Már az 1286-iki febr. 9-én a prépost és káptalana között létrejött egyezmény harmadik pontjából látjuk, hogy a kanonoki javadalmakat is a káptalan prépostjával egyetemben osztogatta, minek következtében az egyházi törvényekre tekintettel kellett lenniök és voltak is.³ Zsigmond ezen is változtatott s példáját mások is követték, minek folytán sokszor két ember vetélkedett az állásért. Így

---

¹ Ib. nro 28; és scrin. 10. fasc. 2, nro 27; és scrin. 2, fasc. 3, nro 6. —
² Ib. scrin. 11. fasc. 2. nro 28. — ³ Ib. scrin. 11. fasc. 2, nro 14.

adta pl. 1412-iki jun. 6-án Dobó Miklósnak, Vinczló fiának nemcsak az egyik kanonokságot, hanem még a mindszeinti plébániát is hozzá, miáltal néhány év előtt adott saját rendeletét, melylyel a helybenlakást megparancsolta volt, kétes hatásúvá tette, min az sem változtatott, hogy Dobóról azt mondja, „*hogy morum urbanitas, litteralis scientiae sufficiens peritia, nobilitatis prosapia, sanguinis generositas*“ azaz a műveltség, elegendő tudomány és a családi vérnek nemes volta birta őt reá, hogy Miklósról így gondoskodjék.¹

Tíz hónappal később elzálogosította Lubló vidékét és a XIII várost, miáltal alapját tette le azon sok bajnak és kellemetlenségnek, mely később a prépost egyházi kormányára következék, mert az ottani plébánosok saját kényük szerint hol a lengyelekre hivatkozván, a préposttól megtagadták az engedelmességet, hol pedig a lengyelek zsarolásai ellen a prépost segítségét hívták fel, de őszintén sem az egyik, sem a másik féllel nem tartottak.²

Zsigmondnak fennemlített jóságát felhasználta nemsokára Mocholai Arnold, ki váradi kanonoksága mellett a szepesit is szerette volna megtartani.³ Mig Rozgonyi Simon, az országbíró fia birta ama javadalmat, Arnold nem merete kifogásolni, midőn azonban Simonnak a nagyszebeni prépostságra történt átmenetele után az esztergomi érsek saját emberét ültette bele, megkezdte a harczot, melyet éveken át folytatott, míg csak odorini András, ellenfelével szemben vesztés nem lett. Ugyanazon András győzött még úszfalvi Jánossal szemben is.⁴

Mig ezek folytanak, sikerült a káptalannak birtokállományait is nagyobbítania. 1413-ban megszerezte nádasi Pál fiaitól 200 frton és örök végrendeleten Csákán földének nagy részét.⁵ 1417-ben ugyanily föltételek mellett György, petróczi Szörös István fiától Zalusánnak felét, miáltal a mai Nemesánban majdnem egyedüli földbirtokossá lett.⁶

Hanem emellett nem feledkezett meg a nemesszivűségről sem, mert közben tekintetbe vevén — ugymond — Isaltának, réthi Korláth leányának szegény voltát, nemcsak a nemesi kuriát által en-

¹ Szep. kápt. levélt. scrin. 1, fasc. 1. nro 8. — ² Goltz, Matr. XIII. opp. azaz a XIII városra vonatkozó kézirat, fol. 86. hol 1616-iki ápril 13-án *versipelles* azaz köpenyegforgatóknak nevezi őket Lubomirsky emiatt. — ³ Bunyitay, II. 115. Simont prépostnak teszi, de nem volt az, hanem kanonok, azután nagyszebeni prépost, veszprémi püspök s utoljára egri. Wagner III, fol. 216. Arnoldot is győztesnek tünteti fel. — ⁴ Szep. kápt. levélt. scrin. 11. fasc. 3, nro 38, 42, 43. — ⁵ Ib. scrin. 3, fasc. 2, nro 4, 5, 6. Csákánföldje, Iungubelföldje, Zalusan mind a mai Buglócz, Kolesó s Nemesán között. — ⁶ Ib.

gedte neki örök használatra, hanem még összes földjeinek egy ötödét is.¹ A szerzett birtokot Zsigmond egy évvel később felszabadította a X lándzsások grófja alól.²

György prépostnak azonban alig volt része mindezekben, mert ritkán tartózkodott itten és még 1419-ben midőn Agoston az esztergomi káptalan által választott érsekhelyettes Új-Lechniczen a karthauziak által emelt templomot fölszentelte, sem találjuk Györgynek nyomát.³ Ugyanazon évben megvált örökre a prépostság jövedelmétől s az erdélyi püspökségre ment által, honnan négy év múlva az érseki székre költözött. Meghalt 1439-ben, s csak végrendeletében emlékezett meg a Szepességről, amidőn sz. Márton rongált egyházának javítására *eser* aranyforintot hagyományozott.

György pr. Palóczy távozása után, 1419-iki szept. 26-án megjelent Keresztély kanonok az itt tartózkodó apostoli közjegyző előtt és káptalani társainak nevében óvást emelt a királyi kinevezés ellen. Ez oknál fogva-e avagy pediglen Zsigmond elfoglaltsága miatt, de a káptalannak tényleg sikerült most az egyszer és *utoljára* jogát gyakorolni és saját választottját a préposti székbe ültetni. A két György után egy harmadik György (1419—1433.), késmárki Theodoriknak fia következett; hajdanában szepesi kanonok, 1414-ben pedig Brandének, XXIII. János törvénytelen pápa (a törvényes XII. Gergely volt) követének akarata folytán a győri sz. Adalbertnek prépostja, ki ugyanazon János engedélyével még távollétében is huzhatta a prépostság jövedelmét, mit egyébiránt tudományos kiképeztetésére használt fel.⁴

Szepesi megválasztatása után azonban megerősítésért, az időközben lett V. Márton törvényes pápához fordult, ki kérelmét teljesítette is.⁵ És ennek nyomán 1420-iki márcz. 24-én Zsigmond schiavniki apát által be is lön vezetve a prépostságba.⁶ Hanem a megválasztatás és megerősítés közt lefolyt hat hónapi 250 frtból álló jövedelmét az apostoli kamarának volt kénytelen átengedni, mint arról Wolfram Péter krakói kanonok s pápai biztos nyugtája tanuskodik.⁷

Késmárki György kormányzása nagy s változatos eseményekben gazdag, melyek életébe is kerültek. Már 1423-ban, midőn Zsig-

¹ Szep. kápt. levélt. fasc. 3, nro 2. — ² Ib. nro 1. Ebből látjuk, hogy az exercituantes nobiles de Scepus (Bárdosy I. fol. 450.) a lándzsások voltak. —

³ Wagner III. fol. 185. — ⁴ Szep. kápt. levélt. scrin. 11, fasc. 1, nro 1, 4. —

⁵ Ib. nro 8. — ⁶ Wagner III. fol. 156. — ⁷ Szep. orsz. levélt. Misc. Scepus. scrin. 9 fasc. 8, nro 6.

mond király Bártfán tartózkodott, igen kétes ügyben bizta Györgyre az ítéletet. Mocholay Arnold ugyanis újra be akart tolnakodni a szepesi káptalanba, és György valóban odorini Andrással szemben neki ítélte oda az olvasó kanonokságot.¹ András azonban mind a pápai közjegyzőhez mind az esztergomi érsekhez fordult s mind a két helyen győztes lett.²

Ugyanazon évben lépett fel két lőcsei polgár Jakab s Antal ellen, kik Miklós volt plébánosuknak hagyatékát elsajátították volt, s a hagyaték kiadására kényszeríté őket.³ Hasonló módon védte István kanonok jogait László dráveczi perjel és az ábrahámfalvi nemesek ellen, kik mind a két helyen megtagadták a dézsmát.⁴

Reá egy évvel megint kénytelen volt a káptalan Vysznicz nevű birtokát jamniki Balás az Aurifaber-család utolsó sarja ellen védeni.⁵ 1426-ban surlódásai támadtak az érsek helynökével, ki az örökösödési ügyeket, melyeknek közvetlen bírója a szepesi prépost s káptalana volt, maga ítélőszéke elé vonta.⁶ György Zsigmondhoz fordult jogorvoslásért, ki Pozsonyban adott levelével újra megerősítette a prépost joghatóságát az egész Szepesség felett.

1427-ben igen érdekes harcza támadt Györgynek az akkori 24 Regales (kir. községek) plébánosaival. Okot szolgáltatott reá a székpénz, a préposti helynök választása, az egyházlátogatás módozatai és a plébánosok végrendeletei körül támadt kérdések.

Az elsőt illetőleg követelte a prépost, hogy minden ötven telek után fizessenek egy márkát és négy nehezéket — *unius marcae et quatuor ponderum*, mondja az okmány —; mire feleletül bemutatta Tamás, svábóczi plébános a többiek nevében az 1278-iki nov. 29-én Fülöp esztergomi érsek előtt kötött egyezményt, mely szerint csak minden hetven telek után van a prépostnak joga megkövetelni az említett összeget. Érdekes, hogy az okmányban említett városok nevei nem a Wagner által felhozottak.⁷ Nevei a következők: Suburbium, Eulenbach, Odoryn, Villa nova (Igló), villa *Baldmar*, villa Urssy, *Vilgustorph*, S. Ladislaus, villa Kabusz, villa Svevi, villa Theutonicalis, Vylka, S. Georgius, Mulymbach, Lomnicha, villa Ysaac,

¹ Szep. kápt. levélt. scrin. 11, fasc. 3, nro 38. — ² Ib. nro 42 dto 1425. —

³ Szep. kápt. levélt. scrin. 11, fasc. 3, nro 36, 39. — ⁴ Ib. scrin. 3, fasc. 4, nro 2. Wagn. III. fol. 171. ezen perjelt nem ismeri. — ⁵ Ib. scrin. 8, fasc. 7, nro 8. E birtokot 1425-ben Berzeviczy Péter tárnokmester s szepesi főispán kapta. W. III. fol. 214.

⁶ W. III. fol. 53. — ⁷ W. I. fol. 266.

villa Menhardi, villa poloni (polow), Béla, Lewbitza, villa Durandi, villa Ruszkyn et Leucha.¹

A préposti helynökre nézve úgy látszik podolini János kánok volt az, kivel a plébánosok nem voltak megelégedve. A prépostok ugyanis a künt lakó plébánosok sorából választottak sokszor helyettest, mint azt már 1329-ben olvassuk, hol Sybitho, gölniczi pap említették mint olyan. A plébánosok nemcsak azt nem helyeselték, hogy a káptalanon kívül lakják a helyettes, hanem megkövetelték, hogy csak felszentelt papot tegyen azzá, ki jó hirnevű s erkölcsös életű legyen.

Egyházlátogatás alkalmával, melyet minden évben sz. Mihály és a bőjt első vasárnapja közé esett időben kellett végeznie, tulságos számu emberrel s alkalmatossággal merítette ki a plébánosok türelmét a prépost; követelték tehát, hogy ezentul huszonhat ember és harmincz ló eltartásával elégedjék meg; azonkívül egy nap- és egy éjszakánál tovább ne maradjon egyik plébánián sem.

A végrendeletre nézve abban állapodtak meg, hogy avval elhalt plébánosnak akaratát tartsa tiszteletben, végrendelkezés nélkül elhaltnak örökéből azonban a hetven telek után járó díjat lefoglalhatja.²

Igy intézték azt el 1427-iki febr. 21-én a váraljai sz. Erzsébet ispotályában lévő közjegyző előtt. A tanuk között szerepel már három segédlelkész is, ugymint a löcsei, váraljai és mindszei; valamint Antal, német-lipcei plébános is, mi megintelen annak jele, hogy Liptómege lassanként szintén a szepesi préposttól kapta lelkészeit.

Ugyanazon évben védte György prépost Liszkát Meszes György támadásaival szemben.³ Reá egy évre pedig a tornai várnagy és Ezdege Bán Pál ellenében.⁴

¹ Szep. kápt. levélt. scriu. 10. fasc. 2, nro 25. Késmárk 1417-ben lett felszabadítva a szász gróf alól. Wagner I, fol. 51. A székpénzt in festo s. Andreae apostoli tették le a plébánosok egészen 1673-ig. — ² 1555-ben következőkép számították a pénzt:

Marca =	6	frt.
Ferto =	1	frt 60 den.
Lotho =	—	55 „
Uncia =	—	28 „
Pondus =	—	19 „

70 telek után tett volna tehát a székpénz 6 frtot s 76 denárt. Egy akkori kéziratból. — ³ Szep. kápt. levélt. scriu. 1, fasc. 5, nro 96. — ⁴ Ib. scriu. 9. fasc. 4. nro 11.

Szintén 1428-ban találkozunk újra Tamás svábóczi plébánossal. Kiközösítette volt földes urát, ki őt azért perbe fogta. Az egybehívott bíróság oktalannak s minden jogalap nélkülinek találta a kiközösítést, mivel az ilyen büntetésnek kiszabása nem a plébánoshoz tartozik, Tamást elmarasztalta, földes urát pedig felmentette.¹

Még keményebb ítélettel találkozunk 1429-ben. János kanonok s zsegrai plébános ugyanis elhanyagolta székhelyét, rosszul végezte az isteni tiszteletet, erkölcstelen életet folytatott. György kemény dorgálás után letevással fenyegetőzött, mire János észre tért.²

Nehogy azonban maga példája a romlottság okozója gyanánt tűnjék fel, igyekezett saját magát is a jog és nemes élet útján megtartani és azért a netán elkövetett törvénytelenségek miatt feloldozásért a pápához fordult, ki a schiavniki apátot hatalmazta fel arra, hogy Györgyöt — ha esetleg szükség volna — az egyházi cenzurák alól oldja fel.³

Ezek mellett már 1431-ben újra a kultámadók ellen látjuk sikra szállani. Nagy-lomniczi László, Mihálynak fia s Lőrincz, Györgynek fia ugyanis a valódi tényálladék elhallgatása mellett Jurszkét, kis és nagy Lomniczot igyekeztek Zsigmondtól hűbérül nyerni, György azonban résen volt s a királyljal szemben is bebizonyította, hogy ama községek kalácsi területen állanak. Igy elütötte a bitorlókat az idegen jószágtól.⁴

Hasonló eredménnyel járt el ugyanazon évben a létonfalvi erdők kipusztítóival szemben.⁵

Igy igyekezett mind szellemi téren a fegyelmet s erényes életet, mind anyagi tekintetben a préposti jogokat előmozdítani s talán nem is sejtette ama vészfellegget, mely nyugaton tornyosulni kezdett, hogy aztán zivatarával saját prépostságát is elseperje. Angolhonban ugyanis Wikleff János plébános már a mult század végén olyan tételeket állított fel, melyek az akkor uralkodó egyházi és politikai nézetekkel legmerőbben ellenkeztek s mind a két téren nagy mozgalmakat voltak előidézendők. Vallási tekintetben ugyanis azt vitatta, hogy a

¹ Szep. kápt. levélt. scrin. 11, fasc. 3, nro 48. Wagner III. fol. 54. —

² Wagner III. fol. 55. — ³ Szep. kápt. levélt. scrin. 11, fasc. 1, nro 11, dto: 1429. Talán a hajdani győri prépostságot vetették szemére. — ⁴ Ib. scrin. 7, fasc. 5, nro 7. Szep. orsz. levélt. protocoll. 1522. fol. 161 és protoc. 1632, fol. 195, a. hol Kromló is kalácsi területen van. Wagner I, fol. 138. nem tudta megtalálni. Bárdosy I, fol. 366, hol Kalács határai csakugyan oly messzire terjednek. — ⁵ Ib. scrin. 6, fasc. 2, nro 15.

kehely használata nélkül nem érvényes az oltári szentség; politikailag pedig azon veszedelmes nézetet állította fel, hogy bármely hatóságnak csak akkor kell engedelmeskednünk, ha meg vagyunk róla győződve, hogy nincs halálos bűnben; mi igen tetszetős ürügynek szolgálhat arra nézve, hogy az előjáróság rendeleteit is elmellőzzük, midőn inyünkre nincsenek. E nézeteket átvette későbbben s fejtegette a szószékről is Husz János, csehországi áldozár. Midőn azért Zsigmond király közvetítése folytán halállal sújtatott, hivei Ziska vezérlete alatt a közben cseh királylyá lett Zsigmond ellen irtó háborút indítottak. Nem elégedtek meg azonban saját országukkal, hanem 1428 óta hazánkba hozták át gonosz fegyvereket, hogy Zsigmond elleni dühüket ennek első országával is éreztessék.

Legelső csapásaikat a magurai kerület fogta fel. A káptalan maga ugyan 1431-ben az Olaszhonból haza készülő Zsigmond parancsára 300 frtot adott hadi segélyül, de ez nem mentette meg őt a veszedelemtől.¹ Még ugyanazon évben megtámadták a lechniczi kolostort, hol a szerzeteseket részint leöldösték, részint pedig szétkergették; a drágaságokat meg könyveket ellopták s széttépték.² Aztán pedig Bedrich szökött barátnak vezérlete alatt közelebb hozták vérázott fegyvereiket.

György prépost éppen akkor, a megtagadott dézsma miatt, harcban volt László, schiavniki apáttal, s annak néhány templomát, köztök a greniczit is tilalom alá vetette.³ A közelgő veszély azonban kibékítette őket. László kolostorát csakhamar kifosztották a rablók, György pedig az erős Késmárk falai mögé vont a magát, hanem saját veszedelmére. A husziták egy része elfoglalván a Késmárk mellett a Poprád baloldalán az úgynevezett Michael-bergen lévő templomot és paplakot, melyben a külváros plébánosa tartózkodott, addig sanyargatták onnan a várost, míg kezükbe nem került. Kifosztották, előkelőbbjeit fogságba hurcolák s György prépostot is lánczra fűzvéen rabolva s pusztítva vonultak Liptón át Csehország felé. Hybbén 3047 frton szabadon eresztették ugyan a késmárki tanácsot, György azonban Prágába hurcoltatott, hol a sok nyomor következtében meg is halt.⁴ Hogy ezen s sok hasonló tett miatt a

¹ Szep. kápt. levélt. scriu. 1. fasc. 2, nro 8. — ² Wagner II. fol. 49; III. 187.

³ Szep. kápt. levélt. scriu. 11. fasc. 3. nro 49. Wagner III. fol. 160. — ⁴ W. I. fol. 52. et III. fol. 214, hol e templomot tökéletesen leromboltatja Zsigmond.

huszitákat még lovagi bajnokoknak nevezheti némely honi író, szinte megfoghatatlan.¹

A rablók kivonulta után a káptalan György halálának hírére vevén, új prépostról kezdett gondoskodni. Zsigmond király azonban megelőzte őket, már 1433. okt. 28-án Baselben kiadott levelével, hajdani udvari orvosát s jelenleg buda-előhegyi prépostot nevezte ki Szepességbe, névszerint Stock Jánost (1433—1464.) Erélyes ember volt, ki a prépostsági jogokat minden támadás ellen meg tudta védeni, kemény jelleménél fogva azonban még hozzátartozóit is elidegenítette. Először 1426-ban találkozunk vele, midőn is Rozgonyi Péter egri püspök, kanonoknak s a tizenkét apostol oltárának igazgatójává teszi őt.² Onnét lassanként boroszlói kanonok s óbudai prépost s utoljára még szepesi is, Zsigmond kegye folytán. Hasonló módon szerzett össze Miklós öcsöcse is több egyházi javadalmat. És az óbudai prépostságot csakis ezen öcsöcsének engedte által János, míg a többi javadalmat az egyházi törvények nyílt sérelmével megtartotta, miáltal elegendő ok volt adva arra, hogy káptalana akár-mikor harczba keveredjék vele.

És valóban alig foglalta el székét, már is harcza támadt usz-falvi János kanonokkal és a vele tartó néhány plébánossal, kiket csak nagy bajjal szoríthatott engedelmességre.³ Utána intézte el békésen a Benedek mindszei plébános és Keresztély kanonok között támadt dézsmakérdéseket,⁴ és András helynök, meg János kanonok közt egyezményt hozott létre, melynél fogva Uramföldének (másképen Urbanföldre meg Grancs) két harmadát Andrásnak, egy harmadát pedig Jánosnak ítélte oda.⁵

Nemsokára a szász plébánosokért kellett közbenjárnia. Községeik ugyanis az akkori korszak szelleme és egyházellenes szokása szerint megnyirbálták a papok jövedelmét, miért is Stocknál panaszt emeltek a városok ellen. A prépost Zsigmondhoz fordult, ki 1434-ben adott parancsával meghagyta az illető városoknak, hogy a dézsmát levonás nélkül szolgáltatassák be lelkészeiknek.⁶

Ezen időtől fogva különben általánosak lesznek a dézsma miatti surlódások. A városok kapzsisága mellett különösen az alsó nemesség

¹ Hyross; Zamok etc. 81. lap 5. jegyzete. — ² Szep. káptalani levéltár scriin. 11, fasc. 3, nro 46. — ³ Ib. scriin. 11, fasc. 3, nro 51. — ⁴ Szep. orsz. levélt. scriin. 9, fasc. 2, nro 12. — ⁵ Szep. kápt. levélt. scriin. 2, fasc. 6, nro 13. Grancs, Beharócz, Petrócz t. i. alafásak voltak. — ⁶ Szep. kápt. levélt. scriin. 10, fasc. 2, nro 30.

vonakodása játszik szerepet e tekintetben. E nemesség ugyanis a hosszú harcok alatt elszegényedett s birtokai egyes nagy urak kezében pontosultak össze, kikre most irigy szemmel néztek a tönkre jutottak. A nagy urakéi mellett egyedül az egyházi birtokok álltak még sértetlenül, sőt napról-napra még szaporodtak is, mivel ezeket az átok megvédte a rablók ellen. A tiszteleten azonban, melylyel egykoron volt a nép az egyházi osztálylyal szemben, már meglehetősen rést ütöttek az egyházi szakadások, a humanisták könyvei, a német vallási harcok, a papok telhetetlensége s fegyelmetlen életük, miért is lassanként oda szögelt ki a társadalmi hajlam, hogy az elszegényedett osztály a nagy urak ellen nem tudván s nem mervén kikelni, az egyházi személyeken kezdte tölteni boszuját. A városok lakói pedig régóta híresek voltak az egyházzal szemben mutatott szükkeblűségükről s azért nem csoda, ha minduntalan a dézsmát is megvonni igyekeztek annak szolgáitól.

Stocknak közbenjárása következtében Zsigmond figyelme újra hajdani orvosa felé fordult, kinek már az 1435-iki jan. 13-án visszaadta a prépostok régi jogát, hogy a kanonokokat ő nevezhesse ki.¹ Ugyanazon év december 27-én pedig bizalmas udvari emberei közvette fel a prépostot.²

Igy növekedett Stock befolyása, ki azt sz. Márton egyházának fölvirágoztatására használta. 1382-ben keletkezett ugyanis a templom déli oldalán az Ur testének kápolnája, melylyel az akkori prépost s káptalana a Wikleff által terjesztett tévtanok elleni meggyőződésének külső jelét akará adni,³ Wikleff tagadta az oltári szentséget, a kápolna pedig éppen azért e szentségnek tiszteletére emeltetett. Stock e kápolna fényét akarván előmozdítani, 1436-ban teljes búcsút nyert ki azok számára, kik Urnapkor ezen kápolnában megáldoznak és a nyilvános körmenetben részt vesznek.⁴

Reá egy esztendővel a templom átépítésére kezdvén gondolni, az előbbeni prépost hagyatékát követelte podolini János volt helynöktől, hogy a templomra fordíthassa. János azonban és Brega Miklós al-olvasó kanonok s megyei tanfelügyelő részint elpocsékolták, részint eltagadták azt. Stock perbe fogta Jánost s börtönbe záratta, mire Miklós a római kuriához felebbezett, mely azonban Stock bizonyítékai után mind a kettőt elítélte s a kanonokságról is letette.⁵

¹ Wagner I. fol. 331. — ² Szep. kápt. levélt. scrin. 1, fasc. 1, nro 13. —

³ Wagner II. fol. 82. — ⁴ Szep. kápt. levélt. scrin. 11, fasc. 4, nro 53. — ⁵ Ib. scrin. 11. fasc. 4, nro 54—56. Mind a kettőről már feljebb is volt szó.

Közben elhalálozván Zsigmond király, Stock benne leghatalmasabb védurát veszítette, mit néhány nemes, köztük Görgői Benedek, Mariássy György és Rákóczy László a dézsma megtagadására és Stock bántalmazására vélt felhasználhatni, Albert király azonban védelmébe fogadván a prépostot, a szepesi főispán hatalmi karát hívta fel ellenök, mire kénytelenek voltak engedni.¹ Hasonlóképen szorította vissza Stock a káptalan birtokát megtámadó Semsey Frank s László testvéreket és Alsó-Szálókat tartotta meg a kanonokok számára.²

Albert jóakarata azonban nem vala képes a Szepességet a sok bajtól megszabadítani. Kitérvén ugyanis közötté és lengyel Ulászló között az ellenségeskedés, Saffranecz a lublói kapitány rabló módjára vetette magát a Szepesség éjszaki részeire, s ámbátor Rozgonyi István szepesi főispán többször szerencsével harczolt ellene, támadásait mégis csak akkor sikerült feltartani, midőn Albert parancsára Palóczy László és Berzeviczy István pohárnok Ulászlóval békét kötöttek.³ Tíz nappal reá Albert király elhagyta a világot.⁴

Helyét elfoglalta a magyar rendek által választott Ulászló, ki ápril 23-án Késmárkra érkezett, hol május 4-ig tartózkodott.⁵ Perényi Miklóst, Késmárk kapitányát, szepesi főispánná tette, Komorovski Miklósnak pedig, kitől az útra való szükséges pénzt kapta kölcsön, a tizenhárom szepesi yarost adta oda.⁶ Késmárkról Iglónak vette útját, onnan pedig Szepeshelynek tartott, hogy az akkor Mindszenten át vezető nagy úton Sárosba s onnét tovább Budára jusson.⁷

Stock prépost, különben Erzsébet hive, itthon nem lévén, javadalmának majdnem kárát vallotta, mert Ulászló de Dominis János, segniai püspököt, az őt vezető magyar követség fejét rendelte préposttá, a káptalan pedig meghajolt új királyának akarata előtt. De Erzsébet fenyegetései és az esztergomi érsek erélyes fellépése észre térítették a segniait, ki jogtalan tolakodását elismervén, helyet csinált a törvényes prépostnak.⁸

¹ Szep. kápt. levélt. scrin. 10, fasc. 2, nro 31; Wagner I. fol. 332. — ² Ib. scrin. 1, fasc. 2, nro 10; és scrin. 8, fasc. 1, nro 4 dto: 1510, hol ezen Alsó-Szálók fele a káptalané. — ³ Wagner I, fol. 142; III. fol. 217, 257. — ⁴ Timon, Epitome, fol. 67. — ⁵ Wagner II. fol. 98 kk. — ⁶ Ib. III. fol. 217. — ⁷ Ib. fol. 257. ⁸ Szep. orsz. levélt. protocoll. 1510. fol. 51.

Stock visszatért székhelyére, hol az ő férfias erélyére, a nemesokára bekövetkezett viszonyok közt legnagyobb szükség volt, mert az Erzsébet szolgálatába állott cseh Giskra a hajdani Ziska utjain a Szepességre vetette magát, hol az általa behozott csehek húsz éven át garázdálkodtak.¹ Berchall Miklós, Giskra alvezéreinek egyike Késmárkon fészkelte be magát és azt meg környékét még hajdani úrával szemben is megtartotta, ki még 1456-ban is, kudarczot vallott Késmárk falai előtt.

Ily viszonyok között nem csoda, ha a nemesek felhasználván a Szepesség zilált viszonyait, a dézsmát megtagadták. Már Albert, mint említettük, kénytelen volt őket meginteni. 1441-ben a petróczi közbirtokosok vonakodtak fizetni. Stock először Lodomér érsek és Illés a szászok grófjának a dézsmáról szóló egykori leveleit iratta által; aztán pedig bemutatván nekik ezeket, engedelmességre inté.² Midőn erre sem hajoltak, tilalom alá vetette egyházukat, őket pedig kiközösítette, mire Széchy Dénes érsekhez fordultak.

Az érsek Stockot az ország jelenlegi szerencsétlen helyzete miatt elnézésre intette, de egyszersmind sikerült kivinnie, hogy a vonakodók 1445-ben megjelenvén a káptalan előtt, készeknek nyilatkoztak a dézsma fizetésére, ha Stock büntetését felfüggeszti. Mit azonnal meg is tett.³

Julián bibornok. Alig végezte Stock a nemesek elleni pert, már újra az ország *feloszthatlansága* mellett volt kénytelen sikra szállani. A lublói kerület, felbujtatva a lengyelek által, megtagadta a dézsmát, de Stock, ugy mint száz évvel azelőtt János prépost a krakói püspök ellen, éreztette fenhatósági jogát a lázadókkal szemben és tilalom alá vetette az egész kerületet, mire Tamás podolini, Gáspár ó-lublói, Péter új-lublói és János gnezdai plébánosok Julián bibornok, pápai követhez fordultak, ki őket a cenzurák alól feloldotta ugyan, hanem a dézsma fizetésére kényszerítette.⁴ Erre felmentette Stock Pál az új-ruzbachi plébánost s templomát is a tilalom alól.⁵

A reá következő évben, azaz 1443-i jun. 5-én földrengés rázkódtatta meg a Szepességet.⁶ És nyomban reá megkezdette Rozgonyi Simon egri püspök a Richnón fészkelő Giskra elleni hadat. A káptalan, Simon parancsára, ládába rakatta a levéltárt és a sze-

---

¹ W. II. fol. 105. kk. — ² Szep. kápt. levélt. scriu. 10, fasc. 2, nro 33, 35, 36. — ³ Ib. nro 37. Wagner III, fol. 60, kk. — ⁴ Ib. nro 34. — ⁵ Ib. scriu. 11, fasc. 4, nro 58. — ⁶ Wagner II. fol. 346.

pesi várba vitette.¹ Három év múlva Vasky Péter várnagy gyáva gondatlansága miatt huszita kézre került a vár s vele együtt a levéltár is. Giskrának a magyar rendek közé való felvétele után visszakérültek ugyan a ládák, hanem feltörve és sok irat hiányával, mert a várban feltörte a ládákat aranyossi Csudák János és a mai Aranyosra vonatkozó okmányokat ellopta. Csudák emiatt *in homagio convictus infamis*-nak lön nyilvánítva, de az okmányokat csak 1499-ben adta vissza.²

Stock minden baj között sem feledkezett meg az egyház felvirágoztatásáról és a hitélet emeléséről, miért is mindjárt 1444-ben negyven napi búcsút nyert mindazok számára, kik a késmárki sz. keresztről és sz. Erzsébetről nevezett plébánia templomokat látogatják, hogy ha — mint az okmány mondja — előbb meggyóntak s penitenciát tartottak.³

Reá egy évvel magát IV. Eugen pápát hívta fel a schiavniki apát, görgői Benedek és Komorovski ellen, kik újra megsértették a dézsmáról szóló rendeleteket. A pápa a lechniczi perjelt és Szepessi Gáspár esztergomi kanonokot bizta meg a keresettel, kik Stocknak ítelték oda az igazságot.⁴

Ezen eset mutatta, hogy a szerzetesek között már sok a selejtes, kik, mint a schiavniki apát, hivatásbeli körükön túl lévő dolgokkal kezdenek foglalkozni. Még inkább kitűnt az 1446-ban, midőn is János szász-meiszeni pap nyílt panaszszal lépett fel a káptalan előtt Antal draveczi perjel ellen, vádolván őt — mint az okmány mondja — hogy *turpis et impiae vitae*, azaz, hogy züllött életének folytatására pénzt csalt ki tőle és hitegetéssel hozta ide, plébániát és fényes ellátást ígervén neki, holott most szegényesen s nyomorban tengődni hagyja.⁵ Rosz jövőnek előjelei voltak ezek. Egyedül a *gölniczi* domonkosok birtak hivatásuk teljes tudatával, kik is ez időben Lénárd mester által az eredeti szigorú rendhez visszavezettetvén, későbbben is önérzetesen védték az igazságot és a jó erkölcsöket.⁶ A többi

¹ Szep. kápt. levélt. scrin. 1, fasc. 2, nro 5. — ² Ib. scrin. 1. fasc. 2. nro 18, és scrin. 9, fasc. 7. nro 44, 46. — ³ W. I, fol. 59. Az Erzsébettemplom is a városon kívül volt. Gondozták a landeki keresztések. — ⁴ Ib. fol. 334. Szep. orsz. levélt. lit. E, fasc. 4, nro 2; és Szep. kápt. levélt. scrin. 5, fasc. 4, nro 1, hol Benedek jóvá teszi régi hibáit s liskai szőlő jét adja oda a káptalannak. — ⁵ Szep. kápt. levélt. scrin. 11, fasc. 4, nro 59. — Antal perjelt nem ismeri Wagner III, fol. 171.
⁶ Wagner I, fol. 428.

szerzetes-rend leginkább a Németországból ide szivárgott humanista szellemben leledzett, melynek sajátságos jellege a klasszikus műveltség (hyperkultura) és a vallási igazságoknak érdemükön alóli lenézése, mivel — szerintük — nem Cicero nyelvén adattak elő.

Ugyanakkor kezdé a káptalan is Karácsonmezei Miklós kanonok vezetése alatt a Stock elleni harcztot. Okai között találjuk, hogy Stock a hajdani Muthmer prépost által a káptalannak hagyott malmot s földet visszafoglalta, hogy Almásznak a felét nem engedte át a káptalannak, hogy igen szigoruan bánt az egyesekkel, hogy a Bodrog vizét majdnem egyedül használja stb. hasonló dolgot.¹ Az ügy Széchy érsek elé került, ki egyes részleteit az érseki zsinatra tartván fenn, a többire nézve 11 pontban egyeztek meg, melyek tizedikében azt találjuk, hogy a templomba való bort felerészben a prépost, felerészben pedig a káptalan tartozik szolgáltatni, még pedig mindazon miséhez, mely „*per quoscunque Catholicos presbyteros*“ azaz kath. pap által szolgáltatnék, mi az elterjedő husziták ellen szólt; egyébként pedig Miklós kanonok nyilvános bocsánatkéréssel s engedelmesség fogadásával engesztelte ki a prépostot.²

Az említett tizedik pont nem volt ok nélkül, mert valóban Giskrának sáros- és szepesmegyei főispánsága alatt rohamosan terjedett az eretnek-huszita rablók szokása, melynek következtében már 1449-iki jun. 24-én szomoruan panaszkodva írták meg az országos rendek a pápának, hogy Sáros- és Szepes megyékben több templomban *de facto* két szín alatt osztogatják az úrvacsorát, küldene tehát pénzsegélyt, hogy a megtámadott vallás érdekében háborút viselhesse nek.³ Egy évvel reá meg is indította Hunyady János a hadat, de az urak hűtlen elpártolása következtében, mint tudjuk, igen csekély eredménnyel.

Ugyanazon év jun. 13-a táján vallásos lelkiismeretének szép jelét adta Stock, midőn Miklós öcscsével egyetemben az óbudai prépostság templomában az Úr testének oltárát alapította s bőséges jövedelemmel ellátta, mivel tudja — úgymond — hogy a préposti jövedelem utolsó filléréből is szigorú számot kell adni az utolsó ítéletnél, miért is annak tiszteletére fordítja, akitől kapta.⁴

Reá egy évvel megint az ország érdekében működött, midőn a *teljes búcsúról szóló* pápai levelet Lőcsén, hol leginkább tartózkodék,

¹ Szep. kápt. levélt. scrin. 2, fasc. 2, nro 18; és fasc. 1, nro 4. — ² Ib. scrin. 11, fasc. 4, nro 60 dto: 1448. ápril 27-ike. — ³ Wagner I. fol. 60. s fol. 29 kk. —

⁴ Ib. fol. 335 kk.

a nagytemplom ajtajára kifüggesztette.¹ Az ország rendei ugyanis és Hunyady a katonák kormányzója a török elleni harcra költséget akarván szerezni, azon „*legforróbb esdekléssel*“ fordultak IV. Miklós pápához, hogy búcsút engedjen és az ezen alkalommal befolyó pénzt a török elleni hadra utalványozza. A pápa engedvén, azt írta, hogy 1451-iki ápril utolsó napjáig teljes búcsút nyerhet mindenki, ha *vere poenitens, confessus et contritus*, azaz őszintén meggyónván és penitenciát tartván, azon *pénznek felét* átadja, melyet Rómába való utaztatásban, három napi ott tartózkodásában s hazatértében elköltött volna. A gyűjtés módozatára nézve pedig azt mondja: *pecunia in capsis vel cistis reponenda detur integra in usum exercitus congregandi contra infideles Turcos*, azaz a templomok ajtaja mellett begyűlt pénz hiány nélkül adassék át Hunyady biztosainak.² És valóban ama pénzzel már a következő évben szerez Hunyady zsoldost és harczol győztesen a pogány török ellen.

Addig azonban a husziták újra pusztították vidékünket. Egy részök a csütörtökhelyi templom mellett fészkelte meg magát és onnan üzte rabló kalandjait s harczolt, magához hasonló csehek ellen. Kifosztották a létonkői kolostort, mely 1449-ben csetneki Kisztnertől Stoosznak felét megvásárolván, elárulta, hogy van még rabolni valója és a szerzeteseket kivonulásra kényszerítették, míg csak 1453-ban nem jött Hunyady László s Axamythot egyidőre vissza nem szorította.³ Teljes leveretése csak későbbben sikerült és akkor is kincsekkel terheltén vonult vissza sok cseh vezér.

Stock e válságos időben kifejtett buzgalmaért 1456-ban szabad végrendelkezési jogot kapott.⁴ Mátyás király ugyan nem tartotta ezt tiszteletben, hanem azért Stockot életében mindenféle más módon tüntette ki. 1458-ban ugyanis megerősítette számára a már rég meg volt jogot, hogy saját belátása szerint nevezhet ki kanonokokat és létesíthet javadalmakat.⁵ Sőt talán orvosi tudományát is igénybe vette, mert éppen akkor olvassuk, hogy olyan nagy Stocknak befolyása az udvarnál, hogy ajánlatára lett felvéve Mátyás körébe, Wethés Albert választott veszprémi püspök, ki azért szép levélben mondott a prépostnak hálát.⁶

Ámbár Stock sem prépostságának sem káptalanának jogait nem

¹ Wagner III, fol. 63. — ² Wagner I, fol. 277 k. — ³ Wagner II, fol. 48; I, fol. 426 és fol. 65. — ⁴ Szep. kápt. levélt. scrin. 1, fasc. 1, nro 14. — ⁵ Ib. scrin. 11, fasc. 4, nro 63. — ⁶ Ib. scrin. 1, fasc. 2, nro 12.

hanyagolta el, mégis új ellensége támadt Sindranus vagy Sandrinus kanonok személyében. Midőn ugyanis Stock őt helybenlakásra szorítani nem volt képes, letette a kanonokságról és Sigmundy Lukácsot hozta helyére a káptalanba, mire Sindranus 1459-ben Lőcsén Stock személyes jelenlétében a legkeményebb kifejezésekben óvást emelt ellene, panaszolkodván, hogy a prépost őt bebörtönöztette.¹ Stocknak eljárása nem ítéltetett el a szentszék által, de három év múlva parancsot kapott, hogy a gyógyászat gyakorlásától tartózkodjék és a közben megjavult Sindranust javadalmába helyezze vissza, miután Lukács csak meglapta a sz. Márton egyházát.²

A prépostság nagy területéhez és a papok nagy számához mérten már régen szűknek bizonyult sz. Márton egyháza. Különösen egyházi zsinatok alkalmával alig bírta a követeket befogadni, miért is már e század elején az átépítés gondolatával foglalkozott a prépost és a káptalan. Palóczy György érsek 1000 aranyforintot hagyományozott ezen célra, mely a lefolyt 21 év alatt a káptalan letéteményében volt. Stock, ki jobban szerette a lőcsei sz. Jakab templomot s mellette tartózkodott leginkább, éppen emiatt nagyon tapasztalván káptalanának elidegenedését, végre a székesegyház átalakíttatására kezdett gondolni. Erélyes jelleménél fogva csakhamar tovább ment a gondolatnál.

1460-ban zsinatot tartván Lőcsén, egyebek közt azon akaratát is nyilvánítá, hogy a templomot átépítteti.³ És valóban a husziták kikergetése után azonnal hozzá is fogott a nagy munkához.⁴ A karzatot és az éjszaki fal egy részét a rajta lévő kép miatt meghagyván, a többit lebontatta, hogy a hajót és a szentélyt *gót* modorban újra építtesse.

A készpénz azonban csakhamar elfogyott és a papok hagyatékából nem folyt be elegendő költség, mivel mások lopták azt széjjel, Stock Széchy érsekhez fordult, ki 1462-iki nov. 18-án adott levelében kiközösítéssel fenyegette mindazokat, kik az egyházi vagyona teszik kezeiket.⁵

Az építés tartamára búcsút is engedett a boldogságos Szűz, sz. András és a préposti palotában lévő Mindenszentek kápolnái számára.⁶ A templom építése azonban csak az ablakok alatti pár-

¹ Szep. kápt. levélt. scriu. M, fasc. 4, nro 64. — ² Ib. fasc. 5, nro 68, 70.

³ Péterffy, Concilia etc. I, fol. 202 kk. — ⁴ Wagner II. fol. 106; III. fol. 218. — ⁵ Ib. III, fol. 67, kk. — ⁶ Szep. kápt. levélt. dto: 1463. dec. 26. a nem regisztrált okmányok között.

kányzatig haladott, midőn Stock pápai parancs következtében a bu-dai klarissák ügyének rendezése végett Budára volt kénytelen utazni, hol őt 1464-iki aug. (?) 14-én elérte a halál. Végrendeletében ötezer forintot hagyott a templomnak, hanem midőn a káptalan ezen tovább folytatná az építtetést, Mátyás király a kincstár számára kö-vetelte a pénzt, mire az építés abban maradt.¹

Gáspár prépost. Stock halála után berendi Bak Gáspárt (1464—1493.) csanádi klerikust nevezte ki Mátyás prépostnak, kit az érsek 1464-iki aug. 20-án meg is erősített.²

Bak azelőtt katona, mind a Jajeza elleni ostrom alatt, mind a hu-szita hadjáratokban vitézkedett, de a sok vérontástól iszonyodván, felcserélte katonai pályáját az egyházzal s Csanádegyházmegyébe lépett. Prépostnak kineveztetvén, fiatalsága által tünt fel a káptalan-nak, miért is Bolognába küldötte, hogy ott az egyházi tudományok-ban képezze ki magát. 1470-ben pápai felmentvényt kért arra nézve, hogy volt katonai szolgálata daczára felvehesse az egyházi rendet.³ Ezt megnyervén s tudori oklevéllel ellátva Rómába utazott, hol 1472-iki okt. 25-én papnak szenteltetett, midőn is azon kitüntetés-t nyerte IV. Sixtus pápától, hogy egyházi ténykedései alkalmával püs-pöki süveget s pásztorbotot használhasson.⁴

Rövid idővel Bak után új főispánt is adott Mátyás a Szepes-ségnek Zápolya Imre, Bak egykori kapitánya személyében.⁵ 1465-ben lett Imre Szepesnek örökös főispánja s vránai perjel egy személyben.⁶ Mátyás ezáltal Zsigmond nyomdokaiba lépett, ki szintén törvényte-lenül osztogatta az egyházi javadalmakat. Imre és utána István testvére határtalan kapzsisággal birtak, miért is mesés vagyont sze-reztek.⁷

Imre a prépostságra is igyekezett befolyást gyakorolni, hanem Bak ismervén préposti esküjét, nem volt hajlandó jogait feladni. És azért Mátyáshoz fordult, ki már 1474-ben megerősítette őt az előbbi prépostok minden kiváltságaiban.⁸ Sőt még az akkori viszonyokra igen jellemző ujjal is tetézte, midőn kijelenté, hogy a jobbágyak bármilyen területről bántatlanul költözködhetnek az egyházi birtokok

¹ Szep. kápt. levélt. scriu. 1, fasc. 2, nro 14. — ² Ib. scriu. 11, fasc. 5, nro 71. — ³ Ib. fasc. 4, nro 66. — ⁴ Ib. fasc. 5, nro 71., hol a Széchyé és az itt hivatolt okmány előfordul. Ib. scriu. 11, fasc. 5, nro 73 fasc. 1, nro 10. W. I, fol. 344 kk. — ⁵ Wagner I. fol. 145. kk. — ⁶ Ib. IV. fol. 15 és I, fol. 144. — ⁷ Ib. IV. fol. 16, hol Imre még Mátyástól is kész volt elpártolni, midőn ez a bubeki bir-tokot nem engedte át mindjárt. — ⁸ Szep. kápt. levélt. scriu. 1, fasc. 1. nro 15.

földjére.¹ E tény bizonyítja, hogy az egyház alatt legjobb dolga volt a jobbágnak, miért is a németeknél századokig tartotta fenn magát a példaszó: „Unter dem Krummstabe ist gut leben“, azaz „a pásztorbot alatt legjobb az élet.“

Mi pedig a jobbágy nevét illeti, úgy látszik egyedüli helyes magyarázatát adja a szent írás, midőn onnan látszik levezetni, hogy a szolga jobb kezét az úr ágyéka alá tevén hűséget esküdött. És azért jobbágyék vagy jobbágy egyenlő értékű (Gen. 24, 2, 9.) Csak ezen keleti módú eskü miatt nevezhette a király hűbéreseit jobbágyoknak.²

Igy tünteté ki Mátyás a prépostot, kit, midőn ugyanazon évben közte és a lengyel király között a béke létrejött, még biztosnak is küldött.³ Midőn ugyanis II. Pius pápa keresztes hadjáratot volt indítandó a törökök ellen, sok lengyel is felvette a keresztet, hanem a pápa tulságos fáradozásai következtében Ankonában meghalván, a keresztesek is elszéledtek. A lengyelek pedig itthon maradtak és éveken át pusztították a panyovi Thele s mások vezérlete alatt a Szepességet, miért is Mátyás cserében a XIII várost megsarczolta.⁴ Midőn pedig a király cseh hadjárata avval végződött, hogy Ulászló lett a csehek királya és demosiczi Pretszlav lublói kapitány azt parancsolta, hogy a XIII városban Te Deum-ot tartsanak, Mátyás újra felvette Szepességen az ellenségeskedést.⁵ És ennek vetett végét a fenti béke.

Bak közben folytatta a templom építését, melynek költségeire mind a papság mind egyes világiak részéről bőven folytak az adományok, úgy, hogy 1478-iki okt. 25-én befejezetten állott; mely napon fel is lett szentelve.⁶

Hanem a kötött béke daczára folytatta garázdálkodásait s különösen az egyházi személyek ellen dühöngött Thele, ki 1468-ban a késmárkiak temploma mellett mint látszik kifosztott kolostorok prédáján kápolnát is emelt, de Somogyi Antal dráveczi perjel panasza következtében Vitéz János érsektől kiközösítettet.⁷ Ezen annyira felbőszült, hogy Zharnói Katalin, Pretszlav özvegyének birtokain menedéket találván a káptalan s alattvalói ellen háborút kezdett.

¹ Szep. kápt. levélt. scriu. 6. fasc. 2, nro 20. — ² J. Albertus, 514, 587 lap, hol a hűbéri eskü a német Hulde szónak megfelel. — ³ Wagner II, fol. 103, kk. — ⁴ Ib. III, fol. 258. — ⁵ Szep. kápt. levélt. scriu. 1, fasc. 2, nro 13. Wagner III, fol. 269. — ⁶ Szep. kápt. levélt. scriu. 11. fasc. 5, nro 73. — ⁷ W. III, fol. 171, nem ismeriezen perjelt.

viselni. Elkergette János felkai és Pál kis-lomniczi plebánosokat és Kalácsot pusztítgatta. Bak 1475-iki decz. 7-én polyánkai deák János és Kereszthury Mihály kanonok által panaszt emelt a megyénél, mire Kaczvinkai László alispán békére szoritotta Thelét.¹

Míg azonban egyrésztől pusztították a prépost s káptalan jószágait, másfelől mégis nagyobbodtak azok. Már 1466-ban olyan végrendeletet tett Karácsonmezei Miklós kanonok, hogy összes ingatlanait, pénzét, lisztkai szőlőjét, Váralján levő malmát és *cremarium* azaz pálinkafőzdéjét a szt. András-kápolna igazgatója kapja, miért Miklós lelki üdvéért *naponként* misét mondani tartozzék.²

És utána 1473-tól fogva lassanként az egész mai Arányos részint vétel útján, részint örök végrendelettel jutott a káptalan birtokába. Így hagyta pl. aranyosi Nokken (Csudák) Márton és Margit, Salgó Pál özvegye részleteit 100 frton és mise-alapítványon 1475-ben a káptalannak.³ Egy évvel reá hagyta megint Erzsébet, Vak László leánya az Aranyosban, Petróczon és Harakóczon lévő nagy kiterjedésű birtokait.⁴ 1478-ban hasonlót tett Benigna, Nokken Gáspár leánya, úgy, hogy ugyanazon évben Mátyás király már *királyi joggal* vezethette be a káptalant az Arányos birtokába.⁵

A káptalannak azért két ellensége támadt, úgymint Váralja és a már ismeretes Csudák János, kik mindaddig háborgatták előbbeni birtokában, míglen Váralját, mely felgyújtással fenyegette a káptalant, a megye nem szoritotta békére, Csudákot pedig öregkora nem térítette észre.⁶

Hasonló módon kapott a káptalan 1478-ban örökös sz. misére Thárczay Tamástól 400 aranyforintot és Alsó-Száloknak felét.⁷

Midőn pedig Zápolya főispán a *régi* 500 capeciát követelné a káptalantól, Mátyás király újra felmentette őket, és a főispánt vissza

¹ Szep. kápt. levélt. scrin. 1, fasc. 2, nro 16. Wagner III, fol. 242. nem ismeri ezen alispánt, ki magát nem a megye, hanem Zápolya alispánjának nevezi. IV. fol. 15. — ² Ib. scrin. 2, fasc. 4, nro 1. A serfözde braxa vagy braxatorium neve alatt ismeretes. A papok ritkán miséztek, azért köttetik ki majdnem minden alapítványnál, hogy *n a p o n t a* misézzen az illető. — ³ Ib. scrin. 9, fasc. 6, nro 7, 8. Az Aranyoshoz tartozott a mai Drevenik és a túl rajta Zsegrának néző darab, mely ma Hotkócz-é. — ⁴ Ib. nro 11. — ⁵ Ib. fasc. 7, nro 29. — fasc. 6, nro 17. és scrin. 4, fasc. 1, nro 8, hol Bakos István is mint hagyományozó szerepel: és nro 7, hol Fulló András a zempléni Meszest hagyja a káptalannak. — ⁶ Ib. scrin. 1, fasc 1, nro 16; scrin. 2, fasc. 1, nro 6; és fasc. 2, nro 20; továbbá scrin. 9, fasc. 7, nro 36, 40, 43, 44, 46, 47. — ⁷ Szep. kápt. levélt. scrin. 12, fasc. 1, nro 3; scrin. 8, fasc. 1. nro 2, 3.

szorította. ¹ 1480-ben megintelen Anna, görögöi Benedek leánya hagyta a szt. Márton — egyháznak Ragyolecz, Brutócz, Szt.-György és Stokfalva (másképek Jankfalva és Kloszdort ma Hanzovecz vagy Hazovecz) hatáiraiban lévő összes földjeit. ²

Három évvel reá pedig Kullancs Albert előhegy nevű liszikai szőlőjét hagyományozta szt. András kápolnájának. ³

Míg így szt. Márton egyháza magához ragadta a világiak szeretetét, mely nagyszerű alapítványokban nyilvánult, addig a kolostorok erkölcei lazultak. A darócziak és schiavnikiak mint láttuk fegyelmetlenek voltak s ez átszívárgott lassankint a szigorú karthauziakra is, mert püspök nem lévén Szepességen, a prépost nem végezhetette a felügyeleti jogot, melyet az egyházi törvények a püspök számára biztosítanak. Erdélyi János a létonkői perjel *alchimiával* és a *quinta essentia* feltalálásával foglalkozék és a kolostornak összes arany és ezüst szereit füstbe eresztette. ⁴ Hivatalától megfosztatván, a kolostor s vele együtt a lechniczi is újra rendbe szedetett, mely utóbbi ugy látszik ennek folytán alázatos folyamodványt intézett a prépost- s káptalanhoz esedezvéen, hogy vegyék be a szerzeteseket testvérületökbe. ⁵

Mátyás közben osztrák Frigyes elleni harcra készülvén 1481-ben tizenöt ló kiállítását követelte a káptalantól, mire 100 frtot küldöttek által. ⁶ Mátyás viszont megparancsolta, hogy a főispánok mindenben védjék a káptalani személyeket, ha ezek birtokaikban jární kénytelenek. Ennek alapján találjuk osztropáni Zewld János abauji és zempléni főispán 1484-iki sept. 15-én kiállított menlevelét, melylyel a liszikai birtokba járó vagy onnan jövő személyeket vagy szállítókat védeni igéri. ⁷

Még deák György, tokaji parancsnok is ügyekezett jót tenni, mert 1493-ban adott okmányával „*a szt. Márton iránti különös tiszteletből*” kassai házát az alatta lévő kereskedői bolttal együtt oda adta a káptalannak. ⁸

Hasonló jótettel végezte földi életét Gáspár prépost is; 1489-ben ugyanis gyöngélkedvén végrendeletet tett, melylyel a káptalannak mise-alapítványra 800 frtot és Bognár meg Swito, liszikai, két sző-

¹ Szep. kápt. levélt. scrin. 10. fasc. 2, nro 38. — ²Ib. scrin. 5, fasc. 1, nro 8.

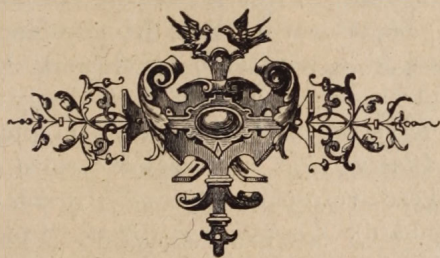
³ Ib. scrin. 2, fasc. 4, nro 2. — ⁴ Wagner II, fol. 77. — ⁵ Szep. kápt. levélt. scrin. 1, fasc. 2, nro 19. — ⁶ Ib. nro 21. — ⁷ Ib. fasc. 1, nro 12: Joannes Zewld de Oztropan etc. — ⁸ Ib. scrin. 2. fasc. 6, nro 14.

lőjét hagyományozta. A halál azonban egyelőre megkímélte őt és így meg kellett még élnie szeretett királyának halálát és a Csehországban már nevetségessé vált Ulászló trónraléptét.¹

Látta Zápolya István gyanut keltő szereplését, tapasztalta lennyel Albert, Ulászló testvérének támadását és említeni hallotta ama lappangón terjedő hírt, hogy a méreg, melyet István kevert volna vetett véget nagy Mátyásnak.² Talán azt is megtudta még, hogy a király Zápolyára ruházta által a prépostok kinevezési jogát, míg 1493-ban megerősítvén hajdani végrendeletét, június 5-én nyugalomra nem hajtotta fejét.³

Utána Zápolya nevezte ki a prépostokat, kik alatt a prépostság legszomorúbb napjait élte.

¹ Szep. kápt. levélt. scriu. 12, fasc. 1, nro 4. — ² Wagner IV, fol. 22. —

³ Ib. II. fol. 339.

A XVI szepesi város az elzálogosítás ideje alatt 1414—1772.

Az elzálogosítás. A városok elzálogosítása valaha nem tartozott a ritka események közé. Pozsony 1385-ben Morva Jodok és Prokop grófoknak elzálogosított, de már 1389-ben megint visszakapesoltatott Magyarországhoz.¹ Sokkal hosszabb ideig, 340 évig volt zálogban a XVI szepesi város. Zsigmond király, mint gyakran máskor, 1412-ben is meggyőződött pénztára ürességéről s a nevezett városokat Lengyelországnak zálogba adta. Az elzálogosítási okmány Zágrábban 1412-ik évi mindszentek napja utáni 8-ik napon állítottatott ki, a következő tartalommal:²

„Én Zsigmond elismerem, hogy Ulászló lengyel királytól 37,000 cseh széles garast felvettem, mely összegért neki és utódainak zálogba adom *Lubló* és *Podolin* várakat a hozzájuk tartozó falvakkal együtt, valamint a következő városokat: *Gnizna* (Gnezda), *Bela*, *Leubicz*, *Menhartsdorff* (Menhárd), *Georgenberg* (Szepes-Szombat), *Teutschen-dorff* (Poprád), *Michelsdorff* (Sztrázsa), *Valendorff* (Olaszi), *Neudorff* (Igló), *Rysdorff* (Ruszkín), *Fülka* (Felka), *Kirchdorff* (Szepes-Váralja), *Matsdorff* (Matheócz), *Dureldsdorff* (Durand) minden hozzájuk tartozó jövedelmekkel és birtokokkal együtt. A király igéri, hogy a városokat jogaikban minden idegenek ellen ezentúl is védeni és oltalmazni fogja. A városok addig maradnak a lengyel király zálogbirtokában, míg Magyarország részéről a 37,000 cseh széles garas³ vissza nem fizettetik és pedig Dunavec (Nedecz) szepesi határváron, honnan a lengyelek a pénzt egész biztonságban a Dunajecz másik, már lengyel partján fekvő Czorstein (Czortin) várra elvihetik.“

Az el nem zálogosított városok úri hatóság alá kerülnek. Ez volt a szepesi városok első szétszakítása, a közös alapról való

¹ Die Völker Österreich-Ungarns III. Band von J. H. Schnicker. — ² Wagner, *Analecta Scepusii*. I, 412. és több város levéltárában. — ³ Ezen összeg Drobner szerint 740.000 császárfórint, vagyis 89,000 birodalmi tallér, vagy még 98,800 forint pengőpénzben.

letaszítása és annál fogva gyengítése is. 11 város Magyarországnál maradt és pedig: *Gross-Schlagendorff* (Nagy-Szálók), *Mühlenbach*, *Welbach*, *Eisdorff* (Zsákócz), *Kabsdorff* (Káposztafalva), *Donnersmarkt* (Csötörtökhegy), *Schnögen* (Szepes-Sümegeh), *Sperendorff* (Illésfalva), *Palmsdorff* (Pálmafalu) *Dirn* (Odorin) *Kirn* (Kurimjan). Ezen el nem zálogosított 11 város még 1458-ban külön városi gróf és bírák alatt állott és külön pecséttel bírt e felirattal: „*Sigillum Saxonum undecim Civitatum terrae Scepusiensis.*“ De az idők és a körülmények nem kedveztek önállóságuknak. Az Erzsébet királyné pártján állott Brandeisi Giskra huszitáinak pusztításai sokat rontottak a városok jólétén s a szorongatott városokat a megye uralkodó családjai annál könnyebben kerítették hatalmukba. Rozgonyi István comes, a Thurzó- és Csáky-család tagjai királyi adományozás útján egymásután jutottak e városok birtokába. 1638-ban már ki voltak törölve a városok sorából, róluk az okmányok már csak úgy emlékeznek meg, mintha a szepesi vár tulajdonát képeznék: „*Communitates XI oppidorum ad arcem Scepusiensem pertinentium.*“¹

A szepesi városok sorsának magyarázatához szükséges ezen kis eltérés után, forduljunk tehát tulajdonképi tárgyunkhoz a XVI szepesi város történelme lényegesebb mozzanatainak leírásához, tekintetbe véve különösen *a hatóságokat, az adóügyet, a katonaaállítási és hadi viszonyokat, a polgárság intézményét, az iskolai és az egyházi életet és a visszakebelezést Magyarországra.*

Hatóságok. Az elzálogosítással az elősorolt 13 város, Gnezda várossal együtt, valamint Podolin és Lubló erősített helyek, a lengyel hatóságok befolyása alá kerültek. Legfőbb forumuk a lengyel király vala, ki helyetteseül helytartót, „sztarosztát“ küldött ki. Ezen helytartó Lublóváron székel, hol még egy kapitány és alkapitány a várőrséggel együtt képviselték a katonai és politikai hatalmat.

A helytartók, sztaroszták, következő sor- és időrendben következtek: 1. *Gladich Pál* 1412. 2. *Zavissa Csarny de Grabow* 1422 óta. 3. *Saffranecz* 1438. 4. *Komorow Miklós* 1440. 5. *Przeczi laus* 1464. 6. *Kmítha Péter de Wisnitza* 1478. 7. *Sobintsch Péter* 1479. 8. *Kmítha Péter* másodízben 1494. 9. *Benedikt de Kosmin* 1500. 10. *Kmítha Szaniszló* 1506. 11. *Koscielecz Fános* 1511. 12. *Fordan Fános de Zaklyczyn* 1515. 13. *Kmítha Péter* 1529. 14. *Bonar Fános* 1549. 15. *Maczejovskj*

¹ Joh. Karl Unger: Schicksaln der Zipser deutschen insbesondere der XVI Städte. Wien bei Anton Pichler 1820.

Miklós 1564. 16. Maczejovszkj Fános 1575. 17. Szaffraniecz Szaniszló. 18. Lasky Albert 1581. 19. Maczejovszkj Gáspár 1587. 20. Lubomirszky Sebestyén 1596. 21. Lubomirszky Szaniszló 1634. 22. Lubomirszky György 1667. 23. Lubomirszky Szaniszló Heraclius 1671. 24. Lubomirszky Tódor Szilárd 1702—1745. 25. Mária Josepha I. József leánya és III. Ágoston szász király felesége 1745—1757. 26. Brühl Henrik 1757—1763. 27. Brühl Károly 1764. 28. Poniatowszky 1772-ig vagyis a városoknak Magyarországra visszakebelezéséig.¹

Ezen helytartók Lublóvárról gyakran rettegésbe ejtették a polgárokat, kiket megidéztetvén a vártorony tömlöczébe zártattak. Néha egyesek még rozszabbul is jártak. A podolini bíró Geyer Pál 1713-ik évi febr. 11-én a várban annyira megkínóztatott, hogy tört bordákkal haza hozatván, nemsokára meghalt. A podolini templomon még ma is a következő versek hirdetik szomorú sorsát:

Discite Rectores ex me, quid munus honoris
Profuit heu misero, tumba cubile meum,
Multa tuli patiens, communi ductus amore.
Pondere pro tanto, mors mea exstiterit.

Birák, mit használt nékem nyomorultnak a tisztség,
Im példát vegyetek. Hant a szobám mostan.
Közjőért tűrve viselék el sok veszedelmet,
S a hivatal súlyát éltemmel fizetém meg.

Igazságszolgáltatás. Eltekintve az akkori időben az igazságszolgáltatásnál nem ritka kegyetlenségektől, Lublóváron a polgárok vagyona, szabadsága, és a király jóváhagyásával élete felett is ítélték. A pallosjogot a váron kívül a 16 szepesi város területén még három város, t. i. az 1342-ben sz. kir. várossá lett Lubló, Podolin, mely 1412-ben és Gnezda, mely 1566-ban királyi kegy folytán ugyanazon rangra emeltettek. Lubló városában Speiender Regina 1619-ik évi május 17-én halálra ítéltetett, mert boszorkányságot üzött; a teheneknek tejét megrontotta, a légben repült és paráznaságban élt. Gnezdán 1636. nov. 1-én Lampeczky Mikolás lólopással vádoltatott, s miután bűnét a kintpadon bevallotta, mint tolvaj, akasztófán végezte be életét. Podolinban 1663. febr. 22-én Lomnitzer Mihály felett ily ítéletet hoztak: a vádlott tizszeres lopását bevallván, a pellengérré állíttassék, majd a keze levágtatván, lófarkához kötve a városból kihurczolandó és felnégye-

¹ Weber, Zipser Geschichts- u. Zeitbilder 1880. 77 lap. Századok 1886, 144 l.

lendő. Barátai és a lelkészek közbenjárására vádloftnak a kinzást elengedték és egyszerűen csak felakasztották.¹ A visszakebelezés alkalmával 1772-ben a 16 szepesi város Mária Terézia által külön törvényhatósággá (provinczia) alakíttatván a jus gladii gyakorlásával is ez bízott meg.

Városi grófok, bírák, hatósági személyek. Lublóvár helytartójának közvetlen közege volt a 13 város grófja, kit a városok minden esztendőben újra választottak. Ezen gróf, a városi bírákkal és a városok 100 tagból álló tanácsával együtt rendszeresen évenként háromszor, leggyakrabban Iglón, Löcsén, Leibitzon Poprádon és Szepes-Szombaton gyűlésezett és a városok ügyeiről tanácskozott.

Álljon itt példaképen egy eredeti határozat, mely 1693. jan. 10-én Leibitzon hozatott:

„A. B. C. D.

Ein Müthig bewilligter Beschluss derer sämmtlich versammelten Hundert-Männer von den königlichen XIII Städten, so in Leibitz bei gehaltener Graffen-Wahl stabilieret worden sind und lauten wie hier folget:

1. Als mit hohem Bedacht beschlossen worden, dass in allen 13 Städten einerley und zwar recht Gewicht, Ellen, Maass und Pfund soll gehalten werden, und dieser ins Werck zu bringen, soll des Graffens und aller H. H. Richter grösste Sorge seyn.

2. Dass die Land-Artikel fleissig und wol sollen observieret werden, besonders wegen der Dienstboten, so zur Unzeit aus dem Dienst treten, das Ende des Dienstes soll seyn am neuen Jahrestage und nicht auff wey-nachten; die Neujahrgeschenk der Dienstboten sind hieby gänzlich inhibiret und eingestellt.

3. Dass kein Knecht sich unterfangen zobelne Hütte zu tragen, die Mägde aber keine zweymal verschamerirte fürtücher, keine Schwartztüchel und Cschischchen; wobey auch in gemein allen sowol Bürgern als Bürgerin und kindern die kleiderpracht wider den Stand bei grosser Straffe verbothen werden muss.

4. Dass Schändliche Karten- und Würfel-Spiel, das Lange Sitzen und Sauffen, das Tantzten und Springen, das nechtliche Geschrey und tumultiren auff der Gassen, das Tabakschmauchen und ander

¹ Lubló, Gnezda és Podolin városok levéltárai. Lublóvár 1553-ban teljesen leégett, a levéltár is megsemmisült akkor, azért onnan a halálítéletekre vonatkozó esetek nem idézhetők.

verbotenes Unvesen, soll von nun an in allen XIII Städten abgeschafft werden.

Ueber diese Punkte sollen alle 13 Herren Richter fleissige Ob-sicht haben, damit sie unverbrüchlich mögen observiret werden, wer dawieder handeln wird, soll des Königl. Rechts-Straffe unterwor-fen seyn.

Und dies alles von Rechtswegen.

Leibitz, den 10. Januarii anno 1693.^{4 1}

A városi bíró mint a gróf is az V. István királytól 1271-ben a városoknak adott kiváltság értelmében minden esztendőben választott; „liberam habeant licentiae facultatem inter se Comitum, seu Judicem quemcunque voluerint eligendi, qui una cum Comite, pro tempore constituto, omnes causas inter ipsos emerquentes judicabit.“² Legyen szabad maguk közül gróffá vagy bíróvá választani, akit akarnak, ki az azon időbeli gróffal együtt, minden köztük felmerülő ügyben itélni fog.

A bírón kívül több városi hivatalnok volt alkalmazva; így találjuk az építészettel foglalkozó hivatalnokot — Bauherr —, a gazdászt — Scheuerherr —, a juhászatot kezelőt — Schaffer, Schäfferherr, a borkereskedési felügyelőt — Weinherr —, az őrlési ellenőrt — Mühlherr. A bíró után legnagyobb tekintélyben állott a városi tribun — Vormund — kire a többiek között a rendőri teendők is bizattak.

A városi képviselő-testületek 30 tagból állottak — die 30 Männer. Megválasztásuknál úgy, mint az egyes hivatalok betöltésénél különösen arra voltak tekintettel, hogy a megválasztottak rokonságban ne álljanak.

A czéhrendszer igen hamar fejlődött ki a városok területén. A leibitzi posztó-szövők alapszabálya most is 1480-ig vezethető vissza. Nem feltűnő tehát, hogy a czéhmester a czéh tagjai között az alapszabályok keretén belül kis törvényhatóságot képezett, ő egyenlítette ki a viszályokat és rendezte a mester-inasok, legények és mesterek közötti viszonyokat, ő szabta ki a büntetéseket és nyilvánította a jutalmakat, ő, számos jó módu czéhtagból álló tanácsa élén majdnem a bíróval egyenlő befolyással bírt.

Az iparos tanulónak felvétetvén tagjává lett valamely czéhnek, — ha kimutatta, hogy három évig vándorolt, mesterré lehetett és saját házra téve szert, a polgárok sorába vétetett fel, esküvel kötelezvé.

¹ Ménhárd város levéltára. — ² Wagner, Anal. Scep. 1726, I. 190.

magát becsületes, tisztességes életre, a város határozatainak megtartására és polgártársai javának előmozdítására.

Törvénykezés. Kérdés már most, milyen törvények alapján jártak el a városok hatóságai ítéleteikben? A szepesi szászok külön törvénykönyve az 1370-ből fenmaradt „Die Willkür der Sachsen in der Zips“ 93. pontban elősorolja a legszokottabb kihágásokat és az azokra alkalmazandó büntetéseket. A „Sachsenspiegel“ különösen súlyos vétségeknél szintén volt alkalmazásban. A canon jogra is nem ritkán történt hivatkozás. Néha csak a 13 város határozataira, a tíz parancsolatra, vagy pedig a sz. írás valamely más szavára vagy valamely kitűnő bölcs nyilatkozatára hivatkozott az ítélő bíró. Az ítélet alakjára megjegyzendő, hogy itt-ott versbe is foglaltatott a hozott ítélet, mint azt Leibitzon 1676-ban találjuk. Roth János polgár a városi hatóságot szidalmazván 3 napi börtönre és 4 tallérnyi pénzbírságra íteltetett. Az ítélet következő versben foglaltatott össze :

„Mein guter Freund, halt' du das Maul,
Sei nicht ein ungeschliffner Gaul,
Bedenke alle deine Wort,
Es sei nun gleich an welchem Ort:
Ehr' Gott und deine Obrigkeit,
Mach' auch kein Ungelegenheit.“¹

Adóügy. Az elzálogosítás esztendejében 1412-ben a 13 város következő viszony szerint fizette adóját a lengyel királynak:

Béla	adója	18 Mark	12 Nessig.
Leibitz	„	33	7 „
Ruszkin	„	8	13 „
Durand	„	15	16 „
Menhard	„	15	13 „
Matheócz	„	12	13 „
Szepes-Szombat	„	4	1 Loth
Felka	„	13	1 Vierding
Poprad	„	8	5 Nessig
Sztrázsa	„	8	1 Vierding
Igló	„	28	kevesebb 4 Nessiggel
Szepes-Váralja	„	22	„ 5 „
Szepes-Olaszi	„	14	„ 3 Nessig.

¹ Lásd e tárgyban bővebben a cikket a szepesi tört. társulat II. évkönyvében 1886. A szepesi szászok igazságszolgáltatásáról Weber Samutól

A városok adójának összege tett e szerint 200 Márkát.¹

A három szintén elzálogosított koronauradalomra más adórendszer állott érvényben. Podolin 1412-ben a szabad királyi városok rangjára emeltetvén, tekintettel a sok háboru okozta szegénységre, minden adótól felszabadítottatott.²

Gnezda városa Zsigmond Ágoston lengyel király által 1566-ban a szabad királyi városok jogaival ruházott fel. Az okmány értelmében köteleztetett a város évenként a királynak 124 magyar forintot fizetni és pedig 2 részletben, melyeknek egyike 62 frttal pünkösdi ünnepére, a másik szintén 62 frttal Márton-napra volt lerovandó.³

Lubló városa már 1342-ben Nagy Lajos kegye folytán lett szabad királyi várossá, egyszersmind köteleztetvén 120 frt fizetésére és pedig 3 részletben karácsony-ünnepre, sz. György és Jakab napjára; más adóval nem terhelte a város.⁴

Azonban az ilyen rendes adóval nem elégedtek meg a lengyel helytartók; mindenféle czimen és alkalomkor még ezen kívül is megadóztatták majd az egyeseket, majd némely osztályokat vagy az egész községeket is.

Különösen a jövedelmező tized birtokában levő lelkészeket adóztatták gyakran és nagy előszeretettel. 1541-ben Jakab lengyel ügyvivő a XIII város lelkészeitől 300 mérő rozstot, 100 mérő árpát, 40 mérő borsót és 60 frtot szedetett be. 1569-ben Maczejovszky Miklós lublói várkapitány összes lovait a XIII városi lelkészek nyakára küldte, hogy azokat 5 hónapon át zabbal, szénával és szalmával lássák el; ráadásul a lovakra felügyelő szolgálkat is ki kellett tartaniok a mondott időn át. 1578-ban legelőször hozta be a lenadót a lublói alkaptány; az esperesnek magának akkor 6 font tiszta lent — 6 Kloben — kellett beküldenie. 1594-ben hozatott be legelőször a hadi adó és pedig fizettek az egyes lelkészek: Löcsén, Szepes-Váralján, Iglón, Leibitzon és Bélán 6—6, Poprádon, Szepes-Szombaton, Menhárdon, Zsákócson, Felkán és Lomniczon 4—4, Káposztafalván, Csötörtökhelyen, Illésfalván, Durándon, Hunfalván, Odorinon 3—3 Mühlenbachon, Welbachon, Svábócson, Harikócson és Ruszkinócson

¹ Wagn. Anal. Scep. II. kötet 1774. C. 11. — Jegyzés: 1 Mark = 6 forint, 1 Werdjng = 3 nesség, 1 Loth szintén = 3 nesség, 1 Nesség = 1 Quintheil, 48 pisetum vagy Nesség = 1 mark. — ² Sigismundus Rex Hungariae Podolinum in numerum Liberorum Civitatum, adjectis nonnullis immunitatibus, refert. Datum Cassoviae 1412. Podolini levéltár és Wagner Anal. Scep. I, 211. — ³ Gnezda városa levéltára. — ⁴ Lubló város levéltára.

2—2 forintot. Háborus időben hadi adó czimén a városok lelkészei rendszeren 80—86 frtot fizettek. A legnagyobb összegeket követelték a „Pobor“ nevű lengyel adó czimén a városi lelkészektől és biráktól olykor 500 arany, máskor, mint 1716-ban, 6000 frt összegben. Még kevés évvel a visszakebelezés előtt, 1753-ban Moszinszkj Lajos Andrásnak, lublói várkapitánynak fizettek a városi lelkészek 150 mérő rozstot, 50 mérő buzát, 200 mérő árpát és 200 mérő zabot.

A 13 város, mint láttuk, 1412-ben összesen 200 márkát fizetett évi adóul. De ezen összeg, mint egyes példákból látni fogjuk, nem-sokára megtízszerezetett. Leibitzon 1653-ban a kir. adó bőjti részlete tett 1625, a János-napi 1495, a Márton-napi 1657, összesen tehát az egész évi 4777 forintot; ez pedig roppant nagy összeg, ha tekintetbe vesszük, hogy az árak ugyanakkor igen alacsonyak valának és egy font hús $3\frac{1}{2}$, egy rőf posztó e városban 45 denárba került, egy forintra 100 denárt számítva. Leibitz és Igló a legnagyobb és legkifejlettebb városok lévén, valaki azt mondhatná, hogy azok nem mérvadók a többi városokra nézve. Vegyük tehát Ruszkint, mint a legkisebb várost és nézzük az ő adóját. E városka még 1759-ben birója által 600 frtot adott be kir. adó fejében Iglón a grófnak. E szerint feltehető, hogy az egyes városok adója az elzalogosítás ideje alatt 600—4000 frt között ingadozott. Ennyit az évenkénti rendes adóról.

De a lublói helytartók egészen rendkívüli és szokatlan adót is róttak a városokra. Lubomirszky Tódor Szilárd, ki mindig pénzszükében élt, 1702-ben kormányzása kezdetén, a városokban mindenütt nagy örömmel és a tisztelet sokféle jeleivel őszintén fogadtatott; de esakhamar nagy zsarolónak bizonyult be. Már a következő 1703-ik év június hó 27-én összehívta az összes birákat Szepes-Váraljára és a városoktól a „Nona“-t, azaz a mezei termények 9-ik részét követelte. A birák, hivatkozván kiváltságaikra, tiltakoztak az olyan halatlan és igazságtalan nagy követelés ellen. Lubomirszky nem nyugodott, hanem már aug. 2-án új gyűlést hívott össze Szepes-Szombatra és csakugyan sikerült neki követelését keresztül vinnie azon fenyegetéssel, hogy aki tovább ellenzi az új adót, az 100 aranyat fizet és a vártoronyba záratik. Még örültek a városok, hogy 1704-ik évi aug. 8-án oly egyezményt köthettek a lublói várban, mely szerint a termények helyett 21,000 lengyel forinttal megelégedett a helytartó, mely összeg két egyenlő részletben aug. 15-én és karácson második ünnepén volt lefizetendő.

A megadóztatásnak külön czíme volt a borszállítás, melyet a helytartók a városok költségére eszközöltek. A bor Podolintól kezdve, vagy a Poprád folyón vagy pedig szekéren szállított Lengyelországba. Többnyire Podolin, Gnezda és Lubló mint Lengyelországhoz legközelebb fekvő városok vétettek igénybe. 1664-ben p. o. 40 hordó bort szállítottak a nevezett városok, mi 327 frtba és 30 denárba került. E költséges borszállítás szintén a visszakebelezésig tartott.

Lublón a mint látszik találékonyak voltak akkor, ha arról volt a szó, miképen kellene a városoknak hasznát venni? Lubló várhoz nagy gazdaság tartozott, kiterjedt legelőkkal, hol a juhok, bárányok és kecskék a nyarat töltötték. Ősszel az összes haszonállatokat vagy azoknak egy részét a turómennyiséggel együtt a városok közé osztották szét, előre kiszabott áron, melyet az átvevők minden hiány nélkül megtéríteni tartoztak. Megjegyzendő, hogy az üzlet netaláni kárát a városok kötelesek voltak megfizetni. Az úton megdöglött juhok vagy bárányok is beszámítottak a városoknak. 1759-ben elárusítás végett küldtek p. o. Bélára 8668 font túrót és 145 juhot 17 kecskével.

Itt felemlítendőek még a „heringpénzek“ is. A várról a városoknak heringet küldtek nagy mennyiségben elárusítás végett, szintén előre meghatározott áron. Ha a városok annyit nem vettek be, az megint csak az ő káruk volt. Gnezda városa p. o. e számlán 1692-ben 24, 1695-ben 26, 1698-ban 21 forintnyi kárt mutatott ki.

A tetemes ajándékok, melyek évenként ismétlődtek, szintén az adóhoz számítandók, mert mindenki számított reájok és mindenki adta is azokat, aki nem akarta elveszíteni a felsőbbség kegyét. Nem volt eset reá, hogy a városokból valaki akármilyen ügyben üres kézzel ment volna. Rendesen a várkapitánytól kezdve le az utolsó konyhaszolgáig osztottak ki ajándékokat. Ha valaki valamit keresztül akart vinni a helytartóság útján, nagyobb értékű ajándékokkal kellett egyengetnie az utat. Gnezda városa számlájában az 1671-ik évről találunk egy e tekintetben jellemző tételt: „Item nachdem wir der Felder Arbeit wegen befreut worden, dem Fürsten in Summa geben 550 Reichsthaler = 1350 fl.“ Ha a minden évben újra megválasztott bíró a helytartónak bemutatta magát a váron, látogatása egyéb költségen kívül, 10—40 frtnyi ajándékquívással volt összekötve. A városon átutazó főrangú egyéneket a város költségére vendégelték meg. 1669. május 10-én gróf Tököly Gnezdán éjszakázott, elláták borral, zabbal, szénával 5 frt és 40 denár értékben. Az átvonuló

katonaság is rendesen a város vendége volt, így olvassuk Gnezdán: „1703. 14. Dec. ist das k. Regiment Gwardie ankommen, bey uns Nachtlager gehalten, auff die Mannschaff und Offiziere Discretion 12 fl.“ Az ajándékok néha a legesekélyebb tárgyakból is állottak, pl. egyes konyhaszerekből, melyekkel a városok a lengyel hatóságnak kedveskedtek.¹

Nemcsak a városoknak, de egyeseknek is ily ajándékokhoz kellett folyamodniok, ha czélt akartak érni. 1583-ban Lublów helytartósági személyzete Leibitzra kirándulván, Maczieowszky János új adóval akarta megróni a lelkészeket. Az esperes akkor neki 8, nejjének 4 forintot és fitestvérenek 1 frt 40 kr értékű sajtot vitt ajándékba, mi által az adóveszély egyelőre elhárított. 1603-ban a lublói várkapitány a lelkészeketől 200 mérő zabot és ugyanannyi árpát követelt. A lelkészek az alkapitánynak 2, a jegyzőnek 1, Lipsicus nevű hivatalnoknak 1 aranyat és Thomasovicsnak 1 tallért ajándékozván, a követelmény rögtön 30 mérő árpára szállítottatott le. Még ugyanazon évben Goltz iglói lelkész-esperes hasonló ügyben összesen 5 aranyból álló ajándékkal jelent meg a lublói váron.²

¹ Midőn Stanislawski, mint új hivatalnok Lublówra érkezett, az ajándékok részletes jegyzéke ez volt: „1626. in der Trinitatis Wochen ist H. Stanislawski ankommen auffn Schloss verehrt, ein harten taler 2 fl. 25 den., dapeben ein Fisch 60 den. H. Stanislawski vom Schloss in nehere Markt Lublau gekommen, und zur Mahlzeit gehalten, ihm 1 Dukaten verehrt 4 fl. 50 d. Item neben dem H. Stanislawski 2 alte Canoniker gewesen, ihnen verehrt, in Gegenwart des H. Hauptmanns von H. Moschinszki 2 harte taler 4 fl. 40 d. Drieber dem H. Stanislawski fürnehmsten Diener verehrt 1 halben harten taler 1 fl. 23 d. Item zur Malzeit für allerley Gesindel 2 Kuffen bier, verehrt 5 fl. Item in die Küchen geben 1 Ferkel, 2 Kapaunen, 1 Gans, Weinessig, thut alles miteinander 1 fl. 25 d. Item in die Küchen zur Speis zurichten 6 halbe 1 fl. 56 d. Item über diese Mahlzeit aufgangen in Wein 20 halbe, 6 fl. 85 d. Item da der H. Stanislawski sich auff den Weg geschickt hatte Med in die Flaschen genommen auff den Kocsig geladen 8 halbe, thut 2 fl. 16 d. Item am Frohnleichnamstag den Schiposchen u. den Paukern (vármuzsikusok) 24 d. Item am Frohnleichnamstag mitt den Schlossdienern aufgangen 5 halbe 1 fl. 30 d. Item auff des H. Stanislawkis Bruder ins warme Bad Rauschenbach geschickt 8 halbe 2 fl. 70 d. Item da H. Capitan am Zips zurückgekommen mit seinen Leytenampt und andern Gesindel, mit Ross und Mann aufgangen 15 fl. Item da der H. Weselin das erste mal ankommen, ist in allen aufgangen 8 fl. 1 d. Item habe wegen dem täglichen und vielfältigen Gäst gekaufft uns 6 fl.“ stb. — ² Az adóról szóló adatok az illető városok számadási könyveiből jegyeztettek ki, valamint „Monographie der ev. Gemeinde Bela, von S. Weber 1885.“ című műből vétettek át.

Mindezekből látható, hogy per fas et nefas ugyancsak bőven meritettek Lublóváron a városok gazdag pénzforrásaiból.

Katonaszállítás és hadi viszonyok. A szepesi városok V-ik István királynak 1271-iki kiváltsága szerint eredetileg — csak háború idejében — 50 fegyveres állítására köteleztettek. Ezen okmány, úgymint a többiek is, a lengyel királyok különösen Zsigmond által 1537-ben ismételve, határozottan megerősítették.¹ De mint minden másban, úgy a katonaszállításban és a hadi terhekben is, különösen zavarok és háborúk idejében az elzálogosítás tartama alatt a városoknak a rendesnél nagyobb áldozatot kellett hozniok, és pedig nemcsak a lengyel, hanem a magyar király részére is.

1530-ban I. Ferdinánd király tábornokának Katzianernek a városi lelkészek 600 frt hadi sarcot voltak kénytelenek fizetni. Ezen, az akkori időben óriási összegnek előállítására a lelkészek kénytelenek voltak eladni kincseiket, egy aranyozott palaczkot 3 márka és 16 pisetumon,² egy nagyobb kelyhet 3 m. 14 p., egy kisebb kelyhet 2 m. 17 p., egy ezüst kancsót 1 m. 12 p., egy keresztet 4 m. és 10 p.-ért. Ferdinand király ezen összegről elismervényt állított ki, melyben kötelezi magát a visszafizetésre, de ennek megtörténtéről hallgat a krónika.³

A Bocskai-féle felkelés is nagy áldozatokat követelt a városoktól. Még 1606-ban a nem erősített városokat czölöp-fallal, kapukkal látták el és a harcképes fiatalabb polgárságból jól felfegyverezett katonai csapatot kellett alakítaniok, mely a toronyőr első riadójára készen állott, a rendesen zsákmányt kereső, hol ellenséges, hol szövetkezett csapatok visszaüzésére.⁴

Bethlen alatt különösen Szepes-Szombat vidéke szenvedett sokat, a csapatokat ellátni kényszerítettvén.

Legtöbbet szenvedtek, fizettek és áldoztak a városok Tökölyz és Rákóczy felkelései alatt.

I. Leopold 1676-ban külön rendeletében kegye és oltalma alá vette a 13 várost, hogy az a katonaság beszállásolásától, zaklatásától és zsarolásától minden tekintetben megkíméltsék. Hogy ezen rendeleteknek a lengyel csapatokra nézve is érvénye legyen, Mosczyzsky András Lajos, lublói várkapitány is megerősítette az idézett rende-

¹ Béla város levéltára. — ² 48 pisetum = 1 márka, 1 márka = 6 frt. —

³ Matricula Moleriana pag. 40., 78., 92., 93. — ⁴ Béla város jegyzőkönyve 1606-1636. Történelmi tár: 1884., I. 340.

letet ugyanazon évi decz. 14-én.¹ Mindazonáltal Tökölyi kuruczai által nagy zavarba és inségbe ejtettek a városok. Moszcyszky várkapitány 1676-dik évi jul. 28. és okt. 20-án, valamint 1677-dik évi junius 4-kén ismételve külön leiratokban intette a városokat, hogy marháikat mezőre ne hajtsák, vagyonukat erős helyekre rejtsek és erős öröket állítsanak ki, mivel a felkelők mutatkoznak és semmit sem kímélnek. Daczára ennek kipurasztított 1676-ban Menhárd, Ruszkin, Leibitz és az egész környék. Igló, az erődített Lőcse közelében, különösen 1679-ben nagy veszélyben forgott. A kuruczok megrohanták a várost aug. 18-án, de a fenyegetett polgárok által visszaverettek. Az összeütközés közben Mikovini nevű kurucz vezér megölelt. A felbőszült csapatok elesett vezérüket megboszulni és a várost felgyújtani akarták. A város kegyelemért esedezett és örült, midőn 3000 frtnyi hadisarczczal sikerült az ellenség haragját enyhítenie. Egy évvel utóbb, 1650-ben augusztusban más városoknak gyűlt meg a bajuk. Matheóczon az ú. n. Lányi-féle házat teljesen kirabolták az éhező kuruczok, kik 1681-ben Felkán, Strázsán és Poprádon folytatták rablásaikat. Csak Szepes-Szombat menekült meg ezúttal a veszélytől, mert benne lengyel katonai őrizet volt beszállásolva.²

A XII. Károly svéd király és II. Ágost szász választó fejedelem és lengyel király között folytatott háborúban, különösen 1703-ban nagy áldozatokat kellett hozniok a városoknak, majd lengyel, majd szász csapatokat szállásoltak itt be, kiket a városokniak élelmi szerrekkel kellett ellátniok. A lengyel szász csapatok egész 7 héten át időztek a városokban, és midőn 1704-dik évi február 17-én eltávoztak és a városok számláikat összeállították, kiderült, hogy az egész ellátás 20,000 tallérba került.

Lubomirszky Tódor mint lengyel helytartó a svéd király pártján állván, Lubló vár és jóságai védelmezésére 1704-ben kiméletlen ujonczozást parancsolt a városokra. Állítottak pedig: Leibitz 120, Béla 150, Ménhárd 50, Durand 50, Ruszkin 50, Igló 180, Olaszi 70, Felka 120, Poprád 120, Matheócz 60, Szepes-Szombat 100, Sztrázsa 50, Váralja 150, összesen 1270 embert, ámbár csak a múlt évben kapták Rákóczy tábornokától Bercsényitől azon szabadalmat, hogy, tekintve a nagy áldozatokat, melyeket már hoztak, ezentúl minden hadi és katonai sarcztól mentve legyenek.³

¹ Leibitz város levéltára. — ² Scholtz, Kirchliche Nachrichten II, B. —

³ Béla ev. egyház levéltárában egy jegyzőkönyv 1612—1753,

Még ezután sem maradtak el a nagy áldozatok hadi és katonai czélokra. Milléter XIII városi gróf 1716-ban bizonyítványt kért Késmárk városától a katonaság viselt dolgairól. A május hó 18-kán kiállított bizonyítvány hajmeresztő tényeket említ, melyeket a szász-lengyel katonaság vitt véghez. A többek között a XIII város 1714—1716-ban csak készpénzben 181,000 frtot, akkor roppant összeget fizetett a katonaságnak, melyet élelemmel is ellátott. A városok a szükséges pénz előkerítésére elzálogosították borházaikat, a tizedet, malmaikat, rétjeiket és földeiket. A magánosak gyakran ruháikat is kénytelenek voltak eladni, fizetésképtelenség esetében börtönökbe vettek vagy halálra kínoztattak.¹

1718-dik évi nov. 2-kán a szepesi városokba beszállásoltatott a lengyel kir. testőr-dragonyosok ezrede, Gureczky ezredes alatt, melyre a városok a következő május elsejéig 13637 forintot és 52 polturákat költöttek. Az ezután történt felosztás szerint kötelesek voltak minden hónapban a lublói várra szállítani:

	Forint	Köböl zab és szecska	Font széna
Leibitz	28	96	6000
Béla	24	80	4800
Menhard	16	64	4000
Durand	12	48	3000
Riszdorf	8	32	2400 ²

Igy tartott ez a városok visszabekelezéseig, miből kitetszik, hogy ismételve megerősített szabadalmaikat, melyek szerint háború idejében csak 50 fegyverest kénytelenek voltak kiállítani, nem tartották meg.

A polgárság intézménye. A polgárságnak nagy jelentősége volt a szepesi városokban. Találón mondja Hunfalvy Pál: „a magyarok megalapították Magyarországon az államot, a németek a városokat; amint amazok az ország elfoglalásában és maig is annak védelmében, ugy ezek a polgári társadalom és az ipar fejlődésében, a főtényezők.“³ A polgárok külön rendet képezvén, azok sorába csak az vétetett fel, kinek erkölcsi élete kifogástalan volt, ki házat birt és mint mesterember valamely czéhbe felvétetett, kimutatván egyszersmind, hogy három évig mint mesterlegény idegen földön járt és mesterségében tökéle-

¹ Béla városa okmányai 1714—1716. — ² 1 polturak 1½ kr. Leibitz városa levéltára. — ³ Die Völker Oesterreich-Ungarns von J. H. Schwicker III. B. J. 87. Seite.

tesitette magát. A polgárok sorába belépő 3—20 frtnyi díjat is fizetett, mely az idegenre nézve még egyszer annyi lett. Az eskü, melyet az új polgár letett, következő pontokból állott:

Esküszöm az élő sz. háromság egy Istenre, hogy egész életemben uralkodóimhoz hű leszek, a városi hatóságot, mint törvényes felsőbbségemet tiszteletben fogom tartani, a hatósági rendeleteknek engedelmeskedni fogok, a városnak javát előmozdítani, kárát legjobb tehetségem szerint megakadályozni, kötelességemnek tartom. Ha valamit tapasztalok, mi a város, hatóság és polgárság kárával járna, azt mindjárt fel fogom jelenteni a birónak és tanácsnak; ha mindazt nem teljesíteném, polgári jogaimat veszítsem el. Isten és sz. evangelioma engem úgy segítse.¹

Az eskü után a felvett polgár külön könyvbe beigtattatott, melyben polgártársai feljegyeztettek és neveik az utókorra hagyattak. Évenként egy-egy városban rendszeren 6—10 új polgár lépett a társak sorába. A polgárok könyve diszitményekkel és ily értelmű feliratokkal volt ellátva:

Mein lieber Sohn, dass rath ich dir,
Und biet du wollest folgen mir,
Nichts thue wider dein Vaterland,
Denn Solches ist die grösste Schandt,
Die einem folgt bis in das Grab,
Die Lehre von den Alten hab'!

Csak a polgárnak volt joga a mezőhöz, erdőhöz és iparhoz. Aki nem bírt a polgár jogczimével, mindezekről el volt zárva és a jog nélküli munkások osztályába tartozott. E viszonyból gyakran viszályok fejlődtek ki a polgárok és a nem polgárok között, kik rendszeren a kis házakban laktak, melyek a legújabb időkig a város közepén valának láthatók. Ezen kis házaknak a munkás osztályhoz tartozó lakóira nézve, Béla városa 1636-ban következőt határozott: 1. hogy sem a mezők sem az erdők jótéteményeit ne élvezhessék. 2. Nem szabad nekik malátát csinálniok, vagy azzal kereskedést üzniök. 3. Csak kézi munkájuk után éljenek. 4. Lenmagot az ugaron vethetnek. 5. Ludakat ne tartsanak. 6. Ha halásznak, egy iteze hallal tartoznak a birónak. 7. A község tanácsában nem jelenhetnek meg. 8. Házaik két szobával ne birjanak.

Daczára az ilyen határozatoknak, a kis házak lakói mindig törekedtek jogaikat kiterjeszteni, mi megint a polgároknak szolgálta-

¹ Podolin városa levéltára: „Solch Buch k. Burger Stadt Podolin 1764.“

tott alkalmat kiváltságos álláspontjuk védelmezésére. A surlódás néha oly heves volt, hogy külön küldöttségnek a lublói vár parancsnokaival együtt kellett közbejárni. Így történt az még 1726. évi szept. 23-án Bélán, hol Figulowszki Sándor Szaniszló várparancsnok, Serpilius a XIII város grófja, Marcezi Jakab szepes-szombati és Heberleibitzi bíró, mint nagyobb küldöttség a szóban levő jogviszonyt akként rendezték, hogy sertést és juhot szabad tartani a kis házakban is, de lovat és ökröt nem, pálinkát égethetnek ugyan a nem polgárok is, de nem önmaguk által előállított, hanem csak vett malátából, csak ledült fát szabad az erdőből és pedig csak két kerekű szekeren hozniok, a len és libák tekintetében esetről esetre a városi hatósággal tartoznak egyezkedni. Még ezen határozat is fentartotta a választalat a polgárok és nem polgárok között, de az már nem volt oly magas, mint száz év előtt; csak az újabb időnek volt fentartva a kiegyenlítés munkáját e tekintetben teljesen befejezni.¹

A polgárság jellemzésére még figyeljük meg továbbá magatartását és életét a béke és háború idejében.

A polgár, mint valamely czéhnek tagja, mesterségét űzte és az ipart fejlesztette. A czéh alapszabályai Lubló-váron minden akadály nélkül és szívesen, a szükség szerint, megerősítettek és kibővítettek. Alig volt mesterség, mely a városokban nem lett volna képviselve. A mesterlegénynek három évi *vándorlása* többnyire nem csekély befolyású volt a polgár általános műveltségének emelésére. Mestersége mellett földműveléssel is foglalkozott. E téren nem irtózott a legnehezebb munkától sem, házában, az erdőkben és a mezőkön minden férfimunkát fiaival maga végezvén a polgár, a *szolga* segítségére nem igen szorult. A gazdaszat külön szabályok szerint volt rendezve. A hatóság határozta meg mikor vitessék ki a trágya, hol és mit vessenek, mely napon kezdődjék az aratás, milyen időben végeztessenek a nyilvános p. o. úti munkák, s ezen rendeleteket áthágni nem volt szabad.² A polgár felesége leányaival a házi és mezei munkákon kívül, len- és vászon-iparral foglalatoskodott. A házi szükségleten kívül még e század elején évenként 6 millió rőf vászon vitetett ki Szepességből és különösen a XVI városból. A Poprád folyó mentében és a Tátra vidékén 1802-ben 171,919 forintért adatott el az itt készített vászon.³ Amellett a polgár és családjának életmódja a leg-

¹ Béla város jegyzőkönyve 1601—1735. — ² Béla és Podolin városok jegyzőkönyvei. — ³ Schwartner: Statistik des Königreichs Ungarn I. §. 80.

egyszerűbb vala. Szükségeit a házból fedezték. A fejlődött állattenyésztés a húst szolgáltatva a családnak. Saját árpájukból főzték a sört, mire külön czéhek és egyesületek állottak fenn.¹ Saját gyapjuk a Szepességen dolgoztatott fel fehér és szürke posztóvá, melyet hétköznap viseltek, csak a vasárnapi ruha készült kék posztóból; Leibitzon még e század elején 8 posztós foglalkozott ily finomabb posztó előállításával. Különben Lublón, Szepes-Váralján és majdnem minden más városban is foglalkoztak posztógyártással, mint az a leibitzi posztósok okmányaiból kiderül. A nők ruházatát a családban a saját készítményü, kékre festett vászon képezte.² A netalán mutatózó fényüzési hajlamok külön rendeletekkel — Hoffarths-Artikel — elnyomattak. Ily munka, ipar és egyszerű életmód következménye, a polgárok vagyonsága sőt gazdagsága, nem maradhatott el. Nem volt ritkaság, ha egy szücsmester 10,000 frtot vitt magával Lipcsébe, hogy ott kelmét vehessen.

Háború idejében is megfeleltek a polgárok kötelességüknek. Városaikat vagy kőfállal, vagy csak faczölöpökkel és árkokkal vették körül. Igy p. o. Gnezdán kőfalat bástyával találunk. Podolinnak rendszeres erődítményei voltak. Iglón még 100 év előtt látszott a város négy kapuja az éjszaki, déli, keleti és nyugati oldalon.³ Béláról 1606-ik évről az ottani jegyzőkönyvben olvassuk: „Damals ist der Parken um die Stadt gebaut und vollendet worden, wegen den grosser Unfrieden wegen der Ungar, die gegen-Kaiserliche Majestat aufsässig geworden sind und alles genommen haben.“ E jegyzetben a Bocskai-féle felkelés értendő. De a Bethlen, Rákóczy és Tököly korában történt események is kihívták a városok ellenállását. A városok védelmi rendszerét az 1636-ik évről ismerjük. Akkor a lengyel tábornok és a XIII városi gróf elrendelték, hogy p. o. Bélán 8, 12—12 emberből álló csapat, tehát 96 fegyveres talpon legyen, és ha a toronyőr jelt ad, hogy rablási szándékkal katonák közelednek, akkor a támadókat vagy verjék vissza, vagy pedig tartsák fel addig, míg a többi polgárok is megjelenhetnek a helyszínén és azután egyesült erővel álljanak ellent és mentsék meg a várost a veszélytől. Igy védték meg a békés polgárok saját tűzhelyüket szükség esetében.⁴

¹ Gnezda: Statut der Bierbräuer-genossenschaft. — ² Bredeczky: Reisebemerkingen über Ungarn u. Galizien. I. B. 1809. — ³ Az illető városok jegyzőkönyvei és Iglóra nézve: Korabinszky, Geographisch-Historisches Produkten-Lexikon von Ungarn 1786. — ⁴ Béla város jegyzőkönyve 1636.

Iskolai és egyházi élet. Az iskolát korszakunkban még igen alárendelt viszonyban találjuk. Élén állott a rektor, ki, különösen a reformáció idejében, theologiai vagy bölcsészeti intézetekben képeztetett ki. Segéd-személyzetéhez tartoztak a collega, a kántor, a harangozó és a calcans. Kisebb helyeken egy személyben pontosultak össze e hivatalok. A néptanítók minden évben újra választattak. Az évi fizetést illetőleg Hosszúthóty László prépost 1617-ben a szepesi káptalanba, tehát jobb helyre Nigriny Jakab nevű tanítót következő évi fizetéssel hívta meg: 20 magyar forint és azonkívül 10 frt az eleség beszerzésére, 13 köböl rozs, 3 k. búza, 2 k. árpa, 2 k. borsó, 1 k. tatárka és ha a malacok dézsmája jól sikerülend, egy malacz.¹ Az egyes városokban ekkor a pénzfizetés 20—24 frtot tett. A mellékjövedelmeket képezték a temetések, melyek esetenként 20—50 denárt jövedelmeztek, a recordatiók Gergely és Gál napjain, mikor énekkal látogatták meg a jobb módú polgárokat, és a festivatiók, melyek abból állottak, hogy sátoros ünnepeken szintén énekkal járták be az egyháztagokat. A tanító rendesen a lelkész alárendeltje volt. E viszonyról Stübel András 1690-ben Zeiler után következőket írja: „Dass in Zips etliche Dorf-Priester die Schulmeister, Cantores und Glöckner oder Metzner wie Leibeigene Leute halten und allerhand Hausgeschäfte verrichten und theils als Helfer, theils als Diakoni dem Pfarrer den Tisch decken, Teller und Becher aussetzen und wieder hinwegnehmen.“² A lelkészek gyűlésein a tanítók a kiszolgáló személyzettel egy rangban fordulnak elő. A szepes-szombati gyűlésen 1542-ben p. o. a lelkészek az ajándékokat osztván, kaptak a tanító a kántorral 12, a szakácsné 15, a szolgál 5 denárt; 1547-ben a mühlenbachi gyűlés alkalmával a tanító 12, a kántor 12, a szakácsné és a szolgál 3 denárt. Ez a viszony minden évben ismétlődik.³

A tanczélt illetőleg Iglón, Szepes-Váralján, Felkán, Matheócson, Szepes-Szombaton, Bélán és Leibitzon oly előhaladott iskolákat találunk, hogy az ifjak itt nem csak elemi, de theologiai és bölcsészeti tárgyakat is hallgattak és innen nyilvános hivatalokba is léptek. A rendesen előforduló tantárgyak voltak: az anyanyelv, a vallás a káté nyomán, a latin nyelv, mely társalgási nyelvvül is szolgált. A realék: történet, földrajz, természettan, szám- és mértan csak en-

¹ Gnezda város levéltára. — ² Hungaria, oder eine vollständige Beschreibung des ganzen Königreichs Ungern von Martin Zeiler, fortgesetzt durch Andreas Stübel 1690. — ³ Lásd a Matricula Moleriana megfelelő éveit.

cyclopaedice és alkalmilag, ha valamely tárgy az olvasásnál szóba jött, gyakoroltattak.

A lengyel kormány nem csekély súlyt fektetett az iskolákra. Midőn Lubomirszky István lubói alkapitány 1658-ban Erythraeus vagy Róth Tóbiás bélai lelkészt és esperest a XIII városban az egyházlátogatással megbízta, ez az iskolákra nézve ezen utasítással láttatott el: „Ide tartozik az iskolákra vonatkozó felügyelet is; mert sok függ attól, vajjon a fiatalság a hit alapjaiban, a jó tudományokban, műszakokban és nemes erkölcsökben oktattatik-e vagy nem, minthogy az iskolák magvai és ültetvényei az egyháznak.“¹

Uj és fejlettebb viszonyok keletkeztek az iskolákban 1753-ban a Mária Josepha parancsára kibocsátott rendelettel, mely következő tartalmú: a latin mellett a magyar nyelv is tanítandó, külön iskolaszobák rendezendők be, az iskolatanító megválasztatása Lublóváron jóváhagyandó, az iskolaházakat a községek jó karban tartsák, a cantátiók és más afféle koldulások a 3 sátoros ünnepen kívül eltiltandók, az iskolás gyermek 2—3 denárt fizessen hetenként a tanító javára, a tanító mellék keresete, kivált zenével, nem tiltatik ugyan, de ez a tanítás rovására ne történjék, — külön iskolafelügyelő rendeltetik, ki az iskolaügyet kezeli és a lelkészszel együtt a tanítást is ellenőrzi.²

Az egyházi életre vonatkozó egyes jellemző sajátságokkal bíró mozzanatok is felemlítendők. A főbb események itt kétség kívül a reformáció és az ellenreformáció.

A szepesi városok igen korán ismerkedtek meg a hitujítás tanaival, miután annak bölcsőjével, Németországgal nyelv és kereskedelem tekintetében igen élénk összeköttetésben állottak. Cziriak Márton és Sigler János, mind a kettő löcsei, 1522-ben Wittenbergában legelőször ismerkedtek meg a reformáció tanával. Már 1529-ben Fischer és Leutscher György hirdették a városokban az új tant és pedig látható sikerrel. Már ev. lelkészeket hivatalban találunk: Bélán 1545-ben Quendel vagy Serpilius Lőrinczet, Leibitzon 1546-ban Regens Salamont, Iglón Leutschert 1548. és utána 1555-ben Lőcsei Bohnert, Szepes-Olasziban 1548-ban Blasy Jakabot, Poprádon 1548-ban Topperczer Antalt, Szepes-Váralján 1551-ben Antony Mátyás lelkészkedése alatt Sebengall Bernhardot, Szepes-Szombaton 1552-ben Philadelphus Antalt, Felkán 1552-ben Filker Györgyöt. Ugyanazon

¹ Scholtz, Kirchl. Nachr. B. I. — ² Béla városa levéltára.

évben még megválasztottak: Menhárdra Buchwald Lőrincz, Lemmel Tamás Durandra, — Matthiasch Balthazár Ruszkinra, — Suchiav Péter Matheóczra, — és Bottsdorfer Servatius Sztrázára. Ó-Lublón már 1539-ben az evangélikusok a kath. templom birtokában valának.¹ Gnezdán 1587-ben Szutorisz János ev. lelkész hivataloskodott.² Podolinban, egy kérvény után, melyben a kathólikusok segítséget kérnek az eretnekek által lerontott oltáraik visszaállítására, ítélve, akkor az ev. hitvallás szintén terjedőben lehetett.³

Mint a Szepesség más városaiban, úgy az elzálogosított városokban is a XVI. század végével találkozunk az ev. vallással, mely iránt már a világi és az egyházi felsőbbség is elnézéssel viseltetett. Így 1565-ben a városok lelkészei üdvözölték a várkapitányt Maczieovszky Miklóst, 27 forint értékű aranyozott ezüst kehelylyel megajándékozták őt és oltalmát kérték. Maczieovszky még ugyanazon évben megidézte őket Lubló-várra és megígérte nekik, hogy oltalmára mindig számíthatnak, ha az Isten ígését az ágostai hitvallás szerint hirdetni, a szentségeket Krisztus tana szerint fogják kiszolgáltatni és tisztességes életet fognak folytatni.⁴ 1570. évi nov. 30-án Bornemissza szepesi prépost a káptalanra megidézte a Szepesség összes lelkészeit, felhívta őket, hogy a sakramentáriusoktól, ariánusoktól és hasonló eretnekektől óvakodjanak, mely esetben oltalmazójuk lesz és haláluk után árváikra is figyelemmel lesz. Hasonlólag Rudolf király is Bécsben 1578-ik évi april 29-én kiadott rendeletével biztosítja a lelkészeket, hogy őket minden bántalmazás és erőszakoskodás ellen oltalmazni és védeni fogja.⁵

Így az ev. lelkészek a legfelsőbb oltalom kedvezéséből körülbelül 100 évig minden bántalom nélkül éltek hitüknek és az ev. hitvallást elfogadók a dézsmával és más, a lelkészi állomással egybekötött jövedelmekkel szívesen adóztak nekik.⁶

De csakhamar megfordult a koczka. Mihály lengyel király 1671-ik évi junius 24-én kelt parancsával szigoruan meghagyta, hogy az ev. lelkészek, 3000 arany büntetés terhe alatt, kergettesse-

---

¹ Prot. visitationis canonicae, Ó-Lublón. — ² Gnezdá város levéltára: Liber copiarum variarum materiarum. — ³ Podolin város levéltára. — ⁴ Matr. Mol. 589., 491. — ⁵ Wagner, Analecta Scep. I, 291. — ⁶ Szepességen a dézsmát nem a király, hanem a nép adománya volt. Weber, Monographie der ev. Gemeinde Bela 1.

nek ki a 13 városból és a templomok, lelkészlakok és iskolák újra kerüljenek vissza a katolikusok birtokába.¹ Mint a magyarhoni ev. lelkészekre nézve 1674-ben Pozsonyban, úgy az elzálogosított városok lelkészei ügyében ugyanezen évben Szepes-Váralján összegyűlt egy bíróság, mely csak azoknak ígért bocsánatot, kik a papságról lemondanak, a királynak hűséget esküsznek és ellenségeinek vétkeit felfedezik; azok, kik arra nem készek, számkivettetnek. Mindnyájan a számkivetést választották. Szuchodolszki a lublói váron jóakarata jeléül következő tartalmú útlevelet adatott a lelkészeknek: „Ezennel közhírré teszszük hogy N. N. Németországba utazik, miért is esedezünk, hogy ő, akárhová fordul, mint szabad és semmiféle vétékben nem részes ember, minden bántalmazás nélkül fogadtassék.”²

Jobb sorsra méltatta az evangélikusokat Lubomirszky Szaniszló Heraclius lublói helytartó, ki 1694-dik évi július 29-én kelt rendeletével az evangélikusoknak annyiban engedett szabad vallásgyakorlatot, hogy az isteni tiszteletet külön imaházban és a temetéseket harangozással és énekkel tarthassák meg. Ezen korlátolt vallásszabadság a még következő lengyel kormány alatt majd még valamivel megszorítottatott, majd pedig egy kissé ki is tágítottatott, míg a visszakebelezés után II. Józsefnek 1781-iki türelmi parancsa az ev. egyház létjogát is biztosabb alapra fektette.

A visszakebelezés. Ámbár majdnem minden országgyűlési ülészak alkalmával szóba hozatott a XIII város kiváltása, a kiváltási összeg azonban sohasem fizettetett le Dunavetz váran, mint az az elzálogosítási okmányban kilátásba helyeztetett. A szóban levő városok csak a varsói egyezkedés alkalmával 1772-ben, midőn Lengyelország, Orosz-, Osztrák- és Poroszhoz közt felosztott, csatoltattak vissza Magyarországhoz öszszes szabadalmaik megerősítésével. A kerület Lubló, Gnezda és Podolin városokkal kikerekítettvén, a XIII várossal együtt 1867 okt. 1-ig a XVI városi törvényhatóságot képezte, mikor e városok Szepesmegyéhez csatoltatván, kiváltságos és különleges állásuk mellőzésével, Magyarország honpolgárainak közös törvényei alá helyeztettek.

Érdekesek az ünnepélyes formák, melyek mellett maga a visszakebelezés lefolyt. 1772-ik évi nov. 5-ike az egész vidéknek politikai ünnepe volt. Szepesmegye örökös főispánja, gróf Csáky Nep. János

¹ Prot. ecclesiae ev. Belensis 1612—1753. — ² Weber Monographie der ev. Gemeinde Bela 17.

mint ezen esetre kinevezett királyi biztos 6 tagú megyei küldöttséggel Káposztafalváról a reggeli órákban indult Igló felé, mely az új törvényhatóság székhelyévé lett. Lóháton, kocsin és gyalog özönlött a nép Iglóra, melynek főutczáin a polgárok, a czéhek és egyesületek sok díszes zászlóval és jelvénynyel állást foglaltak és sorfalat képeztek. A polgárok díszes képviselő testülete méltóan fogadta a Káposztafalváról jövő megyei küldöttséget a város kapuja alatt. Eközben megkondultak a harangok, durrogtak a mozsarak, megszólalt a zene. A küldöttség lassan haladhatott előre, kísérve az ünnepies vendégek nagy tömegétől. A templomnál az egybegyűlt papság fogadta a küldöttséget. Azután a fungáló Driesch vezette a küldöttséget a zsupolásig megtelt templomba. A küldöttséget vezető gróf és főispán, magas, trónhoz hasonló emelvényen ülést foglalt. Hatalmas, kiválógatott gránátosok képezték a diszörséget. Az ünnepies istentisztelet és a „Te Deum laudamus“ után a főispán, mint királyi biztos, beszédet intézett a városok képviselőihez, melyben biztosítá azokat a királyi kegyről, melynek köszönhették, hogy az idegen uralomtól megszabadultak és önállóságukat visszanyerték. A városok grófja német nyelven felelt és köszönetét fejezte ki polgártársai nevében is azon örvendetes eseményért, melynek mostan örülnek. Ezután előlépett Wolfinger olaszii lelkész és előolvasta az esküt, melylyel a polgárok ö Felsegeiknek Mária Teréziának és II. Józsefnek engedelmességet fogadtak. A szepesi kamara biztosa, Török D. azután megbizta a városok kormányzatával Tiszta D. administratort. Egy dicsérő énekkel bevégződött a szertartás a templomban.

Éppen olyan rendben történt ezután a kivonulás, mint a templomban a bevonulás történt. Ősi szokás szerint közös diszebedre öszzegyűlt 100 kiváló vendég. A lakománál jó kedv és emelkedett hangulat uralkodott. Ha a zene nem szólt, élczes vagy komoly felköszöntések hallatszottak. A többiek közül ránk maradt egy chronostichon, mely mint pohárköszöntő mondatott el:

VIVat MarIa TheresIa, qVae feCIIt hoDIe IsthaeC soLatIa (1772.)
Vota hVngarIae CoMpLeta CernVntVr hoDIe. (1772.) ==

Éljen Mária Terézia, ki nekünk megszerezte ezen vigaszt, Magyarország kívánatai ma beteljesülteknek látszanak.

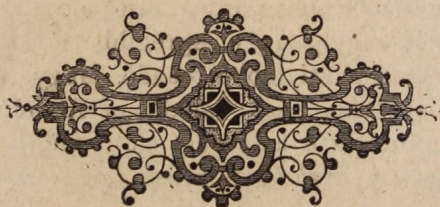
Egy másik felköszöntés e rimekben mondatott:

Maria Theresia gloriose regnante,
Josepho II. Caesare vota secundante,
Fortuna favente, coelo aspirante.
Joanne e Comitibus Csáky in effectum dante,
Fit terra Scepus, qualis fuit ante ==

Mária Terézia dicsőséges uralkodása alatt, II. József császár hozzájárulásával, a sors kedvezése és Isten segítségével a visszakeblezés Csáky János gróf által keresztül vitetvén, a szepesi föld olyanná lett, minő hajdan vala.

Ugyanez évi nov. 1-én Lubló, Gnezda és Podolin városok is a nevezett királyi biztos által hasonló ünnepélyességekkel az új törvényhatósághoz kapcsolattak és hűséget esküdtek.

A városok új pecsétet is kaptak ezután, melyen a Táttra csúcsai, a Hernád és Poprád folyók és az uralkodók neveinek kezdőbetűi J. II.; M. T.; látszanak. A pajzsot két arany oroszlán öleli át. A körirat következő: Sigillum Sedecim Oppidorum Scepusiensium 1774. = A tizenhat szepesi város pecsétje 1774.¹

¹ Wagner, *Analecta Scepusii*. III. 238.

A szepesvármegyei középkori egyházi műemlékek jellemzéséhez.

I.

Szepességen még létező középkori műemlékek legnagyobb részének keletkezési ideje, irott adatok hiányában, nagyrészt csak épen a régészeti chronologia segélyével határozható meg. A Szepességen hajdan uralkadott műirányok és gyakorlatok korszakaira is az emlékeken észlelt különböző részletek stylsajátságainak, az újræpitések és tatarozásoknak számbavételével, valamint ezeknek az imitt-amott fennmaradt feliratok, számlajegyzetek és történetileg ismert tények összehasonlításával ismerünk. A tizenharmadik századon túl azonban alig leszen visszavezethető nálunk valamelyik emlékszerű maradvány; mert ezeknek általánosan legrégebnek elfogadott s első sorban kimagasló példányán, a szepesi székesegyházon a legrégeb részek eredete is nem okvetlenül a tatárjárás előtti időbe teendő. Magyarorszáiban az építészeti emlékek alakzása nézve általában forduló pontot képez a tatárjárás. Míg ugyanis az e határpont előtti műgyakorlat az akkoriban a művelt világszerte dívó úgynevezett *román félkörív-ízlés* jellegét mutatja, s csak egyes esetekben követi már a csúcsívesbe való átmenetet, addig azon ponton innen, már az előbb mult század közepén Franciaországban a Suger sz. denisi apát lángelméje által feltalált csúcsív uralja az építészeti műterményeket. Csakis utóhangképen jelentkezik még a romanismus a későbbi tizedekben, nálunk még jó későn is, az Anjou-ház uralkodása kezdetéig. Az Árpád-házi korban létrejött s részint jelenleg is még fennálló, részint romokban látható székes és monostori egyházak, mint: a pécsi, a lébényi, kis-bényi, zsámbéki, arácsi, a bél-apátfalvi, a jáki stb. a tökéletes vagy tökéletlenebb, vagyis csúcsíves elemekkel vegyült román műmodort tüntetik elő, minthogy némelyikükön és épen a korra nézve régibben, mint az 1207-ben épült lébényin már az átmeneti alakzásoknak hely adatott,

ámbár ismét az 1256-ból datált jáki magasztos fényében a tisztább román elveket mutatja. Megnehezül azért a feladat, pusztán a régészeti chronologia alapján következtetni magára némely építészeti emlékek keletkezési idejére, nem lévén nálunk kimutatható a szervi műkifejlődésnek szigorú egymásutánja. Ekkép állunk a régibb emlékszerű épületeink idejét feszélyező kérdéssel szemben itt a Szepességen is. Kimenthető leend a kapkodás látszatától, ha e kérdésben a homályt szétoszlatatható s eléggé megbízható forrásu hagyományra is hivatkozunk. Ilyen pedig van feljegyezve a Pelcz-féle 1731-ik évi menhardi egyházlátogatás jegyzőkönyvében e szavakkal: „fundata circa annum 1231, uti etiam in ecclesia tempore domini Reischer p. t. parochi inscriptio in frontiscipio sanctuarii haec cernebatur: Primum templum in Scepusio Mennhardivillense, secundum quirinense alias Kuriman, tertium Vibornense, quartum toporcense.“ (Alapítattott az 1231-ik év körül, amint még Reischer parochus idejében a szentély homlokzatán ezen felirat volt látható: A Szepességen első templom a menhardi, második a kurimjáni, harmadik a viborna, negyedik a toporcsi.) Reischer szepesi kanonok körülbelül 1710-ig menhardi plebános volt, ki alatt tataroztatván a templom, emez érdekes, hihetőleg régibb időből származó felirat is mészburok alá került. Félre nem ismejük ugyan az ily feliratoknak közönségesen ingóbb talaját, de összehasonlítva a feliratban felhozott, még részben létező templomok, névszerint maga a menhardi és toporczinak legrégebb részleteivel, különösen portáléival, ellenmondásra nem gondolhatunk, valamint hogy ezek az átmeneti műkorszak jeleit határozottan magukon viselik.

II.

A szepesi dóm. A szepesi dóm, keletkezésekor prépostsági, 1776 óta püspöki székesegyház legrégebb fennálló részletei, u. m. a nyugati homlokzaton emelkedő méltóságteljes kettős torony, a kapuzat, a tornyok alatti csarnok az előtte álló pillérpárral, az éjszaki hosszfal tömör része ódon ablaknyílásával mind mutatják a román műkorszaki építészeti félkörív-izlését, míg a hosszszentély, valamint a hajóboltozat a kifejlődtebb gót műidomot tüntetik elő (1462—1478.); a déli mellék-hajóhoz épült Zápolya-féle kápolna pedig a XV. század végének alkotmánya. (1493.)

A templomnak felhozott román részletei a tatárjárást közvetlen megelőző időbe több valószínűséggel helyezhetők, mint sokkal előb-

bibe, sőt még kevésbé a XII. századba, bár maga a prépostság III. Béla király (1172--1196) által alapíttathatott légyen. Ellenzi azt műjelligük, névszerint ama sajátosság, hogy a tornyok alatti csarnoképítményben a köríves vállhevederek felváltva csúcsívesekkel vannak alkalmazva, a pillértövek talapzatán előfordul a kifejlődött s ekkép korra nézve döntő sarklevél, a négy nagyobb féloszloppal bíró tőpillérek hiányzanak a kisebb oszlopkák a megfelelő keresztgerinczek viselésére. Mindezek hirdetik a román építészet végkorát.

Mint sok egyéb monostori templom ezen időben, úgy a szepesi dóm is szerényebb mértékben épült ugyan; (a hajók hossza 12-78 m., szélessége 18-2 m., magassága 14-60 m., a gót szentély hossza 17-67 m., szélessége 11-69 m.) mert ámbár három hajójú, mégis csak egy pillérpár választja el egymástól a hajókat két-két holdosztályban, meghosszabbítását azonban eszközli az e korban hasonló hazai építményeinket dívó sajátosság, melynélfogva a homlokzatba beépített kettős torony alja át van törve, képezvén ekkép a nyugati keresztkarzatot, s áttörött részeiben folytatván a hajók hosszát és pedig 10-4 méterrel. E karzat építménye érdekes példány hazai műtörténetünkben, mivel a pécsi székesegyházon kívül nálunk máshol nem fordul elő, annál gyakrabban Németországban. Eredetileg a hosszahajóhoz lehetett csatolva hosszabb négyszögű szentély félkörű záródással, vagy épen az akkori hazai sajátosságos műtípus szerint csak a hajóhoz közvetlenül füződő apissal végzőlhetett. A hajóban álló gerinczhordókon teljesen ki van fejlődve a keresztőpillér rendszere, amennyiben az öreg hevederhordón kívül a kisebb is előfordul, mely a diagonalgerincz támasztására van hivatva, mi arra is mutat, hogy eredetileg is be volt boltozva a hajó. Az oszlopfejezeteket a szokásos stylizált s végén csomóba tekert lombozat köríti két sorban, attizáló lábait pedig az épszögű keresztalapzat sarkain ékesíti a fent említett közvetítő levél. A toronyfalak fogrovátkos és csúcs-, meg köríves friessel díszített falszalagok által négy és három emeletre osztvák, ablakainak kettős félkörív-nyílását kehelyfejezetű oszlopka köti össze, a toronyfalak négyegéből szöknek fölfelé a sugár nyolcszögű gúlaalakú toronysisakok. A négyeg felső kerítő párkányzata újabb időből való.

A nyugati homlokzatot áttörő s kifejé táguló kapu szintén magán viseli a román idomot. Kétfokozatú bélletét a temploméihoz hasonló fejezetű oszlopkák díszítik, melyeken túl kettős többszögű ívezet köríti a különben sima ívmezőt, melyre 1841 óta műbecs

nélküli falkép van festve. Egyszerűbb az éjszaki mellékhajó kapuja csak egy-egy oszlopos bélettel, s ívmezejében későbbi időből származó falfestménynyel. Hajdanta e kapuk egyikét előcsarnok is díszítette, mint azt gyanítatják a még a püspöki palotában megőrzött stülizált, annakelőtte oszloptalaszati ékítményül szolgáló oroszlanok és kisebb méretü román oszlopfejezetek.

Mint ez általános jellemzésből kivehető, székesegyházunk ha nem is mérkőzhetik az akkorában szintén épülő székes főegyházakkal, mint az esztergomival, az egrivel, a kalocsaival, a győrivel, de tervezete úgy, mint részleteinek alakításánál fogva ha nem is a legelőbbkelő, de mindenesetre méltó helyet foglal el a XIII. század hasonlészü honi műemlékek között. Részben egyszerűbb, részben ismét gazdagabb műkészülettal s eltérő változatokkal is építvék egykorú s ugyanegy műirányban alkotott társai: a deák-monostori (1228), a kis-bényi (1217), az ócsai (1250), a zsámbéki (1260), a horpácsi, a kaplonyi, a pécsöli, egynémelyik társa azonban műbecsre nézve hasonlíthatlanul magasabb fokon áll, mint a világra szóló nevezetességü: lébényi (1207), jáki (1256), pannonhalmi (1225), gyulafehérvári (1287), melyek alaptervezetük és kivitelük diszeiben valamint a térség hatásával is felülmulják ezt.

III.

Ha székesegyházunk közvetlen környékének templomaiba betekintünk, ha a hernád- s poprádvölgyi kisebb városainkban, valamint megyszerte szétszórt apró falvainkban a még fennlévő építészeti műmaradványokat felkeressük, az itt-ott felbukkanó ódonszerű erős tömör toronyépületek kettős félkör- vagy már csúcsíves, sokszor fejezetes közép oszlopka által elválasztott ablaknyílásai, a toronynégyeket koronázó gúlaalakú sisakalkotmányai fennen hirdetik főegyházunkkal rokonságukat. Ha ezen egyházak falzömeit, a még helyenkint létező egyes félkörívü keskeny ablakait, a belső részletek jellegét közelebből vizsgáljuk, első tekintetre ráismerünk ugyanazon modorra, mely a román félkörívüből a gót csúcsívbe való átmenetet jelzi. Csakhogy eltérnek természetesen fényesebb székesegyházaink műalkotásától. Nem vetélkedhetnek vele a kettős torony, nem a hármashajó, nem a nyugati keresztkarzat, nem a kapuzat dúsabb ékesítésében. Rendesen csak egy tömör torony emelkedik a nyugati homlokzaton, hosszabb vagy rövidebb négyszög képezi a vizirányos

famennyezetetű osztálytalan hosszhajót, melyet néha éles, de több esetben tompább csúcsíves, nehézkes diadalív választ el a hosszúkás vagy egyenes négyszögben alkotott s átmeneti bordázatú boltozattal bíró szentélytől. Jellemzetes ennek egyszerű egyenes záródása, mely egyszerűsítést nem mindig a korlátolt vagyoni körülmények okozták, hanem a megyénk délnyugati részén, a hernádvölgyben 1222-ik év óta létezett scsavniki cistercita-apátság templomától átvett mintakép. Jelenleg ugyan már ennek még romjai sem ismeretesek, de nem vélünk tévedni, ha ezen szerzet egyik, még keletkezési idejéből jelenleg is fennálló templomát, az apáthfalvi (Borsod m.) volt cistercita-apátsági, most parochialis templomot a hajdani scsavniki apátsági templom hasonmásának tartjuk. Vannak ugyan a cistercita-rendnek gazdagabb kivitelű egyházai, minő valószínűleg az eredeti zirczi is lehetett, de sz. Bernát, a szerzet másod alkotójának szigorúbb szabályzatai szerint egyszerűbben kellett építeniök templomaikat a benzésekéinél, s bizonyára a szegényebb táj viszonyaihoz képest ekkép egyszerűsített építmény volt a scsavniki zárdaegyház is az apáthfalvinak módjára, melyet a cisterciták egyszerűbb egyházai mintaterveként vehetünk. Ez pedig csak egyenes zárású szentélyvel bír. Scsavniktól, mint e megye második emlékszerű építészeti központjától származott át kisebb templomainkra az egyenes záródású szentély. Nem is engedték az akkori vagyoni viszonyok a gazdagabb építkezést, mely csak két század után állott be. Egyáltalában könnyen enyésző épületeket emeltek akkor, csak vagyonosabb községek vagy földbirtokosok építtettek tartós anyagból, de ez is csak terméskő volt, csupán a torony és templom szögleteire, az ablakbéletre, kapu, s párkányzatra vétetett faragott kő.

Szepesolaszii templom. Ezt látni a *szepes-olaszii* templom még ezen korból (1248?) fennlévő részletein, melyek közül a főkapu nagyobb szerű oszlopféjezetek valamint a diadalívet hordó pillértövek a székesegyházéinak hasonmásai, attikai basisukat azonban semmi sarklevél nem érinti, s a munka csinossága általában finomabb mesterkezet tüntet fel. E templom eredeti román korszaki alakjában magas, hosszú, négyszögű, csakis az akkoriban általánosan alkalmazott famennyezetű hosszhajóval s alacsonyabb boltozatú szentélyvel bírt. A templom kívül és belül falfestményekkel volt díszítve, melyek közül nevezetességgel bírt a nyugati homlokzaton létezett nagy szent Kristóf-kép és a hossz-hajó egész déli külfalát elfoglaló magasztos fogalmazású román ízlésű

keresztkép, melynek nagyrésze a mostani déli mellékhajó félereszű födele alatt még fenn van.

Zsegrai templom. A közel szomszédságban több templom bir még a jellemzett műkorszaki typussal, így különös figyelemre méltatandó a műtörténelmileg fölötte becses falfestményeiről is híres *zsegrai* templom. (1245.) A Zsegraiak családjának alapítása ez, és bár csak falusi templom, mégis alapítására vonatkozó másutt alig előforduló oly ősrégi okmányokkal bir. Egyenes záródású szentélye, keleti falán a féköríves ablak, az erős alkatú torony csúcsíves kettős ablakzata, a déli kapu két-két oszloppal diszített béléte s a mai csúcsíves boltmezejére festett kálvária-kép, nemkülönben a közvetlenül a bejáratnál álló s mészkőből faragott románkori keresztelő medence keletkezésüknek korát mondják el a szakértő nézőnek, a hajó közepén álló s a csúcsíves keresztboltozat gerinceit felfogó nyolcz oldalú gót pillér, valamint a hajó déli részén lévő két hosszablak már az első építésnek két század után eszközölt átalakítását tüntetik elő.

Szlatvin és Harakócz templomai. Ugyanezen kornak és műalkotásnak szüleményeiként tekintendők a branyiszkói hegységvonalon Zsegra szomszédságában fekvő *Szlatvina* és *Harakócz* kisebbszerű, de érdekes egyházai.

Szepesváraljai plebánia templom. A *szepesváraljai parochialis templom* toronyépületén kiszökellő felső emeletnek párkányzata ugyan e korra mutat.

Mindszenti kápolna. A *mindszenti* kerek sírkerti kápolna halotti szertartásra és a nagyheti sz. sir felállítására rendeltetett.

Haraszi templom. Ily kerek központi építmény, eredetileg négylevelű rózsát képezett alaptervvel a *haraszi* templom is, melynek négyegén emelkedik a zömök, nehézkes falazatu, de középoszlopos körívű ablaknyílásokkal bíró alacsony torony, belsejében kupolaféle magas keresztboltozatot képezvén az oltárhely felett, mely jelenleg három félkörű apissal kerítettik, az eredetileg megvolt nyugati apsis bejáráttal bírt, melynek helyét elég késő idő után történt lerombolása után a jelenlegi négyszöghajó foglalja el. A keleti apsis mészburkolatán át előtűnnek régi falképei. Ámbár sima külfalai mindentagozási s párkányzati dísz nélkülöznek, mégis emlékszerű építményeink között kiváló jelentőségű ezen egyház központi alapterve miatt.

Markusfalvi kápolna. Átmeneti korú a *markusfalvi parochialis templom* délnyugati részén fennlévő s hajdanta valószínűleg a várral

kapcsolatban volt kápolna, melynek fejdíszítményei még a symbolismus jellegét viselik magukon.

Kárpátaljai templomok. A kárpátaljai városok és falvak egyházai, mennyire még eredeti alakjukból ki nem vetkőztek, névszerint a tornyok és portálék ékítményei szintén az átmenet-stylű építést tanúsítják, ámbár főrészeikben már is csúcsíves idomzásra emlékeztetnek, mint a felkai, szepec-szombati, kakas-lomnitzi, hunfalvi, menhardi, leibiczi, késmárki, bélai stb.

IV.

Az eddig elősorolt egyházi építmények a román műkorszak háttárához vezettek. Nyugati szomszédainknál is fordulat áll be a XIII. század végén a műirányban, annál inkább honunkban, hol a tatárjárás lezajlott vihara után a társadalmi élet tényezőit alapjaiból nagyrészt újból kellett megalkotni. A megyénkbe behívott új német gyarmatok a régiekkel egyesülten fokozott munkával utat törnek a polgárosodásnak. Királyaink szabadalmazó levelei megalapítják a városegysülést. Az iparágak s kereskedelem kifejlesztésével növekedhetett a vagyonság is. Az Árpád-ház kihaltával beállott trónvillongásoknak véget vet a Tárca mentén vívott csata, melynek az Anjou-ház részére diadalmos kimeneteléhez döntőleg járult a szepeci századok vitézsége. Vértés őseink érdemét, s a győztes új királyi háztól nyert szabadalmakérti hálaérzetét megörökíti a műtörténetileg hazánkban páratlanul álló híres szepeci domfalkép. (1317.) Mennyit köszönhet honi tudományunk és művészetünk Róbert Károlynak s fiának Nagy Lajosnak, mennyi buzgalmat fejtett ki az akkor akadálytalanul működő egyház, legjobban hirdetik azt fennmaradt honi műemlékeink. A művelt világ minden tájáról behangzott akkor az új csúcsíves műirány dicsérete, melynek első terjesztői az új kolduló szerzetesek, kik Kassán és Budán monostori egyházaikat e stylben emelik. Valamint a benézések zárdaegyházaikon a román styl első s legszebb építményeit mutathatják fel, a ciszterciták által emelt épületek pedig az átmenetkorú ízlés remekei; úgy a domonkosok és ferencziek alkotásai a gót styl legérdekeseb termékeihez számítandók. Megyénkben a domonkosok befolyása a bányavárosokra és közel Hernádvidékre terjed. A stájerországi Szeiczről megyénkbe telepített karthauziak építkezési jellemét a jelenlegi scsavnikai püspöki kastély kápolnájában, melynek faragott mürészletei a most már csak rom-

jaiban fennlevő (1305-ből) lethonkői menedékhelyi karthauzi zárda-templomából (lapis refugii) állítvák össze, nem különben a fennmaradt dunajecvölgyi vörösklastromi monostorukban birjuk. Tevékenységüknek kegyeletes emléket állított Fessler Magyarország történetéről szóló művében, hol az ezen korú művészetről ékesszóló tollával értekeznek. A kereszties barátok emlékei is fennmaradtak néhány kisebb templomunkban. Műértő szerzetes-barátok azok, kik szabályszerű egyéni teljes szegénységük daczára egyházaikban dúsan ékesített trónt emelnek a királyok királyának, kisebb községeknek pedig egyszerűsített mintaszerű példányképeket szolgáltatnak.

Ezen egyházi műtevékenységhez hozzájárult egy másik tényező. E tényező voltak a városok, melyek kereskedelem s iparszorgalom által főleg Zsigmond király kiváltságai folytán tetemes vagyonságra jutván, jelentőségüknek abban adtak kifejezést, hogy szebbnél szebb építmények felállításával egymást felülmúlni vetélkedtek. Szem elől nem tévesztendő még a leghatalmasabb emeltyű, a vallásbuzgalom, mely ez időben a társadalom minden osztályát áthatva nagy összegek adakozására serkentette azt egyházépitkezésekhez.

A középkor első századaiban ugyan kizárólag egyháziak kezében találjuk a műgyakorlatot, de a XIII-ik században s folytatólag még inkább, laikusok tanulják meg tőlük a műkezelést, ez hullámkörönként terjeszkedik az iparműhelyeken, s új meg új erőket támasztván átviszi a műérzetet magába a néptömegbe, mi nálunk fényes módon a XV. század vége felé valósul meg, midőn tökéletes műforrongást észlelünk műemlékeink létesítésében. Nem is csoda ez. A találmányok korát élték akkorában, megnyílt egy új világrész, működik a sajtó s a tudás terjedésével növekszik az általános műérzet is. Korunkban messze vidéken keressük az ügyes vésőt építkezésünkhez, s oltáraink díszítésére közelben alig találunk értelmes aranyozót, holott akkor minden kisebb városban, sőt faluhelyen is műmesterembereket találunk.

V.

Mint általán hazánkban, úgy megyénkben is az Anjouház uralkodásával építkezéseink az új gót irányt követik, mely Francia- és Némethonban máris egy százados vívmányokkal dicsekedhetik. Oly styl az, mely arra termett is volt, hogy következetes szerkezeti alakításával a román modor fölötti fensőbbségét

érvényesítse, s rendkívüli szépségével a már kiképzettebb műizlést és buzgó vallásérzetet magának meghódítsa. A román építészetbe fölvelt tőpillér-rendszer lehetővé tette a keresztboltot, mely a gót izlésben csúcsívesre emelkedve ama magasztos csarnokszerű építményt hozta létre, mely az emberi szív ég felé irányuló vonzalmának annyira megfelel. Míg az előbbiben a keresztény szellem bensőleg működő ereje bírja kifejezését, addig a gót az élet külviszonyait is nemesítve meghódító s a népeket egy szellemben egyesítő keresztény hit hatalmát jelezi. Ép úgy ajánlják e stylt technikai előnyei. Elbeszéli a boltnyomást a hosszfaltól s azt a külső tám- és belpillérekbe vezetvén, állványszerű csarnokot teremt, melyben a szűkségtelenné vált nehézkes falazat helyét tűzfényes színekben ragyogó hosszablakzat foglalhatja el, pótolván a falfestményeket tündérhatásával. A csúcsíves boltozat magasabbnak is látszik a valóságnál, s a későbbi csillag- vagy háló-gerinczetet törött vonalú tekervényein túl elmereng a megigézett szemlélő lélek a végtelenbe. A mélyvésetű horony s páczatagozás változatos árnyalata, a karcsú oszloptövezet lombdisze a karfejezeten, a szobroknak készített menyezet s tornyozatmű, a keresztvirágban végződő s levécsokrokkal megrakott oromzat, az ablakívet ékítő mérmű elfelejtetik a nézővel e kőalkotványok építészeti rendeltetését, s a szellemnek a merev kötőmegek fölötti győzelmét érzetik meg vele.

Csötörtőkhelyi kettős kápolna. Legélénkebben nyilvánul ezen műhatás megyei gótikánk fénypéldányán a *csötörtőkhelyi* kettős Zápolya-kápolnán, ha hozzá gondoljuk a tervezett üvegfestményeket az ablakokban. Azon korból való ez is (1515—1535), midőn e styl áttörte az építészeti alakítás szigorú szabályzatát, természetutánzásba ment át, előképül vevén a lombos sudarerdő ivágzatát. A levélzet természetutáni képzésében remekelt a csötörtőkhelyi mester, miről főleg a nyugati oromzatot koronázó hatalmas keresztvirág tesz tanúságot, mely azonban az 1869-iki tűzvész lángjaiban tetemesen megsérült, valamint ekkor általában az egész különben faragott kőből emelt építmény szenvedett volt. A támpillérek szerkezeti elrendezésének még a jobb gót-korszak szolgált mintaképül, mely tekintetben fölülmúlja a bár két tizeddel is előbb épült (1493) hasonrendeltetésű szepesszékesegyházi Úr-test-kápolnát, melylyel egyébként a három záradékú szentély s boltozati hálógerinczetre nézve összehasonlítható, de mint homokköve, úgy mestere is más. A csötörtőkhelyinek alsó része sokkal

dúsabb kivitelü is és Istentiszteletre is van elrendezve. Építtetését temetkezési célra szintén Hedvignek, tescheni hercegnőnek, Zápolya István özvegyének tulajdonítja a hagyomány, ki azonban a trencsényi várban történt halála után (1521) a székesegyházi kápolnában lelte nyughelyét; azért mások menyét Izabellát mondják alapítónőnek; kapcsolatba hozzák azonfelül az építés vezetését a Máriássy-család egyik ősevel Istvánnal, volt szepesi főispánnal († 1516), ki a márkusfalvi templomhajó déli falába befalazott sírkövén többi közt elmondja magáról: „gratus eram patrie atque domui zapoliane.“

Régi templomok alakítása. A mint azonban könnyü dolog a szakavatottnak okmányi adatok nélkül is a késő gót ízlésű templomok keletkezési idejét három legfőlebb öt tizedbeni hibázhatóság fenntartásával meghatározni, ha még elégséges műidomok vannak fenn: ép oly nehéz az osztályozás a korábbi csúcsíves idomban tartottaknál, ha legalább némileg is tájékozó okmányok híján vagyunk. Így állunk Szepesben nagyrészt a korai gót építményekkel szemben. Az 1874. évben általam fogantatosított összehasonlító vizsgálat 70—80 gótízlésű templomot mutat föl megyénk területén, de csak kis részének kora mutatható ki határozottan okmányok nyomán. Kétféle fejlődést találunk azokon úgy időre, mint a kivitelben. A korábbi szigorú szerkezetűt a XIV. század folyamán, és a későbbi duzmadt nemű, inkább díszítményre célzó, bár fényes kivitelűt különösen a XV. század végén és még a XVI. század elején. A XIV. század első felében alakul minálunk a XXIV szepesi város testülete, új meg új helységek alapíttatnak. A múlt időből fennmaradt romlatag anyagú építmények újonnan emeltettekkel váltatnak föl, a tartósabbak durvább idomaikból kivetkőznek. Építésmintául szolgál ezen időben a kisebb városi és falusi egyházaknak az akkor Francia- és Némethonban uralkodó sajátos modor, mely szerint a rendesen famennyezetű osztatlan kültám nélküli hosszahajóhoz négyszögű, s egyenes záradékú, vagyis lapos hátfallal bíró, keskeny csúcsíves hosszablakzatú szentély épült, melynek nyomottabb keresztívezete kelet felé a szögtámpillérekre, és sokszor azok híján csak a vastagabb falazatra és a belső négy szöggyámköre támaszkodik. Külsején látjuk még a tömör jellegű, csúcsíves egy vagy kettős ablaknyílású, gúlalakú vagy csúcsormozatú tornyot, a hajótetőt a szentélytől elválasztó magasabb, s a szentélyt kelet felől bekerítő sugárfalu ormozatot, a torony alatti bejá-

rat kapuja egyszerűbb a déli kapuzatnál, melynek oszlopdíszje sok esetben még románizáló, általában azonban a gót horonyt s pácza-tagozást mutatja. Ez volt eredetileg általános alakja falusi, s városi templomainknak is a XV. század elejéig, sőt maga a löcsei főtemplom is valószínűleg csak famennyezetre tervezetett. A famennyezet különben ez időben uralkodó volt nem csak a vagyontalanabb kis helységeekben, hanem székesegyházakban is nálunk ép úgy, mint a külföldön, hol még most is fényes alkotásuakat csodál az utazó. Módosabb községek azonban még a XIV., de jobbadán a XV. század folyamán változtattak templomuk ezen eredeti idomán, átalakítván azt két hajósra, csak Szepes-Olaszi, Igló, Késmárk és Gölniczbánya létesítettek hármashajós. A változás így történt meg: A hajdani famennyezetű egyház a község vagyonbeli körülményeihez képest két, sőt néhol három holdas hosszablakzatu szentélyt, a hajóban pedig könnyűded finom gerincezetű gót boltozatot kapott, hanem kültámpillérek nélkül, mert a boltívek nagyrészt a megvolt hosszfalakra rakattak, melyeken eddigelé a fafedezet nyugodott volt. Fel-tűnő tünetény ez, s nyilván szervezetlenséget mutat, mivel ellentmond a gótika szervezeti alaptörvényeinek. Belül tiszta stylű csúcs-ives alkotást szemlélünk a boltozaton, kívül pedig legtöbb helyen nincsen megfelelő támpillérek a terpeszkedő íveknek. Nehogy tehát túlságos nyomást gyakoroljanak az ívek a hosszfalakra, ketté osztatott a hajó, s középre egy vagy két pillér állíttatott, mi által a két hajós alkotmány támadt. Szembetűnőleg kimutatható ezen átalakítás a landoki hajdan miechovita szent-sírőrök prépostsági egyházán, irott adatokból pedig bebizonyul a menhardi templomon. Jól is megfelelt ezen kettéválasztása a hajónak symbolikus jelentésén kívül a híveknek nem szerinti elkülönítésére az Istentiszteletnél, és a templomban megtartatni szokott körmeneteknek. Eszményi mintaképét bírhatta a jeruzsálemi coenaculumban, mely a keresztes vitézek által ily két hajós alakzást nyert vala.

Különösen említést érdemelnek e kétféle modorban és időkorban vagy újonnan épített vagy átalakított következő templomok: a fentebb nevezett landeki (1315), a tótfalvi, a vibornai, a nagy-eőri (strázskai), a jekelfalvi (1313), a richnói régi (1324), az olsaviczai (1308), az odorini, a káposztafalvi, a matheócz városi (1312), a körtvélyesi (1346), a nagy-szalóki (1317 és 1401), a hunfalvi (1409), a kakas-lomniczi (1422), a zsegrai átalakítás (1425), a felkai, poprádi, a ruszkinóczi, szepes-szombati (1287 és 1503), a leibiczi, a bélai, a

malduri, a görgői, az ó-lublói, a vörös-kolostori (1506) stb. A magurai egyházak jobbadán a XV. században épültek, és pedig többnyire a nyolczszögből vett három oldalú záródással a támpillérü szentélyben. Kiválókabak köztük a friedmani dús alakzásu déli kapuzatával s fejdíszítményü koronapárkányzatával, a nedeczi, az ó-falvi, a mátyásfalvi és hanusfalvi.

VI.

Ki akarván tüntetni a kisebb városi és falusi egyházépítmények összefüggő lánczolatkénti kifejlődését, tért nem engedünk a módosabb községek által az átmeneti műkorszak kimúltával létesített fellengősebb alkotásoknak. Első és egyedül álló, és pedig még a középkoron túli időre is megyénk központja Lőcse város. E hely a tatárjárás után beköltözött jövevények által mintegy kiszemelve lett a megye góczpontjául, honnét erősebb lüktetéssel hatott megszerzte a polgárosodás. Úgy látszik, az alsó Rajna-vidékről hozták templomuk mintáját is magukkal.

Lőcsei szt. Jakab templom. Akkorában már Némethonban az új gótízlésben számos templom épült vagy épen épülőben volt. A lőcseiek templomuknak mintául választottak térségre nézve hathatós, de műtagozásaiban zömök jellemű, részleteiben általában egyszerűbb elrendezést; templomuk vetélkedik is kiterjedésében hazánk középkori székesegyházaival, nevezetesen a pécsivel és a kassaival, mert ürhossza 60·74 m., szélessége 27·39 m., magassága 19·80 m. teszen, háromoldalú záródással bíró szentélyének hosszablakzata fölér 16·50 mnyi magasságig. Ámbár a romanizáló kapita-elalakzások még nagyon a flora muralis és a physiologusok jelképes motívumaira emlékeztetnek, mégis a gótika uralg az egészen. Csarnoktemplomnak épült, minő Némethonban a marburgi, nálunk a domonkosiaké Budán, és a cisztercizitaké Bártfán volt, melyek most plebánia-templomok. Azonban nem a szerzetes egyházak szerint van elrendezve, tágabb mellékhatókkal bír, népsokaság befogadására állíttatott. Hat négyszögü pillérpár osztja el a három hajót, a tiszta gót gerinczetetü keresztboltok ívezetét fogják fel szervezetlen közvetítöként a tömörebb alkatu pilléreken nyugvó nyulánk álarczos és alakos fejezetü oszlopokák (chapiteau historie). Ezen meglepő szervezetlenséget megfejtí ama különös hőrülmény, hogy építkezés közben meg lett változtatva a pillérek alakja, mennyiben azok kezdetleg csak famennyezet viselé-

sére nyulánkabban s könnyebben készülvén a létesítendő boltozat-hordásra köppenynyel vétettek körül, miből nehézkes alakjuk támadt. a XIII. századi építkezés folyamán történt ez, bevégzését nyerhette az építés a XIV. század elején. Ugyanezen korra vall az úgynevezett „pokolvarasok kápolnája“ (capella leprosorum), mely most sekrestyének szolgál, és a szt. György kápolnája, mindkettő az éjszakai hajó oldalához építve. A XV. század végén behatóbb újítások és átalakítások történtek rajta. A nyugati bejárat befalaztatott, helyére könnyüded oszlopokon nyugvó karzat épült, szint oly magasabb uraságok befogadására szolgáló karzatot emeltek a déli mellékhajó oldalán, és annak átellenében az éjszakai bejárat fölötti gót alakzású helyiséget. A szentélyben a gyönyörű alkotású szentségház emeltett akkorában, és a folytatólagos újítás betetőztetett löcsei Pál csoda-faragványu s párját ritkító szárnyoltárával. (1508). Ezen egyszerű építkezések létesültének lelke bizonyára az akkori polgármester lehetett, kiről Sperfogel krónikája ezeket tartalmazza: „1522. die XX. Martii Melchior Messinslaer, alias Polirer, qui ultra 30 annos fuit in consulatu et bis iudex decessit, multa aedificia publica restauravit, una cum claustro, ossario, tabula altaris, maior tamen laus eius, quod singulare refugium omnium pauperum fuit.“

Ferencziek temploma, ma gymnasiumi templom. A parochialis templommal egy időben építettett a műtörténelmünkre szintén fényt hozó Ferencziek zárda-temploma három oldalról bekerítve a hazánkban egyedül fenmaradt keresztfolyosóval. Dank László gróf, valószínűleg a zólyomi műemlékekre nézve híres Donchcsalád ivadéka, bőkezűségének köszöni létét 1308-ból. A gót rendszer legszigorúbb betartása jellemzi ez alkotást minden részleteiben, még a méreti arányzásban is. A három lépcsőfokkal a hosszhajó fölött emelkedő három holdas keresztboltozatú hosszszentély ablakzata s faltőalakzása a gótika elegantiájával bír, a déli kapuzat fölötti szépségű, a hosszhajó díszesebb, mint egyéb, honunkban kolduló barátok által emelt templomok hosszhajói, amennyiben ez három hajós. Két mellékhajója ugyan keskenyebb a szokottnál, de annál tágasabb a középhajó, melynek osztályai merész hosszúságukkal az építésznek bátorságát és gyakorlottságát fönnen hirdetik. A hosszhajón később elkövetett elferdítések daczára még érintetlenül fenmaradt részeiben mintaképen áll hazánkban ezen egyház a kolduló szerzetesek templomai között, és élő tanúja azon műmodornak, melyet ezen szerzetesek bevonulásuk első idejében követtek.

Igló, N. B. Asszony temploma. Első szülött leányának tekinthetjük a műiparban akkor már előhaladott iglóiak Nagy-Boldogasszony-templomát, melynek hasonló gerincz ívezetű hármashajóút négy pillérpár hordja. Az oszlopfejek, a felsőgyámkövek szobrászati képdísz, főleg a déli kapu ívmezejét ékesítő s a bold. Szűz isteni fia általi mennyei koronázását előállító faragvány (maesta della vergine), a fölötte levő rózsablakkal, nem különben a még egyes részletekben fennlevő szentség-ház emelkedett műértelmet tételeznek föl.

De nem csak a műipar általános virágzása s a vetélkedő törekvés serkentette a városokat és egyházi székhelyeket szerényebb átmenet-ízlésű két százados egyházaik átalakítására a XV. század folyamán, okozta ezt a növekedő lélekszám, a szükség, és vidékeinket e század 30-as s 40-es éveiben sújtó huszita vérengzések, melyeknek rombolásairól siránkozó okmányaink tanúságot tesznek.

Előrement ugyanis 1434-ben Szepes-Olaszi templomának újításával, emelvén magasztos hét ablakú s keresztboltozatú hosszszentélyt, átalakítván famennyezetű osztatlan hosszhajóút hármashajóúttá, de valószínűleg fennakadt műtevékenysége a közbejött szomorú hadesemények miatt; mert fölszerelését csak a század végén kapta, miről tanúskodik a még fennlétező, hajdanta a diadalívét díszítő pompás művű gerenda-feszület, a bronceöntetű keresztelő-medence felirátával: „Hic fons baptismi precursoris Jesu Christi terrae Scepusii oppidi vocati Olasz 1497.“, a szentély két hosszfalán ugyanez időben rakott stallumok, s az egykorú szentség-ház maradványa. Szervezetlenül csatoltatott ugyan a két alacsony mellékhajó a magas középhajóhoz, de épen ennek csak az alacsonyabb mellékhajóból nyert világítása igazabb hatást kölcsönöz az építészeti arányoknak. Ezen középhajó-alakítás azonban valódi unicum a szepesi gótika fejlesztésében. A csúcsíves boltozat csak átmeneti irányt mutat még a tiszta keresztívvezésből a hálógerincvezésbe, megtartván az átló ívgerinczeket, és csak dült kereszt alakú gerincz kötvén össze azokat. A lefutó faltövek képzése is tartózkodik a szélső kicsapongástól, melyekkel később találkozunk.

A Késmárki főtemplom. A késmárkiak szomorú viszonyok között fogtak hozzá a szent keresztől címzett főtemplomuk nagyobb méretű átépítéséhez. Említettük a régi építmény már IV. Béla 1269. évi privilegiumában. A középkor folyamán három plebánia-egyházuk volt, melyek közül a szt. Mihályi külvárosi 1434-ben a husziták előli biztonság miatt

lebontatott vala. Nagyobb térű templom szüksége állott be. Már 1444-ben vetették meg alapját a tágas hosszszentélynek, de a zavarós idők akadályozták őket a folytatásban. Végre 1486—1498-ig elérte befejezését, mit a déli szentély-ajtón levő városi és Zápolya-czímer évszáma 1486 tanúsít, valamint a déli hajó főkapuzatát díszítő rózsablak felirata: „crux nos sancta tuere 1498.“ Schreiber Keresztély polgármester alatt szenteltetett fel Mihály püspök esztergomi helyettes által 1490-ben. Imposans méreteinél fogva megyénk legtekintélyesebb egyházaihoz tartozik. Három hajós elrendezése, tágas hosszszentélye s a közép hajó merészen terpeszkedő boltozata csodálatra ragadja a nézőt. Egész hossza teszen 46·20 m., miből a szentély hosszára 24·10 m. esik. A hajók egész szélessége 20·46 m., A középhajóé 10·64 m. Magassága 14·83 m. Bár annyira tekintetre méltó alkotású, mégis már csak a kimulóban levő díszítményű gót stíl szüleménye. Az általában alkalmazott hálógerinczetet és a tőképzés is már csak a polgáriás józan hangulatban van tartva. Mestereiül felemlítetnek a városi ez időbeli számlakönyvekben Faber Jakab és János, Bartlom Simon, Szaniszló mesterek. Az építkezést Zápolya Imre és István bőkezűsége támogatta, nem különben azon polgárcsaládok, melyeknek kisebb czímerpajzsait a déli hajó nyugati osztály gerincz-csomói viselik.

1462—1478-ig következett az ismét terjedő építési mozgalomban maga a székesegyház, mely méltóságának megfelelőleg az akkori kifejlődött díszítményű csúcsíves ízlésben mai fényes alkotásu, tágas s kecses idomú faltövekben lefutó hálógerinczetű boltozattal betetőzött hosszszentélyét és a csillagszerűleg bordázott, s magasabbra emelt hajóboltozatot nyerte. Mivel a szentély újonnan sokkal szélesebbre épült, mint a megmaradt középhajó, azért a mellékhajók keleti falai a diadalív mellett támívszerűleg áttörttek, kilátást nyitván ekként a szentélybe és a főoltarra. Ezen újítást a tudós Stock János és az utána következő berendi Back Gáspár szepesi prépostok eszközölték a clerus és a jó világiak bő adakozása mellett, mint okmányaink mondják. Szabadjon e helyen köteles hálaérzelemmel felemlítenünk, hogy az Úr házának díszét szíven viselő és magas lelki elődje példáját követő főpásztorunk Császka György Ő Excelentiájának bőkezűsége folytán székesegyházunkon épen jelenleg folyamatban vannak a helyreállítási munkák.

VII.

Falképek. Középkori egyházépítményeink emlékszerű festészeti díszítéséből, amennyire azt a meszelő el nem temette, vagy burkolatától eddig fölszabadítani sikerült, szintén bírnak még annyit, hogy ezen műgyakorlat külön korszakainak fejlődésére ráismerhetünk. Régibb templomaink rendszeren kifestettek, mert az üres, egyhangú falterek nem vonzhattak ájtatos érzelmre. De a festvénynek magának oktatónak is kellett lennie, hogy amit a fül a szószékről hallott, azt érzékítve a szem is szemlélhette a különben néma falakon. Főkép az oltárhely falain állítottak elő megváltásunk történeti tényei, azon helyen, hol ennek titkai az új szövetségi áldozatban ünnepeltetnek. Ily képsort bírnak a zsegrai templom szentélyében. A löcsei plebánia-templom főoltára körül azonkívül még hitvallásunk főczikkelyeit párhuzamos képsorozatban az ó- és új-szövetségi hithirnökök által képviselve látjuk. A szent legenda-körből szent Katalin vértanúsága legelénkebb színekben ábrázoltatik a jekelfalvi sekrestye falképein, a középkorban pedig népünk által annyira kedvelt cserhalmi románcszerű párbajviadalban megütköző szent László lovagias tettét, az elrabolt szűzleánynak a vad kúnfejedelem kezéből való megszabadítását tüntetik elő a zsegrai és szlatvinai falfestmények, szent Dorottya vértanúságát nagyszerű képsorban bírjuk a löcsei templom éjszakai hajó falán, ugyanott a sekrestye fölött a hét főbűnt és a hét főerényt a középkori élénk kézelem ecsetével ábrázolva szemléljük. Mint történeti kép egyetlen a maga nemében egész országunkban a veszprémin kívül szepesi dómunk temperafalképe, melynek tárgya Róbert Károlynak országunk védasszonya Szűz Mária általi koronázása. A poprádi egyház falfestményei között lerégibb és legnevezetesebb a diadalívre festett utolsó ítélet. Falképeink fogadalmi eredetét mutatja a donátoroknak egynehányon észlelhető nyoma, névszerint a löcsei szentségház mögötti falon. Eredetüket illetőleg a valóhoz legközelebb vezetőnek látszik azon vélemény, mely azokat olasz mesterek befolyásától származtatja. Visszavihetők ugyanis azonkorra, melyben honunk az új Anjou-ház által szorosabb összekötésbe jött Olaszországgal, honnét származik Sienai Péter, Róbert Károly nemes pecsétvésője is, ki Lajos udvari ötvöse volt, később szepesi várnagygyá és alispánná lön, s Jemnik helységgel adományoztatott meg 1336-ban. Épen akkor a virágzó festészet a régibb bizanti modorú mozaikképezés elhagyásával fesztelenebb önálló irányt

vett. Giotto, Orcagna, Masaccio, s hason irányú toskanaiak nagyszerű terjedelmes falfestményi conceptióit fejtegetés nélkül eszünkbe juttatják falkép-cykusaink is, az életből ellesett mozgalmas cselekvénymód friss lehető visszatükrözésével. Szendőbb benső érzetet kifejező compositiót méltán tulajdonítunk a sienai Simeone di Martino, Lippo Memmi-féle iránynak, mint a székesegyházi falképet és talán a zsegraiakat is. Technikájuk a könyv miniatürek és az üveg-festmények színezetét utánozza, illuminált rajzok inkább, mint festvények, főgond a mintázásra, erőteljes contourozásra fordítatik. A csehországi karlsteini és prágai falképekkel annyiban lehet kapcsolatba hozni a mieinket, amennyiben IV. Károly művészei szintén olaszországiak voltak, mint az avignoni pápai udvartól meghívott arrasi Mátyás, s a ratkersburgi (Stájerországi) Aquila műirányát, valamint a krajnai, karinthiai, tengermelléki ez időbeli műalkotások is olasz befolyásra vezetendők vissza. A zólyomi, tőröczyi műemlék létesítésében annyira buzgólkodó százfalvi Donch lovag királyi küldöttségekben Avignonban járt és bizonyára kinyerte tetszését az új irányban virágzó olasz festészet. A szepesi mesterek is kétségen kívül a fresko-falképfestést Olaszországnak trecenti iskolájától tanulták.

Oltárok. De valamint olasz befolyásnak tulajdonítjuk falfestményeinket, úgy templomaink szobrászati és festészeti fő díszét, a szárnyajtós szekrényoltárok művészetét Németországban tanulták mestereink. Nem is terjedt volt el ezen oltárrakvány izlése tovább Németországon túl, csak Magyarországon és némileg Lengyelországban, dívott pedig a XV. századon át a XVI. elejéig. Minthogy a XV. század első felében fentérintett kedvezőtlen viszonyok miatt megszakadt volt a vagyonszerzés s ennek következtében a művészet kifejlődése is, csak a század második feléből bírjuk ismét fölmutatni az akkori műáramlat példányait, de itt nálunk azután oly számban, mint sehol másutt oly kisebb területen, és több példányon oly remeklő kezeléssel kivitelben, hogy mestereiket itthon keresni nem is álmodnánk, mint a löcsei főoltárét. Itt csak a nevezetesebb oltár alkotványokat soroljuk fel, ú. m. a székesegyházban a kiválóan szép festményű szárnyképekkel díszített főoltáron kívül van négy ily oltár. Löcsén a világra szóló főoltáron kívül, mely hatalmas fölrakatával, szobraival, domborműveivel s valószínűleg festvényeivel is Löcsei Pál remekműve 1508—1516-ból, a ritka szépségű havi bold. Szűz oltára, melynek képei német alföldi műirányra vallanak, műbecsre nézve hazánkban

páratlanul állanak; sz. Péter és Pál oltár képei felső rajnai, névszerint Schongauer-féle modort mutatnak, mint a székesegyházi Zápolya-kápolna oltár szárnyfestményei is; a Passio-oltár jegyezve „clinodium Mathie regis — clinodium Beatricis regine“ fölirattal, a sz. Erzsébet-oltár műve Lőcsei Miklós műveiként vehetők; a sz. Katalin oltár legrégibbnek látszik, azonban nem a XV. század előtti időből való, s kölni iskolai modorban festett; a sz. Miklós-oltár már XVI. századi, s mint a főoltár passio-képei id. Kranach Lukács fametszeteit látszik követni szárnyképein; a sz. János-oltár fölrakata és egész díszítménye már renaissance-idomot árul el („Joannes Henckel anno Millesimo 520 posuit“), mint a szepes-szombati sz. György-főoltár; úgyszintén a sz. Anna-oltár, és a gróf Csáky-család által emelt új oltáron felhasznált régi alaksoport. Késmárkon van három, Szepes-Szombaton öt, Müllenbachon három, Kakaslomniczon kettő, Landecken kettő, Nagy-Eőrön három, Káposztafalván, Matheóczon, Dráveczen, Nagy-Szalókon s több helyen találatnak szintén ily szárnyoltárok. A csötörtökhelyi kápolnában a hajdani oltár főképe, melyen a szent Szűz elhalálózása s mennybevitele van ábrázolva, véleményem szerint legkitünőbb egész Szepesben. Meglepő rajta a finom színezés és a rajz tökélye, a nemes ihlet és kellemteljes kifejezés. Hasonló műjelleme nézve a kassai főoltár festményeihez, melyek műértéke pedig fölülmúlja a Wolgemut-féle iskola szüleményeit. — Ellenállott a vallásos érzelem és a nép szegénysége a későbbi renaissance pusztító műújításainak, mely körülményeknek köszönhetjük e régi műemlékek fentartását. Még Némethonnal is vetélkedhetünk e műkincsekben, hol a múzeumokban összegyűjtve sem találunk annyit.

Szepesi mesterek. A kérdésre, vajjon importált cikkek-e ezek, vagy itt nálunk készültek-e? röviden felelhetünk a részben már megkísérlett szakavatott összehasonlítás és a föltalált irott adatok alapján. Midőn a műtörténet e terén csak Wolgemut, Stoss, Dürer, Kraft, Schongauer, Riemenschneider, Van Eyk, Fischer, Girlin nevei voltak ismeretesebbek, nekik tulajdonították e műveket, de miután hazai és névszerint szepesföldi művészek neveit is sikerült fölfedezni, a jogosult sejtetem valósága kiderült sok művön, melyek szepesi művészek neveivel vannak jegyezve. Igaz, sokat még nem ismerünk, de már eleget annak bizonyítékául, hogy saját művészeinknek híjával nem voltunk. Ily nevek:

1. *Lőcsei Pál* szobrász, a lőcsei főoltár mestere („qui supremum Altare Ecclesiae huius sculpsit = a ki e templom főoltárát faragta“),

mondja a templom déli előcsarnoka külső keleti falán befalazott sírkő felőle.

2. *Lőcsei Miklós* nevét hordja a poprádi templomban őrzött kép azon gót nagy betűs fölirattal: „Nicolaus de Leuczia A. D. 1484. Pinxit.“ A képen a mennynek királynéja karján tartja a kised Jézust, mindkét oldalán leng, fejét koronázó két angyal. Esményies szépség kissé realiztikus fölfogású kivittel, szabatos rajz és kellemes színválasztás jellemzi e képet. Ő neki tulajdonítanak az ugyanott fenntartott „fájdalmas Szűz“ képét, a káposztafalvi föoltárképet, a szepes-szombati föoltár-szárnyak hátképeit, a szt. Miklós és szent Anna-oltárok képeit a lőcsei passio-oltár és sz. Erzsébet-oltár régibb részeit.

3. *Késmárki Simon* szobrász, kinek nevét viselik a pompás rajzú s faragványú stallumok a késmárki tót templomban azon gót kis betűs fölirattal: hoc opus fecit mayster Simon a. d. millesimo quadringentesimo sexagesimo nono laudate dominum in sanctis eius. Tőle származtathatjuk a remekművű leibiczi stallumokat is.

4. *Késmárki Lang*, atya és fiú készítették a jelenleg a vártemplomban levő templomfaszéket, melynek jobb fültámlája belsején ezen fölirat áll: „Hoc sedile ad eccliam S. Crucis fecerunt J. Lang et filius J. Lang in signum quod vixerint a. d. 1544.“

A lőcsei „Ur-testéről“ nevezett társulat számla-könyveiből hozzáadjuk a következőket:

5. *Pál*, 1437—1450. Lőcsén.

6. *Fános*, 1469—1482. Lőcsén festész.

7. *Gáspár*, 1489—1493. Lőcsén.

8. *Fános*, 1511—1517. Lőcsén festész.

9. *Theophilus*, 1512—1523. Lőcsén.

10. *Lőrincz*, 1539. Lőcsén. Ezeken kívül:

11. *Faber Fános* és *Fakab*, építész és kőfaragó 1485—1493. Késmárkon.

12. *Bartlom Simon* és *Bálint*, építész ugyanott, 1486.

A fölsorolt, bár csekély számú művész-nevekből is könnyen levonható a következtetés, hogy nem állott fönn a szükség importálásra, miután itthon léteztek ily műhelyek; mi különben egyes esetekben a behozatalt ki nem zárja, valamint például a hagyomány a késmárki híres szobrászati művet, a hajdani gerenda-keresztet, mely jelenleg a föoltár szekrényében van elhelyezve, mint Zápolya

Imre adományát Bécsből származtatja. Műveinken észleljük a műirányok különféleségét, mi ismét arra mutat, hogy művészeink majd egy, majd más iskolában vagy műhelyben képezték ki magukat. A közel szomszédságú Krakkóban tanulhattak Stoss-féle műmodort, Boroszlóban pedig a festő czéheknek 1345—1523. évekből származó jegyzőkönyvei magyarországi segédeket és tanoncokat is egyenesen felemlítenek, — a nürnbergi frank és sváb műirányt magában Nürnbergben, Augsburgban stb. sajátíthatták el. Itthon önálló műhelyeikben ismét másokat oktattak, kik tehetségük szerint különböző sikerrel dolgoztak azután a templomokba. Egyébként tudjuk, hogy híresebb mesterek, mint Stoss, Vid, Wolgemut stb. műhelyeiben is sok mütárgy csak iparilag és mesteremberi módra gyártatott, midőn a nagy mesterek a kivitel nagyobb részét segédeikre bízták.

Építészeti műemlékeink mestereit meg nem nevezhetjük még adatok hiányában, de ama körülmény, hogy azon korban többnyire egy művész személyében egyesülve volt az építész, szobrász és festész, szepesi mestert sejtenuünk enged megyei gótikánk legszebb két példányainak, a Zápolya-féle székesegyházi és csötörtökhelyi kápolnáknak építésében is. Ezen kápolnák tervrajzai újabb időben a bécsi szent István templom műpáholyának fennmaradt híresebb egyház-építményi tervrajzgyűjteményében fedeztettek fel.

VIII.

Ötvös művek. Ha a XV. század végén keletkező csúcsíves építészetben az eddigi szigorú gót szerkezetet a kő természetének megfelelő rideg szabályait elhagyni s a faanyagú szár nyúlékonyan hajló, felfutó és indázó sajátságait utánozni, ha a szárnyoltárok állványaiban, székeken és egyáltalában faműveken a csúcsíves fastylt természetszerűen kiképezve látjuk, — a szerkezeti rendszer ezen megváltoztatása még szembetűnőbb az ötvösművészet és érczöntet művein, melyeken az áttörött sisaktetők, ormozatok, toronyfi-képzések a levélindák, virág-szirmok, bimbók és virágkelyhek, s egyáltalában a növényzetdísz varázsa dús alakzásaiban előmlik. Megyénk bővelkedik ily templomkészlettel ismét a XV. és XVI. századi korból, melyben vagyonságunkat, iparunkat és művészetünket tetőpontján szemléljük. Alig létezik templom, melyben jelesnél-jelesebb ötvösművészetű szentségmutatóval, ereklyetartóval, ciboriummal, pacificáléval, de nevezetesen pazar ékítményi sodrony-zománczos kelyhekkal nem találkozni.

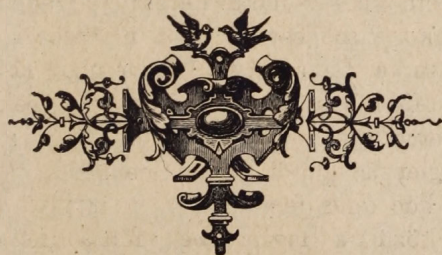
A legjelesebbek a monstranciák közül: a *felkai* 100 cm. magasságú, mely az ismert műbecsű pozsonyi és járendorfival nem csak kiállja a versenyt, de azokat sok tekintetben fölül is múlja; — az *iglói*, mely 117 cm. magasságú toronyalkotás, a *felső-lapsi* igen tiszta stýlű alaprajz szerint készült, az *alsó-lapsi*, mely sajátos, a többitől eltérő, inkább horizontál irányú tervezetben van tartva, a *kis-lomniczi*, stereotyp bronce-öntet, melynek idomozása szerint sok falusi templom-monstrancia készült. A kelyhek közül fölemlítjük: a *székesegyházi* XV. századbéli öt sodrony-zománczozatú kelyhet, a *poprádi* szent Egyed-félét, melynek kupája sodrony-zománczos virágokkal s a rendes liliomdszítménnyel van körül véve, talapzatán pedig sz. Egyed szarvas-tehene fegyveres vadászoktól s azoknak ebeitől üldöztetve gazdag lombozat között látszik; ily vertművű kelyhek a két szepes-szombati, a görgői, a topporezi, a kis-lomniczi, mindannyi remek ötvös mű stb. A pacificálék, vagy ereklyetartó békekeresztek leghíresebbjei: a két iglói, a bélai, az odorini, a körtvélyesi, a maldúri.

A bronce-öntetű kehely-alakú keresztelő-medenczék között említésre legméltóbbak: a szepesváraljai, a matheóczi (1312), a ruszkinóczi német feliratu, a felkai (1439), a leibiczi (1463), a késmárki (1472), az olaszii (1497), a strázsai, az iglói, a löcsei, a menhardi következő gót kisbetűs fölirattal: Fons baptismalis Servati presulis almi, terrae Scepusiensis oppidi vocati menhardi. anno 1484. Johannes de nova villa hoc opus fecit.

A harangok közül a legrégebek fölirat nélküliek és kisebb mérvűek. A nagyobb harangok számára épültek a XVI. és XVII. században az inkább már barokk-ba hajló renaissance-harangozó tornyok, melyeknek sarkai, valamint felső, sokszor oszlopos párkányzata vakolatba karczolt sgraffito ékitménnyel díszítvék. A tiszta majuscula-fölratu harangok a XV. század elejéig, sőt a XIV. végéig visszavihetők, melyek közül fölemlítjük a felkait, landekit, rókuszit, egy szepes-szombatit, káposztafalvit, gánóczit, batiszfalvit stb., melyek évszámnélküliek, többnyire „O Rex Gloriae, veni cum (vagy) in pace“ fölirattal, a matheóczi ez áll: „Her Got Sey mit uns.“ A minuscula föliratuakból álljon itt egynéhány, mint a tepliczi, („1481. hoc opus est factum in honore dei et spiritus sancti. Magister Johann se de villa nova.“) a szent andrási (edificata est campana ista in honore sancti Andree apostoli 1494.), a leibiczi (1475 per magistrum paulum et ioannem de villa nova), a dráveczi (o rex

glorie stb. 1516. magister andreas T), az egyik késmárki a templomtorony felső emeletén, a brutóczi ugyanoly fölirattal, a gerlachfalvi 1520 évszámmal, a nagyobb késmárki eltorzított majusculákkal s 1525 évszámmal.

Czikkünk záradékául még a textil-ipar műveire emlékeztetünk, melyek számos oltár-antependiumokon, miseruhákon képviselvék, úgy szintén a himzésekre, mint megannyi tanuira azon sem költséget, sem szorgalmat nem kímélő áldozatkésztségnek, mely a középkor emelkedett műérzetét jellemzi. Jelesebb művek a székesegyházi zöld casula két dalmatikával, a két leibiczi, a kis-lomniczi, a felső-lapsi, a krichi casula, a podolini gobelin stb. mind fönmaradt példányai a XV. s részben már XVI. század idomított alakzatu szövészetének és lapos, valamint dombor-képhímzésnek.

Krajovai és topolyai
Báró KRAY PÁL táborszernagy.

cs. és Ap. királyi Felsege 1888. évi május hó 13-án kelt azon legmagasabb hadsereg-parancsa folytán, hogy a 67-ik számú cs. és kir. gyalogezred, melynek legénységét a Szepesség és a szomszédos megyék szolgáltatják, örök időkre krajovai és topolyai báró Kray Pál táborszernagy nevét viselje, Szepesmegyében, melynek Kray szülöttje volt, a táborszernagy élete és családi viszonyai iránt élénk érdeklődés nyilvánult. A megyében megjelenő hetilapok a boldogult élete rövid leírásának közlésével némi tájékoztatót nyújtottak. Megyénk jeles szülöttei életének ismertetése feladatunk körébe tartozván, most midőn a jelesnek, ki szülőmegyéjének fejlődését élete végeig élénk rokonszenvvel kísérte, és kinek oldal-rokonai, — unokaöccsének egyik fia, e sorok írója és családja — jelenleg is e megye területén laknak — emléke ily fényes kitüntetésben részesült; idő- és alkalmyszerűnek látjuk társulatunk tagjait báró Kray Pálnak családi iratok nyomán írt, élettörténetével megismertetni.

Szabad legyen azonban fővonásokban előrebocsátani a megyénk történetében jelentékeny szerepet játszott nagyatyjának és édes atyjának élettörténetét.

Krajovai és topolyai báró Kray Pálnak nagyatyja Kray Jakab, fia Pálnak, ki I. Lipót királytól maga és utódai számára 1662. évben nyerte a magyar nemességet, született Bártfán 1661. évi ápril 24-én. Tanulmányait Bártfán kezdte és Debreczenben folytatta, — 1685-ben Késmárk sz. kir. város jegyzőjének megválasztatván, a várost az 1687-ik évi országgyűlésen mint követ (ablegatus diaetalis) képviselte. — 1690., 1691., 1692., 1694., 1700., 1701. és 1703-ik években pedig mint e város külön megbizottja a késmárki gr. Tököly-féle vár és tartozékainak a város által leendő megszerzése végett Bécsbe feljárt és úgy a legmagasabb trón zsámolyánál, valamint az akkori mérvadó

körökben a város érdekeit előmozdítani, különösen a még III. Ferdinánd királytól nyert igényeknek érvényt szerezni serénykedett. Az 1690., 1691., 1692. és 1694. évi bécsi időzéséről és működéséről részben magyar, részben német nyelven vezetett naplója a nevezett város levéltárában őriztetik. A reá bizottak sikeres megoldása elismerésül 1693. évi ápril 2-án a szepesi káptalan előtt történt örökbevallással megszerezte a várostól ennek Rókusz helységben bírt udvartelkét tartozékaival együtt. Ertelmisége, tevékenysége és a város körül szerzett érdemei folytán 1704-ben Késmárk város bírájává választotta. Az időközben nagyobb arányokban jelentkező Rákóczy-féle mozgalmakhoz csatlakozva részt vett úgy a szécsényi, mint az ónodi gyűléseken. Majd 1706-ban bírói tisztségéről lemondott s azontúl csaknem kizárólag a fejedelem ügyét szolgálta, különösen mint megbízható ügynökeinek egyike többször megfordult Lengyelországban és Danzig városában. Eltekintve a Rákóczy-korszak történetével tüzetesen foglalkozó írók tanúságától, kik Kray Jakabnak, mint Rákóczy fejedelem ügynökének tevékenységét kiemelik, — megbízhatóságának kétségtelen tanúbizonysága Rákóczy Ferencz fejedelemnek a családi iratok közt talált francia nyelven írt eredeti nyugtája azon 3175 tallérról, melyet számára a posnaviai palatinusné Danzigban felvett, és mely összeget a herczeg 1707. évi aug. 20-án Homonnáról visszaküldött. Két évvel később 1709. december 8-án a császáriak Leibitzön át Késmárk ellen előre nyomultak. A vár baloldalára, a Leibitz patakon felül elhelyezkedve, földdel s homokkal telt hordókat állítottak egymás mellé, s az így alakított sánczok mögé helyezett mozsarak- s ágyúkból december 11-én éjjél után el kezdték a várost tüzes golyókkal lövetni. A város 3 óráig égett s 40 ház hamuvá lett. Bajtsy György, Rákóczynak akkori parancsnoka, kire a város védelme bízva volt, azon ürügy alatt, hogy az ellenséget kikémlelje, a városból eltávozott. Midőn ez az ostromlottaknak tudomására jutott s bebizonyult, hogy szándékos távozásával a várost saját sorsára hagyta, azok is reményt vesztve felhagytak a város védelmezésével, mire Löffelholz, Hartleben, Ebergényi s a többi császári főtisztek néhány száz katonával 1709-ki decz. 12-én a városba nyomultak. Heister cs. k. tábornagy a Danzigból nem régóta visszatért Kray Jakabot rögtön elfogatta és a fejedelem szolgálatában kifejtett tevékenysége miatt őt előleges kihallgatás és vizsgálat mellőzésével, herczeg Lubomirszky közbevetése daczára, ugyanazon évi december 16-án Lány Márton és Topperczer Sebes-

tyén késmárki lakosokkal egyidejűleg lefejeztette. Földi maradványai gyászba borúlt özvegye által a késmárki köztemetőben saját költségén emelt sírboltban helyeztetek el, hol a sírbolt feletti márványlapon olvasható latin sirirat jelöli nyugvóhelyét.¹ Halála után házat felkutatták. Gr. Heister tábornagy pedig dec. 22-én kelt parancsossal lefoglaltatni rendelte az elhunytnek bárhol található ingatlanait, és azok jövedelmeit gr. Stainville lovassági tábornoknak adományozta.

Az elhunytnek legidősebb fia *Kray Jakab*, a tábornoszernagynak atyja, született Késmárkon 1686. évi november 27-én. Ezenkívül még

¹ (Arma et Insignia.)

Sta Viator

LEGE. et LUGE.

Candidiore. Aeternitatis. Monumento. Dignum.

Ubi Vero Urbe Exularet Candor

Fatali Sangvinis Innocui Purpuro Opertum

Olim In Tribunali Stantem Nunc Sub Cippo Jacentem

REIPUB. CAESAREOFORAE. CODRUM.

PERIL: DN: JACOBUM KRAY

Qui Dum

Bono Publico Intentus Publicos Adipisceretur Honores

Supra Modum, Sed Infra Meritum

Et

Non Armorum Strepitu, Sed Consiliorum Alto Silentio

Fluctuantem Reipublicae Navem Prudens Naviterque Dirigeret
Ne Tota Ut Debit Irruente Inevitabili Procella Fundum Peteret

Ipsa Publicum Vitae Passus Est Naufragium

Postquam

Malevolorum Quibus Optime Voluit Consilii

Publici Ensis Publica Fieret Victima.

Documentum Posteris Relinquens

FELICITATI NUNQUAM DEESSE INFELICEM ADULATIONEM

Hunc Luge et Lege.

Superstitem Etiam Post Marmora Futurum

Dulci — Amaro

MARIAE KRAYAE VIDUAE CORCULO

Moriente Vivo Vivente Mortuo

Sepeliendum.

Qui Coelum Mercedem Habet. Cujus Meritis Compensandis Terra

Non Sufficit. !

A sírkőnek majuskulákkal vésett körirata ez: Certamen illud praeclarum decertavi. Cursum peregi. Fidem servavi. Quod reliquum est reposita est mihi iustitiae corona, quam reddet mihi Dnus in illo die justus Ille judex. — II. ad Thim IV, 8.

két fia volt az erőszakos halállal kimulnak, névszerint Pál, ki az 1716. és 1717. évi török hadjáratban mint cs. kir. hadmérnöki főhadnagy vett részt és a ki Nolten János cs. k. hadbiztos felszólítására elkészítette Szepesmegyének térképét, — meg Sándor, kit édes atyja gyászos halálának híre tanulmányai közepette a jeni egyetemen lepett meg. E két utóbbi fiutódok nélkül halt meg.

Jakab szülővárosában kezdte, Debreczenben és később Danzigban, majd Pál öccsével a königsbergi egyetemen folytatta és fejezte be tanulmányait. 1709-ben szülőinek tudta nélkül Lengyelországban mint önkéntes harczolt a svédek ellen, és miután azon évi október havában Lubomirszky csapatai a gr. Heister tábornagy vezénylete alatt Szepesmegyébe benyomult cs. k. sereghez, melynél hg. Lubomirszky altábornagynak kineveztetett csatlakoztak, ő is mint önkéntes részt vett Berzevicze vidékén összegyűlt kuruczok elleni ütközetben. Késmárk városának a cs. seregek által történt bevétele, és édes atyjának elítéltetése után pedig, miután az édes atyja megmentése érdekében kifejtett fáradozásai sikertelenek valának, a következő 1710-ik év elején Bécsbe sietett elkobzott javaik visszaszerzése iránt lépéseket tenni. Hiába időzött ott egy éven túl a nélkül, hogy czélt ért volna, midőn 1711 febr. 15-én a Wiaden nevű külváros egyik közmulató helyén Riedmüller huszár századost halálosan megsebesítette.

Ezen, a történelmi munkákban is felemlített¹ eseményt a családi hagyomány így beszéli el: Kray Jakab Bécsben időzésének ideje alatt egyik közmulató helyen hallja, miként Riedmüller százados dicsekedve elbeszéli, hogy ő tulajdonképen oka a volt késmárki bíró kivégeztetésének; mert a nála lévő amnestia irat előmutatásával mindaddig késett, míg a halálos ítéletet végre nem hajtották, mire az elkeseredett fiú édes atyja halála feletti fájdalmában őt kardjával rögtön, mások szerint párbajban megölte. Ezen véres tett illetően lefolyása azonban családi iratok által igazolva nincs; annyi tény, hogy Riedmüller századossal összekocczanása volt, és hogy ennek halála után Kray Bécsből elmenekült Klosterneuburg felé vevén útját; azonban sem itt, sem más szerzetes házakban vagy a lelkészeknél nem találván a reménylett menhelyet (Asylum), megelégetve az eddigi zaklatásokat, Prágában az ott toborzott St. Amour dragonyos ezredhez *Henisch* álnév alatt állott be katonának, s ezen ezredben azután mint közvitéz, altiszt és végül mint tiszt 1729-ig

¹ Horányi: Memoria Hungarorum. Buda 1887. P. II. p. 442—444.

szolgált. Szolgálati éveinek utolsó szakában ezredesének felfedezvén Riedmüller századossal 1711-ben történt véres összeütközését, hadbírótság elé állították, de tekintettel egyfelől a közbejött elidősülésre, másfelől pedig hosszú szolgálataira és példás magaviseletére; ítéletileg nem csak amaz eseményt illetőleg minden további felelősség alól felmentetett, de egyuttal családi nevének újbóli felvételére is felhatalmaztatott. Tiszti rangjáról lemondván 19 évi távollét után családjá körébe visszatért.

Távollétének ezen hosszú ideje alatt édes anyját több súlyos csapás érte. Elkobzott javait 1711-ben visszanyerte ugyan, azonban Desjardin ezredes mint gr. Stainville tábornok meghatalmazottjától rókuszi ingóságait 2000 frton visszaszaváltani kényszerült, Riedmüller özvegyének pedig, engedve a katonai zaklatásoknak, 3000 frt fizetésére kötelezte magát. Özvegyiségének támaszai Pál és Sándor fiai is időközben kimultak, általában a család anyagi helyzete aggályos hanyatlásnak indult. Kray Jakab 1730-ban megnősülvén késmárki és rókuszi birtokának ügyeivel foglalkozott, 1732-ben a nemeseknek országszerte megindított igazolásakor (Investigatio Nobilium) a még nagyatyjának 1662. évben adományozott nemességet igazolta és Rókuszon levő ősi birtoka alapján birtokos nemesnek kijelentetett. Midőn III. Károly királynak 1740-ik évben történt halálával Mária Terézia trónját minden oldalról veszély fenyegette, Magyarország rendei általános nemesi felkelést rendeltek el és 6 új gyalog ezred alakult, ezek egyikénél, a Szirmay Tamás, később gr. Eszterházy József-féle ezrednél, Szepesmegye ajánlata folytán Krayt századossá nevezték ki és ő előrehaladott kora daczára részt vett Prága város ostromában és a Bajországbán folytatott hadjáratban; hanyatló egészségi állapota azonban már 1744-ben készteté végkép lemondani a hadi pályáról. Századát 1800 frt megtérítése mellett Ujházy Ferdinad hadnagynak átadta.

Miután még 1746-ban a szülővárosa által felajánlott polgársági jogot és tanácsnoki állást elfogadta, a várost az 1751. évi országgyűlésen mint követ képviselte, hol az ország némely nagyjainak, jelesen gr. Csáky Miklós hercegprimásnak és gr. Balassa Pál kincstári elnöknek pártfogását Jakab és Pál fiai számára kieszközölnie sikerült; haza térve gazdasági ügyeivel és kedvencz tudományával a történelemmel foglalatoskodott, míg sokat hanyatott élete 69-dik évében 1755. évi szept. 23-án Késmárkon meghalt.

Másodszülött fia a későbbi báró táborszernagy és hadvezér

Kray Pál született Késmárkon 1759³⁵-ik évi február 3-án. Tanulmányait szülővárosában kezdte, folytatta Selmecezen, hol Mikoviny-örnagy vezetése alatt főleg matematikai tudományokkal foglalkozott, és — hadi pályára készülvén — a bécsi egyetemen gr. Csáky Miklós herceg-primás nemeslelkű pártfogása és segélyezése mellett fejezte be azokat. Mint hadapród 1754-ben a gr. Haller-féle gyalogezredben kezdte katonai pályáját, részt vett a 7 éves háboru haljárataiban, Glatz ostrománál mint főhadnagy a horvátok élén első hatolt a várba, melynek kulcsait a várparancsnoktól átvevén, báró Laudon főhadvezérnek átadta. 1778-ban soron kívül örnagygyá neveztetvén ki vezér szerepe volt azon műút létesítésében, mely az ő terve szerint 1782-ben Bártfán át, hol akkor állomásozott, elkészült, és a mely II. József császár legmagasabb tetszésével is találkozott, midőn 1783-ik évben Oroszországból államaiba visszatért. Ugyanez évben nagy csapás érte a vitéz katonát, a halál kiragadta köréből szeretett nejét, szül. Mihics Franciskát, kinek a bártfai templom egyik oldalfalán díszes síremléket állíttatott. Alezredessé szintén ez évben léptették elő, a 2-ik székely huszárezredbe való áthelyeztetésével neve és híre szélesebb körökben lett ismertté, kivált az 1784-ben kitört és példatlan vadsággal dühöngött oláh-lázadás sikeres elnyomása, valamint a lázadás vezetőinek Hora és Kloszkanak elfogatása által.

Nem lehet feladatomban azon kebellázító tragoediának lefolyását és általában a Kray Pál által vívott csaták és aratott győzelmeknek tüzetes történetét leírni, itt csak életpályája főbb mozzanatainak rövid, de igazsághű előadására szorítokozom.

Önként érthető, hogy ama rémes lázadás elfojtása élénk rokonszenvet keltett iránta a művelt körökben, különösen a legdurvábban bántalmazott nemesség körében; tanúsága ennek egyebek közt azon fényes ovatio, melylyel báró Gerliczy kincstári felügyelő Zalatnán meglepte; József császár-király azzal méltatta érdemeit, hogy 1785-ben ezredessé nevezte ki és midőn a következő évben Erdélyben időzött, személyesen adott kifejezést legmagasabb elismerése és megelégedésének.

Az 1788-ik évben kitört török háborúban mint dandár-parancsnok többször győzedelmesen vívott meg az ellenséggel; elfoglalta és megszállva tartotta Krajovát, az ugynevezett kis Oláhország fővárosát. E haditény feletti örömét azonban megzavarta legidősebb fiának An-

talnak, ki főhadnagy volt a 2-ik székely ezredben, typhusban közéjött halála. De a katona kötelessége ellensúlyozta az atya fájalmát s ő folytatta sikeres és érdemdús működését, melynek elismerésül a Mária Terézia-rendnek herceg Hohenlobe hadtest parancsnok kezéből átvett lovagkeresztjével tüntették ki. Ezen hadjárat folyamán, jelesen 1790-ben tábornokká léptették elő és a további harcok folyamában ismételten sikeres ütközeteket vívott tábornokot a legmagasabb kegy még ugyan azon évi július havában kelt legfelsőbb elhatározásával az örökös tartományok bárói rangjával és krajovai előnévvel ruházta fel.

A békekötés után rongált egészsége tekintetéből 1791-ben 2000 frtnyi évi nyugdíj mellett egy időre elhagyta a tényleges hadiszolgálatot, mikor is 1792-ik évi augusztus 9-én kelt legfelsőbb oklevéllel a magyarországi főrendek sorába bárói czímmel és jelleggel felvétellett. Pesten telepedvén le, 1792-ben meglátogatta szülővárosát, ott lakó öcsését Kray Sándor nyugalmazott őrnagyot és egyéb rokonait s ekkor szülőmegyéje iránti előszeretetből komolyan foglalkozott az elidegenített rókuszi birtok visszaszerzésének eszméjével, értekezett ez ügyben pesti jogtudósokkal; s egyidejűleg a Szepesmegyében fekvő Curia-Tybei uradalom kir. adomány útján leendő megszerzése iránt is tett lépéseket; mik azonban ezen uradalom alapítványi jellege miatt nehézségekbe ütköztek.

Rövid tartamú nyugalmából kizavarta az 1792-ben kitört francia háború, mert a cs. k. seregek főparancsnoka Coburg hercegnek, ki őt a törökök ellen viselt háboru óta ismerte, ismételten kijelentett óhajta folytán, a Károly főherceg vezénylete alatt állott elővédnél mint dandárparancsnok újra a harc színterére lépett. E hadjáratban tanúsított kiváló szolgálatai és kivívott sikerei elismerésül 1794. évi július 25-én a Mária Terézia-rend középkeresztjével tüntették ki. Kiváló része volt ezután azon győzedelmes csatákban, melyeket a cs. kir. seregek gr. Clairfait tábornagy fővezérlete alatt Jouordan és Pichegru francia tábornokok ellen az 1795. év folyamán vívtak. Azonban legifjabb fiának Jánosnak, ki 19 éves korában már huszár százados volt, hagymázban bekövetkezett halála, melynek híret 1796. évi február 1-én vette, oly annyira mélyen lehangolta őt, hogy újabb nyugdíjaztatási szándékától csak is a főparancsnok ismételt lebeszélésére állott el. Ugyanazon évi márcz. hó 5-én altábornaggyá léptetvén elő a fővezényletet átvett Károly főherceg alatt

majd mint az elővéd, majd mint az utóvéd parancsnoka folytatta sikeres hadműveleteit. Ezen hadjárat alatt történt, hogy az Altenkirchen melletti harcmezőn súlyosan megsebesült Marceau francia tábornokot kérése folytán meglátogatván, nem csak sebeit a magával vitt orvos által ápoltatta, de kívánsága szerint holttestét is átadatta a francia előőrsöknek; mely lovagias eljárása mély benyomást tön az ellenség táborában, mint ez Carthelvers tábornoknak hozzá írt következő soraiból kitetszik.

„Toute l'Armée a vu avec Interet votre Conduite genereuse a l'egard du general Marceau, elle honore ce general ainsi la nation dont vous faites partie, et je vous en temoigne personnellement ma reconnaissance.“¹ „Az egész hadsereg érdeklődéssel kísérte Marceau tábornokra vonatkozólag tanusított nemeskeblű magatartását, és tiszteli tábornokban azon nemzetet is, melynek ön tagja; részemről fogadja köszönetemnek személyes kifejezését. — Carthelvers.“ Emlékezetes a Neuwied melletti haditénye, midőn felsőbb parancs folytán azon kényszerhelyzetbe jutott, hogy visszavonulása előtt 4000-nyi csapatjával 40000-nyi hadsereg ellen támadólag kellett fellépnie és az ellenség előnyomulásának nem csak hosszabb ideig ellentállott, de visszavonulása közben is nagyobb veszteséget okozott annak, mint a minőt az ő csapatja szenvedett vala. Ezen kockázással járt vállalata miatt felelőségre vonatván, bár előljárójának írásban foglalt rendeletével védekezett, mindazonáltal a haditörvényszék 14 napi fogságra elítélte, mely ítélet azonban Károly főherczeg közbevetése folytán oda módosított, hogy Mainz városát 14 napig el nem hagyhatta.

A békekötés után Olaszországba rendeltetvén, 1798-ban mint helyettes parancsnok fogadta az újon szerzett tartományok hódolatát; ugyan azon évi octóber 18-án nyert VI. Pius pápától egy házi oratorium felállítását engedélyező brevet.

Az 1799-ik évi olasz hadjárat fényes eredményei az általa kivívott győzelmek, és Mantuának bevétele, melynek híret saját fia és szárnysegédje vitte fel Bécsbe, és a melynek alkalmából az egész monarchiában hála-ünnepélyek tartattak, a történelem lapjain kitörülhetlen betűkkel vannak bevéve; — számos kitüntetést hoztak Kraynak. Tábornagynak még azon évi april havában neveztetett ki, Mantua bevételenek alkalmából pedig egy magyar gyalog ezred tulajdonosa lön. Szülőhelye is megemlékezett róla, Szepesmegye üd-

¹ Családi levelek közt.

vözlő irattal tisztelte meg, s ő ezen figyelmet a megyei levéltárban levő latin szövegű válaszszal köszönte meg, — szülővárosa Késmárk pedig külön öröm-ünnepélynek színhelye volt.

A következő 1800-ik évben Károly főherczeg betegsége folytán febr. 25-én kelt legmagasabb kézirattal a rajna-vidéki cs. birodalmi seregek élére — vonakodása daczára — állíttatván, márczius hó 18-án vette át a főparancsnokságot. Szemlét tartván az egyes hadtestek felett, alkalma volt meggyőződnie arról, hogy a fővezérség elvállalása iránti aggodalmi nem valának alapnélküliek, és hogy a rendelkezésére álló és részben még szervezendő haderővel nem leendő képes sikeresen ellentállani a túlnyomó számban levő ellenségnek. Miután az Olaszországból várt sereg meg nem érkezett, s a németországi fejedelmek által ígért segély-csapatok — porosz befo-lyás következtében — vagy elkésve, vagy épen nem állíttatnak ki; szemben a sokszorta erősebb és a legkitünőbb francia hadvezérek egyike, ú. m. Morten^{er} tábornagy (ki ellen mindazon által a múlt évi olaszországi hadjárat alkalmával jelentékeny előnyöket vívott ki) által vezényelt ellenséggel szemben az ellene titkon működő ármányokkal és némely alárendeltjének megbízhatlanságával támadólag nem csak nem léphetett fel, hanem visszavonulni kényszerült. Habár ezen egész hadjárat alatt, melynek lefolyását, öcséséhez julius 20-án írt levele szerint, egykor talán csak az ellenség lesz képes felderíteni, — még visszavonulása közben, mely különben komolyan megfontolt teljesen szabályszerű vala, és egyszersmind oda irányult, hogy az ellenséget az örökös tartományok megszállásától távol tartsa, egy ütközetet sem vesztett, erösséget sem adott fel, de még egy ágyút sem hagyott az ellenségnek és egyenes legfelsőbb parancs folytán kötött meg egy hosszabb fegyverszünetet. Barsdorf nevű bajor helységben aug. 20-án vette azon legfelsőbb rendeletet, mely szerint a főparancsnokság alól felmentetvén ő Felsege további intézkedéseig 8000 frtnyi évi nyugdíj engedélyezése mellett, magyarországi jóságán való tartózkodásra utasítatik. Gr. Kolovrath altábornagnak ideiglenesen átadván a parancsnokságot, Pestre és onnan jóságára Topolyára költözött, melyet 1800. évi febr. 28-án kelt legfelsőbb elhatározás folytán vegyes királyi adomány útján nyert, és a melynek birtokába azon évi julius 30-án gr. Keglevich Károly, mint e végre meghatalmazott biztos által beiktattatott. Ezen jóság annyira megnyerte tetszését, hogy még azon évben kezdte építeni lakházát, ott visszavonúltságban töltendő élete hátralévő ré-

szét, kegyvesztetten bár, ami fájdalommal töltötte el, de megszabadulva irigyei és ellenségeinek fondorlataitól, megnyugtatta azon öntudat által, hogy mint katona és hadvezér ereje minden megfeszítésével teljesítette kötelességeit, és hogy igazságtalan a gáncs, melylyel ellenei illeték, miután bebizonyult, hogy könnyebb hadvezért gáncsolni, mint őt pótolni, és hogy majdan az utókor a trón és az állam körül szerzett érdemeit elfogulatlanul fogja méltánylani. Vigasztalásául szolgált Károly főhercegnek iránta való változatlan kegyessége, kinek egyszersmind köszönhette, hogy tetszése szerint Budát vagy Pestet választhatá lakhelyéül, és a kinek felhívására elküldötte a kérdéses hadjáratról vezetett sajátkezű naplóit. Érdekes világot vetnek az ellene szőtt ármányokra a fentebb idézetten kívül különösen az 1801. évben öcscséhez intézett levelei, melyek egyszersmind nemeslelkű szilárd jelleméről tesznek tanúságot.

Nyugdíjaztatása óta a telet előbb Pozsonyban, az utóbbi években pedig Pesten, a nyarat Topolyán töltötte. Visszavonultságából először az 1802-iki országgyűlés megnyitásakor lépett ki, mikor nem csak ő Felsőgeik a király és királyné által kegyelmesen fogadtatott, de az ország nagyjainak kiváló tiszteletével is találkozott. A király felhasználta az alkalmat annak kijelentésére, hogy ama hadjárat szerencsétlen lefolyása neki nem tulajdonítható, sőt hogy intézkedései kitünőek voltak. Ezen legkegyelmesebb fogadtatás és elismerés által megnyugtatta bár, mégis távol tartotta magát az iránta még mindig ellenséges bécsi köröktől és élete végéig saját és családja ügyeivel foglalkozott.¹

Mint embert, atyát, rokont, katonát és hőst jellemzik azon eredeti levelek, melyeket 1768-tól kezdve 1803-ig bezárólag Sándor öcscsének írt, és melyek mint nagybecsű emlék a családi iratok közt őriztetnek. Érdekesek az általa öcscsének megküldött, az 1790-ik évig terjedő vázlatok katonai életéből, valamint a hadviseleteiről szóló naplók kivonatai és egyéb az 1793—1800 évi hadjáratokra vonatkozó iratok.

Sejtelme teljesült, az utókor csakugyan igazságosabb volt hőstetteinek és a felséges uralkodó ház, valamint a monarchia körül szerzett érdemei méltánylásában. Szobrát a bécsi cs. kir. fegyver-

---

¹ Terjedelmesebb életrajza Genersich K. „Merkwürdigkeiten der k. Freistadt Kesmark.“ 1804. című műben, melybe az életrajz a táborszernagy útnutatója szerint és Sándor öcscsének közvetlen felügyelete alatt készült.

tárban azok sorában állíttatta fel, kik a monarchia fennállása óta a felséges dynastia és a haza körül mint hadvezérek szerzett kiváló érdemeik által kitűntek. Ezek közt magyar nemzetbeliek: gr. Zrinyi Miklós a szigetvári hős, gr. Pálffy János a szatmári béke kieszköz-
 löje, gr. Nádasdy Ferencz a hét éves háborúban főtényezője a Kollin
 melletti győzedelemnek, és báró Kray Pál. Neve legközelebb ő cs. és
 ap. kir. Felsőgének f. é. május hó 13-án kelt azon legmagasabb had-
 sereg parancsa által lön megörökítve, mely szerint a 67. számú gya-
 log ezred örök időkre fogja krajovai és topolyai báró Kray Pál
 nevét viselni.

Meghalt Pesten 1804. évi január 19-én élete 69-ik évében; tetemei
 a pesti belvárosi plebániái templomban nyugosznak, hol fia Ferencz
 által felállíttatott diszes márványlap jelöli nyugvó helyét.¹ Három
 fia közül csak is Ferencz élte túl édes atyját.

¹ Siremlékén következő feliratok vannak:

1. A függélyesen álló lapon:

D. M.

Pauli. Liberi. Baronis. Kray.

De Krajova. Et. Topolya.

In. Exercitu. Caes. Regio. Generalis. Rei. Torm. Praef.

Italici.

Regii. Ordinis. Militaris. Mariae. Theresiae.

Commendatoris.

Unius. Legionis. Pedestris. Colonelli. Proprietarii.

Summis. Quos. Hungaria. Genuit.

Quos. Ceterae. Tulere. Gentes.

Heroibus.

Paris. Vel. Certe. Supparis

Strenui. Felicis.

Fugatis. Iterum. Iterum. que. Hostibus.

Caeso. An. Veronam. Ligniacum. Pontonem. Magnamum.

Gallico. Exercitu.

Capta. Mantua. Brixia. Ferrara. Verona. Piscaria.

Qui. Omnia. Haec. Fortiter. Gesta.

Una. Confecit. Aestate.

Excelsi. In. Utraque. Fortuna. Animi.

Suorum. Deliciae. Et. Ornamentum.

Hungariae. Decus.

Francisco II. Caesari. Pio. Augusto.

Fratri. que. Ejus. Carolo. Provido. Heroi.

Carus.

Hic. Quod. Mortale. Habebat. Deposuit.

M.D.CCCIV. XIV. Kal. Februar.

Annos. Natus. LXIX.

Non. Memoriae. Quam. Nulla. Vincet. Aetas.

Sed. Amoris. Et. Pietatis. Causa.

Hoc. Monumentum. Lugubre.

E. Tribus. Filiis. Martis. Alumnis, Vnicus. Superstes.

Franciscus.

F. F.

Báró Kray Ferencz, született 1768. évben, növendéke volt a bécs-újhelyi katonai akademiának, részt vett a török és francia háborúkban, Mantua bevételének hírére ő vitte Bécsbe. Atyja nyugdíjaztatása után is folytatta hadi szolgálatait egészen 1802. évig, ekkor mint törzstiszt kilépve a hadsereg kötelékéből Pesten vőn lakást, atyjának halála után pedig átvevén topolyai jószágát, a nyarat itt, a telet pedig családjával együtt Pesten töltötte. 1805. évi április havában Topolyára indult, midőn azon hó 26-án már csak egy állomásnyi távolságban Topolyától, Ó-Moravicza helysége mellett elhaladt, az út veszélyes volta miatt kocsijáról leszállani akarván, löfegyverének kakasára oly szerencsétlenül lépett, hogy a fegyver elsült és őt föbe találván, rögtön halálát okozta. Tetemei Topolyára vitetvén, május 3-án a családi sírboltba helyeztetek el. Öt kiskoru

2. A vízszintesen fekvő lapon:

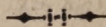
D. O. M.
D.D. M.M. S.S.
Magni. Belli. Ducis.
Pauli. Liberi. Baronis.
Kray. De. Krajova. Et. Topolya.
Hic. Posita. Sunt. Ossa.
Calca. Leniter. Quis. Quis. Es.
Quia. Cineres. Calcas. Herois.
Quiescentes.
Ab. Anno M.D.CCC.IV.
Et. Die.
XIX. Januarii.

3. A szívet rejtő ezüst urnán:

D. O. M.
D.D. M.M. S.S.
Magni. Herois. Pauli. L.B. Kray. Belli. Ducis.
Cor.
Triumphis. Celsius.
Deo. Patriae. Principi.
Devotum
Tantum. Per. Aequora. Jactatum.
Tandem. Tute.
Heic. Apud. Suos.
Quiescit.
Topolyae.
XIV. Kal. Februar. M.D.CCC.IV.

gyermeket hagyott hátra, névszerint: Franciskát, Borbálát, Máriát, Nep. Jánost és az utószülött Amáliát. Halála után áldott emlékü özvegye családjával felváltva Topolyán és Pesten időzött, gyermekei állásuknak megfelelő neveltetését, valamint pénzügyi és gazdasági viszonyainak rendezését tűzvéni ki céljául. Leányai közül Franciska Marich Dávid István cs. kir. kamaráshoz, Borbála gr. Festetics Leóhoz, Mária gr. Zichy Miklóshoz mentek férjhez, Amália hajadon állapotban maradt, János pedig 1829. évben nőül vevén báró Wenckheim Máriát a topolyai birtokot átvette anyjától, neki özvegyi jogon az Emusicsi pusztát hagyván meg. Házassága első éveiben két gyermeke született, úgymint Irma és Pál, ez utóbbinak 1846-ban rövid 18 órai betegség után tüdőlob következtében élete 16-ik évében történt megdöbbentő halála mély gyászba borítá szülőit, és az akkor még életben volt nagyanyját, néhai b. Kray Ferencz özvegyét és családját. Érzékenyen sujtá Jánost az 1848-ban kitört szerb lázadás is, — a szerbek ugyanis elfoglalván topolyai kastélyát nem csak 2000 frton felül volt pénzkészletétől, legszebb paripáitól és egyéb értékes tárgyaitól, de személyes szabadságától is megfosztották, gyengélkedő egészsége daczára őt fogoly gyanánt magukkal hurczolták s 1849. évi január 30-tól Temes ostrom alá vételéig, illetőleg május hó 10-ig fogva tartották, hanyatló egészsége és elpusztult birtoka helyrehozhatlan kárával, mely kár megközelítette az 50,000 frtot.¹ Testileg megtörve még azon szerencsétlenség érte, hogy Pesten időzésekor egy setét novemberi estén egyik barátját kívánván meglátogatni, lassan haladván az utcán, nehéz hallása folytán nem vette észre az utána gyorsan hajtó kocsit, melynek kerekei testén átmenvén, lábszárait összezúzták, mi természetesen fokozta szenvedését és gyors hanyatlásnak indult egészségét csakhamar tönkre tette. — Topolyai jószágát terheivel együtt egyetlen leánya férjére gr. Zichy Jánosra átruházván, meghalt Pesten 1852. évi decz. 21-én élete 49-ik évében, a topolyai családi sírboltba eltemettetvén; vele a báró Kray-család férfiága sírba szállt.

A táborszernagy unokái mind elhaltak; dédunokái közül életben vannak: báró Kray Irma férjezett gr. Zichy Jánosné, Marich Mária férjezett idősbb Szögyényi-Marich Lászlóné, gr. Festetics Béla és Gyula, gr. Festetics Borbála és gr. Zichy Paula férjezett báró Oldershausené.

¹ Lásd bács-bodrogye megyei tört. társulati évköny 1886.

II. Társulati ügyek:

1. Jelentés a társulat 1887. évi működéséről.

Az 1887-ik év társulatunk életének negyedik éve volt. Társulatunk évkönyveinek múlt évi harmadik folyamában közölt jelentésemben körvonaloztam a czélt, melyet magunk elé tűztük azon új idősakra, mely társulatunk életének második cyclusát képezi. Mikor a művelt társadalom áldozatkészsége igen sok irányban vétetik igénybe, még a legszebben hangzó szavak czége alatt kínálgatott hazafias, humanus és közművelődési vállalatoknál is csak úgy van jogosultsága az áldozatkérésnek és értelme az áldozatok meghozatalának, ha a czélt, melyre kérnek és adnak, önzéstelen buzgósággal igyekeznek megvalósítani az arra hivatott tényezők.

Az 1886-ik évi közgyűléstől az 1887-ik évi októb. hó 17-én tartott közgyűlésig lefolyt működésről szóló jelentésemet a most emlitett közgyűlésen szerencsém volt szóval előterjeszteni. Itt közlöm azt egész terjedelmében:

Tisztelt közgyűlés!

Társulatunknak ezen negyedik közgyűlése alkalmával nem akarok annak ismételt fejtegetésébe bocsátkozni, minő hatással volt hazánk minden irányú üdvös fejlődésére a legújabb időben minden téren igen kifejlődött egyesületi élet. Sokoldalúan, sokszor nagyon is megterhelte az az egyesek áldozatkészségét, de a társadalom által hozott áldozatoknak nagyszerű eredményeiként látjuk: a magyar nemzeti irányú műveltségnek páratlanul gyors fellendülését, a magyar nemzeti eszmének a közélet minden terén érvényre jutását. Társulatunk még csak rövid idő óta és szerény mérvben részese ezen mozgalomnak. Minthogy 1886—87-ik évi működésünkről részletesen beszámoltam a f. évben megjelent évkönyvünkben, itten legyen szabad csak a legfőbb mozzanatoknak kiemelésére szorítkoznom. Az

1886-ik évvel bezárult társulatunk fennállásának első 3 éves cyclusa. Az alakuláskor belépett tagok csak annak tartamára kötelezték magukat a társulat tagjai gyanánt, az alapszabályok 4. §. c) pontja értelmében joguk lévén a 3 év letelte után kilépni. Ezen jogot az első évkönyvben kimutatott 153 rendes tag közül csak 9-en vették igénybe halálozás által veszítettük 10 tagot. Ezen 19-nek helyébe az utolsó 2 év alatt 80 új tag lépett, és pedig a múlt évi közgyűlésig 43-an, attól maig, azon 24-el, kiket ma leszek szerencsés felvételre ajánlani, 47-en léptek be s így társulatunk rendes tagjainak száma ma 210, a 9 alapító taggal az összes szám 219. — Napjainkban az egyesületeknek általános sorsát azzal jellemezhetjük, hogy gyorsan keletkeznek, nagy lelkesedéssel karoltatnak fel és — fájdalom — gyorsan alszik ki az őket éltetni hivatott nemes lelkesedés. Társulatunk keletkezése sok akadályba ütközött. Fejlődése lassu volt, minthogy azonban a fentebb említett számok a tagoknak örvendetes mérvű folytonos szaporodását mutatják, a mai viszonyok közt kedvezőnek mondható a figyelem, melyben részesül s ha nem is lett elkényeztetett kedvenczévé a közönségnek, de legalább mostoha gyermekül sem tekintik.

Az alapszabályokban foglalt kötelezettségének megfelelt társulatunk, f. évben kiadott 3-ik évkönyve ismét értékes és érdekes tartalommal jelenvén meg, mi csak fokozhatta a társulat működésének sikerébe vetett bizalmat. Nem mellőzhetem itten hallgatással azon nagylelkű áldozatkészséget, melylyel Császkza György szepesi püspök úr önagyméltósága a f. évben kiadott évkönyv költségeire 100 frtot ajándékozott társulatunknak. A rendszeres munkálkodás alapját megvetettük Szepesmegye monographiája tervezetének elkészítésével, a megye legjobb írói egyesültek, hogy az igazgató-választmány által kidolgozott tervnek keretében egy megyénk régi jó hírnevéhez méltó, a tudomány és irodalom mai színvonalán álló monographiát állítsanak elő. Eléggé ismeretes már a tervezet. Szepesvármegye tek. közönsége 1886. okt. hó 7-én tartott közgyűlésében foglalkozott azzal s határozata értelmében felhívta a megye területén levő városok közönségét, hogy a monographia előállítási költségeihez tegyék meg ajánlatukat. Lőcse sz. kir. város képviselő-testülete szép példával mutatta meg, hogy a hazai közművelődés előmozdítását célzó minden törekvés iránt élénk és nemes érzéssel bír, — a létesítendő monographia kiadási költségeihez 500 frtot szavazott meg. Más városok 50—20 frtot. Az ekként megajánlott összegek 975 frtra mennek. Ezen

csekély, igen csekély ajánlatok mellett természetesen alig lehet szó a monographia tervszerű kiadásáról. A szepesi püspök úr öngyméltósága, ki iránt társulatunk keletkezésétől kezdve a legnagyobb hátlára van kötelezve, a szepesi prépostság és püspökség történetét tárgyaló résznek megírására székhelyén bizottságot alakított s a monographiába felveendő rész kiadásának teljes költségét elvállalta. Ily módon a költségeknek még csak mintegy $\frac{2}{5}$ -része lenne fedezve. A szükséges pénzösszeg hiányán fog, úgylátszik, megtörni a monographia ügye. Társulatunk anyagi eszközei oly csekélyek, hogy saját kiadásunkban meg sem kísérhetjük a mű előállítását. A mű szellemi munkásairól gondoskodtunk. Csak végig kell tekinteni azon neveken, melyeknek viselői felhívásunkra készeknek nyilatkoztak részt venni a nagyobb szabásu mű kidolgozásában, s meggyőződünk arról, hogy megénkben a tudományok minden ágának vannak szakavatott munkásai, kik nem számítanak anyagi jutalomra, nem tiszteletdíjakra, hanem időt, pénzt és munkát áldozva, önzés nélkül sorakoznak egy jó ügy szolgálatában szolgálni szeretet hazájukat. Ha társulatunk működésének egyéb, szemmel látható eredménye nem lenne is, elvitázhatlan érdeme marad az, hogy felébresztette a Szepesség szellemi tőkéjének egyesítése utáni vágyat, és hogy ennek következtében ma a Szepességen oly irodalmi élénkség van, mint az előtt talán soha sem volt, ez maga oly tény, mely megnyugvást adhat a társulat vezetőinek. Most csak a megye közönségének támogatásától függ, hogy a szépen megindult mozgalom ne akadjon meg, hanem a kitűzött célok megvalósuljanak.

A nagyobb mérvű érdeklődés felköltése végett 1887. jan. 7-én elhatározta az igazgató-választmány, hogy új tagok gyűjtése céljából bocsáttassék ki felhívás s az a „Szepesi Hirnök“ mellékleteként küldessék szét. Megtörtént. Hoepfner Gusztáv úr szíves készséggel vállalkozott a szétküldésre, sőt a posta költséget is sajátjából fedezte. Szétküldtünk 800 felhívást s az eredmény volt 1 jelentkező. No ez nem sok, de az nem az illetőnek hibája. Tapasztaltam, hogy a megye területén még igen sok intelligens ember van, aki nem is tudja, hogy „Szepesmegyei történelmi társulat“ létezik. A társulat érdekében legközelebb tett utazásom alkalmával azon meggyőződésre jutottam, hogy városi, községi hatóságok és magánosok egyaránt szívesen csatlakoznak a társulathoz, mihelyt valaki személyesen felvilágosítja őket a társulat céljairól. Három heti utam közben 21-en jelentették ki előttem belépési szándékukat s iratkoztak be tagokúl. Jó módú

polgári, előkelő nemesi családjaink tagjai előtt ne resteljük olykor-olykor szóba hozni a megye szellemi érdekeit s hiszem, fényes eredményt fogunk elérni, minőt a nyomtatott felhívások útján soha sem.

A műemlékek közül kettő foglalkoztatta az igazgató-választmányt: a lőcsei szt. Jakab templom és a csötörtökhelyi kápolna. Mindkettő restaurálásának érdekében 1886. július hó 3-án intéztünk felterjesztést a nagymélt. közokt. ministeriumhoz. Kértük a lőcsei templom szentély falfestményeinek restaurálására szükséges költséget, mire ugyanazon év decz. 14-én kaptunk választ, melyben elismerik az említett falfestmények fenntartásának szükségét s nyilatkozatra hívják fel társulatunkat az iránt: ki által akarná végeztetni a restauráltatást s mily összeget venne az igénybe. A f. évi jan. 7-én tartott választmányi gyűlés egyelőre csak a festmények megtisztítását és a további rongálástól falszőnyegekkal való megvédését vette célba; ilyen értelemben írt fel a közokt. ministeriumhoz, de a költségeket illető kérdésre még nem jött válasz. Felirattal támogattuk Gmitter Alfons minorita házfőnöknek a csötörtökhelyi Zápolya-féle kápolna restaurálására vonatkozó buzgó törekvését. Feliratunkra a kormány Steindl műépítész bízta meg a restaurálás tervének elkészítésével s alapos a remény, hogy Gmitter úrnak eléggé nem méltányolható nemes ezélu buzgalmának — mely f. évi okt. 1-ig már 4321 frt 50 krajn gyűjtést eredményezett, sikere lesz s hazánk egyik legszebb műépítménye visszanyeri régi díszét.

A fentebb említett irodalmi mozgalom, amint említém, az anyagi eszközök hiánya miatt egyelőre nem kecsegtet azon biztos reménnyel, hogy a nagy monographia egyhamar létrejön, de munkásságunk azért nem szünetel. A magyar orvosok és természettudósok 1888-ban megyénkben fogják tartani vándorgyűlésüket. A szepesi püspök úr önmagyméltósága — mint az említett gyűlés leendő első elnöke, azon alkalomra saját költségén egy Szepesvármegye ismertetését czélozó „Emlékkönyv“-et ad ki, melyben megyénk néprajzi-, nemzetgazdasági viszonyai és történelme is helyet találnak. Ennek feldolgozása veszi jelenleg igénybe társulatunk legbuzgóbb munkásainak erejét.

A f. évi július hó 9-én tartott igazgató választmányi gyűlésen Sváby Frigyes tagtársunk tekintettel a társulat azon czéljára, mely szerint feladatunk körébe tartozik a megye területén szétszórva levő történelmi anyagnak összegyűjtése, hogy arról lehetőleg biztos tudomást szerezzünk, s a megye monographiája íróinak részletesebb tájé-

koztatása végett is szükséges lenne, hogy valaki beutazza a megye területén levő hatósági- s lehetőleg a családi levéltárakat is, azoknak állapotáról és tartalmáról kimerítő és szakszerű jelentést tegyen. Az igazgató választmány megbízásából f. évi július és augusztus hónapokban bejártam a Poprád völgyének összes városi levéltárait, megnéztem számos egyházi és családi irattárt. Nem szándékozom a tisztelt közgyűlés becses figyelmét szerzett tapasztalataimnak elbeszélésével fásasztani. Az átnézett anyagról annak idejében kimerítő jelentést fogok tenni, de nem hallgathatom el, hogy a látottak megerősítették azon, már többször hangoztatott véleményemet, hogy ha az illetékes körök mihamarabb elejét nem veszik, rövid idő alatt elpusztul a még meglevő csekély anyag is. Szándékosan használom a csekély szót; mert az 1772-ik évet megelőző időből csak imitt-amott akad néhány okmány és jegyzőkönyv s Késmárknak jó rendben tartott levéltárán kívül indexek teljes hiánya miatt s egyéb okoknál fogva is rendkívül nehéz a kutatás.

Szintén a júl. 9-én tartott igazgató választmányi gyűlés 40 frtot szavazott meg a löcsei „Burg“ nevű hegyen eszközzendő próbaásatásra. Az ásatás július hó 18., 19. és 20-án Münnich Sándor tagtársunk vezetése mellett a helyben állomásozó cs. és kir. 34-ik gyalogezred utász osztálya által, melyet liutenburgi Latterer Adolf ezredes úr szíves volt társulatunknak rendelkezésére bocsátani, eszközöltetett. Az ásatás eredményéről Szobisek József tagtársunk lesz szíves mai közgyűlésünkön felolvasást tartani.

Társulatunk gyűjteményeinek gyarapodásáról kevés kedvezőt jelenthetek. A velünk csereviszonyban álló társulatoktól megkaptuk azok kiadványait. Magános adakozók voltak: Liptay Ferencz nagypóst, Götz Rudolf és Dr. Felméry Lajos urak. Az 1886. évi szaporodás 30 kötet, illetőleg füzet, ezzel társulatunk könyvtára 234 kötet, illetőleg füzetből áll. Péter Béla tanár úr több darab múlt századbeli térképet adott, Hoepfner Gusztáv úr az általa szerkesztett „Szepesi Hirnök“ czimű lapot ingyen küldte könyvtárunknak. Fogadják az adakozók ezúttal társulatunknak hálás köszönetét.

Örvendétes jelenségül hozom fel, hogy Mattyasovszky István tótfalvi birtokos úr a Mattyasovszky-család levéltárát talán már legközelebb át fogja adni társulatunknak megőrzés végett. Átnéztem az említett, még romjaiban is sok érdekes anyagot tartalmazó levéltárt. Mattyasovszky István úrnak jó példája talán hatni fog s más családok is követni fogják azt. Ez által egyrészt megmentenék a

végpusztulástól leveles ládáik maradványait, másrészt igen jó szolgálatot tennének a történelmi kutatásnak.

A társulat igazgató-választmánya nyugodtan elmondja: „Feci, quot potui.“ Határozottan kitűzte már a célt, s az irányt, melyen a társulatnak haladnia kell. A munkatervek készen vannak, a legjobb munkaerők sorakoznak azoknak keresztül vitelére, de a kitűzött cél elérését csak Szepesvármegyének értelmiségi osztályához tartozó fainak az eddiginél nagyobb mérvű érdeklődésétől várhatunk. Remélljük a legjobbat!

Dr. Demkó Kálmán,
társulati titkár.

Nem szándékozom nagy hangon ajánlgatni társulatunkat megyénk művelt közönségének figyelmébe. A közgyűlés óta kifejtett működésről szóló további jelentésemben egyszerűen a tények felsorolására szorítkozom. Itéljen maga a szives olvasó a fölött; megfelelt-e a társulat a célnak, melyért alakult, — és megfelelt-e a közönség annak, amit a társulattal szemben tennie kellett volna?

Múlt évi jelentésemben részletesen elmondtam, miképen igyekeztünk oda hatni, hogy Szepesvármegye minél előbb egy, természeti szépségeihez és gazdag történelmi múltjához méltó monographiával bírjon. Közöltem akkor a kiküldött bizottságnak részletes tervezetét, közöltem azon férfiak neveit, kik a monographia megírására vállalkoztak. Ezen utolsó pont által biztosítva látszott lenni a nagy méretekben tervezett mű szellemi sikere. Egy év elmúlt azóta és most sajnálattal kell jeleznem, hogy a monographia kiadásához szükséges pénzösszeg előteremtése nem sikerült és a városok által már 1886-ban megajánlott 975 frton felül újabb ajánlatokról nem bírnak tudomással. Ezen csekély összeggel pedig a nagy mű létesítésére gondolnunk is alig lehet.

De társulatunk hathatós működésére jótékony hatású tényezővé vált azon körülmény, hogy a magyar orvosok és természetvizsgálók 1888. évi (XXIV-ik) vándorgyűlésük helyéül megyénket választották. A vándorgyűlés előkészítése céljából Lőcsén 1887. máj. 10-én tartott előleges értekezletem szóba jött egy, a szepességet lehetőleg minden viszonyaiban ismertető „Emlékkönyv“-nek kiadása. Midőn az említett vándorgyűlés elnökeül választott Császka György szepesi püspök úr önnagyméltósága a vendégszerető palotájába, 1887. június 27-én tar-

tott értekezleten kijelentette, hogy a megírandó műnek kiadási költségeit magára vállalja; azonnal kitűnt, hogy társulatunknak addig kifejtett működése mennyire hatott Szepességen a magyar irodalmi tevékenység fellendítésére. Kitűnt, hogy az általunk a monographia írására felkért buzgó munkások már akkor is hozzá láttak az anyag összegyűjtéséhez, mikor igen kevés kilátás volt arra, hogy szorgalmuk gyümölcse napvilágot láthat. Nem kérdezték ők, mi lesz munkájuk jutalma? hanem időt és fáradságot nem kímélve dolgoztak szeretett szülőföldjük ismertetésén és az első felhívásra készen állottak benyújtani a magyar orvosok és természetvizsgálók 1888. aug. 23—28-án Tátrafüreden tartott XXIV-ik vándorgyűlése alkalmából kiadott „*Szepesi Emlékkönyv*“ részére kézírataikat. Senki sem fogja tagadhatni, hogy a jelzett mű létesítésében társulatunknak jutott az oroslánrész. Ennek következtében azt is remélhetjük, hogy a társulatunk életében legközelebb lefolyt év oly sikert mutat fel, melylyel elfogulatlanul ítélő barátaink meg lesznek elégedve.

Társulatunknak jelenleg kiadott „*Évkönyv*“-e külön lenyomata a fentemlített „*Szepesi Emlékkönyv*“ harmadik, a történelmi dolgozatokat magában foglaló részének. Társulatunk igazgató-választmánya 1887. július 9-én Lőcsén tartott gyűlése tekintettel arra, hogy az írói erők az „*Emlékkönyv*“-be készítendő cikkek kidolgozásával eléggé igénybe lesznek véve, hogy az ottan közölt történelmi rész egyenesen társulatunk működésének kifolyása, — hogy végre anyagilag nem igen gazdag társulatunk a legterjedelmesebb történelmi részt csekélyebb áldozat mellett nyújthassa tagjainak; az „*Emlékkönyv*“-et kiadó püspök úr beleegyezésével elhatározta, hogy az említett részt a társulati ügyekről szóló jelentésekkel kiegészítve adja *Évkönyv*ül a tagoknak.

A lőcsei szt. Jakab templom frescóinak ügyében újabb lépés történt, amennyiben felterjesztéseinkre a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumtól következő határozatot nyertük: 22251. szám. A lőcsei szt. Jakabról nevezett templom szentélyében levő falképeknek megtisztítása, — és a szentély stíljének megfelelő, szétvonható szőnyegekkel, vagy szétnyitható táblákkal leendő ellátása céljából, a társulat elnökségének bélyeges nyugtatványára számadás kötelezettsége mellett egyidejűleg (500) ötszáz forintnyi segélyt utalványoztam ki a lőcsei m. kir. adóhivatalnál stb. Budapest 1887. okt. 20-án. Trefort. Ezen 500 frtnyi segélyösszeg egyelőre a szepesi takarékpénztárban van kamatozólag elhelyezve. Az említett falképek

fenntartására, illetőleg esetleges restaurációjára szepesi püspök úr önagyméltósága által már 1884-ben megajánlott összeggel együtt 1000 forint áll társulatunk rendelkezésére.

Az 1887-iki évkönyvben kimutatott 203 rendes tag közül visszaküldték az évkönyvet 3-an, a társulatból kilépési szándékukat bejelentették 4-en, halálozás által veszített társulatunk 7 tagot. Ezen 14 tagból álló veszteséggel szemben belépett 20 új tag és így van a társulatnak 9 alapító és 209 rendes tagja, összesen 218. Az évkönyvnek egyszerű visszaküldése és a kilépésnek rendkívüli időben való bejelentése összeütközésben áll alapszabályaink 4. §. c) pontjával, mely szerint: „A három év eltelte előtt kilépését be nem jelentő tag újabb három évre rendes tagnak tekintetik. Megszűnik tag lenni, a ki ebbeli szándékát a harmadik tagsági év három utolsó havában a titkárnál bejelenti.“ Ezen szórványosan előforduló szabálytalanságnál sokkal nagyobb baj az, hogy a tagsági díjak igen hiányosan folynak be és, amint az a pénztárnok jelentéséből kiténik, — a hátrálékok négy év alatt 532 forintra szaporodtak már. Egy, különben sem igen sok taggal bíró társulatra nézve oly csapás ez, mely, ha meg nem szűnnék, alapjában veszélyeztetné a társulat lételét. Igen kérjük tehát összes tagtársainkat, szíveskedjenek figyelembe venni azt, hogy a nagy hátrálék rendkívül bénítólag hat a társulat működésére, — és szíveskedjenek hátrálékos tagdíjaikat minél előbb beküldeni.

A jelenleg társulatunk tagjainak kezéhez jutott negyedik évkönyvünk újabb bizonyítéka annak, hogy sem a munkaerő, sem a munkakedv, sem a legjobb akarat nem hiányzik a társulat vezetőinél. Évkönyveinket bátran állíthatjuk egy sorba a hasonló célú vidéki társulatok kiadványaival. Hogy teljesen megvalósíthassuk kitűzött céljainkat, ahhoz mostani tagjaink ügybuzgósága mellett a nagy közönségnek nagyobb mérvű támogatása lenne szükséges, mit ezennel újjólag kérek.

Dr. Demkó Kálmán,

társulati titkár.

2. Jelentés a társulat gyűjteményeinek állásáról.

I. A könyvtár következőkkel gyarapodott: *Páter Béla* tanár úrtól: 1. Warschauer neu Jahrs Geschenk auf das Jahr 1766. Warschau. — 2. Schematismus ecclesiarum et scholarum in superintendencia cis — et trans — tibiccana evang. aug. conf. pro an. 1826. —

3. Teutsche Jugend in weiland Burschenschaften und Turngemeinden. Magdeburg 1828. — 4. Der Franzos zu Konstantinopel stb. Wien 1788. — 5. Magyar- és erdélyországi új- és ó-kalendárium 1837. Komárom. — 6. Egy régi latin föld. — 7. Báý Paty Sámuel: Egy jó atyának fiait oktató tanítása stb. Lipsiában 1788. — Ugyancsak *Páter Béla* t. úr ajándékozta a következő érdekes térképeket: a) Regnum Borussiae etc. Nürnberg 1701. — b) Imperii russici etc. tabula. 1739. — c) Asia 1744. — d) Circulus Austriacus 1747. — e) Mappa geogr. regni Poloniae 1750. — f) Totius Danubii etc. novissima tabula 1766. — g) Historisch-geographische Karte etc. 1774. h) Bavariae circulus et electoratus etc. 1776. — i) Tabula Hungariae etc. 1788. — j) Charte von Europa 1798. — k) Königreich Hungarn. Wien Mollo et Comp. — *Greschik Rudolf* tanító úrtól: 8—12. öt darab löcsei kalendáriumot az 1811., 1814., 1817., 1826., 1837. évekből. 13. *Emericzy Dávid*: Gesch. der evang. Gemeinde Felka etc. 1872. 14. *Reiner Zsigmond*: Nehány sor Erdély culturtörténetéhez. A szerző ajándéka. — 15. *Fischer Károly Antal*: A hunok és magyarok „fehér“ illetve „fekete“ elnevezésének megfejtése. A szerző ajándéka. — Cse-reviszony útján jöttek: 16—20. Történelmi és régészeti értesítő. A délmagyarországi történelmi és régészeti múzeum-társul. közlönye. 5 füz. 21—26. Az erdélyi múzeum-egylet bölcelet-, nyelv- és történettudományi szakosztályának kiadványai. 27. A magyarországi Kárpátgyesület évkönyve 1888. — 28. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde XXI. B. 3. H. — 29. A sopronmegyei régészeti társulat első évkönyve. — 30. Jelentés a felkai Táttra-múzeum egyesület működéséről 1884. — 31. A békésvármegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat évkönyve 188⁵/₆. A titkár által gyűjtve: 32. Joh. Maletter: Höchst-nöthige Erinnerung wie sowohl die Bewahrung, als auch die Cur sebst bey besorgender Contagions Zeit anzustellen sei. Leutschau 1739. — 33. Andreae Horvat: Responsum etc. Trenchini 1652. — 34. H. E. Biner: Tractatatio methodica Ubiquitatis etc. Levtschoviae 1642. — 35. Steph. Holtzmanus: Disputatio III. organi Aristotelici de antepaedicamentis etc. Witebergae 1594. — 36—38. Útmutatás az emberi holt-test törvényes orvosi vizsgálására stb. magyar, német és latin példány Budán 1828—29. 39. Municipal Statut der k. freist. Leutschau auf Grund des Gesetz-artikel XLII. 1870. — 40. Kurtzer Unterricht welche Verhaltungs-Regeln vor und in Ausbruche der pestartigen Cholera zu beobachten sind. Leutschau 1831.

Az 1887. évi szaporodás tehát: 40 kötet illetőleg füzet könyv és 11 db térkép. A múlt évben kimutatott 234 darabbal együtt van 255 köt. illetőleg füzet-könyv és 19 db térkép. Hoepfner Gusztáv, Scholcz Frigyes és Zimann János urak az általuk szerkesztett: „Zipser-Bote“, „Karpathen-Post“ és „Szepesi Lapok“ czímű helyi heti lapokat ingyen voltak szívesek társulatunk könyvtára részére megküldeni.

Fogadják az adakozók társulatunknak hálás köszönetét.

Éremgyűjteményünk 28 darabbal szaporodott. Hozzá járultak: Bloch N. úr Gnezda. Dr. Steiner A. és a társ. titkár. Gnezda városa 1800- és 1806-ból való 1, 2, 5, 10 frtos „Wiener Banco-Zettel“-eket, 7 dbot. — Lossouczy Károly úr Mezöhegyesről 1 db 100 frtos és 1 db teljesen ki nem nyomtatott 10 frtos ú. n. Kossuth bankót ajándékozott gyűjteményünknek, miért mindnyájoknak hálás köszönetet mondok.

Özv. Medveczky szül. Mauks Luiza úrnő, Szepes-Szombaton, amint társulatunk létezéséről és céljáról értesült, maga ajánlotta fel társulatunk részére Mária Terézia és II. József uralkodóinknak szépen faragott keretekkel bíró, életnagyságú, múlt századbeli képeit és 2 db régi zárat is ajándékozott. Hálás elismerésre, köszönetre méltó példa ez, mely ha követőkre találna, a padlásokról, lomkamarákból sok érdekes és tanulságos képet nyújtanánk.

A löcsei „Burg“ nevű hegyen 1887. jul. 18—20-án eszközölt próba ásatás alkalmával találtatott 1 db bronz lándzsahegy, 1 db bronz nyílhegy, 1 db kisebb br. kelt és számos érdekes cserépedény-töredék.

A társulat gyűjteményei Lőcse város levéltárában helyezvék el.

Lassan bár, de mégis haladunk a gyűjtéssel és lankadatlan buzgalom mellett reméljük, hogy végre is meg fog törni a közöny és a nagy közönség belátva a megindított mozgalom üdvös voltát, támogatni fogja azt és sikerülni fog egy megtekintésre méltó történelmi múzeum szervezése. Ajánlom az ügyet a szíves olvasó beces figyelmebe.

Dr. Demkó Kálmán,
társulati titkár.

3. Jelentés a pénztár 1887. évi állásáról.

Szám	BEVÉTEL	frt kr		Szám	KIADÁS	frt kr	
1.	1884. évi tagsági díj-hátrálék 1 tagtól	2	—	1.	Reisz Th. J. könyvnyomdász számlájára	17	20
2.	1885. évi tagsági díj-hátrálék 10 tagtól	20	—	2.	Posta-nyugta 300 hirdetés szétküldéséért	1	50
3.	1886. évi tagsági díj-hátrálék 97 tagtól	194	—	3.	Titkári iroda költségeire	30	—
4.	1887. évi tagsági díj-hátrálék 32 tagtól	64	—	4.	A levéltárak átvizsgálására kiküldött társulati titkárnak utazási költsége	50	—
5.	Felülfizetés	1	—	5.	A löcsei „Burg“ hegyen eszközölt ásatásokra	49	76
6.	Nagymélt. és főt. Császkai György püspök úr adománya	100	—	6.	Egy érem szekrényért	15	—
7.	Takarékpénztári kamatok 1887. június 30-án	13	76	7.	Az 1887-iki évkönyv nyomtatásáért részletfizetés	170	—
8.	Takarékpénztári kamatok 1887. decz. 31-én	12	90	8.	Egy takarékpénztári könyvecskéért	—	5
9.	1886. évi készpénz maradvány	553	69	9.	Készpénzben van	627	84
	Összesen	961	35		Összesen	961	35

Ezen kívül van a nagymélt. vall. és közokt. m. kir. ministerium által a löcsei szt. Jakab templom falképeinek restaurálására adott 500 frt. Ez a szepesi takarékpénztárban van elhelyezve. 1887. nov. 11-től decz. 31-ig kamatja 2 frt 49 kr.

Tagsági díjakkal hátrálékban van: 1884-re 7 tag 14 frttal, — 1885-re 19 tag 38 frttal, — 1886-ra 76 tag 152 frttal, — 1887-re 164 tag 328 frttal és így a tagsági díj-hátrálékok összege 532 frt.

Löcsein, 1888. január 1-én.

Dr. Demkó Kálmán
társulati titkár

Binder Samu,
társulati pénztárnok.

4. Az 1887. évi évkönyv megjelenése óta belépett új tagok.

1. Dr. Apaticzky Sándor orvos, Budapest. N.-mező útca 28.
2. Bacsa József, tanár, Budapest IX. ker. polg. isk.
3. Dr. Baumerth Gyula orvos, Budapest.
4. Bogyányi János v. főjegyző, Lubló.
5. Gróf Csáky István, Mindszent.
6. Dubay Péter polgármester, Lubló.
7. Förster Rezső tanár, Lőcsén.
8. Hönel Albert technicus, München.
9. Husz Dávid fürdőtulajdonos a Kárpátegyl. múzeum részére, Poprád.
10. Iglói casino, Igló.
11. Katinszky Geyza tanár, Kassa.
12. Krompecher János áll. vasúti mérnök, Budapest.
13. Mattyasovszky Jakab magánzó, Pécs.
14. Pollág Gyula kir. albiró, Bazin.
15. Rusch Pál városi jegyző, Podolin.
16. Dr. Sárffy Aladár tanár, Lőcse.
17. Dr. Schweiger Ferencz ügyvéd, Késmárk.
18. Szepes iglói hitelintézet, Igló.
19. Szlopovszky Károly esp. plebános, Lubló.
20. Vékony József kegyesr. tanár, Podolin.
21. Dr. Erményi L. gépész-mérnök, Bécs III. Rasumoffsky-Gasse 11.
22. Erményi Emil mérnök, Budapest.

